

Pisma wydane przez jezuitów
działających na terenie
Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Katalog druków z XVI wieku

STUDIA I MATERIAŁY
DO DZIEJÓW JEZUITÓW POLSKICH
pod red. Andrzeja Pawła Biesia SJ i Stanisława Cieślaka SJ

T. 27

Justyna Łukaszewska-Haberkowa, *Pisma wydane przez jezuitów działających na terenie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Katalog druków z XVI wieku*

Vol. 27

Justyna Łukaszewska-Haberkowa, *Writings Published by Jesuits Working in the Polish-Lithuanian Commonwealth: A Catalog of Prints from the 16th Century*

Justyna Łukaszewska-Haberkowa

Pisma wydane przez jezuitów
działających na terenie
Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Katalog druków z XVI wieku

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie

Kraków 2023

© Akademia Ignatianum w Krakowie, 2023

Publikacja sfinansowana z subwencji Ministra Edukacji i Nauki
przeznaczonej na utrzymanie i rozwój potencjału dydaktycznego i badawczego
Akademii Ignatianum w Krakowie w 2022 roku

Recenzenci

Prof. dr hab. Dariusz Kuźmina

Prof. dr hab. Jakub Niedźwiedź

Ks. dr hab. Jarosław Nowaszczuk, prof. US

Redakcja naukowa

Barbara Bonar CHR

Korekta języka polskiego

Anna Grochowska-Piróg

Projekt okładki i stron tytułowych

PHOTO DESIGN – Lesław Sławiński

Ilustracja na okładce

Jakub Wujek SJ, *Assertiones theologicae. De vera et reali Corporis
Christi in Eucharistia praesentia*, Posnaniae 1577 (strona tytułowa)

Opracowanie typograficzne i łamanie

Piotr Druciarek

ISBN 978-83-7614-570-9

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie

ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

tel. 12 39 99 620

wydawnictwo@ignatianum.edu.pl

<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Dystrybucja:

Wydawnictwo WAM

Dział Handlowy

tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496

e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Księgarnia Wysyłkowa

tel. 12 62 93 260

www.wydawnictwowam.pl

SPIS TREŚCI

O książce – od autorki	7
------------------------------	---

CZĘŚĆ PIERWSZA

Pisarstwo jezuickie w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI wieku

Wprowadzenie	11
Pisarstwo jezuickie	17
Pisma wydane u drukarzy krakowskich	25
Działalność wydawnicza jezuitów w Wilnie	27
Regulacje dotyczące książek	31
Książki w pracy duszpasterskiej	36
Pisarstwo jezuitów a rozwój literatury	45
Piśmiennictwo łacińskie	53
Pisma o charakterze zakonnym	58
Książki do użytku szkolnego	62
Literatura polemiczna i dysputy teologiczne	66
Książki z zakresu teologii moralnej	70
Postylle i inne zbiory	73
Tłumaczenia	77
Uwagi końcowe i ogólne	79
Podsumowanie	83
Zasady opracowania	84
Podziękowania	86

CZĘŚĆ DRUGA

Katalog druków jezuickich z XVI wieku

Skróty przyjęte w opisie bibliograficznym katalogu	89
Książki wydane przez jezuitów działających na terenach Rzeczypospolitej od sprowadzenia zakonu do Polski do roku 1600	93
Druki, których nie udało się znaleźć	260
Słownik autorów i drukarzy	267
Bibliografia	301
Indeks	309

O KSIĄŻCE – OD AUTORKI

Książka, którą Szanowny Czytelnik trzyma w dłoni, stanowi katalog XVI-wiecznych druków wydanych przez jezuitów w czasie, gdy ich autorzy działali w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W moich długoletnich studiach nad zakonem i jego wpływem na życie religijne i naukowe, zwłaszcza Rzeczypospolitej XVI wieku, obserwowałam pewną tendencję do opisywania poszczególnych, wybranych elementów tradycji i piśmiennictwa. Brakowało jednak opartego nie tylko na literaturze przedmiotu opracowania o charakterze bibliograficznym. Zwierzyłam się z tego problemu o. Ludwikowi Grzebieniowi SJ, który zrobił to, co zwykle czyni się w takiej sytuacji: przekazał mi swój zasób informacji i pewne notatki oraz zachęcił do podjęcia dalszych trudów. Z zapałem pogłębiałam tę wiedzę i w rezultacie żmudnej pracy powstało opracowanie o książkach i działalności wydawniczej polskich jezuitów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI wieku. Zasadniczy trzon książki stanowi katalog druków z elementami opisu bibliograficznego oraz uwagami odnoszącymi się do poszczególnych wydań. Każdy z tytułów starałam się opisać, docierając do istniejącego egzemplarza danej edycji i do wydania w wersji cyfrowej. Ponadto na końcu książki wymieniłam druki, o których wiadomo, gdzie i kiedy zostały wydane oraz w jakich zbiorach się znajdowały, a które nie są dzisiaj oficjalnie znane ani dostępne (wiele z nich uległo zniszczeniu w czasie II wojny światowej).

Zazwyczaj tego rodzaju katalogi, w tym przypadku druków z XVI wieku, powstają w odniesieniu do konkretnych zbiorów oraz ze względów bibliograficznych bądź naukowych. Z oczywistych i różnorodnych powodów (kasata zakonu, wojny w XVII w. i zaszłości historyczne kolejnych stuleci, rozbiory i zniszczenia w XX w., nie wspominając o stratach

z okresu II wojny światowej) żadna istniejąca dziś biblioteka nie zawiera wszystkich tytułów wydanych przez jezuitów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI wieku. Mam nadzieję, że książka, którą oddaję Czytelnikowi, będzie wiernym obrazem tego, jak biblioteka taka mogłaby wyglądać i jakie zawierałaby dzieła.

CZĘŚĆ PIERWSZA

PISARSTWO JEZUICKIE
W RZECZYPOSPOLITEJ
OBOJGA NARODÓW
W XVI WIEKU

WPROWADZENIE

Towarzystwo Jezusowe – zakon założony przez św. Ignacego Loyolę i zatwierdzony przez Stolicę Apostolską w 1540 roku – powstało przede wszystkim, by służyć Bogu w Kościele dla Jego większej chwały, a także dla większego dobra wspólnego ludzi. Pierwsi jezuita nie wskazywali, jak ma przebiegać działalność o charakterze apostołskim, ponieważ początkowo wspólnoty powstawały obok ośrodków o charakterze naukowym i o szerokim polu oddziaływania, czyli przy uniwersytetach. Ten rodzaj pracy wśród ludzi zakładał możliwość przemieszczania się i częstych zmian zarówno ze względu na potrzeby odbiorców, jak i szeroko rozumianego Kościoła. W największym uproszczeniu można powiedzieć, że plan zakładał działalność apostołską ukierunkowaną na rozwój intelektualny i potrzeby ludzi myślących. Cecha ta wyraźnie odróżniała Towarzystwo Jezusowe od kleru i od duchowieństwa w XVI wieku, z kolei jako zgromadzenie powstałe w okresie reformy Kościoła Katolickiego, którą zapoczątkował Sobór Trydencki, jezuita potrafili definiować swoje cele opierając się na aktualnych zjawiskach.

Zakres działalności zakonu, szczególnie pozyskiwanie wiernych w regionach zagrożonych protestantyzmem oraz utrzymywanie i rozwijanie chrześcijaństwa poza granicami Europy, pozostawał wspólny dla całego Towarzystwa, jednak ze względu na indywidualną sytuację każdego z krajów zmieniał się w zależności od lokalnych uwarunkowań¹.

Na tereny Rzeczypospolitej Obojga Narodów Jezuita przybyli w 1564 roku dzięki staraniom biskupa warmińskiego kardynała Stanisława Hozjusza, który sprowadził zakon do kraju w celu wychowania młodzieży i dla duchowieństwa polskiego². Chciał on powstrzymać młodych ludzi od

¹ Por. L. Grzebień, *Apostolat intelektualny jezuitów od XVI do XVIII wieku*, w: *Intelektualny wymiar misji Kościoła*, red. W. Kubik, Kraków 2002, seria: Biblioteka Pedagogiki Religijnej, s. 66–67.

² A. Nowicka-Jeżowa, *Pokolenia trydenckie między tradycją a wyzwaniem przyszłości*, s. 21–102, w: *Formowanie kultury katolickiej w dobie potrydenckiej. Powszechność*

wędrówek po krajach Europy, zwłaszcza niemieckich, gdzie podczas nauki na uniwersytetach mogli się zetknąć z innowierstwem. Taki zamysł znakomicie odpowiadał założeniom Towarzystwa. Natomiast względem duchowieństwa kardynał żywił nadzieję, że podjęcie ono działania apostolskie w zgodzie z reformą Kościoła dokonującą się po Soborze Trydenckim³. Hozjusz uważał, że tylko zakon nowy, prężny i skierowany przeciw protestantom, udźwignie postawione mu wyzwanie. Organizacja pracy jezuitów i ich osiedlanie, a następnie rozbudowywanie struktury zgromadzenia trwały prawie do końca XVI wieku i przebiegało w raczej trudnych warunkach.

Dawna prowincja, a później asystencja polska Towarzystwa Jezusowego (1564–1773) obejmowała ogromny obszar: tereny dzisiejszej Polski, Litwy, Łotwy, zachodniej Ukrainy i Białorusi. Oddziaływanie kultury wykształconej przez księży i braci należących do tego zakonu pozostaje widoczne nie tylko na wyżej wymienionych ziemiach, zwłaszcza na obszarze Polski i Litwy, bowiem jako element decydujący ukształtowało także Łotwę i Białoruś. Przez ponad trzysta lat – od XVI niemal do końca XVIII wieku – jezuita odgrywali niezwykle ważną rolę zarówno w odniesieniu do życia religijnego, jak i kulturalnego ludzi zamieszkujących prawie cały obszar Europy Środkowo-Wschodniej⁴.

Początkowo zakonnicy w Rzeczypospolitej podlegali prowincji austriackiej, która obejmowała: Austrię, Węgry, Czechy, Polskę i Litwę. Pierwsze kolegia polskie do roku 1574 stanowiły wiceprowincję polską. Już w 1576 roku, na mocy dekretu generała zakonu z dnia 15 grudnia 1575 roku, usamodzielniała się prowincja polska zakonu. Z kolei w roku 1608, w celu utworzenia prowincji litewskiej, wydzielono z niej domy leżące na Litwie i Mazowszu.

Pierwsze kolegia jezuickie, otwierane w Rzeczypospolitej w latach 1564–1752 w Braniewie, Pułtusku, Poznaniu i Wilnie, odpowiadały na potrzeby zarysowane przez Stanisława Hozjusza. Oddziaływały one również na tereny dalsze: Litwę, Łotwę (Inflanty), Białoruś i Ruś Czerwoną, co mogło zapobiegać rozprzestrzenianiu się innowierstwa na te obszary – jeśli

---

i narodowość katolicyzmu polskiego, red. naukowa J. Dąbkowska-Kujko, seria: *Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka wartości*, t. VI.

³ Por. S. Obirek, *Jezuici w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1564–1668. Działalność religijna, społeczno-kulturalna i polityczna*, Kraków 1996, s. 22.

⁴ Por. K. Górski, *Dzieje życia wewnętrznego w Polsce. Tysiąclecie I*, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, red. M. Rechowicz, Cz. 1–3, Lublin 1969, t. I, s. 321–390.

nawet nie zagrożone, to co najmniej obojętne pod względem religijnym. Najważniejszą rolą jezuitów było podtrzymanie dwóch istotnych zadań wskazanych przez Hozjusza (wychowanie młodzieży i duchowieństwa), jednak musiały mu towarzyszyć inne działania. Obok edukacji rozwijała się działalność pisarska, duszpasterska i polemiczna, skierowana nie tylko przeciw innowiercom, ale i wzmacniająca katolików. Prowadzono także misje, które obejmowały tereny zaniedbane pod względem religijnym⁵.

W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVI wieku zakonnicy osiedlili się w kilku większych miastach Polski. W ośrodkach tych powstały szkoły dla stosunkowo licznej młodzieży szlacheckiej i mieszczańskiej. Naturalną kolejną rzeczą, obok szkół powstawały odpowiednie księgozbiory, gromadzące druki sprawdzone, zakonne, niebudzące wątpliwości natury dogmatycznej⁶. Książki były potrzebne w szkolnictwie, w walce z reformacją, w pracy pisarskiej. Notabene, sam św. Ignacy uważał, że poziom pisarstwa w zakonie świadczy o tym, w jaki sposób jezuita realizują postulat i cele postawione przed Towarzystwem.

Okres, którego dotyczy niniejsze opracowanie, czyli druga połowa XVI wieku, to początek działalności jezuitów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a także czas intensywnego rozwoju struktur zakonnych: zakładania nowych placówek, szczególnie kolegiów, jak również umacniania powstającej sieci szkół jezuickich. Jednocześnie okres ten w dziejach Towarzystwa Jezusowego w Rzeczypospolitej jest najbardziej interesujący z perspektywy antropologicznej, odznacza się bowiem wielkim bogactwem postaci i działań podejmowanych przez jezuitów. Działania te angażowały nie tylko zakonników, ale także osoby z nimi związane. Wciąż brakowało rąk do wykonywania najbardziej podstawowych czynności⁷. Jezuita w Polsce nie byli zakonem rodzimym, co do pewnego stopnia może tłumaczyć trudności z pierwszych lat prowadzenia przez nich działalności w kraju. W większości księża byli z pochodzenia cudzoziemcami⁸,

⁵ Por. L. Grzebień, *Wkład jezuitów w rozwój kulturalny i społeczny Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, w: *W kręgu chrześcijańskich tradycji starego kontynentu*, red. M. Kosman, Poznań 2005, s. 29–43.

⁶ L. Grzebień, *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, wyd. 2 uzupełnione, Kraków 2013, s. 23 i nn.

⁷ Por. R. Darowski, *Filozofia w szkołach jezuickich w Polsce w XVI w.*, Kraków 1994, s. 352–353.

⁸ Por. J. Łukaszevska-Haberkowa, *Pierwsze pokolenie polskich jezuitów w świetle biografii i egzaminów*, Kraków 2013, s. 61–89.

a pierwsi polscy zakonnicy wstępowali do Towarzystwa za granicą, przede wszystkim w Rzymie⁹. Obcego pochodzenia byli także pierwsi nauczyciele i członkowie pierwszych władz zakonnych.

Obiektywne trudności nie zahamowały rozwoju Towarzystwa Jezusowego, którego ekspansja w Polsce była niezwykle szybka i skuteczna. W ciągu niespełna czterdziestu lat powstało w Rzeczypospolitej jedenaście placówek, w których prowadzono nauczanie¹⁰. Najważniejszym zadaniem księży i braci była praca na rzecz kontrreformacji: do niej wybierano najzdolniejszych ludzi, inne kwestie pozostawiając z boku lub w ramach dodatkowych obowiązków¹¹.

Z wyznaczonych zakonowi przez założyciela wytycznych, czyli apostołatu intelektualnego, wynika jedna z ważniejszych cech, stanowiąca jednocześnie zadanie i sposób działania przyjęty przez Towarzystwo Jezusowe – działalność pisarska służąca ewangelizacji. W XVI wieku regularna praca zakonników polegała na apostołstwie pióra; ta forma aktywności (pisarstwo) stała się także odpowiedzią na uwarunkowania kulturowe, w tym walkę z innowierstwem¹².

Reforma katolicka, którą zapoczątkował Sobór Trydencki, wymagała współdziałania dwóch elementów: z jednej strony oporu stawianego innowierstwu, a z drugiej pogłębienia wiary samych katolików. Pierwszemu z wymienionych celów służyły przede wszystkim polemiki wyznaniowe, natomiast drugi realizowano głównie poprzez lekturę książek religijnych wydawanych w języku narodowym¹³.

W chwili, gdy pierwsi jezuita na terenach Rzeczypospolitej Obojga Narodów rozpoczęły pracę nad redakcją popularnych katechizmów, modlitewników, przekładu Pisma św., a także pomniejszej literatury (żywotów świętych i postylli), powoli zaczynały ukazywać się pisma tego rodzaju, jednak podstawę skuteczności działań zakonu stanowił szybki ich druk, najlepiej w języku ojczystym.

⁹ Por. J. Warszawski, *Polonica z rzymskiego Kodeksu Nowicjuszy Towarzystwa Jezusowego (1565–1586)*, Rzym 1955, s. 82–88.

¹⁰ Por. B. Natoński, *Początki i rozwój Towarzystwa Jezusowego w Polsce*, w: J. Brodrick, *Początki Towarzystwa Jezusowego*, przeł. W. Baranowski, M. Bednarz, Kraków 1969.

¹¹ Por. A. Buchwald-Pelcowa, *Pokolenia twórców literatury polskiej przełomu XVI i XVII wieku*, w: *Przełom wieków XVI i XVII w literaturze i kulturze polskiej*, red. B. Otwińska, J. Pelc, Wrocław 1984, s. 111–125, s. 120–121.

¹² Por. B. Natoński, *Początki i rozwój...*, op. cit.

¹³ Por. L. Grzebień, *Wkład jezuitów...*, op. cit., s. 36–37.

Bardzo zróżnicowane środowisko zakonne jezuitów w różny sposób zapatrywało się na tłumaczenie tekstów. Nie dla wszystkich było sprawą oczywistą, że należy przełożyć i wydać Biblię w języku polskim. Wewnątrz zakonu toczono na ten temat spory, których szczególny przykład stanowi dyskusja między Jakubem Wujkiem i Piotrem Skargą. O ile ten pierwszy, jako wybitny praktyk życia społecznego i rektor w Poznaniu, uważał tłumaczenia za sprawę ważną, o tyle drugi stał na stanowisku, że nie należy dokonywać przekładu na język narodowy. Być może Skarga sądził, że trzeba poczekać na rozwój sytuacji i skorzystać z tłumaczenia innych. Takie stanowisko odrzucał Jakub Wujek, jego wersja zawiera objaśnienia rzeczowe oraz dogmatyczno-apologetyczne, a także odniesienia do tekstu oryginalnego. Ma to duże znaczenie, ponieważ tekst źródłowy przekładu zawiera pewne błędy. Przekład Wujka odznacza się ścisłością i wielostronnością, zaś sam tekst został napisany językiem prostym, a jednocześnie poważnym. Niestety, autor przekładu nie miał okazji, by cieszyć się swą książką, gdyż zmarł przed jej wydaniem.

Sami jezuiti, być może ze względu na uwarunkowania polityczne, koncentrowali się raczej na Skardze. Tymczasem należy podkreślić, że obaj wymienieni duchowni byli wybitni (każdy na swój sposób), świetnie się znali i szanowali oraz współpracowali ze sobą. Różniło ich wiele, w tym pochodzenie: Skarga był szlachcicem, a Wujek pochodził z mieszczaństwa – on też najczęściej otrzymywał zadania trudne, wymagające pracy i rzadko kiedy mógł oglądać efekty swoich wysiłków. Tak było np. w 1571 roku, gdy jezuiti przybyli do Poznania, gdzie Wujkowi powierzono funkcję superiora w kolegium. Pierwotnie stanowisko to miał otrzymać właśnie Skarga, jednak został on oddelegowany do kolegium w Pułtusku, a jego miejsce zajął Jakub Vangrovitius. Wujek doprowadził kolegium w Poznaniu do świetności, a następnie otworzył drogę do powołania Akademii w Wilnie. Nie został jednakrektorem uczelni, ponieważ przeniesiono go do Krakowa, zanim doszło do otwarcia Akademii, zaś fotel rektora otrzymał Skarga. Jemu też w udziale przypadł większy splendor, choć zastał już wszystko przygotowane. Ponadto Wujek był całym sercem oddany sprawie akademii, a Skarga nie miał zapału do rozwijania dzieła rozpoczętego przez swojego poprzednika, gdyż zajmowała go działalność polityczna u boku władcy¹⁴.

¹⁴ Por. D. Kuźmina, *Jakub Wujek (1541–1597). Pisarz, tłumacz i misjonarz*, Warszawa 2004.

Działalność pisarska jezuitów po zwycięstwie reformy katolickiej zmieniła swój charakter. Już w ostatniej ćwierci XVI wieku rodzima literatura polemiczna z wolna ustępowała, by całkowicie zaniknąć w pierwszym dwudziestoleciu XVII wieku¹⁵. Jej miejsce zajęła literatura ascetyczna oraz pisma poświęcone szkolnictwu i przeznaczone do użytku szkolnego¹⁶. O ile w początkach istnienia zakonu w Polsce pisma drukowano z rzadka i po dużym zastanowieniu, o tyle już na początku kolejnego stulecia wydawano dużo. Publikowane były również dzieła mniej wartościowe, poślednie kazania okolicznościowe i panegiryki, które cieszyły się uznaniem przeciętnych odbiorców.

---

¹⁵ Por. B. Natoński, *Humanizm jezuicki i teologia pozytywno-kontrowersyjna w XVII i XVIII wieku, Nauczanie i piśmiennictwo*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 1–4, red. M. Rechowicz, Lublin 1974–1977; t. 2, cz. 1.

¹⁶ L. Piechnik, *O bibliotekach i najważniejszych podręcznikach u początków działalności Towarzystwa Jezusowego*, w: *Librorum amatori. Księga pamiątkowa ofiarowana ks. Czesławowi Michalunio SJ*, Kraków 2004, s. 105–110.

PISARSTWO JEZUICKIE

Należy pamiętać, że pierwsze pokolenie polskich jezuitów to ludzie wychowani i urodzeni w dobie humanizmu, który wszelką działalność pisarską i naukową postrzegał za ważną, o ile nie najważniejszą, formę aktywności. Zakonnicy byli świadomi zróżnicowanych potrzeb wynikających z uwarunkowań kulturowych, co stanowiło prymarną cechę apostołatu. Utrwalanie katolicyzmu, wzmacnianie papieżstwa i lokalnych władz biskupich mogło odbywać się jedynie za pomocą skutecznych dyskusji i otwartych sporów z innowiercami zarówno w postaci otwartych debat, jak i w formie drukowanych dokumentów i odpowiedzi na wzajemne zarzuty. Taka forma wymiany poglądów mogła również kształtować wiarę katolików, zwłaszcza na polu szkolnictwa, nieustannej katechizacji i wprowadzania ustaleń soborowych.

Edukacja humanistyczna za najważniejsze postrzegała studium literatury klasycznej, starożytnych pisarzy (filozofów, mówców, poetów, historyków i innych), chętnie przyjmowała wzorce bohaterów świata starożytnego¹⁷. Jezuici również uznali idee humanistyczne za swoje, zakładając potrzebę stosownej literatury, która miałaby umożliwiać takie właśnie wychowanie.

W ten sposób jezuici otworzyli swe pierwsze kolegia na ziemiach polskich. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVI wieku zadomowili się już w kilku większych miastach, otwierając podwoje swych szkół dla licznej młodzieży, przeważnie stanu szlacheckiego. Zajęcia szkolne, walka z reformacją i praca pisarska wymagały ciągle odpowiedniej i najnowszej lektury, dlatego też zakon bardzo szybko wypracował swoje ustawodawstwo w zakresie bibliotek. W dobrze urządzonej i bogato zaopatrzonej zbiorach założyciel zakonu Ignacy Loyola upatrywał jednego z głównych środków wypełnienia zadania, jakie stało przed

---

¹⁷ L. Grzebień, *Organizacja bibliotek...*, op. cit., s. 15–16.

Towarzystwem. Podobnie jak wszyscy przełożeni zakonni, również sprawujący pieczę nad bibliotekami mieli swoje reguły i dyrektywy postępowania. Nakaz chwili i wpływające zeń specjalne ustawodawstwo sprawiły, że jezuita szybko rozwinęli swoje księgozbiory i postawili je na dość wysokim poziomie.

Przyjmując zaproszenie od kardynała Hozjusza, jezuita mieli na względzie przede wszystkim wprowadzenie reformy Kościoła Katolickiego oraz potrzeby biskupa. Z tego względu starali się przygotować równorzędnie odpowiednie pomoce dla kleru i zakonników oraz wskazówki dla ogółu wiernych. Za te ostatnie uważano książki o charakterze religijnym. Najważniejszym kryterium była tu zgodność z doktryną Kościoła, zaś wśród lektur znalazły się dzieła pisane zarówno po łacinie, jak i w innych językach. Wiele z nich tłumaczono na polski, przekłady zaś drukowano.

Tym rodzajem apostołatu intelektualnego zajęli się już pierwsi z zakonników, którzy wstępowali do zgromadzenia poza Rzeczpospolitą (w Wiedniu, Paryżu czy Rzymie). Wśród nich wymienić można najwybitniejszych autorów polskich, z których nie wszyscy byli przedstawicielami jezuitów: Jakuba Wujka, Piotra Skargę, Szymona Wysockiego, Stanisława Warszewickiego i jeszcze kilku innych. Pierwsze pokolenie polskich jezuitów w sposób niepodważalny i pod wieloma względami najlepiej przysłużyło się pisarstwu i literaturze XVI wieku.

Szeroko rozumiana działalność literacka, ze względu na fakt, iż możemy wskazać konkretne tytuły i publikacje, to także najbardziej dostrzegalna dzisiaj i powszechna forma pracy apostołowskiej jezuitów. Z perspektywy czasu dużo trudniej zauważyć fundamentalny charakter tego wysiłku, którego przejaw w Rzeczypospolitej przez kilkaset lat stanowiła kultura osadzona w religii katolickiej i żywo z nią związana. Jezuita przygotowywali zarówno poważne dzieła naukowe (głównie z zakresu teologii i filozofii), jak i literaturę polemiczną, pisma poruszające mniej ważne zagadnienia i wiele druków ulotnych. Jako pierwsze zaczęły powstawać popularne katechizmy, modlitewniki (często w okrojonej postaci lub tłumaczone z wersji uproszczonych), następnie tłumaczenie Biblii oraz pomoce do pracy duszpasterskiej, takie jak postylle. Obok prowadzenia własnej działalności pisarskiej, jezuita nieustannie gromadzili pomoce do podejmowania coraz dalej idących dyskusji¹⁸.

¹⁸ Por. A. Sajkowski, *Działalność naukowa i pisarska jezuitów*, w: *Dzieje Wielkopolski*, t. 1. *Do roku 1793*, Poznań 1969, s. 749–752.

Książka drukowana odegrała niebagatelną rolę w działalności Towarzystwa Jezusowego w XVI wieku, ponieważ stanowiła element nieporównanie ważniejszy od innych składników kultury¹⁹. Przyczyniło się do tego kilka spraw, między innymi utrwalona przez Ignacego Loyolę i jego bezpośrednich następców umiejętność wykorzystania tekstów tłoczonych w pracy apostołskiej²⁰. Druki, szczególnie książki, stały się pomocą zarówno w edukacji, jak i działalności ewangelizacyjnej, pośrednio wpływając na rosnące zainteresowanie zakonem i jego przedstawicielami²¹. Jak się wydaje, zainteresowanie to nie było planowane, lecz wyniknęło z ogólnej sytuacji, przy czym wielu wyznawcom pomogło wrócić do wiary lub ją odkryć. Świadomi tego wpływu, jezuici zabiegali o książki drukowane we wszystkich miejscach, gdzie zakon prowadził działalność. Wielu z nich, poza działalnością w ramach duszpasterstwa bezpośredniego i sprawowaniem sakramentów, czynnie uczestniczyło w pracy wydawniczej²².

Prawie równolegle starano się wprowadzić ogólne zasady dotyczące procesu wydawania i działalności pisarskiej, zostały one uporządkowane i poddane cenzurze już w XVI wieku. Każdy druk poddawano odpowiedniej procedurze, zaś autor musiał najpierw uzyskać pozwolenie na pisanie i publikację²³. Książki i pisma cenzurowano z dwóch zasadniczych powodów: po pierwsze, dzięki temu zakon miał pewność, że wszystkie teksty pozostają zgodne z doktryną katolicką, a po drugie, zachowywano wspólną myśl, ujednoliconą w całym Towarzystwie Jezusowym. W XVI wieku było to szczególnie ważne, ponieważ nawet w obrębie Kościoła pojawiały się różne, często zupełnie odmienne stanowiska, natomiast jezuici

¹⁹ M.B. Topolska, *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*, Wrocław 1984, s. 5.

²⁰ Por. M. Komorowska, *Książki jezuickich pisarzy w polskich oficynach drukarskich przełomu XVI i XVII wieku (na przykładzie drukarni Andrzeja Piotrkowczyka)*, w: *Retoryka Towarzystwa Jezusowego i jej konteksty*, red. Ł. Cybulski, K. Koehler, Warszawa 2014, s. 141–154.

²¹ M. Gronowski, P. Urbański, *Nowożytne piśmiennictwo monastyczne w Pierwszej Rzeczypospolitej. Zarys*, s. 338–354, w: *Monastycyzm XV–XVIII wieku. Tradycja średnio-wieczna wobec wyzwania nowożytnego humanizmu*, red. nauk. M.T. Gronowski OSB, P. Urbański, seria: *Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka Wartości*, t. IV.

²² A. Nowicka-Jeżowa, *Pokolenia trydenckie...*, op. cit., s. 37.

²³ I. Loyola, *Konstytucje Towarzystwa Jezusowego*, tłum. M. Oleksy, Kraków 1982, cz. 3, r. 1, s. 18.

ukazywali poglądy podobne, niezależnie od tego, skąd pochodzili i gdzie prowadzili działalność misyjną. Z biegiem czasu uregulowane funkcjonowanie cenzury wewnątrz zakonu nabierało charakteru coraz bardziej zinstytucjonalizowanego²⁴.

Prowadząc działalność wydawniczą, jezuici nie przewidywali żadnego zysku: wolno było rozdawać książki, a sprzedaż była możliwa wyłącznie pod warunkiem przeznaczenia uzyskanych z niej dochodów na kolejne publikacje. Zatrudnieni przez zakon drukarze świeccy otrzymywali wynagrodzenie, natomiast zakonnicy wyznaczeni do pracy w oficynie podejmowali ją w ramach swych obowiązków.

Pewną wizję tego, jak wyglądała działalność wydawnicza zakonu na ziemiach polskich w XVI wieku, można uzyskać na podstawie nieopublikowanych materiałów Jana Poplatka SJ²⁵. Wyliczył on, że wyłoczono w tym czasie na ziemiach polskich około 340 edycji²⁶, jednak zostały tutaj uwzględnione różne wersje tego samego tekstu, a także szereg druków ulotnych. Te ostatnie miały duże znaczenie dla zakonu, zwłaszcza gdy dotyczyły edukacji. Bogata tematyka pism wydawanych przez jezuitów w Rzeczypospolitej obrazuje zmienność podejmowanych działań. W XVI wieku pozwolenie na prowadzenie działalności literackiej posiadało niewielu zakonników, a jeszcze mniejsza ich liczba mogła doprowadzić do wydania książek. Wszystkie książki, których tłoczenie sfinansowali jezuici, można podzielić na dwie grupy: pierwszą stanowią druki służące walce z reformacją, a druga to pisma uzupełniające braki w podstawowej literaturze religijnej (postylle, katechizmy, martyrologium, zbiór hagiograficzny, modlitewniki, przekład Nowego

²⁴ B. Natoński, *Humanizm, jezuici i teologia pozytywno-kontrowersyjna w Polsce od XVI do XVIII wieku. Nauczanie i piśmiennictwo*, Kraków 2003, s. 58.

²⁵ Jan Poplatek opracował większość materiałów dotyczących historii zakonu w Polsce w XVI wieku. Z wykształcenia był historykiem i archiwistą, stąd część jego spuścizny ma porządkujący charakter. W bardzo bogatej spuściznie, zgromadzonej w Archiwum Prowincji Południowej Towarzystwa Jezusowego, przeważają rozmaite spisy, wypisy ze źródeł z ARSI oraz dokumentacja wskazująca na badanie druków, a nie piśmiennictwa. Poplatek pozostawił w materiałach bardzo dokładne wskazówki, które pozwalają odczytać i zrozumieć jego tok myślenia i porządkowania. W trakcie pracy często odwoływałam się do materiałów pozostawionych przez tego jezuitę, choć nie miały one charakteru gotowego maszynopisu.

²⁶ D. Kuźmina, *Piśmiennictwo jezuitów w XVI wieku w Polsce*, w: *Bibliografia polityczna*, red. *idem*, Warszawa 2012, s. 26–33.

Testamentu itp.)²⁷. Pozostałych ksiązek, służących np. w szkolnictwie, było zdecydowanie mniej.

Początki działalności wydawniczej jezuitów na ziemiach polskich, podobnie jak większość podejmowanych przez nich inicjatyw, wyglądały więcej niż skromnie. Pierwsi zakonnicy pojawili się pod koniec roku 1564 w Lidzbarku, skąd na początku 1565 roku przenieśli się do Braniewa, gdzie zamieszkali w klasztorze opuszczonym przez franciszkanów. Początkowo warunki materialne były tak trudne, że środki przeznaczano wyłącznie na zaspokojenie pilnych potrzeb. W ciągu pierwszych pięciu lat od osiedlenia się zakonników przedrukowano jedynie dwa dzieła, i to w bardzo okrojonej formie²⁸: katechizm Piotra Kanizjusza oraz poradnik dla spowiedników Juana de Polanco *Breve directorium*. Sporadycznie ukazywały się druki ulotne związane z prowadzoną przez zakon edukacją. Stopniowy wzrost liczby publikacji nastąpił w latach siedemdziesiątych XVI wieku, wraz z rozwojem kolegiów.

Trudności w zwiększeniu produkcji wydawniczej można było rozwiązać na kilka sposobów. Po pierwsze, należało znaleźć odpowiedniego właściciela tłoczni i korzystać z jego usług. Po drugie, można było sprowadzić drukarza z zagranicy lub uruchomić własną oficynę, korzystając z pomocy odpowiednio przyuczonych rzemieślników²⁹.

W owym czasie działalność pisarską rozpoczęli przybyli z Rzymu po studiach Jakub Wujek (pierwszy druk w 1570 roku) i Piotr Skarga (wydał książkę w 1576 roku). Gwałtowny rozwój wydawniczy u polskich jezuitów nastąpił dopiero pod koniec stulecia i był związany z kilkoma ważnymi zmianami w życiu społeczności zakonnej.

Jedna ze wspomnianych zmian dotyczyła prowadzenia działalności wydawniczej i pisarskiej. Zapoczątkował ją *Memoriał* Alfonsa de Pisa (ówczesnego profesora teologii polemicznej w Poznaniu), skierowany do generała Claudio Acquavivy w 1582 roku. List ten, podobnie jak wszystkie dokumenty zakonne tego rodzaju, stanowił księgę uwag (przeważnie zalet i nakazów) na temat konieczności zorganizowania pracy pisarskiej

²⁷ Por. M. Komorowska, *Książki jezuickich pisarzy w polskich ...*, op. cit., s. 153.

²⁸ Por. *Ibidem*, s. 143-144.

²⁹ *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, t. 3: *Wielkopolska*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, J. Sójka, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977, s. X.

w Polsce w celu przeciwstawienia się szerzącemu się innowierstwu³⁰. W następstwie listu dokonana się regulacja procesu wydawniczego i wewnętrznej cenzury zakonnej³¹.

Od pierwszych lat swojej działalności jezuita wydawali książki tam, gdzie pracowali, oraz w stolicy kraju. Ówczesny Kraków był znaczącym ośrodkiem wydawniczym z większą niż na prowincji liczbą drukarzy. Jezuita w miarę możliwości starali się także tłoczyć książki w miastach, w których znajdowały się ich najważniejsze placówki: w Braniewie, Poznaniu i Wilnie. Koszty produkcji wydawniczej na prowincji były wprawdzie mniejsze i nie obejmowały transportu, ale wiązały się z trudnościami w pozyskaniu drukarzy i mniejszym wpływem na proces tłoczenia. Widać to np. w wydawanych zbiorach asercji, czyli tematów odbywających się w kolegiach dysput, gdzie dokładny termin oraz szczegółowe informacje na temat publicznych spotkań uzupełniał odręcznie rektor danego kolegium na wydanych już egzemplarzach. Często jezuita nadzorowali tłoczenie swoich dzieł, drukując je nawet w mniejszych ośrodkach. Tak czynili wspomniani już Jakub Wujek i Piotr Skarga w początkach swej działalności, a także Szymon Wysocki czy Marcin Śmiglecki.

Współpraca między zakonnikami i ośrodkami prowincjonalnymi sprzyjała rozwojowi tych ostatnich. Dobry przykład takiej zależności stanowi kolegium w Poznaniu, które najpierw rozpoczęło współpracę z Melchiorem Nehrningiem, a gdy ten zaczął sprzyjać reformacji, zrezygnowało z niej na rzecz drukarni Wolrabów. Podobnie Jan Sachse (Johann Sachse; Joannes Saxo) otworzył tłocznię w Braniewie, dokąd przyjechał na zaproszenie zakonników w 1589 roku³²; wiązało się to z pomysłem Antoniego Possevino, który zabiegał o uruchomienie oficyny na potrzeby nie tylko samego kolegium, ale również całej północnej Europy³³.

W XVI wieku polscy jezuita korzystali przede wszystkim z usług świeckich drukarzy, często ambiwalentnych w sprawach wyznaniowych. Kwestia różnicy w poglądach na sposób reformy Kościoła wpływała także

³⁰ Por. B. Natoński, *Humanizm jezuicki i teologia pozytywno-kontrowersyjna ...*, op. cit., s. 51-57.

³¹ L. Piechnik, *Początki Akademii Wileńskiej (1569-1600)*, „Nasza Przeszłość” XL 1973, s. 56-57; Z. Ivinskis, *Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius...*, „Jahrbuch des Baltischen Forschungsinstituts. Commentationes Balticae” I, 1953, s. 27-67.

³² H. Keferstein, *Wydawnicze związki drukarzy braniewskich z Koroną i Biskupstwem (od 1589 do 1773 r.)*, „Studia Warmińskie” 27 (1990), s. 175-195.

³³ *Drukarze dawnej Polski...*, op. cit., s. 137-138.

na wydawanie przez jezuitów książek, co ilustrują kłopoty z właścicielami oficyn wileńskich³⁴. Sytuację Towarzystwa Jezusowego komplikował zakaz uprawiania przez jego członków handlu, który obejmował również książki. O tym, jak bardzo skomplikowana była to sprawa, świadczy przykład Akademii Wileńskiej, bowiem na tamtejszym terenie niepodobna było znaleźć przedstawiciela kunsztu drukarskiego, który nie byłby „zarażony herezją”.

W Wilnie zakon już od 1576 roku dysponował przeniesioną z Brześcia drukarnią Mikołaja Kazimierza Radziwiłła zwanego Sierotką. W połowie lat osiemdziesiątych przeszła ona na własność jezuitów jako oficyna Akademii Wileńskiej³⁵. W tym czasie potrzeby wydawnicze zakonu znacznie przekraczały możliwości wspomnianej drukarni, problem stanowiło także znalezienie odpowiednich pracowników (często bywali oni niewystarczająco przekonani do wiary katolickiej albo gorzej wykształceni). Jezuiti składali zlecenia również tłoczniom sprzyjającym innowierstwu, np. Janowi Karcanowi (Velicensis). W sumie w Poznaniu i w Wilnie wydano trzy piąte wszystkich publikacji zakonnych³⁶.

W Polsce, jako jednym z krajów szczególnie ważnych dla przeciwstawiania się innowierstwu, pozostawiono w zakonie pewną swobodę w rozwiązywaniu problemów z drukiem, uważając, że niezależnie od sytuacji należy wydawać i zabiegać o własne oficyny. Utrzymano jednak pewne ograniczenia dotyczące handlu i sprzedaży książek – zasadniczo obowiązywał zakaz handlu, z wyjątkiem sytuacji, w których zysk przeznaczano na publikację kolejnych druków³⁷. Pełna regulacja wprowadzona po *Memoriale* Pisanusa wpłynęła na kontrolę produkcji drukarskiej w zakonie i zdecydowanie zmniejszyła koszty produkcji. Niekiedy omijano też zakaz handlu, np. kolegium w Poznaniu rozprowadzało własne druki, a nawet sprowadzało książki z zagranicy i przysyłało je do pozostałych kolegiów³⁸.

Proces przejmowania drukarni z rąk prywatnych rozwinął się dopiero w XVII wieku, a największe sukcesy święcił w Wilnie. Gorzej wyglądała

³⁴ *Drukarze dawnej Polski...*, op. cit., 106–107.

³⁵ *Drukarze dawnej Polski*, z. 5: *Wielkie Księstwo Litewskie*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski, Wrocław 1959, s. 13–34, 241–245.

³⁶ M. Komorowska, *Książki jezuickich pisarzy...*, op. cit., s. 146.

³⁷ *Drukarze dawnej Polski...*, op. cit., s. XI.

³⁸ Kolegium poznańskie oprócz rozprowadzania druków własnej produkcji, sprowadzało je z zagranicy i dostarczało do innych kolegiów, nie wyłączając pośrednictwa księgarzy (L. Grzebień, *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1975, 30, s. 273–276).

kwestia własnej oficyny jezuickiej w Krakowie, gdzie zakon napotykał na mocny opór ze strony zwolenników Akademii Krakowskiej. Ograniczenie kosztów mogło nastąpić także przez większe zaangażowanie do prac jezuitów, co dokonało się pod koniec XVI i na początku XVII wieku. W roku 1593 kongregacja prowincji polskiej wydała rozporządzenie, zgodnie z którym drukarnię powinien prowadzić jezuita – prefekt oficyny, któremu mieli podlegać wszyscy pracownicy, przede wszystkim odpowiednio wykształcony brat zakonny i pomocnik³⁹. Prefekt odpowiadał za całokształt działalności podległej mu placówki, ale zdarzało się (np. w Poznaniu), że działalnością drukarni kierował brat zakonny.

---

³⁹ L. Piechnik, *Początki akademii...*, op. cit., s. 56.

PISMA WYDANE U DRUKARZY KRAKOWSKICH

Niezależnie od tego, że w pierwszym pięćdziesięcioleciu działalności zakonu w Polsce znaczącą liczbę książek wydano w ośrodkach prowincjonalnych, szczególną rolę odegrały drukarnie krakowskie. Podobnie jak gdzie indziej, początkowo tekstów jezuickich było niewiele, ale wraz z rozwojem struktur zakonnych, przede wszystkim otwarciem domu św. Barbary (tzw. dom profesów, 1583 r.) i nowicjatu przy kościele św. Szczepana (1585 r.), zaczęło ich przybywać.

Pierwszymi drukarzami, u których jezuici tłoczyli książki, byli Łazarz Andrysowicz oraz Mateusz Siebeneicher (oba drukowali pierwszy katechizm Piotra Kanizjusza⁴⁰). W późniejszych latach Drukarnia Łazarzowa nie tłoczyła właściwie druków jezuickich – przywilej ten przypadł w udziale Siebeneicherowi, który wydał m.in. pierwsze dzieła Jakuba Wujka, w tym tłumaczenie katechizmu Kanizjusza na polski (*Maluczki katechizm* z 1570 r.), *Iudicium abo rozsądek*⁴¹ oraz wiekopomną *Postyllę większą* w latach 1573–1575. W późniejszych latach XVI wieku jezuici współpracowali w Krakowie z różnymi oficynami, m.in. z Piotrkowczykami, dziedzicami Siebeneicherów i Janem Januszowskim.

Szczególne relacje związały zakon z drukarnią Piotrkowczyków. Dotyczyło to zwłaszcza kontaktów Piotra Skargi z Andrzejem Piotrkowczykiem starszym, który, poczynawszy od lat osiemdziesiątych XVI wieku aż do swojej śmierci w 1621 roku, dla Towarzystwa wydawał przynajmniej

---

⁴⁰ Wszystkie tzw. katechizmy Kanizjusza były mocno okrojona wersją jego wielkiego katechizmu, który nigdy nie został wydany w Rzeczypospolitej w pełnej formie. Por. D. Kuźmina, *Katechizmy w Rzeczypospolitej XVI i początku XVII wieku*, Warszawa 2002, s. 49. Zob. P. Begheyn, *The catechism (1555) of Peter Canisius: the most published book by a Dutch author in history*, „Quaerendo” 2006, No. 1–2, s. 64 i następne.

⁴¹ Por. M. Komorowska, *Książki jezuickich pisarzy...*, op. cit., s. 147.

jedną książkę rocznie. Do opublikowanych przez niego dzieł należała m.in. pierwsza krakowska edycja *Żywotów świętych* Skargi z 1585 roku⁴². Andrzej Piotrkowczyk wydrukował ponad czterdzieści edycji różnych pism Skargi, w tym kilkanaście monumentalnych tomów: osiem wydań *Żywotów świętych*, pięć *Kazań na niedziele i święta*, dwie edycje kompendium z Baroniusowych *Annales ecclesiastici*, poza tym *Kazania o siedmiu sakramentach* i *Kazania przygodne*⁴³. Współpraca ze Skargą trwała stosunkowo długo (prawie ćwierć wieku) i była bardzo owocna.

Zdecydowanie krócej wydawał Piotrkowczyk pisma Jakuba Wujka, dla którego pobyt w Krakowie stał się ostatnim etapem jego życia. W latach 1590–1597 wytłoczył on czterokrotnie *Postyllę mniejszą*, trzykrotnie Nowy Testament, oraz Wujkowy psalterz i traktat *O Bóstwie Syna Bożego*. We wspomnianej oficynie wydano także kolejne, wybitnie popularne dzieło, *Harfę duchowną* Marcina Laterny: od pierwszego wydania w roku 1588 dzieło to wydawał Piotrkowczyk dziewięć razy. Poza tym tłoczył pisma polemiczne jezuitów (zwłaszcza Adriana Jungi), a także kilka tekstów okolicznościowych i tekstów o charakterze zakonnym. Wśród innych zakonników wydających w tej drukarni można wymienić Marcina Śmigleckiego, Mateusza Bembusa, Stanisława Grodzickiego i Benedykta Herbesta. Piotrkowczyk wytłoczył również *Zwierciadło człowieka chrześcijańskiego* św. Ludwika z Granady (1598) w przekładzie Stanisława Warszewickiego. Podobne związki łączyły jezuitów na polu edytorskim tylko z Janem Wolrabem i jego drukarnią w Poznaniu.

Wśród druków wydanych w XVI wieku dla jezuitów przez Andrzeja Piotrkowczyka starszego wyróżnia się zbiór tłumaczeń z języków obcych. Były to dzieła najwybitniejszych klasyków literatury ascetycznej, np. *O naśladowaniu Chrystusa* Tomasa á Kempis oraz *Zwierciadła człowieka chrześcijańskiego* Ludwika z Granady. Na uwagę zasługuje także nowy przekład *Martyrologium* Szymona Nikowskiego⁴⁴.

⁴² M. Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, Kraków 2012, s. 153–158.

⁴³ M. Komorowska, *Książki jezuickich pisarzy...*, op. cit., s. 149.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 152.

DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA JEZUITÓW W WILNIE

Słusznie podkreśla się zasługi kardynała Stanisława Hozjusza dla sprowadzenia i rozwoju jezuitów w Rzeczypospolitej. Należy jednak pamiętać, że jego działalność dotyczyła w większym stopniu diecezji, której przewodził, a także utrwalenia katolicyzmu w kraju. Podobne zasługi dla Wielkiego Księstwa Litewskiego przez sprowadzenie jezuitów do Wilna miał biskup Augustyn Rotundus Mieleski. On także – jako prawnik i humanista – widział potrzebę sprowadzenia do stolicy Litwy zakonu, który dysponował wybitnie wykształconymi ludźmi i mógł skutecznie wprowadzać uchwały soboru trydenckiego⁴⁵. Ponadto Mieleski pełnił wówczas obowiązki wójta wileńskiego, co stwarzało lepszą koniunkturę polityczną.

Działalność jezuitów na Litwie wymagała nieco innych uwarunkowań niż praca apostołska w Koronie. Pierwsi trzej zakonnicy z wiceprovincjałem Franciszkiem Sunyerem przybyli do Wilna we wrześniu 1569 roku i zamieszkali w domu zakupionym dla nich przez biskupa Waleriana Protasewicza. Budynek dysponował trzydziestoma miejscami, natomiast fundacja pozwalała na utrzymanie czterdziestu osób. Wilno wydawało się idealnym miejscem do tego, by podjąć nauczanie i dotrzeć przez Litwę do Chin⁴⁶. Skuteczna działalność jezuitów na polu szkolnictwa oraz ich działalność apostołska (kazania, dysputy, publicznie sprawowane nabożeństwa i widowiska teatralne) przyniosły wybitne rezultaty, tym większe, że zakonnicy posługiwali się także językiem litewskim.

Jednym z najważniejszych osiągnięć jezuitów w okresie kontrreformacji stało się założenie uczelni wyższej w Wilnie – pierwszej szkoły wyższej na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Najpierw jednak,

---

⁴⁵ M.B. Topolska, *Spółeczeństwo i kultura w Wielkim Księstwie Litewskim od XV do XVIII wieku*, Poznań–Zielona Góra 2002, s. 136.

⁴⁶ M.B. Topolska, *Czytelnik i książka...*, op. cit., s. 30–46.

w 1570 roku powstała szkoła, która wówczas kształciła 130 uczniów. Sześć lat później było ich już 500 oraz 12 profesorów i 50 osób pracujących w kolegium. Wkrótce do Wilna przybyli nie tylko nowi uczniowie, ale także sławni profesorowie. Jednakże, wbrew powszechnie panującym opiniom, z książek korzystali raczej nauczyciele, ponieważ przyjęto zasadę obowiązującą jeszcze w XVII wieku, w myśl której profesor treść dyktował *ex cathedra*⁴⁷.

O ile w XVII wieku akademię cechował pewien schemat przejawiający się zarówno w sposobie nauczania, jak i podejmowanych zagadnieniach teologicznych, to należy podkreślić, że w znaczący sposób wpłynęła ona na rozwój języka litewskiego. Warto wspomnieć np. o tłumaczeniu na litewski *Postylli* Jakuba Wujka, którą Mikołaj Dauksza wydał w 1599 roku.

Do rozwoju drukarstwa na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego przyczynił się najpierw rozwój reformacji na tych ziemiach⁴⁸. Pierwsze oficyny zakładali tu drukarze przybyli z Korony, przede wszystkim mistrzowie krakowscy, którzy dobierali sobie do pracy rozmaitych pomocników. Inicjatywa i organizacja większości wydawnictw należała do miejscowych magnatów, przede wszystkim Radziwiłłów, a także szlachty. Oficyny te wydawały pisma odpowiadające często zmieniającym się poglądom mecenasów⁴⁹.

Pierwsze oficyny należały do innowierców, natomiast pierwszą drukarnię katolicką na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego otworzył w 1575 roku Mikołaj Krzysztof Radziwiłł zwany Sierotką. Była to wspomniana wyżej, przeniesiona i odnowiona oficyna z Brześcia. W Wilnie stała się ona jedną z ważniejszych placówek działających na rzecz Kościoła katolickiego i skutecznie opanowała rynek wydawniczy. W przeciwieństwie do oficyn prowadzonych przez mieszczan, placówka miała zapewnioną dotację. Od samego początku drukarnia służyła jezuitom, oficjalnie zakon przejął ją w 1585 roku. Oficyna radziwiłłowska przeszła na własność jezuitów na mocy dokumentu fundacyjnego Akademii. Początkowo w publikacjach podawano następujący adres oficyny: *Typis et sumptibus ... Nicolai Christophori Radivilii*. Z zapisu tego wynika, że drukarnia była prywatna. Od samego początku pracował w niej Daniel z Łęczycy, który w 1581 roku ustąpił miejsca Janowi Ślęckiemu i Marcinowi z Kazimierza. W latach

⁴⁷ *Ibidem*, s. 50.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 85.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 133.

1576–1586 w drukarni tej ukazało się ok. 60 książek, w tym pierwsze wydanie *Żywotów świętych* Piotra Skargi, natomiast pierwszy druk z pełnym opisem drukarni jako placówki jezuickiej ukazał się dopiero w 1592 roku⁵⁰. Jeszcze w 1589 roku po raz ostatni wydano druk z podpisem Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła (*Typis Nicolai Christophori Radivilii*). Kierownikiem drukarni po jej przejęciu został Filip Widmanstadt⁵¹.

Postać Daniela z Łęczycy jest tyleż interesująca, co pełna rozmaitych sprzeczności. W początkach swej działalności wykazywał on więcej niż zainteresowanie myślami reformacyjnymi, natomiast zmarł jako gorliwy katolik, który swoje jedyne dziecko, późno urodzonego syna Mikołaja, oddał jezuitom na wychowanie. Zanim się to stało, przez kilka lat Daniel z Łęczycy, w zależności od aktualnej sytuacji i nadziei na zysk, sprzyjał to jednej, to drugiej stronie konfliktu⁵². Przybywając do Wilna, zasłużył się m.in. kalwinom⁵³.

Daniel z Łęczycy pracował początkowo w Małopolsce, później podejmował rozmaite zajęcia jako drukarz wędrowny. Wreszcie, podróżując przez małe miejscowości na Litwie, dotarł do Wilna, liczył tu bowiem na lepsze możliwości zarobku. W latach 1576–1580 pracował w katolickiej oficynie Radziwiłłowskiej, którą następnie porzucił na rzecz kalwińskiej Drukarni Zborowej. W tej ostatniej drukował do lata 1581 roku, kiedy to jezuita sprowokowali rozruchy, w tym m.in. spalenie książek innowierczych, również tych, które zostały wydane przez Daniela. Atak i strata finansowa skłoniły drukarza do przyjęcia zamówień od zakonu. Daniel z Łęczycy był uzdolnionym wydawcą, nie opublikował może wielu książek, jednak spod jego prasy wyszły pozycje, których przygotowanie wymagało pewnych umiejętności⁵⁴.

Mikołaj Radziwiłł był nie tylko właścicielem drukarni, ale także mecenasem pierwszych jezuickich książek w Wilnie. W związku z tym w niektórych pismach zakonniczy starali się oddać mu należne poważanie,

⁵⁰ I. Petrauskienė (Vilniaus Akademijos Spaustuvė 1575–1773, Vilnius 1976) uważa, że Drukarnia Akademicka w latach 1576–1600 wydała 130 książek, w tym 54 druki anonimowe (por. M.B. Topolska, *Społeczeństwo i kultura*, op. cit., s. 325). Wydaje się, że należy odrębnie traktować publikacje wydane przez jezuitów samodzielnie i dzięki mecenatowi M.K. Radziwiłła.

⁵¹ M.B. Topolska, *Czytelnik i książka...*, op. cit., s. 114.

⁵² Por. *Ibidem*, s. 91 oraz M.B. Topolska, *Społeczeństwo i kultura*, op. cit., s. 171.

⁵³ M.B. Topolska, *Czytelnik i książka...*, op. cit., s. 94.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 95.

uczynił to m.in. Piotr Skarga, który w dziełku *Pro sacratissima Eucharistia* zamieścił swój jedyny wiersz poświęcony właśnie Sierotce⁵⁵.

Inna oficyna, z którą współpracowali jezuita w Wilnie, należała do pochodzącego z Wieliczki Jana Karcana (Velicensis z Wieliczki). Początkowo drukarz ten związany był ze zbożem kalwińskim, natomiast ze względów finansowych tłoczył także książki katolickie. Dla jezuitów wydał m.in. ważne polemiki Antoniego Possevina i Andrzeja Jurgiewicza. Jan Karcan był wybitnym mistrzem drukarskim, któremu, jako że utrzymywał się z publikacji tekstów popularnych, uzyskiwane dochody pozwalały na dobieranie ambitniejszych pozycji wydawniczych⁵⁶.

Jak się wydaje, organizacja Drukarni Akademickiej była znacznie gorsza niż jej radziwiłłowskiej poprzedniczki. O ile ta pierwsza w latach 1587–1591 wytłoczyła tylko 9 druków, o tyle druga z wymienionych w latach 1586–1600 wydała ogółem 130 tytułów (z czego większość ukazała się w latach 1592–1600).

---

⁵⁵ M. Komorowska, *Prolegomena...*, op. cit., s. 153–158 (podrozdział *Drukarze Skargi*).

⁵⁶ M.B. Topolska, *Czytelnik i książka...*, op. cit., s. 96.

REGULACJE DOTYCZĄCE KSIĄŻEK

Ze względu na sposób funkcjonowania zakonu, zwłaszcza w pierwszym okresie jego działalności w Rzeczypospolitej, utrzymywano stałe, regularne i częste kontakty ze środowiskiem poza krajem: z Rzymem, gdzie mieściła się Kuria Generalna, ale także pośrednio z resztą Towarzystwa na świecie. Dzięki nieustannej wymianie informacji w jedną i drugą stronę zarówno polscy zakonnicy, jak i przedstawiciele władz prawie na bieżąco wiedzieli, co i gdzie się działo. Początkowo obowiązywała także cenzura pism, które bez wyjątku wysyłano do Rzymu, skąd obradująca tam komisja przesyłała stosowne *imprimatur*. Po pewnym czasie, ze względu na tempo wydawnicze i bieżące potrzeby, w Rzeczypospolitej powstała komisja, która obradowała na miejscu, bowiem główne idee i wpływy humanistyczne płynęły swobodnie z Europy do kraju także drogą zakonną.

Pisarzy jezuickich obowiązywały zasady wspólne dla całego zakonu. Początkowo, gdy kolegia leżące na terenach Rzeczypospolitej wchodziły w skład wiceprowincji austriackiej, manuskrypty cenzurowano w Rzymie. Od momentu powstania odrębnej prowincji polskiej powołano specjalną komisję w kraju (Polskę uznano za kraj misyjny i trudny ze względów religijnych)⁵⁷. Powołanie cenzorów na miejscu pozwalało na większą skuteczność i szybsze wydawanie książek. Zgodnie z inną obowiązującą w zakonie zasadą, obowiązkowo jeden egzemplarz każdego opublikowanego dzieła przesyłano do Kurii Generalnej w Rzymie⁵⁸.

Ze względu na służebny charakter literatury i piśmiennictwa, książki wolno było jedynie rozdawać lub sprzedawać po kosztach druku. Uzyskanie środków pozwalały na druk kolejnej publikacji. W pierwszej kolejności wydawano katechizmy, modlitewniki i podręczniki szkolne, czyli książki

⁵⁷ *Institutum Societatis Iesu*, t. 3, Florentiae 1893, s. 10, A. Coemans, *Breves notitiae de Instituto, historia, bibliographia Societatis*, Romae 1930, s. 34–42 i kolejne.

⁵⁸ Por. L. Grzebień, *Organizacja bibliotek...*, op. cit., s. 23–29.

najbardziej potrzebne do bieżącej pracy. Drukarnie znajdujące się na terenach Rzeczypospolitej również traktowano w specjalny sposób⁵⁹. Tutaj właśnie, ze względu na brak drukarni katolickich i działalność innowierców, posiadanie własnej oficyny stanowiło raczej konieczność. W dalszym ciągu produkcja miała pokrywać koszty druku, wydawano więc książki o tematyce religijnej lub potrzebne do nauczania. Do tego czasu publikowano w drukarniach prowadzonych przez katolików⁶⁰, a książki najczęściej posiadały supereklibris ze znakiem IHS na stronie tytułowej⁶¹.

Cenzorzy, którzy początkowo rekrutowali się spośród jezuitów-cudzoziemców, starali się nie przeszkadzać w rozwoju literatury i druku książek. Z pozycji budzących wątpliwości usuwali co najwyżej zbyt ostre wypowiedzi o charakterze polemicznym. Pierwsi zakonnicy pochodzili z różnych krajów i w rozmaity sposób starali się kształtować język polski. Przede wszystkim należało przygotować odpowiedni zakres słownictwa, dopasować go do aktualnych potrzeb, a także dostosować współczesną polszczyznę do zadań apostołskich, w szczególności edukacyjnych. W zakonie posługiwano się językiem łacińskim, jednak nie zawsze był on uniwersalnym środkiem komunikacji.

Pierwsze lata działalności jezuitów w Rzeczypospolitej pokrywają się z apogeum polskiego renesansu (1565–1584)⁶². Nowe prądy i tendencje wyrażane w literaturze i kulturze stanowiły pokłosie studiów, które pierwsi polscy zakonnicy odbywali w Rzymie, w tamtejszych kolegiach jezuitów, a także w innych szkołach na terenie całej Europy⁶³.

Do końca XVI wieku na terenie Rzeczypospolitej Obojga Narodów otwarto aż 11 drukarni (wspomnianą już drukarnię w Wilnie, oficyny w Braniewie, Warszawie, Poznaniu, Kaliszu, Pińsku, Nieświeżu, Lublinie, Sandomierzu, Przemyślu i we Lwowie). Miały one zapewnić podstawową

⁵⁹ Por. J. Poplatek, *Działalność piśmiennicza i wydawnicza jezuitów w Polsce w XVI w.* (Kraków 1954) maszynopis ATJKr nr 2488 (to samo w Bibliotece Naukowej Księży Jezuitów w Krakowie, rkps 735).

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Fakt, iż herb zakonny pojawiał się nie tylko na okładce (jak przyjęto w innych publikacjach), ale także na stronie tytułowej (obok tytułu), jest rozwiązaniem bardzo znamienym, bowiem okładka stanowi najbardziej zagrożoną zniszczeniem część książki.

⁶² Por. A. Buchwald-Pelcowa, *Pokolenia twórców literatury...*, op. cit., s. 111–125, 120–121.

⁶³ Por. J. Warszawski, *Polonica z rzymskiego Kodeksu...*, op. cit., s. 82–88.

literaturę szkolną, religijną oraz naukową⁶⁴. Ze względu na kontakty z zakonem poza granicami kraju, od XVI wieku jezuita brali udział w targach książki we Frankfurcie nad Menem, co przyczyniło się do rozpowszechnienia literatury, zwłaszcza zakonnej, w kraju⁶⁵.

W grupie pierwszych jezuitów, którzy przybyli do Polski, przeważali Włosi i Hiszpanie. Przywieźli oni ze sobą prawdziwie europejskie myślenie i renesans filozoficzny, również w wydaniu jezuickim. Kontakty indywidualne wynikały w dużej mierze z zaszcłości i historii poszczególnych zakonników, wielu przyjeżdżających do Polski pozostawało tutaj do końca życia, inni wyjeżdżali do nowych placówek i krajów. Zasadniczo jednak działalność jezuitów polskich w ogólnej aktywności Towarzystwa Jezusowego na świecie, także pisarskiej, była niewielka.

W Rzeczypospolitej Obojga Narodów potrzeba prowadzenia własnych prac, zwłaszcza misyjnych, mogła pochłonąć znacznie większe zasoby ludzkie niż te, które pozostawały do dyspozycji. Dlatego też jezuita polscy, inaczej niż zakonnicy pochodzący ze Śląska i Czech, nie brali udziału w ogólnym dziele misyjnym, choć ich działania miały doniosłe znaczenie.

Poza nadrzędną pracą polegającą na kształceniu nowych elit kleru, jezuita prowadzili i rozwijali sieć szkolnictwa, starając się wpłynąć na katolickie wychowanie młodzieży. Kulturalny klimat miast, w których powstawały kolegia zakonne, opierał się w dużej mierze na działalności rozmaitych sodalicji i stowarzyszeń. Zrzeszona w nich młodzież w prawdziwie samorządny sposób kształtowała nie tylko społeczeństwo, ale także kulturę tego czasu. Każda z sodalicji miała określone potrzeby związane z drukiem: spisywano pomoce katechetyczne, statuty, sprawozdania z działalności itp. W kolegiach działał wielofunkcyjny teatr szkolny o ambitnych założeniach, a także religijny, uwarunkowany reformami Kościoła. U jezuitów żadna uroczystość kościelna, miejska, szkolna, niekiedy także prywatna, nie mogła obyć się bez muzyki: uczono jej i rozwijano twórczość muzyczną w oparciu o istniejące książki, które drukowano, tłumaczono i powielano w inny sposób (ręcznie).

Warto pamiętać, że jezuita pełną garścią czerpali z dorobku humanizmu i dzieł humanistycznych. W pierwszym programie edukacyjnym, który obowiązywał w *Collegium Romanum* (Kolegium Rzymskim), czyli pierwszej szkole i nowicjacie Towarzystwa, do którego wstąpiło wielu

⁶⁴ Por. A. Sajkowski, *Działalność naukowa...*, op. cit., s. 749–752.

⁶⁵ Por. J. Poplatek, *Działalność piśmiennicza...*, op. cit.

z pierwszych polskich zakonników, korzystano z dzieł autorów współczesnych, niekoniecznie katolickich. Kolegium w Rzymie uważano za wzór szkół, w którym przybrały postać pragnienia, program i zasady wychowawcze obowiązujące w zakonie⁶⁶. Wśród najbardziej znanych autorów, których czytano w *Collegium Romanum*, wymienić można Juana Luisa Vivesa, Lorenzo Vallę oraz Erazma z Rotterdamu – i to nie tylko ze względu na ich zainteresowanie odkrytym na nowo Kwintylianiem. Wprawdzie oficjalnie w szkołach obowiązywał zakaz czytania pism Erazma⁶⁷, ale jezuita obchodzili go⁶⁸ w dość udatny sposób.

Pod względem charakterystyki ogólnej, w tym wykształcenia, pisarstwa i podejmowanych inicjatyw, wszystkich jezuitów w XVI wieku cechowało przeniknięcie kulturą Zachodu i reformą soborową. W Europie powstał zbiór dokumentów *Instytut Towarzystwa Jezusowego*⁶⁹, w którym sformułowano najważniejsze cechy religijności zakonu. Większa część pierwszego pokolenia jezuitów kształciła się w podobny sposób, zatem przedstawiciele pierwszego pokolenia polskich zakonników – Piotr Skarga, Jakub Wujek, Stanisław Warszewicki i wielu innych – wykazywali więcej cech wspólnych z jezuitami z Zachodu niż którekolwiek późniejsze pokolenie. Każdy przybywający z Zachodu do Polski jezuita znał dobrze kolegia oraz działalność literacką zakonu: obowiązywał spójny plan organizacji pracy, choć środki pozostawały indywidualne. Wysokie miejsce w hierarchii obowiązków zajmowała praca pisarska, pod tym względem w Towarzystwie Jezusowym panował jeden duch, który można nazwać zakonnym.

W związku z tym, że zakon starał się utrzymywać wspólną politykę wydawniczą i wszystkie tłoczone książki rozprowadzano głównie w kolegiach jezuickich, powiełał się pewien układ typograficzny. Można to zauważyć na przykładzie dwóch wydań *Upominania do ewangelików* Piotra Skargi z oficyn Jana Januszowskiego w Krakowie i dziedziców

⁶⁶ L. Grzebień, *Organizacja bibliotek...*, op. cit., s. 177.

⁶⁷ Został imiennie wskazany w *Index librorum prohibitorum*, wydanym w Rzymie w 1559 r.

⁶⁸ Por. S. Obirek, *Jezuici w Rzeczypospolitej...*, op. cit., s. 57; L. Piechnik, *O bibliotekach i najważniejszych podręcznikach...*, op. cit., s. 107.

⁶⁹ *Instytut Towarzystwa Jezusowego (Institutum Societatis Iesu)* jest zbiorem najważniejszych dokumentów zakonnych, zawiera bulle papieskie i przywileje nadane jezuitom, a także konstytucje, reguły i dekryty. Doczekał się różnych wydań i stanowi podstawowe źródło do badań nad prawem i strukturą zakonu jezuitów.

Jana Wolraba w Poznaniu. Druki tłoczone w Koronie cechowała większa poprawność typograficzna, skądinąd uzasadniona w tym wielojęzycznym środowisku, a zarazem gorsza estetyka. W zakresie opraw książki zasadniczo pozostawały w kręgu zdobnictwa środkowoeuropejskiego (oprawy krakowskie i wileńskie)⁷⁰.

Publikacje jezuickie nie odbiegały od ogólnie przyjętej kompozycji graficznej i typograficznej. Drukarze, którzy otrzymywali zlecenia, mieli prawo do przygotowania druku zgodnie z własnymi upodobaniami, choć w większości tłoczono książki skromne i przeznaczone do użytku, a nie do ozdoby. Od tej zasady odbiegają edycje przeznaczone do celów specjalnych, czyli postylle Jakuba Wujka i żywoty Piotra Skargi.

Zwraca uwagę użycie chrystogramu „IHS”, który miał specjalne znaczenie. Zgodnie z obowiązującymi w zakonie zasadami, jezuici mieli zalecenie wydawania książek we własnych drukarniach. W sytuacji, gdy to nie było możliwe, wydawano książki ze znakiem „IHS”, który pełnił funkcje godła i ekslibrisu zakonnego oraz jednoznacznie identyfikował książkę. Niekiedy znak ten występował także w kolofonie⁷¹.

---

⁷⁰ M.B. Topolska, *Czytelnik i książka...*, op. cit., s. 158 i 162.

⁷¹ M. Komorowska, *Książka jezuitów w Polsce na przełomie XVI i XVII wieku – próba ustalenia tożsamości*, w: *Kulturowa tożsamość książki*, red. A. Cisło, A. Łupak, Wrocław 2014, s. 237–247.

KSIĄŻKI W PRACY DUSZPASTERSKIEJ

W okresie nowożytnym najważniejszym i podstawowym językiem Kościoła pozostawała łacina. Obowiązywała ona zarówno w liturgii, jak i nauce oraz kulturze. Towarzystwo Jezusowe jako wspólnota zakonników o rozmaitej narodowości i pochodzeniu posługiwało się łaciną w komunikacji wewnętrznej i w najliczniejszych dziełach apostołskich, czyli w szkolnictwie – ośrodki nauczania (kolegia i akademie) kształciły głównie w tym języku. Jednak św. Ignacy, założyciel zakonu, nakazywał posługiwanie się językami nowożytnymi w pracy apostołskiej. Jednym z pierwszych tego rodzaju zwyczajów było to, by jezuita nauczył się „mowy miejscowej”, co zostało zapisane w tzw. *regułach wspólnych*⁷². Cel zarządzenia pozostawał w bezpośrednim związku z działalnością apostołską zakonu, którą było nauczanie prawd wiary i słuchanie spowiedzi wśród prostych ludzi⁷³.

Głoszenie kazań, udzielanie sakramentów oraz katechizacja odbywały się zarówno w kościołach prowadzonych przez zakon, jak i innych. Praca misyjna, przede wszystkim misje ludowe, odbywała się najczęściej na terenach odległych od centrum kultury, także wymagających pod względem języka. Na ziemiach Rzeczypospolitej powszechnie głoszone kazania w języku niemieckim we wszystkich kościołach na terenie Prus, Warmii, a także w Wielkopolsce. Ta forma duszpasterstwa, jakkolwiek

⁷² U jezuitów, podobnie jak w innych zakonach, obowiązują i obowiązywały szczegółowe normy określające życie poszczególnych wspólnot i urzędów: *Reguły zakonne* (łac. *Regulae*). Niektóre z nich miały charakter bardziej ogólny (*Regulae generales*), inne szczegółowy (*Regulae particulares*). Wśród tych pierwszych ważną grupę stanowiły *Reguły wspólne* (*Regulae communes*), dotyczące wszystkich zakonników, niezależnie od ich statusu w zakonie i przypisanych obowiązków, por. *Regulae communes* 10, *Institutum Societatis Iesu*, vol. 2, Romae 1870, s. 9.

⁷³ A. Bieś, *Udział języków nowożytnych w kulturotwórczej działalności zakonu jezuitów w Europie Środkowej i Wschodniej od XVI do XVIII w.*, w: *W kręgu chrześcijańskich tradycji starego kontynentu*, red. M. Kosman, Poznań 2005, s. 45–56.

zdecydowanie bardziej bezpośrednia, wymagała odrębnej pomocy językowej, a często także odpowiedniego zasobu druków.

Duszpasterstwo pośrednie, za które można przyjąć właściwie wszystkie pozostałe praktyki religijne, również w znaczący sposób wpłynęło na rozwój literatury i języka polskiego. W pracy apostołskiej potrzebne były tłumaczenia Pisma Świętego, katechizmów, tekstów liturgicznych, zbiory kazań, książeczki do nabożeństwa, modlitewniki dla kleru i osób świeckich, zbiory pieśni. Początkowo drukowano je u rozmaitych katolickich wydawców, a pod koniec stulecia już w drukarniach jezuickich.

Najczęściej drukowano i tłumaczono katechizmy. Do najbardziej znanych i popularnych należały trzy katechizmy napisane przez św. Piotra Kanizego, jezuitę. W praktyce katechizm pełnił rolę podręcznika, wykładano go we wszystkich klasach (różne wersje odpowiadały poziomowi nauczania). Łaciński *Katechizm Kanizjusza* był jednym z pierwszych tak szeroko tłumaczonych na większość języków dzieł religijnych. W dodatku ten przyszedł Doktor Kościoła przewidział zapotrzebowanie na rozmaite, dostosowane do lokalnych potrzeb i wiernych, wersje katechizmu⁷⁴.

Pierwszy druk katechizmu, czyli tzw. *Katechizm Wielki*, ukazał się anonimowo w 1555 roku w Wiedniu jako *Summa doctrinae christiana*. Pierwotnie przeznaczony był dla uczniów poetyki i retoryki oraz studentów. W następnym roku w Ingolstadsie ukazał się *Catechismus minimus* – „Katechizm najmniejszy”⁷⁵, napisany dla dzieci i uczniów z pierwszych klas kolegów, nazywany w pierwszych programach szkół jezuickich *Doctrina Christiana parvula*. Ukazał się on jako dodatek do podręcznika gramatyki łacińskiej i pozostał zdecydowanie bardziej znany i powszechniej używany niż nieco większy tzw. *Mały katechizm*⁷⁶, który w krótkim czasie zaczął funkcjonować jako podręcznik do nauki religii.

⁷⁴ Sam Kanizy, jako drugi jezuita przybyły na tereny Rzeczypospolitej, był pełen sympatii dla Polaków (por. S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 1, Lwów 1900, s. XX; O. Braunschberger, *Epistolae et acta b. Petri Canisii*, t. 2, Freiburg 1898, s. 823, 830–831; S. Obirek, *Jezuici w Rzeczypospolitej...*, op. cit., s. 21, 29–32).

⁷⁵ Jeszcze w tym samym roku (1556) ukazał się także po niemiecku.

⁷⁶ *Catechismus minor seu parvus catechismus Catholicorum* – znany jest pierwszy (zaginiony) druk z 1558 r. z Kolonii; kolejny ukazał się w Wiedniu w 1560 r. Pierwszy polski druk w tym samym 1560 r. w Krakowie, por. A. Bieś, *Udział języków nowożytnych w kulturotwórczej działalności zakonu jezuitów w Europie Środkowej i Wschodniej od XVI do XVIII w.*, op. cit., s. 48.

Z najmniejszego korzystano w środowisku jezuitów, ale także w innych szkołach i kościołach. Pierwszy polski przekład tego katechizmu przygotował Jakub Wujek.

Ten sam niestrudzony apostoł reformy katolickiej wydał jeszcze w 1558 roku katechizm, który stał się podręcznikiem szkolnym⁷⁷. Zresztą nawet programy nauczania przewidywały korzystanie najpierw z podręcznika najmniejszego, a następnie z *Parvus catechismus Canisii*. Stopniowo katechizmy Kanizego wyparły w szkołach inne podręczniki, w tym nauki wiary. Odpowiednich wersji używano w zależności od poziomu klasy i to niekoniecznie w oparciu o istniejące druki (te pojawiały się zarówno w postaci tłumaczeń, jak i tekstów łacińskich). Drugi z katechizmów wykorzystywanych przez jezuitów napisał po włosku Jakub Ledesma (*Dottrina Christiana...*, Rzym 1571). Podobnie jak w poprzednim przypadku, tłumaczenia dzieła na język polski dokonał Jakub Wujek, który wydał go pod tytułem *Nauka chrześcijańska albo Katechizmik dla dzieciak* w roku 1572 w Krakowie, czyli już rok po pierwszej rzymskiej edycji⁷⁸.

Autorem trzeciego katechizmu był Robert Bellarmin, również jezuita, późniejszy święty i Doktor Kościoła.

Podstawowym celem działalności jezuitów na rzecz rozwoju języków nowożytnych było dotarcie z nauką wiary i doktryny katolickiej do jak największych grup ludzi, w szczególności prostych i niewykształconych. W XVI wieku za istotne uważano prace prowadzone na terenach pozostających pod wpływem protestantyzmu lub zagrożonych przez działanie innowierców. Z biegiem czasu i stopniowego rozwoju Towarzystwa Jezusowego zakres apostołatu i podejmowanych działań rozszerzał się również tam, gdzie język polski wcale nie przeważał. Z tego względu jezuita w możliwie krótkim czasie wydali katechizmy i małe katechizmy wspomnianych Jakuba Ledesmy, Piotra Kanizego i Roberta Bellarmina także w języku litewskim i ruskim. Przeznaczono je zarówno dla nauczycieli, jak i dla uczniów. Katechizm dla prostego ludu często przybierał formę utworów wierszowanych. Pierwsze misje na Białorusi, Wołyniu, Podolu i Ukrainie zapoczątkował Benedykt Herbest, przed wstąpieniem do zakonu znany pedagog. Prowadził je wraz z Tatarem, Kasprem Nahajem.

⁷⁷ Por. S. Obirek, *Jezuici w Rzeczypospolitej...*, s. 57.

⁷⁸ Por. J. Czarnecki, *Rzut oka na historię książki wileńskiej*, Wilno 1932, s. 29 oraz L. Abramowicz, *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie 1525–1925*, Wilno 1925, s. 61.

Prowadzono także długookresowe lub stałe misje na terenach należących do państwa moskiewskiego, tj. na Krymie i w Mołdawii. Należy też podkreślić szczególną rolę zakonu w rozwoju piśmiennictwa łotewskiego w tzw. języku łatgalskim⁷⁹ – w 1585 roku wydano tłumaczenia katechizmu Piotra Kanizego.

Wybór pism Roberta Bellarmina nie był zaskakujący. Historia nauczania teologii pozytywno-kontrowersyjnej w szkołach jezuickich w największym stopniu pokrywa się z działalnością tego jezuita w Kolegium Rzymskim. Zakon jezuitów stworzył własny system szkolny, stało się to w chwili, gdy trwały najgorętsze spory religijne, a kilku wcześniejszych nauczycieli wyraźnie nie poradziło sobie z zagadnieniem. Bellarmin doprowadził katedrę kontrowersji do rozkwitu, będąc niezrównanym mistrzem tegoż przedmiotu. Jako człowiek doskonale wykształcony rozstrzygał kwestie sporne między katolikami i innowiercami ze znakomitym wyczuciem bieżącej sytuacji. Pozostawił wskazówki dotyczące tego, jak skutecznie prowadzić spory i przedstawiać rzetelne argumenty.

Nowe, bardzo lubiane przez jezuitów formy pracy, takie jak misje ludowe, wspomagały wydawanie zbiorów pieśni, małych katechizmów, komentarzy i podstawowych tekstów biblijnych. Ze względu na nieustające trudności z ilością zobowiązań, do których wciąż brakowało odpowiedniej liczby osób, w tego rodzaju działaniach wykorzystywano naturalne uzdolnienia i możliwości zakonników (ojców i braci). Prace te odegrały istotną rolę kulturotwórczą dla wielu grup językowych, wpłynęły m.in. na powstanie fachowej terminologii w wielu dziedzinach nauki i sztuki, na formowanie się języka literackiego oraz na kodyfikowanie języków mniejszości narodowych zamieszkujących Rzeczpospolitą. W ten sposób powstały i utrwaliły się więzy z łacińską kulturą europejską.

Apostolstwo intelektualne w znacznej mierze opierało się na działalności literackiej. W XVI wieku ludzie nadal pozostawali pod urokiem zdobyczy techniki, jaką stanowił druk. Był to jeden z najskuteczniejszych środków perswazji, stąd w krótkim czasie jezuita wydali polskojęzyczne postylle Jakuba Wujka i Piotra Skargi. Zawierały one precyzyjne katolickie wyjaśnienie Słowa Bożego, które stało się przeciwwagą dla postylli innowierczych.

---

⁷⁹ Łatgalia, czyli Inflanty polskie (dziś tereny Łotwy). Obszar ten, dzięki jezuitom, a następnie dominikanom, przyjął katolicyzm i w ten sposób znalazł się w orbicie krajów zachodnich.

Znaczenie języka polskiego w walce z różnowierstwem dobrze rozumieeli przedstawiciele pierwszego pokolenia polskich jezuitów. Wśród nich znalazło się wielu wybitnych pisarzy katolickich, którzy świadomie utrwalali i rozwijali, obok łacińskiego, język polski. Ze względu na rozwój kolegów zabiegano również o edycje tekstów szkolnych, także z polskimi uzupełnieniami⁸⁰.

Odrębne miejsce w programie szkoły jezuickiej przypadło nauczaniu języków obcych, zwłaszcza litewskiego i ruskiego. W tym zakresie osiągnięcia zakonników wydają się jednak bardzo skromne w porównaniu do tego, co osiągnął Antonio Possevino. Założył on placówkę o charakterze naukowo-wychowawczym, która przygotowywała kandydatów do pracy misyjnej wśród protestantów i prawosławnych przede wszystkim poprzez naukę języka. Ośrodkiem tym było Seminarium Papieskie w Wilnie, którego oficjalne otwarcie nastąpiło w roku 1585⁸¹. Na jego potrzeby Possevino przygotował plan wydawniczy, w którym uwzględnił szeroko zakrojone działania służące umocnieniu religii katolickiej. Mimo że ostatecznie nie doprowadził do unii z prawosławiem, to na przestrzeni kilku lat w różnych listach i memoriałach przygotował spis koniecznej literatury służącej połączeniu wyznań. Doprowadził do wydania traktatów Genadiusza Scholara (Jerzego Scholariusza) o pochodzeniu Ducha Św. (*Interrogationes et Responsiones de processione Spiritus Sancti a Patre et Filio...*) w 1581 roku, o prymacie papieża (*De Primatu Papae*) w 1582 roku, katechizmu Piotra Kanizjusza przetłumaczonego na język ruski⁸², oraz listu Jerzego Radziwiłła do proboszczów⁸³.

Do rozwoju języka litewskiego jezuita przyczynili się poprzez jego wykorzystanie w życiu religijnym. Wpływ ten (w zakresie terminologii i podstawowego zasobu słownictwa) wynikał z działalności apostołskiej i rozwoju życia religijnego w XVI wieku. Pierwsze inicjatywy, które podejmowali zakonnicy, nie miały wybitnego zasięgu, ani tym

⁸⁰ Por. A. Sajkowski, *Działalność naukowa...*, op. cit., s. 749–752.

⁸¹ J. Poplatek, *Seminarium Papieskie w Wilnie 1585–1773*, cz. 2. *Zarys dziejów Seminarium Papieskiego w Wilnie 1585–1773*, Wilno 1930.

⁸² A. Fałowski, *Katechizm jezuicki z 1585 roku dla prawosławnych*, w: *Hungaro-Baltoslavica 2000*, abstracts, red. A. Laczházi, E. Szmolikna, A. Zoltán, Budapest 2000, s. 58–59.

⁸³ A. Fałowski, *Rola jezuitów wileńskich w rozwoju szkolnictwa, języka i piśmiennictwa zachodnioruskiego w XVI w.*, „Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne” 3, Kraków 2002, s. 193–214.

bardziej spektakularnego wpływu na społeczeństwo i jego kulturę⁸⁴. Przede wszystkim podejmowali oni pracę w duszpasterstwie bezpośrednim (głosili kazania, nauczali wiary, prowadzili misje ludowe), w krótkim czasie zaczęli również przygotowywać pierwsze pomoce drukowane. Na Litwie istniało bowiem zarówno drukarstwo, jak i pewna tradycja literacka⁸⁵, w związku z czym chodziło raczej o odpowiedni zwrot w tego rodzaju działalności.

Na szczególną uwagę zasługuje osoba Emanuela de Vegi, portugalskiego jezuitę, który przebywał na Litwie w latach 1581–1587. Należał on do grona wybitnych nauczycieli teologii polemicznej, zaangażował się w zwalczanie reformacji, w tym szczególnie w dysputy z kalwinistami. Znał biegle języki polski i litewski. Na przestrzeni zaledwie trzech lat opublikował siedem druków z zakresu teologii polemicznej⁸⁶.

O ile w wypadku Litwy zapoczątkowany w XVI wieku przez jezuitów wkład w rozwój języka, kultury i piśmiennictwa pozostawał ściśle związany z ponowną katolicyzacją kraju⁸⁷, o tyle wkład w rozwój języka łotewskiego był nieco inny⁸⁸. Odmienność ta wynikała z tego, że w chwili, gdy Towarzystwo Jezusowe wprowadzało kontrreformację w Inflantach, nie istniała tam rodzima drukowana literatura⁸⁹. W związku z tym pierwszą formą pracy stało się przygotowanie najbardziej potrzebnych pomocy duszpasterskich (tłumaczenia katechizmów, ksiąg liturgicznych), a dopiero

⁸⁴ Jana Gregorowicza, Jana Kumelisa, Jakuba Lawińskiego i Wawrzyńca Manikowicza.

⁸⁵ J. Niedźwiedz, *Kultura literacka Wilna (1323–1655): retoryczna organizacja miasta*, Kraków 2012.

⁸⁶ B. Cieszyńska, *Pierwsza Rzeczpospolita wobec Luzytanii. Kontakty i porównania*, w: *W przestrzeni Południa. Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej wobec narodów romańskich: estetyka, prądy i style, konteksty kulturowe*, red. nauk. M. Hanusiewicz-Lavallee, seria: *Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka Wartości*, 2016, t. 2, s. 469–493.

⁸⁷ Por. reprint słownika Konstantego Szyrwida: *Dictionarium trium lingua rum. Primasis lituvių kalbos žodynas*, Vilnius 1979 oraz poświęcone mu opracowanie: N. Borowska, *Wpływy słowiańskie na litewską terminologię kościelną na podstawie „Dictionarium” Szyrwida*, „*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*” 2 (1957), s. 320–365.

⁸⁸ K. Świerkowski, *Pierwsza książka łotewska*, „*Ateneum Wileńskie*” 8 (1931–1933), s. 184–204; tenże, *Wilno kolebką drukarstwa łotewskiego*, Wilno 1932; J. Tazbir, *Propaganda kontrreformacji wśród chłopów inflanckich (1582 – 1621)*, „*Kwartalnik Historyczny*” 65 (1958), s. 720–741.

⁸⁹ L. Grzebień, J. Zaryczny, *Języki narodowe w działalności jezuitów w Inflantach*, „*Analecta Cracoviensia*” 27 (1995), s. 395–407.

potem zajęto się przygotowaniem słowników i innej literatury⁹⁰. Trzeba pamiętać o metodzie charakteryzującej wszystkie *primordia* pracy jezuitów: książki wydawano w późniejszym czasie, wcześniej krążyły odpowiednio przygotowane odpisy, które powielali nawet uczniowie kolegów.

Ośrodkiem szczególnie zasłużonym dla rozwoju kultury w językach mniejszości w Rzeczypospolitej stało się seminarium tłumaczy (*Seminarium interpretum*). Placówka ta powstała z inicjatywy Antoniego Possevina⁹¹. Przygotowywała ona księży do pracy w regionach, gdzie katolicyzm był zagrożony lub należało go dopiero wprowadzić⁹², przede wszystkim w Estonii, w państwie moskiewskim, na Rusi i Łotwie, w Szwecji i w Finlandii. Już na poziomie szkół starano się wprowadzać podstawowe teksty katolickie, które uczniowie seminarium tłumaczyli na znane sobie języki: białoruski, estoński i łotewski.

W okresie reformacji nastąpił gwałtowny rozwój wydawnictw katechizmowych, stąd jezuita szczególnie zabiegali o druk tego rodzaju pism, które w bieżącej pracy ewangelizacyjnej przynosiły korzyści⁹³. Właśnie w XVI wieku zaczęto powszechnie używać tej nazwy dla określenia opracowanej na potrzeby szkolnictwa książki do religii. Katechizmy jako podręczniki do nauki podstaw wiary wydawano w dużych nakładach⁹⁴. Jezuita przejęli tę zasadę od protestantów, podobnie jak przygotowywanie edycji książek z uwzględnieniem grupy odbiorców: małe katechizmy przeznaczone były dla dzieci, młodzieży i osób zaniedbanych pod względem religijnym (zarówno ludzi prostych, jak i niedouczonych księży), a większe dla osób bardziej świadomych prawd wiary (np. studentów, katechistów,

⁹⁰ E. Ulčinaitė, *Uniwersytet Wileński jako główny ośrodek kształtowania literatury baroku w Wielkim Księstwie Litewskim*, w: *Barok w Polsce i w Europie Środkowo-Wschodniej. Drogi przemian i osmozy kultur*, red. J. Pelc, K. Mrowcewicz, M. Prejs, Warszawa 2000, s. 85–95.

⁹¹ Por. L. Grzebień, *Antonio Possevino a sprawa katechizmów w językach narodowych*, w: *Antonio Possevino SJ (1533–1611). Życie i dzieło na tle epoki*, red. D. Quirini-Popławska, Kraków 2012, s. 349–373.

⁹² L. Piechnik, *Początki seminariów nauczycielskich w Polsce w wieku XVI*, „*Nasza Przyszłość*” 10 (1959), s. 159–175.

⁹³ M.B. Topolska, *Spółczesność i kultura...*, op. cit., s. 135.

⁹⁴ P. Urbański, *Roberto Bellarmino (1541–1621) i wpływ jego myśli na rozwój kulturowych oraz religijnych idei w Rzeczypospolitej*, w: *Formowanie kultury katolickiej w dobie potrydenckiej. Powszechność i narodowość katolicyzmu polskiego*, red. nauk. J. Dąbkowska-Kujko, seria: *Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą*. Hermeneutyka wartości, 2016, t. VI, s. 181–221.

niektórych dorosłych i diakonów)⁹⁵. Poza tym istniały obszerne opracowania, przygotowane dla zgłębiających doktrynę lub prowadzących naukę dla duchownych. W praktyce wydawniczej jezuitów, katechizmy w Rzeczypospolitej (szczególnie w pierwszym okresie działalności edytorskiej zakonu) obejmowały Skład Apostolski, Dekalog, przedstawienie Sakramentów i Modlitwę Pańską⁹⁶.

Wydawano zatem małe i średnie katechizmy dla wiernych. Najczęściej najkrótsze ich wersje tłumaczono na języki miejscowe, np. litewski i łotewski, przy czym była to zwykle jakaś postać gwarowa, przygotowana na potrzeby misji ludowych. W ten sposób powstało pierwsze tłumaczenie katechizmu św. Piotra Kanizego na łotewski. Przekład wydano już w 1585 roku, a jego autorstwo tradycyjnie przypisuje się jezuitcie Erdmanowi Tolgsdorfowi⁹⁷. Wiadomo także, że autor rzezonego przekładu przygotował również łotewski słownik, zbiór kazań i hymny kościelne oraz kilka innych książek. Dzisiaj jednak, głównie ze względu na nikły nakład i duże zapotrzebowanie w czasach swojego powstania, druk ten pozostaje zaginiony. Wspomniane krótkie katechizmy dodawano do większych zbiorów lub wydawano samodzielnie, jako książeczki służące do całościowej formacji religijnej, najczęściej jedyne i najważniejsze w domu.

Orędownikiem katechizacji jako podstawowej metody obrony wiary przeciw herezji był wspominany już Antonio Possevino (1533–1611). Jezuita ten podkreślał znaczenie nauczania prawd wiary w językach narodowych. W Polsce znany jest przede wszystkim jako polityk, organizator, dyplomata, teolog i pisarz, natomiast zapomina się o tym, że był jednym z pierwszych propagatorów osiedlenia się zakonu w Krakowie. Uważał też, że w Polsce jezuita mają niebagatelną rolę do odegrania. Swoje przesłanie opublikował w formie książkowej jako *Epistola de necessitate utilitateque ac ratione docendi Catholici catechismi*, czyli *List o konieczności ... nauczania katechizmu katolickiego*. Wydanie tej pozycji w Oficynie Łazarzowej sfinansował Stanisław Karnkowski, a nakładcą był ks. Tomasz Płaza. To kompendium wiedzy katechetycznej składa się z trzech części, z których

⁹⁵ Por. I. Winiarska-Górska, *Staropolskie ewangelickie katechizmy i kancjonały jako książki formacyjne*, Warszawa 2015, s. 133–169, s. 134.

⁹⁶ Stąd I. Winiarska-Górska przypisuje takie zawężenie Dariuszowi Kuźminie, por. *Ibidem*, s. 136.

⁹⁷ Por. hasło *E. Tolgsdorf*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, red. L. Grzebień, Kraków 1995, s. 695.

pierwsza stanowi zarys teorii katechezy, druga przedstawia argumentację i budujące przykłady, natomiast trzecia zawiera *Mały katechizm* Piotra Kanizjusza.

Książka Possevina ukazała się pod koniec XVI stulecia, ale po stronie jezuickiej wyjątkowy zapał do wydawania tego rodzaju pism wykazywał już wcześniej Jakub Wujek. Zakon nie miał potrzeby tworzenia nowych katechizmów, bowiem bracia z zagranicy przygotowali odpowiednie podręczniki, które należało przetłumaczyć na języki miejscowe i wydać w kraju docelowym. Wcześniej można było korzystać z wersji łacińskich, ponieważ całe wykształcenie i praca w Kościele i tak odbywała się po łacinie.

Produkcja i popularność małych katechizmów wynikała nie tylko z potrzeby (np. Possevino chętnie rozdawał tego rodzaju druki), ale także z ich intensywnego używania. Książki te zatem często wznawiano. Ludwik Grzebień SJ przyjął, że w XVI wieku w Polsce wyłoczono 17 wydań *katechizmu* Kanizjusza (zarówno po łacinie, jak i w tłumaczeniach) i cztery wydania Ledesmy (po polsku i po litewsku)⁹⁸. Na szczególną uwagę zasługują druki, które uznaje się za pierwsze dokumenty napisane w językach litewskim, łotewskim, białoruskim i szwedzkim⁹⁹.

Jezuici, w szczególności Antonio Possevino, zabiegali także o unię Kościoła Wschodniego i Zachodniego¹⁰⁰. Zabiegi te przyjmowały różną formę: od najbardziej podstawowej, jak misje ludowe, po działania o charakterze politycznym. Warto w tym miejscu wspomnieć praktykę np. Benedykta Herbesta, który należał do najlepiej wykształconych jezuitów i od 1584 roku prowadził intensywną działalność katechetyczną na Podolu i Wołyniu. Z kolei zamiary Kościoła katolickiego wobec prawosławia wyraził Piotr Skarga w dziele pt. *O jedności kościoła bożego*. Jeden z zarzutów, którymi jezuici atakowali zwolenników greckiego odłamu chrześcijaństwa, dotyczył reformy kalendarza. Stanisław Grodzicki SJ opublikował dzieło *O poprawie kalendarza* (Wilno 1587), w którym nie omieszczał wytknąć błędów prawosławnym¹⁰¹.

⁹⁸ *Ibidem*, s. 361; por. J. Czarnecki, *Rzut oka...*, op. cit., s. 29; L. Abramowicz, *Cztery wieki...*, op. cit., s. 61.

⁹⁹ M.B. Topolska, *Spółczesność i kultura...*, op. cit., s. 144.

¹⁰⁰ Por. *Ibidem*, s. 148.

¹⁰¹ M.B. Topolska, *Czytelnik i książka...*, op. cit., s. 35.

PISARSTWO JEZUITÓW A ROZWÓJ LITERATURY

Równolegle działalność apostołska jezuitów przyczyniała się do rozwoju pisarstwa w języku polskim. Towarzystwo Jezusowe, kształcąc nowe pokolenie kleru – formowanego i uczonego w zgodzie z ustaleniami soboru w Trydencie – wpływało na ówczesne społeczeństwo i jego (również językową) kulturę¹⁰². Najważniejszą rolę odgrywał kontakt bezpośredni, głoszenie żywego słowa i wszelkie pomoce w pracy duszpasterskiej: były to książki zarówno tłumaczone, jak i pisane przez jezuitów. Problemem, z którym jezuita zmagali się przez cały wiek XVI, była stosunkowo mała liczba wykształconych zakonników. Zwłaszcza przez pierwsze dwadzieścia lat działalności zakonu w Rzeczypospolitej, czyli w okresie, w którym większość księży pochodziła z zagranicy, potrzeby wykraczały poza zdolności i uwarunkowania nielicznych ojców i braci. Pisarstwo nie było pierwszym i jedynym zajęciem jezuitów, poprzedzał je przede wszystkim obowiązek apostołstwa i rozwoju struktur Towarzystwa w kraju, następnie edukacji, wreszcie innych zajęć. Niemniej, pierwociny pisarstwa w służbie zakonu pojawiły się prawie jednocześnie z otwarciem pierwszego kolegium w Braniewie. Zgodnie z ogólną tendencją, obowiązującą wszystkie prowincje, pierwsze książki miały charakter najbardziej podstawowy, zwykle były to przekłady już istniejących dzieł, najczęściej pisanych po łacinie. Poza wymienionymi wcześniej katechizmami, jezuita musieli z konieczności przygotować odpowiedni zbiór publikacji i wydawnictw o charakterze religijnym, w związku z czym pisarstwo jezuita rozwijało się w szybkim tempie.

Jak wspominałam wyżej, ojcowie przybywający do Polski znaleźli się na terenach Rzeczypospolitej w czasie, gdy polska kultura i literatura

---

¹⁰² L. Piechnik, *Jezuickie seminaria diecezjalne w Polsce (1564–1773)*, w: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Wybór artykułów*, s. 75–96 (pierwodruk: „Collectanea Theologica” 46, 1976 s. 45–69), s. 80.

przeżywała rozkwit. Stąd też poziom wymagań, które wyrosły przed autorami, był wysoki. Literacki język polski kształtowali już wszak tacy autorzy, jak Stanisław Orzechowski czy Łukasz Górnicki, nie wspominając Jana Kochanowskiego. W dodatku autorzy renesansowi wykorzystywali język do głoszenia idei obywatelskich, miłości ojczyzny oraz piętnowania złych cech narodowych, czyli – pośrednio – do kształtowania społeczeństwa. Poziom ich dzieł odpowiadał wymaganiom nawet wysublimowanego odbiorcy, a nadto służył wychowaniu społecznemu. Jezuici otwierali kolegia i prowadzili apostołstwo, wdawali się również w intensywne spory religijne, pierwotnie głoszone słowem, a następnie drukowane. Działalność wybranych zakonników służyła nie tylko obronie Kościoła i katolicyzmu, ale musiała także podążać za duchem epoki. Dla przykładu wystarczy zestawić daty wydań niektórych książek. *Odprawa posłów greckich*¹⁰³ Jana Kochanowskiego ukazała się na początku 1578 roku. W tym samym czasie, a dokładniej w roku 1577 Piotr Skarga, pełniący obowiązki rektora Akademii Wileńskiej jezuita, wydał dzieło *O jedności Kościoła Bożego*¹⁰⁴, zaś już w 1579 roku ten sam duchowny opublikował *Żywoty świętych*¹⁰⁵. Notabene, w tym samym roku ukazał się *Psalterz Dawidów* Jana Kochanowskiego¹⁰⁶.

Jezuici doskonale zdawali sobie sprawę ze znaczenia języka ojczystego i języków narodowych w zróżnicowanym społeczeństwie Litwy i Korony. Zarówno ten pierwszy, jak i grupa pozostałych służyły dotarciu do wszystkich warstw społecznych, jakkolwiek na nieco innych zasadach. Z perspektywy wkładu w ukształtowanie podstawowego słownictwa i terminologii związanej z rozwojem życia religijnego i pobożności, za ważniejsze ze względu na wagę dzieła należy uznać zasługi Jakuba Wujka. Był on nie tylko pierwszym tłumaczem, który dał językowi polskiemu tekst Pisma Świętego, ale także autorem przekładów innych dzieł o charakterze

¹⁰³ *Odprawa posłów greckich Jana Kochanowskiego. Podana na Teatrum przed Królem Jego Mością i Królową Jej Mością, w Jazdowie nad Warszawą. Dnia dwunastego stycznia Roku Pańskiego M. D. LXXVIII. Na feście u Jego Mości Pana Podkanclerzego Koronnego. W Warszawie M. D. LXXVIII.*

¹⁰⁴ P. Skarga, *O jedności Kościoła Bożego pod jednym Pasterzem i o greckim od tej jedności odstąpieniu*, Wilno 1577, wyd. II (zmienione: *O rządzie i jedności Kościoła Bożego pod jednym pasterzem*, Kraków 1590); wyd. VI (na podstawie wyd. z 1577 z uwagami z wyd. z 1590) Kraków 1885; por. K. Estreicher, *Bibliografia polska*, cz. 3, t. 17 (Si-Soj), Kraków 1930, s. 141–142.

¹⁰⁵ P. Skarga, *Żywoty świętych*, Wilno 1579. Za życia Skargi ukazało się kilka wydań jego *Żywotów*, niektóre w wyborze.

¹⁰⁶ Por. *Psalterz Dawidów przekładania Jana Kochanowskiego*, Kraków 1579.

najbardziej podstawowym. Skądinąd Wujek, podejmując się tego arcytrudnego (także ze względu na zawistną opozycję w zakonie¹⁰⁷) zadania, jakim był przekład Biblii, szedł za przykładem swego nauczyciela i wykładowcy Pisma Świętego na Akademii Krakowskiej, Jana Kasprowicza Leopolity¹⁰⁸ – inicjatora i wydawcy przekładu pierwszej polskiej Biblii. Przekład Wujkowy ukazywał się po kawałku: osobno wydano Nowy Testament (tłumaczony w latach 1585–1589, wyd. 1 dopiero w 1593 r., wyd. 2 zmienione w r. 1594), Psalterz Dawidowy (1594 r.) i wreszcie jako całość (1597 r.).

Większość wkładu Wujka w rozwój kultury i pisarstwa pozostaje mniej znana. Owszem, również dzisiaj duża część społeczeństwa polskiego zna *Godzinki*, ale nie wszyscy mają świadomość, że autorem ich polskiej wersji jest Jakub Wujek. Jego *Biblia* stanowi nie tylko przykład doskonałego przekładu, ale przede wszystkim pokazuje, że autor rozumiał procesy zachodzące w języku. Uwzględniając jego rozwój, Wujek starał się nie wprowadzać zbyt wielu zapożyczeń, lecz rozbudowywać zasób leksykalny¹⁰⁹ polszczyzny¹¹⁰ oraz, może mniej świadomie, stworzyć styl biblijny¹¹¹.

Zasługi tej nie sposób przecenić, a przecież nie jest to jedyne dzieło Wujka. Napisał on również *Postylle*¹¹² i szereg innych utworów, także łacińskich. Za ważny w perspektywie społecznej i kulturalnej należy uznać fakt, że pewna charakterystyczna stylistyka literacka, która pierwotnie służyła Kościołowi Katolickiemu, przyjęła się w środowisku kulturalnym

¹⁰⁷ Np. w osobie cenzora tłumaczenia – Stanisława Grodzickiego SJ.

¹⁰⁸ Por. H. E. Wyczawski, *Jan Leopolda* (hasło), w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 2, Warszawa 1982, s. 506–507.

¹⁰⁹ D. Bienkowska, *Styl językowy przekładu Nowego Testamentu Jakuba Wujka*, Łódź 1992, s. 224.

¹¹⁰ W. Smereka, *Zasługi polskich jezuitów w dziedzinie nauczania i przekładów Pisma św.*, Kraków 1972, s. 107–115; tenże, *Biblijstyka polska (wiek XVI–XVIII)*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, op. cit.; t. 2, cz. 1, s. 221–266.

¹¹¹ I. Bajerowa, *Jezuici w dziejach języka polskiego*, w: *Wkład jezuitów do nauki i kultury Rzeczypospolitej obojga narodów i pod zaborami*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Kraków–Warszawa 2004, s. 427–449, s. 430–431.

¹¹² J. Wujek, *Postilla catholica, to jest kazania na każdą niedzielę i każde święto przez cały rok*, cz. 1–2, Kraków 1573 (część kolejna: *Postille catholicznej część trzecia... Przydane są i Żywoty niektórych... Przydana jest i Passia*, Kraków 1575) oraz tenże, *Postille mniejszej część pierwsza ozimia, to jest krótkie kazania albo wykłady Ewangeliej na każdą niedzielę i na każde święto... Postille mniejszej część wtóra letnia*, Poznań 1579–80 (wyd. kolejne, zmienione: Poznań 1582; Kraków 1590; Kraków 1596; Kraków 1605; Kraków 1617).

całego kraju. Była powszechna zarówno w dworach i dworkach szlacheckich, jak i wśród mieszczan, a nawet wśród chłopstwa¹¹³. Postylle Wujkowe, podobnie jak tłumaczenie Biblii, były wznawiane do XX wieku, co dobrze świadczy o ich aktualności. Sama literatura poświęcona Jakubowi Wujkowi jest tyleż obszerna, co rozmaita¹¹⁴.

Nieco inaczej należy scharakteryzować twórczość Piotra Skargi – drugiego koryfeusza literatury jezuitów w Polsce. Z jednej strony należy postrzegać ją jako wybitny przykład prozy renesansowej, ukształtowanej na czystych wzorcach wymowy cycerońskiej. Jedno z utartych określeń głosi, że Skarga wpłynął na poziom polszczyzny końca XVI wieku, dzięki niemu rozwinął się język literacki. Jego książki są jednymi z najpiękniej napisanych, charakteryzują się czystym, żywym językiem polskim. Wprawdzie są to dzieła prozatorskie, jednak obfitują w poetyckie porównania i przenośnie, co jest szczególnie ważne w odniesieniu do kwestii społecznych, również z perspektywy Towarzystwa Jezusowego. Zbiór przygotowany przez Piotra Skargę wpisywał się w zamierzenia zakonu w Polsce, choć on sam nie był przychylnie nastawiony do tego zadania. Dobrym przykładem posłuszeństwa są *Żywoty świętych*. Uznano, nie bez powodu, że tego rodzaju dzieło powinien napisać ktoś utalentowany i cieszący się zaufaniem społecznym. Skarga przez pewien czas odmawiał, tłumacząc się swoją niekompetencją i brakiem stosownego przygotowania. Franciszek Sunyer, który od 1575 roku był prowincjałem polskim, zlecił więc Skardze odpowiednie dostosowanie (skrócenie, przerobienie i przetłumaczenie) sześciotomowego dzieła kartuza Wawrzyńca Suriusa¹¹⁵.

¹¹³ W. Taszycki, *Obrońcy języka polskiego. Wiek XV–XVIII*, Wrocław 1953, s. XXIX (J. Wujek).

¹¹⁴ L. Grzebień, *Jakub Wujek (zarys biografii)*, „Bobolanum” 9 (1998), s. 7–26; J. Poplatek, *Obecny stan badań nad życiem Jakuba Wujka T. J. i program dalszej pracy*, „Polonia Sacra” 3 (195), s. 20–91; J. Terłaga, *Działalność Wujka jako rektora kolegium poznańskiego*, Kraków 1936; K. Górski, *Jakub Wujek jako pisarz*, „Polonia Sacra” 3 (1950), s. 92–122; F. Bracha, *Jakub Wujek jako dogmatyk*, „Polonia Sacra” 3 (1950), s. 123–188; F. Kłoniecki, *Pisma dogmatyczno-apologetyczne ks. Jakuba Wujka*, „Studia Gnesnensia” 1 (1975), s. 377–385; W. Smreka, *Zarys bibliograficzny ważniejszych wydań Biblii ks. Wujka*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 3 (1950), s. 71–91; D. Bieńkowska, *Jak Jakub Wujek „Pismo święte” na język polski przekładał (O warsztacie tłumacza i technice przez niego stosowanej)*, „Bobolanum” 9 (1998), s. 27–52.

¹¹⁵ Laurentius (Wawrzyniec) SURIUS (właśc. Lorenz Sauer, 1523–1578) niemiecki kartuz i historyk Kościoła. Przyjęto, że urodził się w rodzinie protestanckiej, a na katolicyzm nawrócił go Piotr Kanizy. Studiował na uniwersytetach we Frankfurcie nad Odrą oraz w Kolonii, gdzie zaprzyjaźnił się z Piotrem Kanizym, a także Johannem Justusem

Wielokrotnie wznawiane *Żywoty świętych* ukształtowały wyobrażenia religijne o świętych, niewątpliwie także ze względu na to, że ten rodzaj literatury był jednym z najpoczytniejszych gatunków literackich. Ponadto biografie świętych spełniały dwie ważne funkcje: łączyły czytelników z wiarą katolicką (protestanci odrzucają kult świętych) i wskazywały właściwe wzorce do naśladowania. Wreszcie hagiografie, szczególnie z pierwszych wieków istnienia Kościoła, a także z czasów XVI wieku, bardzo często opisywały herezje i sposoby ich zwalczania. Z perspektywy chronologicznej, jednym z pierwszych związanych z jezuitami druków był żywot Stanisława Kostki Grzegorza z Sambora, który został wydany w 1570 roku¹¹⁶.

Przygotowany zbiór miał więc odgrywać rolę propagandy katolickiej jako skuteczna obrona przeciw tezom protestantów, a także stanowić lekturę pobożną. Skarga, choć wierny łacińskiemu oryginałowi, pozwolił sobie na pewne zmiany. Należą do nich także tzw. *obroki duchowe*, czyli krótkie pouczenia o charakterze moralizatorskim, które nawiązują do biografii i stanowią wnioski naturalnie nasuwające się z lektury tekstów. Rzadziej podkreśla się, że Piotr Skarga uznał za ludzi świętych również współczesnych sobie (nie tylko Marię Stuart), zaś ich biografie zamieścił w zbiorze oraz kolejnych jego wydaniach. Niektórzy z nich zostali uznani przez Kościół i wyniesieni na ołtarze, ale wielu nie dostąpiło tego zaszczytu. Takie rozumienie świętości było tylko w pewnym stopniu osadzone w kulturze reformy katolickiej, z zasady wykraczając poza przyjęte wzorce. Jako książka *Żywoty* wpływały na kulturę Rzeczypospolitej przede wszystkim ze względów wyznaniowych, kształtując właściwe postawy katolików. Skarga za każdym razem zmieniał nieco edycje, starając się

Lanspergerem, który następnie wprowadził go do tradycji oraz zakonu kartuzów. Większą część życia spędził jako mnich. Odznaczał się pobożnością i przestrzeganiem surowych reguł zakonnych. Jako pisarz poświęcił się głównie przedstawieniu historii Kościoła i hagiografii oraz tłumaczeniu dzieł na język łaciński, np. z niemieckiego przekładał pisma mistyków nadreńskich: Jana Taulera, Henryka Suza i innych. Wydał także dzieła Karola Wielkiego. Największym jego dokonaniem pozostaje zbiór żywotów świętych, *De probatis Sanctorum historiis ab Al. Lipmano olim conscriptis nunc primum a Laur. Surio emendatis et auctis*. Po raz pierwszy dzieło ukazało się w sześciu tomach wydanych w Kolonii w l. 1570–1575, kolejne edycje już po śmierci Suriusa. Wyjątkowy charakter zbioru polega na tym, że są to żywoty oparte na przekazach literackich i poświadczonych źródłach.

¹¹⁶ Por. P. Kochanowicz, *Piśmiennictwo religijne jezuitów polskich XVI wieku jako źródło do dziejów edukacji*, „Paedagogia Christiana” 2 (14), 2004, s. 56–70; s. 62.

uwzględniać aktualną sytuację religijną, na przykład nie podkreślał cudów, których dokonywali święci, niechętnie sięgał do literatury apokryficznej, zamiast tego odwołując się do Pisma Świętego i autorytetów Kościoła. Jako autor pierwszego zbioru hagiografii stał się więc zarazem prekursorem pewnych przekonań religijnych – *Żywoty Świętych* przygotowano i wydano ze względu na pracę apostołską jezuitów.

Podobnym dziełem jest przekład na język polski *Martyrologium Romanum*, czyli pocztu męczenników i innych świętych, których żywoty znajdują się w *Brewiarzu Rzymskim*. Tłumaczenia dokonał Szymon Nikowski, a Piotra Skarga nie tylko zabiegał o powstanie książki, ale i wybrał do tego odpowiednią osobę. Sam Szymon Nikowski, gdyby nie zmarł przedwcześnie, posługując zarażonym, z pewnością wniósłby wiele w rozwój literatury jezuickiej w Rzeczypospolitej. Nikowski, poza osobami wskazanymi w tekście łacińskim, dodał do zbioru patronów Polski.

Drugim równie istotnym i cenionym dziełem, o którym trzeba nadmienić charakteryzując Skargę, są *Kazania sejmowe*¹¹⁷. W tym przypadku wpływ społeczny Piotra Skargi wykroczył poza czasy mu współczesne. Najważniejszą treścią kazań jest zbawienie człowieka, to znaczy jego relacje z Bogiem, Kościołem i drugim człowiekiem, ale równie istotny element stanowi jego stosunek do ojczyzny¹¹⁸.

Innym ważnym, choć mniej docenianym ze względu na rozwój języka polskiego autorem, jest Marcin Laterna¹¹⁹. Ten zmarły przedwcześnie

¹¹⁷ P. Skarga, *Kazania na niedziele i święta całego roku*, Kraków 1595; wyd. II (*Kazania na niedziele i święta całego roku... z przydaniem kilku kazań sejmowych i kazania na pogrzebie Królowej J. M. starej*) Kraków 1597, wyd. kolejne: Kraków 1602, Kraków 1618; por. P. Skarga, *Kazania sejmowe*, oprac. J. Tazbir, przy współudziale M. Korolki (wyd. 3), Wrocław 1972, Biblioteka Narodowa, S. I, nr 70.

¹¹⁸ Por. np. J. Starnawski, *Studia o Skardze*, w: tenże, *Odrodzenie: czasy – ludzie – książki*, Łódź 1991, s. 340–393; R. Darowski, *Aktualność ks. Piotra Skargi (1536–1612)*, w: *Ks. Piotr Skarga SJ (1536–1612). Życie i dziedzictwo. Rok jubileuszowy*, red. R. Darowski, S. Ziemiański, Kraków 2012; T. Jankowska, *Katolik, polityk, ksiądz: Piotr Skarga*, Warszawa 2012; A. Biela, *Psychospołeczne wymiary patriotyzmu w kontekście jubileuszu ks. Piotra Skargi (1536–1612). Aktualność na dzień dzisiejszy* oraz A. Sarnacki, *Aktualność Piotra Skargi – o niebezpiecznych aspektach społeczno-kulturowych*, w: *Rzecz o dziele Piotra Skargi SJ. Słowo o duchowości, patriotyzmie i wychowaniu*, red. I. Nowakowska-Kempna, M. Chrost, Kraków 2012, s. 129–145 oraz s. 245–257. Najnowszą bibliografię dzieł Skargi przygotował L. Grzebień (*Podstawowa bibliografia skargowska*), por. *Ks. Piotr Skarga SJ (1536–1612)*, red. R. Darowski, S. Ziemiański, op. cit., s. 419–436.

¹¹⁹ S. Cieślak, *Marcin Laterna SJ (1552–1598) działacz kontrreformacyjny*, Kraków 2003.

zakonnik napisał pierwszy modlitewnik w języku polskim. *Harfa duchowna*¹²⁰ powstała przede wszystkim z myślą o księżach (do soboru watykańskiego II w *officium* i modlitwach codziennych kler obowiązywał język łaciński), zawierała także podstawowy wybór tekstów modlitewnych oraz niektóre pieśni kościelne. Laterna uważał, że na rozwój życia religijnego należy patrzeć całościowo, więc w swojej książce zgromadził rozmaite teksty temu służące. Większość modlitw przełożyli na język polski jezuita, wiele z nich funkcjonowało wcześniej w odpisach. U jezuitów, podobnie jak w innych zakonach, ze względu na ograniczenia druku i jego dostępności powielano co ważniejsze teksty przez odręczne odpisy (w domach i rezydencjach zakonnych niekiedy należało to do obowiązków), które potem rozpowszechniano między kolegiami, wspólnotami i osobami prywatnymi. *Harfa duchowna* zawiera rozmaite teksty, na przykład umieszczony w zbiorze hymn kościelny na Boże Narodzenie pt. *O Jezu, nasz Zbawicielu*¹²¹ napisał Marcin Laterna.

Laterna był jednym z wybitniejszych kaznodziejów-misjonarzy, chętnie pracował wśród ludzi. Uważał, iż należy przygotować odpowiednie i aktualne pomoce sprzyjające rozwijaniu pobożności. Słusznie przyjęto, że wciąż wydawane *hortulusy* nie odpowiadają potrzebom czasu, przy czym zbiory pieśni przygotowane przez Towarzystwo Jezusowe zawierały nie tylko utwory własne jezuitów, ale także inne, powszechnie znane pozycje. Wiadomo, że jednym z autorów pieśni był Jakub Wujek¹²² (przypisuje mu się autorstwo pieśni *Rozmyślajmy dziś, wierni krześcijani*¹²³), choć za większą w tym zakresie zasługę należy uznać wspomniane wcześniej jego tłumaczenie *Oficjum Abo Godziny Błogosławionej Panny Mariej* (1596), popularnie zwane *Godzinkami*¹²⁴. Tekst ten w łacińskiej postaci znajduje się w brewiarzu (tzw. *officium parvum*). Nabożeństwo pozostaje znane

¹²⁰ M. Laterna, *Harfa duchowna*, Kraków 1601 (wyd. II Kraków 1603).

¹²¹ *Kolędy polskie. Średniowiecze i wiek XVI*, t. 1, red. S. Nieznanowski, J. Nowak-Dłużewski, Warszawa 1966, s. 280.

¹²² J. Kochanowicz, *Wkład jezuitów w kulturę muzyczną okresu staropolskiego*, w: *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Kraków–Warszawa 2004, s. 545–563, s. 559–560.

¹²³ *Polskie pieśni pasyjne. Średniowiecze i wiek XVI*, t. 2, red. J. Nowak-Dłużewski, Warszawa 1977, s. 27.

¹²⁴ Por. hasło *Godzinki*, w: *Encyklopedia*, op. cit., s. 186 oraz hasło *Godzinki NMP*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszczyk i in., t. 1–16, Lublin 1973–2012; t. 2, k. 1238–1241.

także dzisiaj i należy do charakterystycznych dla kultury polskiej form religijności¹²⁵. Utwór ten łączy w sobie elementy kultury ludowej i chorału w jego najbardziej podstawowej, surowej formie¹²⁶. Co ciekawe, *Godzinki* tłumaczył nie tylko wspomniany już Jakub Wujek, ale także Szymon Wysocki. Sam Wujek najprawdopodobniej opracował wydane w 1582 roku w Wilnie litanie do Jezusa, Matki Bożej i wszystkich świętych; tekst modlitw w większości oparty został na Piśmie Świętym i wybranych dziełach Ojców Kościoła.

---

¹²⁵ J. Kopeć, *Małe oficja i godzinki staropolskie*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 43 (1990), s. 42–56; s. 51–54.

¹²⁶ J. Kochanowicz, *Wkład jezuitów w kulturę muzyczną okresu staropolskiego*, [w:] *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Kraków 2004, s. 556–557; Z.M. Szweykowski, *Rozkwit wielogłosowości w XVI wieku*, w: *Z dziejów polskiej kultury muzycznej*, t. 1: *Kultura staropolska*, red. Z.M. Szweykowski, Kraków 1958, s. 145.

PIŚMIENICTWO ŁACIŃSKIE

Na podkreślenie zasługuje fakt, że modlitewniki i nowe teksty służące rozwojowi pobożności pisano po polsku z myślą o ogóle wiernych. Jezuita przygotowywali równolegle analogiczne zbiory łacińskie, przeznaczone przede wszystkim dla duchownych oraz dla prowadzonych przez zakon szkół. Godne wzmianki są dwa wydania *Thesaurus spiritualis* – zbioru opublikowanego w Wilnie ok. 1586 roku i po raz drugi w 1592 roku. Za autora tego modlitewnika należy uznać Fryderyka Bartscha, jezuitę niemieckojęzycznego, który zasłużył się szczególnie w pracy misyjnej. W roku 1595 ukazał się w Wilnie jeszcze jeden modlitewnik zatytułowany *Pharetra spiritualis* – wyróżniają go przeznaczone dla księży praktyczne wskazówki na temat tego, jak przygotować się do liturgii czy odprawić medytację, a także teksty odpowiednich modlitw i litanii. Ponadto powstawały przewodniki służące przygotowaniu się do spowiedzi i przyjmowaniu Eucharystii, a także pozycje zawierające modlitwy po przyjęciu Komunii (w większości są to druki zaginione).

W okresie pierwszego pięćdziesięciolecia działalności Towarzystwa Jezusowego w Rzeczypospolitej prowadzono walkę z polemistami wobec katolicyzmu¹²⁷. W sporach, głównie o charakterze dogmatycznym, ścierały się dwie, równie ostro i zaciekle walczące strony. O wielkiej skuteczności działań jezuitów świadczy obfitość tekstów skierowanych przeciw zakonowi¹²⁸. Ze względów językowych i teologicznych polemiki wygłaszali i pisali nie tylko jezuita polscy (np. Stanisław Grodzicki¹²⁹

¹²⁷ M. Bednarz, *Jezuici a religijność polska (1564–1964)*, „Nasza Przeszłość” 20 (1964), s. 149–224.

¹²⁸ J. Tazbir (oprac.), *Literatura antyjezuicka w Polsce 1578–1625. Antologia*, Warszawa 1963.

¹²⁹ Por. K. Drzymala, *Ks. Stanisław Grodzicki*, Kraków 1973; hasło *S. Grodzicki*, w: *Encyklopedia*, op. cit., s. 197.

i Adrian Junga¹³⁰), ale również cudzoziemcy (np. Emanuel de Vega¹³¹, Artur Faunt¹³², Antonio Possevino i inni). Polemiki wyznaniowe, które doczekały się w dotychczasowej literaturze przedmiotu szczegółowych opracowań, odbywały się *in vivo*, a następnie (nie zawsze) były spisywane i wydawane w postaci książek. Te ostatnie stanowią obfite źródło zainteresowania literaturoznawczego, jednak pozostają tylko pewnym skrótem: w rzeczywistości spory religijne były bardziej rozbudowane i stały się ważnym elementem życia zakonników i kolegiów. Polemika z innowiercami była jednym z ważniejszych zadań, których podjęli się jezuiti, i stanowiła realizowaną w praktyce swoistą reformę myśli teologicznej. Poza polemiką, zakonników interesowały również wzajemne relacje między wyznaniem i religiami, a także konkretne problemy Kościoła i duchowieństwa w Polsce¹³³. W tym kontekście warto wspomnieć postać Wawrzyńca Artura Faunta, który z pochodzenia był Anglikiem, wykształconym w Lovanium, Niemczech i Rzymie. Przebywając w Polsce, dokąd zawitał jako profesor teologii, obserwował on spory między duchowieństwem i szlachtą. W 1587 roku wydał dzieło pt. *De controversiis Inter Ordinem ecclesiasticorum et secularem in Polonia*. Dwa lata później (1589 r.), na polecenie arcybiskupa Stanisława Karnkowskiego na synodzie prowincjonalnym w Piotrkowie nauczał o przyczynach herezji i sposobach ich zwalczania, a następnie ogłosił drukiem swoją mowę pt. *Oratio habita in Synodo Petricovio*¹³⁴.

Z kolei Adrian Junga w 1590 roku został profesorem teologii dogmatycznej w Wilnie. Był to wybitny wykładowca, który pozostawił po sobie drukowane teksty publicznych dysput z dziedziny teologii polemicznej. Ponadto wydał rozprawy polemiczne o Kościele *De Christi in terris Ecclesia*

¹³⁰ Por. hasło A. Junga, w: *Encyklopedia*, op. cit., s. 255; B. Natoński, hasło A. Junga w: *Polski Słownik Biograficzny*, red. E. Rostworowski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964–1965, t. 11, s. 324–325; A. Bober, *Wkład jezuitów do polskiej patrystyki*, w: *Studia i teksty patrystyczne*, Kraków 1967, s. 177–192, 184–185; B. Natoński, *Humanizm jezuitki i teologia pozytywno-kontrowersyjna w XVII i XVIII wieku, Nauczanie i piśmiennictwo*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 1–4, red. M. Rechowicz, Lublin 1974–1977; t. 2, cz. 1, s. 98, 107, 114, 136.

¹³¹ Por. hasło E. Vega, w: *Encyklopedia*, op. cit., s. 713.

¹³² Por. hasło A. Faunteus, w: *Encyklopedia*, op. cit., s. 152.

¹³³ Por. S. Obirek, *Jezuici w Rzeczypospolitej...*, op. cit., s. 50.

¹³⁴ Por. K. Drzymała, *Wawrzyńiec A. Faunt* (hasło), w: *Polski Słownik Biograficzny*, op. cit., t. 6, s. 378.

(1584) i Eucharystii *Refutatio descriptionis Coenae Dominicae* (1590) oraz o sporze szlachty z duchowieństwem o jurysdykcję i płacenie dziesięcin.

W pismach polemicznych tematyka dyskusji oscylowała wokół podobnych problemów, zaś sposób argumentacji zwrócony przeciw oponentowi był często powielany. Jednym z przykładów książek, w których jezuici powrócili do omawianych wcześniej zagadnień, jest pochodzący z 1590 roku, napisany w Krakowie traktat Jakuba Wujka dotyczący dogmatu Trójcy Świętej: *O Bóstwie Syna Bożego i Ducha Świętego*. Książka ta stanowiła kolejną pozycję wśród wielu podobnych, tym razem opartą na wydanej w Ingolstadicie w 1586 roku pierwszej księdze *Disputationes de controversiis* Roberta Bellarmina. Wujek wykazał się tutaj charakterystyczną umiejętnością dostosowania do lokalnych uwarunkowań: napisał książkę, której największą zaletę stanowi porządkujący kwestie wyznaniowe wstęp z uwagami. Z tego względu *O Bóstwie* odegrało wyjątkową rolę w walce przeciw braciom polskim, wzbudzając dalszą, intensywną polemikę religijną.

Jednym z ostatnich, słynnych pisarzy polemicznych był Marcin Śmiglecki (1563–1618), którego postać znamy dziś przede wszystkim z pism logicznych. Kształcił się on w Kolegium Rzymskim i właśnie w Rzymie wstąpił do Towarzystwa Jezusowego. Do jego nauczycieli należeli m.in. Franciszek Suarez i Robert Bellarmin. Śmiglecki przez większą część swego życia zajmował się nauczaniem filozofii (także na Akademii Wileńskiej) i pracą w strukturach zakonnych (np. jako rektor w Poznaniu i w Krakowie). Niezależnie od licznych i wymagających obowiązków nieustannie prowadził działalność pisarską, która przyniosła mu ogromny autorytet i uznanie również wśród innowierców. Większość swych dzieł polemicznych Śmiglecki wydawał jako profesor Akademii Wileńskiej (w tym przypadku były one skierowane przeciw braciom polskim) lub jako dyrektor studiów wyższych w Kaliszu. Do dzieł zwalczających arian należą m.in. dwa tomy: *Opisanie dysputacyjnej nowogrodzkiej, którą miał X. Marcin Śmiglecki z Janem Licyniuszem ....* oraz *O Bóstwie przedwiecznym Syna Bożego*. Pierwszy z nich stanowi bezpośredni zapis z dysputy, natomiast w drugim Śmiglecki odpowiada na zarzuty postawione mu po wydaniu pierwszego druku. Ta pozycja sprowokowała dalszą krytykę, na którą Śmiglecki odpowiedział kolejnym opracowaniem: *Zachariae prophetae pro Christi Divinitate illustre testimonium. Adversus fausti Socini Anabaptistae...* W książce tej zapowiedział kolejną polemikę z arianami, ale ukazała się ona dopiero w kolejnym stuleciu. Śmiglecki był ostatnim

autorem tworzącym w tym nurcie: wraz z jego śmiercią w roku 1612 skończył się okres świetności jezuickich polemik oraz pisarstwa skierowanego przeciw innowiercom.

Istotnym nurtem w twórczości polemicznej jezuitów były traktaty opisujące różnice między katolikami i innowiercami. Najstarszą z książek wskazujących na prawdziwość Kościoła katolickiego przygotował Jakub Wujek, zatytułowaną *O Kościele Pana Chrystusowym*. Podobnie jak w większości dzieł teologicznych, autor oparł się tutaj na nauce Roberta Bellarmina, którą wzbogacił o treści zaczerpnięte z pism kardynała Stanisława Hozjusza¹³⁵ i z dzieł Tomasza Stapletona¹³⁶. Na uwagę zasługują jeszcze dwa druki tego rodzaju: łaciński, autorstwa wspomnianego wcześniej Artura Wawrzyńca Faunta *De Christi in terris Ecclesia* oraz drugi, polski, Adriana Jungi *Rozwiązanie pięćdziesiąt i dwu Quaestyi*. Odpowiadając na zarzuty w dyskusji, która początkowo toczyła się między Grzegorzem z Żarnowca i Andrzejem Jurgiewiczem, Junga stanął przed trudnym zadaniem udzielania odpowiedzi w toczącej się już polemice. Nie mógł napisać traktatu, w którym przedstawiłby jasno wykład o Kościele, musiał natomiast odpowiedzieć na pytania przeciwnika. W ten sposób powstało jedno z najlepszych polskich dzieł polemicznych XVI wieku, zawierające liczne i wzorcowe przykłady tłumaczone z tekstów patrystycznych (Junga był wybitnie wykształcony i pisał pięknie po polsku).

Toczona tak w druku, jak i słowem dyskusja z arianami zaowocowała jeszcze jedną książką wspomnianego Artura Faunta. Pozycja ta, wyrosła z nauczania w kolegium poznańskim, zawierała najważniejsze tezy broniące w szkole jesienią 1582 roku – *Assertiones theologicae, de Christi in*

¹³⁵ Por. Natoński, *Humanizm jezuicki...*, op. cit., s. 137; tutaj także znajduje się szerszy opis Wujkowej książki.

¹³⁶ Tomasz (Thomas) Stapleton (1535–1598) angielski katolik i pisarz polemiczny; dobrze wykształcony, m.in. w Oksfordzie. Uciskany z powodu swego wyznania, wolał opuścić Anglię niż pozostać pod władzą Elżbiety I, więc najpierw udał się do Leuven, a następnie do Paryża, by studiować teologię. Uzyskał tytuł profesora teologii, jednak zrezygnował z posady nauczyciela i w 1584 r. wstąpił do zakonu jezuitów. Nie ukończył nowicjatu, ponieważ w 1590 r. otrzymał posadę profesora Pisma Św. na uniwersytecie w Lovanium. Wspierał emigrantów angielskich, słynął z nauczania teologii. Stapleton odmawiał wyjazdu do Rzymu, mimo iż mógł zostać kardynałem. Jego spuścizna literacka jest bardzo bogata i różnorodna: początkowo tłumaczył dzieła innych autorów (Bedy Czcigodnego, Stanisława Hozjusza i innych). Jako pierwszy użył sformułowania *hugenoci*. Dzieła zebrane Stapletona ukazały się w czterech tomach w Paryżu w 1620 r.

terris Ecclesia. Druk ten, podobnie jak wiele innych, ma charakter jednocześnie szkolny i polemiczny. Drobne utwory o Kościele pisali także tacy autorzy jezuicki, jak Wojciech Rościszewski i Jan Uber.

Ze względu na skuteczność przyjętych metod, dyskusje o tematyce teologicznej dostosowywano także do możliwości odbiorców (w większości prostych ludzi). W szkołach i na uniwersytetach studiowano teologię poważną, pełną i fundamentalną, natomiast na potrzeby doraźne przygotowywano całościowe opracowania teologii.

PISMA O CHARAKTERZE ZAKONNYM

W działalności wydawniczej jezuitów istniał pewien zestaw pozycji obowiązkowych, które zakon drukował wyłącznie na własny użytek. Dzieła te zasadniczo nie powinny być udostępniane osobom postronnym. Do wspomnianego zestawu należały reguły, katalogi zakonne, katalogi szkolne i sprawozdania oraz inne pozycje związane bezpośrednio z Towarzystwem Jezusowym. Wydawanie tego rodzaju prac odbywało się na podstawie nieco innych zasad: kolegia lub przełożeni prowincji asygnowali na druk pochodzące z kasy kolegium lub prokuratora prowincji stosowne środki¹³⁷. Ze względu na swój charakter książki przeznaczone do użytku zakonnego nie były wprowadzane do obiegu: bezpośrednio od drukarza (najlepiej jezuitckiego) rozsyłano je do księgozbiorów wszystkich domów całej prowincji. Każde kolegium, rezydencja czy dom były zobowiązane do ich posiadania w specjalnym księgozbiornie¹³⁸. Druki jeszcze u wydawcy oznaczano w specjalny sposób, pozwalający na identyfikację i wysyłkę do odpowiedniej placówki. Czasami opisy były bardziej szczegółowe i wskazywały konkretną osobę lub księgozbiór danego domu, stąd specyficzne oznaczenie, które niekiedy można spotkać w drukach, brzmiało np. *pro collegio Cracoviensi* bądź *pro domo S. Barbarae* (ta odręczna sygnatura jest zwykle pierwszą w danej książce). Taka metoda pozwalała na druk odpowiedniej liczby egzemplarzy, ponieważ każdy z domów otrzymywał ich tyle, ile potrzebował. Niekiedy do księgozbioru domowego lub podręcznego dołączano dodatkowe książki. Warto wspomnieć, że wydatki, a raczej ograniczenie tych niepotrzebnych, regulowały niektóre inicjatywy w sposób zasadniczy. Przez pierwsze pięćdziesiąt lat, od chwili, gdy jezuita rozpoczęli budowę struktury

¹³⁷ Por. S. Obirek, *Jezuici w Rzeczypospolitej...*, op. cit., s. 87–88.

¹³⁸ L. Grzebień, *Organizacja bibliotek...*, op. cit., s. 38–82.

zakonu w Polsce, w kraju nie ukazała się żadna oryginalna praca. W tym okresie przedrukowywano wyłącznie to, co sprawdziło się w innych miejscach: eksploatowany do granic możliwości katechizm Kanizego, niekiedy także programy szkolne oraz przekłady Ludwika z Granady.

Poza książkami wydawanymi na potrzeby prowincji polskiej, jezuiti przygotowywali także dokumenty przeznaczone dla całego zakonu. Wydawano je przede wszystkim w Rzymie, skąd następnie trafiały do wszystkich prowincji zakonnych na świecie. Za dokumenty takie uważano konstytucje zakonne, rozporządzenia kongregacji zakonnych¹³⁹, roczniki i sprawozdania. Należy w tym miejscu nadmienić o dwóch rodzajach publikacji – wspomnianych wyżej rocznikach *Annuae litterae Societatis Iesu*, wydawanych w latach 1582–1614, oraz różnych listach z terenów misyjnych, zwanych powszechnie *Litterae Indicae*. W XVI wieku był to jeden z niewielu, za to bardzo popularnych, sposobów przekazywania sobie przez jezuitów informacji na temat działalności zakonu na świecie. Z początkiem XVII wieku zaczęto w Polsce wydawać druki opisujące misje prowadzone przez Towarzystwo (głównie tłumaczenia dzieł obcych), ale do tego czasu, czyli przez pół wieku, roczniki i sprawozdania wydawane w Rzymie stanowiły najważniejsze źródło informacji o działalności zakonu na świecie. Z kolei *Annuae Litterae* to inny, charakterystyczny dla Towarzystwa Jezusowego rodzaj druków. Zawierają one pochodzący z określonych lat zbiór wiadomości na temat działalności poszczególnych domów jezuickich we wszystkich prowincjach świata. Konieczność wydawania tego typu druków określiły dokumenty zakonne – były nimi dekrety nr 37 i 54 z II Kongregacji Generalnej z 1565 roku. *Annuae Litterae* zastąpiły wydawane dotąd *Litterae Quadrimestres*, czyli rodzaj sprawozdań z działalności poszczególnych domów i prowincji, przedstawiający zwykle wiadomości o charakterze budującym i pozytywnym.

Na początku, wzorem *Litterae Quadrimestres*, także *Litterae Annuae* rozsyłano do wszystkich domów. W każdej placówce wyznaczano zakonnikowi odpowiedzialnego za przygotowanie odręcznego opisu wydarzeń, który następnie wysyłało do prowincjała. Wszystkie sprawozdania

¹³⁹ Kongregacja Generalna jest u jezuitów najwyższym organem władzy prawodawczej, który w XVI w. wydawał kanony i dekrety. Pozycje te, zaraz po dokumentach Stolicy Apostolskiej i Konstytucjach Zakonu, stanowią najważniejsze dokumenty prawne. Natomiast tzw. *Akta Kongregacji Generalnej* to relacje obejmujące wszystkie spisane działania Kongregacji Generalnej. Oba rodzaje dokumentów są niezwykle ważne dla funkcjonowania zakonu.

z obszaru prowincji otrzymywał historyk zakonu, który dokonywał ich odpowiedniego opracowania i uzupełniał je danymi statystycznymi całej prowincji, a następnie wysyłał do Rzymu. Po 1580 roku do Rzymu trafiał tylko jeden egzemplarz, natomiast już na miejscu wyznaczony historyk rzymski opracowywał skrócony zeszyt, który po skopiowaniu rozsyłano do wszystkich prowincji. *Litterae annuae* wydawano drukiem od 1581 roku do końca XVI wieku. Ponieważ wspomniane druki czytali nie tylko zakonnicy, lecz również laikat, dbano o ich prawdziwość i odpowiednią formę. W XVII wieku zakazano rozpowszechniania sprawozdań poza zakonem.

Ze względu na uwarunkowania lokalne, jezuici brali udział w przygotowywaniu niektórych dokumentów o charakterze diecezjalnym, szczególnie w synodach powszechnych. Pewne dokumenty tychże soborów, synodów powszechnych, prowincjalnych i diecezjalnych należą także do jezuitów XVI-wiecznych.

Pod koniec XVI wieku generał jezuitów, Claudio Acquaviva, wydał specjalną instrukcję w sprawie książek, które uważano za niezbędne w każdym domu zakonnym, szczególnie w odniesieniu do przełożonych i ojca duchownego domu¹⁴⁰. Należały do nich konstytucje zakonne, ćwiczenia duchowe św. Ignacego oraz instrukcje przełożonych (przed wszystkim generałów). Ze względu na charakter tych dzieł – w większości pisanych po łacinie – nie było potrzeby, by drukować je od razu w Polsce. Szczególnie w pierwszym okresie działalności jezuitów w Rzeczypospolitej, w powszechnym użyciu były książki opublikowane w kolegiach zagranicznych. Obok wspomnianych dokumentów, których obecność uzasadniają wyżej wskazane względy, drukiem obowiązkowym w każdej bibliotece i dla każdego jezuity były któraś z wersji *O naśladowaniu Chrystusa* oraz żywoty świętych. Dzieło Tomasza á Kempis zalecił jako lekturę konieczną św. Ignacy, stąd *De imitatione*, charakterystyczne dla *devotio moderna*, można nazwać drukiem związanym z jezuitami¹⁴¹.

Jedną z ważnych, niejako podstawowych lektur jezuickich, był żywot św. Ignacego. W *Żywotach* Skargi znalazł się jeden, dość obszerny rozdział poświęcony założycielowi jezuitów, natomiast Jakub Szafarzyński SJ

¹⁴⁰ Por. *Ordinationes Praepositorum Generalium* (ATJKr, rękopis 244, s. 24.), por. także L. Grzebień, *Organizacja bibliotek...*, op. cit., s. 52.

¹⁴¹ Por. S. Obirek, *Jezuici w Rzeczypospolitej...*, op. cit., s. 24.

dokonał przekładu na polski całej biografii Loyoli autorstwa Piotra de Ribadeneiry¹⁴².

Odrębny rodzaj literatury, związany bezpośrednio z funkcjonowaniem zakonu, stanowią pisma przeznaczone dla rozmaitych dzieł apostoelskich, w tym szczególnie dla chętnie zakładanych przez zakon bractw kościelnych. Sodalicje stanowiły zrzeszenia pobożne, których głównym celem była wzajemna pomoc członkom – przede wszystkim materialna, ale również w zakresie rozwoju życia wewnętrznego. Środki pozyskiwano z rozmaitych działań: jałmużny, składek, dobrowolnych ofiar. Początkowo działalność sodalicji ograniczała się do wzajemnej, bezpośredniej pomocy, ale wkrótce pojawiły się inne formy aktywności. Członkowie tworzyli np. banki, które udzielały pożyczek bezprocentowych, a także zbierali składki na specjalne fundusze celowe, jak np. Skrzynka św. Mikołaja. Zakres działalności sodalicji, które – co bardzo ważne – tworzone dla wszystkich grup społecznych i obu płci, stale się powiększał. Pierwszym założycielem stowarzyszeń w Polsce był Piotr Skarga, który utworzył przy kościele św. Barbary w Krakowie *Bractwo Miłosierdzia Bogarodzice*¹⁴³. Również on jako osoba najbardziej świadoma całej organizacji sodalisów sporządził i wydał szkic statutu brackiego.

Zakres działalności krakowskiej sodalicji był ogromny, trudny wręcz do przecenienia. Jej działalność, oparta na tekście Piotra Skargi, służyła za przykład innym tego rodzaju przedsięwzięciom, zakładanym w każdym z kolegiów i domów zakonnych Towarzystwa Jezusowego. Zdarzało się (rzadko), że bardziej rozwinięte i lepiej zorganizowane bractwa wydawały swoje własne statuty.

¹⁴² Pedro (Piotr) de Ribadeneira SJ (1527–1610), Hiszpan, jeden z towarzyszy św. Ignacego. Uchodzi za wybitnego pisarza ascetycznego XVI w.; por. J. Kieniewicz, *Hiszpania a Rzeczpospolita*, w: *W przestrzeni Południa, Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej wobec narodów romańskich: estetyka, prądy i style, konteksty kulturowe*, red. nauk. M. Hanusiewicz-Lavallee, seria: *Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka Wartości*, t. 2, Warszawa 2020, s. 53–78.

¹⁴³ Por. hasło w *Encyklopedia*, s. 62.

KSIĄŻKI DO UŻYTKU SZKOLNEGO

Na potrzeby szkół wydawano w XVI wieku w Polsce rozmaite dzieła i utwory, przy czym w początkowym okresie odbywało się to w dość przypadkowy sposób, z uwzględnieniem bardzo różnorodnych potrzeb konkretnych kolegiów i grup uczniów. W tym samym czasie, poza książkami służącymi w nauce powstawały polskie przekłady literatury antycznej. Należy pamiętać, że jezuici starali się rozwijać działalność wydawniczą w odniesieniu do potrzeb i uwarunkowań: większość prostszych tekstów można było przepisać, więc ich nie wydawano¹⁴⁴. Przepisany materiał służył do dalszych dyskusji, co w praktyce ograniczało na pewnym etapie konieczność posiadania podręczników¹⁴⁵.

Wspólnym, niezależnym od indywidualnych programów obowiązujących w prowincjach zakonnych podręcznikiem do nauczania języka łacińskiego w Towarzystwie Jezusowym stała się *Gramatyka* autorstwa portugalskiego jezuitę, Emmanuela (Manuela) Alvareza, która po raz pierwszy ukazała się drukiem w 1572 roku. Był to pierwszy podręcznik do nauki języka łacińskiego, przeznaczony do wykorzystania na zajęciach w szkole. „Alwar” nie służył uczniowi do samodzielnej pracy, lecz miał spełniać funkcje podręcznika, swoistego kompendium wiedzy z zakresu języka. Emmanuel Alvarez dobrze znał realia pracy nauczyciela – był profesorem literatury i rektorem kolegium jezuitów w Coimbrze. Pierwotna wersja „Alwara” jest potężną, liczącą 526 stron gęstego druku książką, która dzieli się na trzy części. Wydanie z 1572 roku, czyli „Alwar” właściwy, obejmowało działy: *De Etymologia*, *De Syntaxi* oraz *De Prosodia*, omawiające kolejno zawarte w tytułach części gramatyki. Pierwsza

¹⁴⁴ J. Poplatek, *Działalność piśmiennicza i wydawnicza jezuitów...*, op. cit.

¹⁴⁵ Por. R. Darowski, *Ryszard Singleton SJ (1566–1602). Pierwszy profesor filozofii w Braniewie*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 17 (1981), 2, s. 41–56, s. 46.

księga obejmuje deklinacje, koniugacje oraz naukę o częściach mowy, druga składnię, a trzecia wykład poetyki: rodzaje metrów, wersyfikację i rodzaje poetyckie, jak również uzupełnienia. Już w 1586 roku komisja przygotowująca ogólnozakonny jezuicki program nauczania uznała gramatykę Alvareza za dobry, ale wymagający odpowiedniego opracowania materiał do przygotowania podręczników języka łacińskiego (książka była zbyt obszerna). W praktyce kolegia przygotowywały dostosowane do potrzeb uczniów własne edycje „Alwara”.

W Polsce nikt nie był w stanie przygotować pełnego podręcznika odpowiadającego potrzebom wszystkich kolegiów, nie było też takiej konieczności. Do końca XVI wieku ukazało się kilka różnych wydań „Alwara”, one też w dużej mierze charakteryzują rozwój szkół jezuickich na terenach bardzo zróżnicowanej Rzeczypospolitej.

Pierwsze wydanie polskiego „Alwara” ukazało się pięć lat po „Alwarze właściwym”, w roku 1577 w Poznaniu, w oficynie Melchiora Nehringa. Najczęściej cytowany i jedyny egzemplarz tego wydania znajduje się w Bibliotece Kórnickiej: co istotne, jest współoprawny z wydanymi również dla kolegium jezuickiego listami Cyncerona. Jak wynika z najnowszych ustaleń, wspomniane wyżej edycje „Alwara” są jedynymi, które ukazały się w Polsce w XVI wieku i jako zestaw stanowiły dobrą podstawę do nauczania wszystkich części gramatyki łacińskiej. Z różnych względów, najczęściej z powodu błędnego odczytania dat wydania, podaje się także inne edycje, których jednak nie notują żadne katalogi. Większość podręczników służących do nauki języka łacińskiego (również wydawanych później, np. zbiorów pism Cyncerona), przygotował do druku Jakub Wujek, podobnie jak wspomniane wyżej wydanie gramatyki z 1577 roku. W tym zakresie Wujek nie miał sobie równych, jako doświadczony pedagog dostrzegał bieżące potrzeby prezentujących bardzo zróżnicowany poziom wiedzy uczniów kolegialnych i studentów jezuickich.

Szczególne znaczenie w programie nauczania przedmiotów związanych z teologią, miały dysputy szkolne o charakterze kontrowersyj, które odbywały się jesienią, w czasie odnowienia studiów na kolejny rok. Były to swoiste spotkania naukowe, na których profesor przedstawiał pod dyskusję poznane przez uczniów w ostatnim okresie treści. Do rozmowy zapraszano również innowierców, natomiast uczniowie mieli szansę w praktyce zastosować wyuczone treści wykładów. Dysputy zwykle toczono przed publicznością, zaś po zaprezentowaniu argumentacji opartej na wykładach, często dochodziło do utarczek i kłótni. Po pewnym czasie

teksty dysput wydawano drukiem. Niekiedy obawiano się efektów takich waśni, np. w Poznaniu na początku lat siedemdziesiątych XVI wieku miejscowy biskup, Adam Konarski, sprzeciwiał się publicznym dysputom w obawie przed rozruchami na tle religijnym. Ówczesny rektor tamtejszego kolegium jezuitów, Jakub Wujek, przekonał biskupa, że o ile dyskusje prowadzone po polsku istotnie mogą mieć taki efekt, o tyle nie należy się tego spodziewać w następstwie dysput toczonych w po łacinie. *Disputationes* były więc rodzajem dyskusji z zakresu filozofii, teologii oraz przedmiotów humanistycznych, które organizowano w szkołach prowadzonych przez jezuitów dla utrwalenia materiału. Zwykle dysputy organizowano z każdego przedmiotu przynajmniej raz w tygodniu, najczęściej w określonej klasie (np. z retoryki w każdy piątek). Trzy lub cztery razy w roku odbywały się dysputy uroczyste, ogólnodostępne, także dla zaproszonych osób i gości z zewnątrz. Najczęściej organizował je profesor danego przedmiotu w kolegium, zaś ich przebieg nadzorowali prefekt studiów i rektor. Programy uroczystych dysput wraz z tezami przewidzianymi do obrony drukowano i rozdzielano uczestnikom. Tego rodzaju spotkania stanowiły swoiste lekcje pokazowe, podczas których uczniowie przedstawiali swe praktyczne umiejętności. Dysputy należały także do głośnych i wyczekiwanym wydarzeń w obrębie kolegium bądź miasta. Po ich zakończeniu otwierało się pole dla namiętnych sporów, które toczono słownie lub piórem¹⁴⁶.

Jako typ druku *Assertiones* pokazywały wyraźnie sposób argumentacji, choć najczęściej wydawano je anonimowo. Późniejsi badacze chcący ustalić, kto był autorem danego zestawu, musieli uważnie prześledzić dokumenty zakonne i informacje o tym, kto i jak długo wykładał teologię w kolegium, w którym prowadzono publiczne obrony. W tym kontekście ogromne zasługi posiada Roman Darowski SJ, który przy okazji prac z zakresu historii filozofii jezuickiej ustalił również autorów poszczególnych tez. Teksty te, szczególnie w pierwszych latach działalności kolegiów, ukazywały się w małych nakładach jako druki ulotne. Sposób organizowania dysput i ich zasady były zawarte w regułach poszczególnych profesorów i prefektów. Dyskusje ożywiały działalność szkół, podnosząc ich poziom naukowy, a nadto stanowiły wielką atrakcję. Zgodnie z zasadą obowiązującą w kolegiach, autorami tez nie byli studenci i uczniowie, lecz wykładający dany przedmiot profesorowie (oni figurują jako autorzy).

¹⁴⁶ Por. B. Natoński, *Humanizm jezuicki...*, op. cit., s. 98.

Rolę obrońców pełnili stosownie przygotowani do dyskusji uczniowie. Szczególnie ważnym ośrodkiem kontrowersji było kolegium w Poznaniu. Prowadzone tam corocznie dysputy pozwoliły na wydanie zbioru – podręcznika kontrowersji, który był jedynym tego rodzaju zbiorem w XVI-wiecznej Polsce. Pozycja ta ukazała się w 1585 roku jako *Controversiarum Posnaniensi praecipuarum fidei christianae...*

LITERATURA POLEMICZNA I DYSPUTY TEOLOGICZNE

Ze względu na sytuację religijną w Rzeczypospolitej, jednym z najważniejszych zadań przyjętych przez jezuitów stała się walka z innowiercami. Spory, z których wiele prowadzono w sposób bezpośredni, służyły nie tyle nawróceniu niewiernych na katolicyzm, ile raczej propagowaniu własnych poglądów, zdobywaniu poparcia społecznego i gnębieniu przeciwników. Warto pamiętać, że w Polsce, inaczej niż w pozostałych krajach Europy, jezuita walczyli również przeciw arianom. Nawrócenia, o których często pisali sami zakonnicy, następowały raczej w zaciszu nowo budowanych zgodnie z wytycznymi soboru w Trydencie konfesjonatów bądź na skutek kontaktów osobistych.

Początkowo – przede wszystkim ze względu na pochodzenie (większość zakonników była cudzoziemcami) – jezuita unikali ogłaszania drukiem pism polemicznych lub wręcz przeciwstawiali się takim działaniom. Praktyka innych krajów europejskich wskazywała na to, że nie należy niepotrzebnie drażnić oponentów, a wystąpienia indywidualne (tzn. skierowane przeciw konkretnym osobom) mają mniejszy sens niż wydawnictwa o charakterze bardziej ogólnym. Z tego samego względu odbywało się niewiele dysput bezpośrednich, zaś większość z nich prowadzono po łacinie – język ten nie budził wątpliwości w sprawach teologicznych. Z czasem tendencja ta uległa zmianie, jednak dopiero na początku XVII wieku w sporach zaczął dominować język polski. W tym czasie dopuszczono do udziału w nich także znacznie szerszą publiczność.

Zgodnie z tradycją, dysputy planowano z pewnym wyprzedzeniem, a ich przebieg spisywano i publikowano bądź powielano ręcznie. Druki o charakterze ulotnym rozdawano osobom zainteresowanym¹⁴⁷, niekiedy

---

¹⁴⁷ Wykaz dysput wydanych drukiem w XVII w. podaje B. Natoński (por. B. Natoński, *Humanizm jezuicki...*, op. cit., s. 127). Sposób postępowania i możliwości jezuitów

dołączano je do klocka zawierającego inne dokumenty dotyczące np. szkolnictwa. Zwykle dysputom towarzyszyło pewne poruszenie społeczne, w tym bójki i publiczne zatargi, więc zakonnicy starali się je utrzymać na pewnym poziomie dopuszczalności. W szczególnych wypadkach, z dużym opóźnieniem względem publicznej rozprawy i dopiero pod koniec XVI wieku, dysputy ukazywały się drukiem. Wiele czynników powodowało niechęć do wydawania tego rodzaju pism w większych nakładach. Decydowały o tym przede wszystkim finanse, a także lokalny i wybiórczy charakter prowadzonych sporów, z których niewiele odnosiło się do wszystkich innowierców bądź też wątpliwych dogmatycznie¹⁴⁸.

Częściej wydawano traktaty polemiczne, których głównym zadaniem było odpowiednie wyjaśnienie zagadnień spornych. Jak wskazują zachowane świadectwa jezuitów, świadomość różnic dogmatycznych między katolikami i innowiercami w społeczeństwie była niewielka. Najczęściej zauważana rozbieżność dotyczyła sposobu przyjmowania Komunii Świętej pod dwiema postaciami. Bardziej szczegółowe, dotyczące teologii rozróżnienie, np. odnośnie do natury Eucharystii, istoty Syna Bożego, prymatu papieża czy sakramentów, mogło zainteresować prawie wyłącznie pastarów i księży.

Pewnym wyjątkiem od tej zasady są pisma dotyczące czyścica – dotyczy to zarówno pozycji o naturze polemicznej, jak i tych odnoszących się do praktyki życia religijnego. Jak wiadomo, innowiercy jawnie sprzeciwiali się istnieniu czyścica jako przestrzeni nieznaną potwierdzenia na kartach Biblii. Należy w tym miejscu wskazać wybitne dzieła dotyczące czyścica autorstwa Jakuba Wujka i Stanisława Grodzickiego. Pierwszy z nich wydał *Czyściec*¹⁴⁹, w którym zawarł dwa traktaty: pierwszy, dotyczący modlitwy za zmarłych i drugi, dotyczący bezpośrednio czyścica. Egzegeza Wujkowska opiera się na wybranych fragmentach Pisma Świętego (zarówno Starego, jak i Nowego Testamentu) i dowodzi istnienia czyścica. Poza tym traktat zawiera spis kwestii spornych między katolikami i protestantami

---

w XVI w. znacznie różniły się od tych z kolejnego stulecia, więc wiedza ta niekoniecznie stanowi dobre odniesienie do przedmiotu niniejszego opracowania.

¹⁴⁸ Por. J. Tazbir, *Państwo bez stosów. Szkice z dziejów tolerancji w Polsce w XVI i XVII w.*, Warszawa 1967; J. Tazbir, *Tradycje tolerancji religijnej w Polsce*, Warszawa 1980.

¹⁴⁹ J. Wujek, *Czyściec. To jest zdrowa a gruntowna nauka o modlitwach, o mszach i jałmużnach za umarłe wierne i o mękach czyścowych po śmierci [...]*, Poznań 1579; por. także F. Bracha, *Jakub Wujek jako dogmatyk*, „Polonia Sacra” 3 (1950), s. 159–165.

w odniesieniu do eschatologii¹⁵⁰. Natomiast (wydane kilka razy) pismo Stanisława Grodzickiego ma nieco inny charakter: po pierwsze, powstało w oparciu o kazania, które ten wcześniej głosił, a następnie przygotował do druku¹⁵¹, po drugie, wiąże się z wydarzeniami o charakterze społecznym (pogrzeby osób zmarłych, zasłużonych i wybitnych)¹⁵². Czasami kazania drukowano również w związku z innymi inicjatywami, których dotyczyły, np. do wspomnianych wyżej *Porządków Bractwa Miłosierdzia* Skarga dołączył kazanie o miłosierdziu – jednym z najważniejszych przejawów miłości bliźniego jest pomoc i wsparcie mu udzielane.

Ważnym autorem pism z zakresu teologii był również Adrian Junga (1550/51–1607), którego współcześni mu uważali za encyklopedystę. Junga odebrał wybitne wykształcenie i jak nikt inny znał protestancką literaturę teologiczną oraz pisma Ojców Kościoła i historię. Ponadto odznaczał się sprawnością językową. Jedną z ważniejszych jego książek jest *Synopsis Novi Evangelii seu de doctrina, moribus, fructibus, characteribus et horrendis atque implacabilibus in religione dissidisis sectariorum huius temporis, qui dici volunt Evangelici libri tres ...* (Poznań 1595). Dzieło to powstało w odpowiedzi na dłuższą dyskusję między katolikami i protestantami¹⁵³. Niezależnie od właściwego przeznaczenia, książka Jungi stanowi popis wiedzy historycznej autora, jego odczytania w pismach Ojców Kościoła i doskonałej znajomości teologii protestanckiej. Tekst nie ma przy tym charakteru głosu w dyskusji, lecz podaje rzetelne informacje i stanowi zbiór źródeł do polemiki. Obok dwudziestu siedmiu najważniejszych tez skierowanych przeciw innowiercom, Junga wskazał, gdzie można znaleźć odpowiednie kontrargumenty (zarówno w Piśmie Świętym, dziełach Ojców Kościoła, jak i dokumentach soborowych). Książka zawiera także indeksy analityczne.

¹⁵⁰ Por. B. Natoński, *Humanizm jezuicki...*, op. cit., s. 122–123, także B. Natoński, *Początki i rozwój Towarzystwa Jezusowego...*, op. cit., s. 467.

¹⁵¹ S. Grodzicki, *O czyściu pierwsze kazanie na pogrzebie Oświeconej Księżny J. M. Pani P. Katarzyny z Tęczyna Radziwiłłowj, wojewodzinej Wileńskiej. Miane w kościele Tumskim Wileńskim d. 20 Julii R. P. 1592. Przez X. D. Stanisława Grodzickiego, teologa Societatis Jesu. A przy tym trutnia psychotopii przeciw temu kazaniu przez ministra nadwornego wydanej*, Druk Akademicka, Daniel Łęczycki, Wilno 1592 (wyd. 1).

¹⁵² S. Grodzicki, *O czyściu kazanie wtóre Stanisława Grodzickiego, theologa S.I. 26 dnia stycznia miane w kościele Ś. Jana. Przy pogrzebie książęca Olbrychta Radziwiłła, W. Ks. Litewskiego wielkiego marszałka, starosty Kowieńskiego, Ramborskiego [...]* I, Wilno 1593.

¹⁵³ Por. B. Natoński, *Humanizm jezuicki...*, op. cit., s. 123.

Wybrane zagadnienia sporne stały się tematem innego druku, o którym warto wspomnieć, czyli wydanej w Wilnie w 1592 roku pracy *Prawidło wiary heretyckiej* Stanisława Grodzickiego (1541–1613). Formalnie książka ta skierowana była przeciw Grzegorzowi z Żarnowca, ministrowi kalwińskiemu, który polemizował z Jakubem Wujkiem na temat znaczenia i interpretacji Pisma Świętego. Główną tezą Grodzickiego jest to, że Pismo Święte nie może służyć jako instancja w rozstrzyganiu sporów religijnych. Napisana dobrym językiem praca Grodzickiego stanowi jedno z pierwszych, wydanych po polsku dzieł teologicznych na temat interpretacji Biblii¹⁵⁴.

---

¹⁵⁴ Warto pamiętać o innych opracowaniach dotyczących interpretacji Biblii, por. D.A. Frick, *Polish Sacred Philology in the Reformation and the Counter-Reformation: Chapters in the History of the Controversies (1551–1632)*, Berkeley 1989.

KSIĄŻKI Z ZAKRESU TEOLOGII MORALNEJ

O ile do prowadzenia dysput jezuita dopuszczali także zakonników skutecznych, tzn. wykształconych, ale mniej wyrafinowanych ze względu na znajomość teologii, o tyle do polemik o naturze ściśle teologicznej (i powstającej literatury teologicznej) wybierano wyłącznie najlepszych znawców zagadnienia.

Jak wiadomo, ze względu na podejmowane zobowiązania i pracę duszpasterską nie wszyscy członkowie Towarzystwa Jezusowego kończyli takie same studia. W zakonie przewidziano dwie ścieżki nauczania teologii. Pierwszą z nich przeznaczono dla najwybitniejszych i najzdolniejszych uczniów. Bracia, których dopuszczano do pogłębionych studiów, musieli dobrze znać filozofię, dostrzegać niuanse dogmatyczne i umieć je wykorzystać w dalszej pracy. Natomiast dla mniej lotnych i wykształconych, a także z zasady dla świeckich i kleru diecezjalnego prowadzono studia z zakresu teologii sumarycznej. Kurs podstawowy przedstawiał zagadnienia sporne między katolikami i innowiercami, czyli tzw. *Kontrowersje* oraz wybrane zagadnienia z teologii moralnej. W praktyce więcej czasu przeznaczano w tym przypadku na głoszenie kazań i katechezę. Ta właśnie teologia pozytywno-kontrowersyjna odegrała istotną rolę w kształtowaniu religijności. W XVI wieku istniała ona jako odrębny przedmiot w programie nauczania, a jej wykład w dużej mierze zależał od położenia geograficznego danego kolegium (szczegółowe zagadnienia dopasowywano do problemów religijnych regionu).

W celu przygotowania odpowiednich kompendiów i podręczników teologii sumarycznej¹⁵⁵ wydawano zbiory zawierające *loci communes*

---

¹⁵⁵ Naukę teologii w Towarzystwie Jezusowym w XVI wieku podzielono na dwie części: teologię sumaryczną, której nauczano przez pierwsze dwa lata nauki szkolnej oraz teologię szczegółową. Najważniejszymi zagadnieniami były kontrowersje i wybrane

Pisma Świętego, a także zebrane fragmenty z tradycji, pism soborowych oraz wypisy z dzieł autorów kościelnych (przede wszystkim doktorów Kościoła). Miały one służyć jako podręczniki do obrony prawd i dogmatów wiary oraz obalania poglądów innowierczych.

Nauczanie teologii w okresie potrydenckim również wymagało od jezuitów przygotowania odpowiednich pomocy i książek. W tym zakresie zakon – nie tylko w Polsce – zasłużył się szczególnie w rozwoju teologii moralnej. Nauka ta jako odrębna dyscyplina rozwijała się już od średniowiecza, natomiast konieczność zreformowania Kościoła przyczyniła się do jej znacznego rozwoju po połowie XVI wieku. *Theologia moralis* stanowiła jeden z fundamentów, zawierała m.in. wskazówki dotyczące postępowania i działalności apostołskiej (sprawowania sakramentów, rozstrzygania kwestii spornych etc.). Już w pierwszych latach po przybyciu do Braniewa, w roku 1566 polscy jezuita wydali drukiem podręcznik dla księży-sповідników: *Breve directorium ad confessarii Ac confitentis minus recte obeundum*. Jego autor, Juan Alfonso de Polanco (1517–1576), należał do najbliższych współpracowników św. Ignacego Loyoli, był nawet jego sekretarzem i zredagował pierwsze konstytucje zakonne. *Breve directorium* traktowano na równi z najważniejszymi dokumentami pozostawionymi przez założyciela: należało ono do druków obowiązkowych w każdej bibliotece jezuickiej.

W początkowym okresie działalności jezuitom brakowało podstawowych podręczników, w tym także tekstów służących do katechizacji¹⁵⁶. Pierwszy polski katechizm napisał Benedykt Herbest, kanonik poznański, który – podobnie jak jeden z jego braci – wstąpił do Towarzystwa Jezusowego. *Nauka prawego chrześcijanina*, wydana w Krakowie w 1566 roku, nie posłużyła zakonnikom tak, jak inne dzieła tego autora, z których wiele ukazało się drukiem jeszcze przed jego wstąpieniem do jezuitów, a następnie już po tym, gdy został członkiem Towarzystwa (np. *Arithmetica linearis*). W codziennej pracy korzystano z dużego katechizmu Piotra Kanizego *Summa doctrinae christianae. Per quaestiones tradita et in usum christianae pueritiae*. Był to jeden z podręczników obowiązujących w starszych klasach kolegiów (np. na retoryce). Natomiast ze względu na język

---

kwestie moralne. Pełne studia teologii trwały cztery lata, w tym czasie czytano komentarz do *Sumy* św. Tomasza, który wspierał się na mocnym fundamencie filozoficznym.

¹⁵⁶ O katechizmach wspominałam już wcześniej.

można było korzystać z egzemplarzy wydanych poza granicami Polski, co często miało miejsce. Dla uczniów młodszych klas i dla wiernych wydano, zarówno po polsku, jak i po łacinie, mniejsze opracowanie katechizmu. Łącznie w XVI wieku ukazało się 17 wydań tego druku (wliczając w to tłumaczenia na język litewski, łotewski, estoński, ruski¹⁵⁷ i szwedzki¹⁵⁸).

Warto zauważyć, że jezuita byli świadomi znaczenia katechizmu, który mógł służyć im w pracy na różne sposoby. Do osób najbardziej przekonanych o roli tego rodzaju druków i pożytkach z nich płynących należał Antonio Possevino, który przygotował i wydał aż cztery razy w XVI wieku *Epistola de necessitate utilitateque ac ratione docendi Catholici catechismi*, do którego dołączano tekst małego katechizmu. List Possevina stanowił nie tylko dokument o charakterze teologicznym, przede wszystkim był to podręcznik metodyki, który stanowił pierwszą część dzieła. Poza wykładem doktryny chrześcijańskiej praca zawierała również wskazówki odnoszące się do rozmaitych nabożeństw.

Obowiązek katechizacji był jednym z ważniejszych. W zakonie szczególnie dbano o praktyczny wykład wiary: już w czasie studiów klerycy poznawali metody katechizacji dzieci i dorosłych, a profesii (zakonnicy po ślubach i przyjęci do zakonu) składali ślub katechizowania dzieci. Naukę podstaw wiary podejmowano we wszystkich miejscach: w kościołach, w miastach, na wsiach i we dworach. Działalność tę starano się dopasowywać do środowiska lokalnego i miejscowych potrzeb.

¹⁵⁷ Por. K. Świerkowski, *Wilno kolebką drukarstwa łotewskiego*, Wilno 1932, s. 9–24, także wspomniane wcześniej publikacje A. Fałowskiego oraz jego opracowanie dotyczące katechizmów ruskich (A. Fałowski, *Język ruskiego przekładu katechizmu jezuickiego z 1585 r.*, Kraków 2003, „Studia Ruthenica Cracoviensia” 2, także M. A. Korzo, *Ukraińska i Białoruska katecheticka tradycja końca XVI–XVIII ww.: stanowlenije, ewolucia i problema zaimstwowanij*, Moskwa 2007).

¹⁵⁸ Por. L. Grzebień, *Antonio Possevino...*, op. cit., s. 349–371.

POSTYLLE I INNE ZBIORY

Najbardziej bezpośrednim sposobem pogłębiania religijności, jakim posługiwali się jezuici, było głoszenie kazań. Kaznodziejstwo należało do najważniejszych zadań zakonu i dotyczyło wszystkich członków Towarzystwa Jezusowego. Zobowiązanie to musiał wypełniać każdy zakonnik, jednak obowiązek ten, w zależności od indywidualnych uzdolnień i możliwości oraz stosownie do woli przełożonych, dopasowywano do aktualnych uwarunkowań. Równoległe z głoszeniem kazań, które jezuici mieli prowadzić w każdym znanym przez siebie języku, pierwsi polscy zakonnicy (szczególnie ci, którzy ukończyli studia w Rzymie) pracowali nad przygotowaniem odpowiednich pomocy kaznodziejskich. W krótkim czasie powstały wzorcowe postylle, zbiory kazań i wskazówki odnoszące się do tradycji zakonnej. Ich autorami byli m.in. wspomniani wcześniej Jakub Wujek, Piotr Skarga i Stanisław Grodzicki, należy wymienić także Stanisława Warszewickiego, Fryderyka Bartscha oraz Marcina Laternę. Wprawdzie Bartsch i Laterna zasłużyli się przede wszystkim w praktyce kaznodziejskiej, jednak tradycja przekazana przez tych autorów pozostała w literaturze polskiej trwały ślad. W ich pisarstwie widać wspomniane wcześniej cechy, takie jak doskonała znajomość Pisma Świętego, dzieł Ojców Kościoła, autorów innowierczych, a także prostota i piękno języka. Nie brak w nich również wyraźnych sygnałów, iż zakonnicy ci wiedzieli, czym żyje społeczeństwo i potrafili do niego przemawiać w odpowiedni sposób.

Najobszerniejszym dziełem z zakresu pisania kazań pozostaje *Postylla Catholica* Jakuba Wujka. Jest to pierwsze, imponujące swym zasięgiem przedsięwzięcie tego autora, poprzedzające tłumaczenie Pisma Świętego. *Postylla* doczekała się dwunastu edycji w XVI wieku i została przełożona na język czeski i litewski. Pierwsze wydania z 1573 i 1575 roku powstały w czasie największej aktywności Wujka jako kaznodziei i nauczyciela. Na zbiór składają się kazania, które Jakub Wujek głosił jako przełożony

kolegium w Pułtusk i w Poznaniu: miały one posłużyć jako przeciwwaga dla czytanej chętnie *Postylli* Mikołaja Reja.

Jakub Wujek jak mało który jezuita dostrzegał problemy i niuanse teologiczne. Występował on szczególnie przeciwko trzem najważniejszym nurtom innowierczym, czyli luteranizmowi, kalwinizmowi oraz, znanemu także jako antytrynitaryzm, arianizmowi. Polemika Wujka, podobnie jak wszelka inna jego działalność, charakteryzowała się gwałtownością, dosadnym formułowaniem zarzutów i zdecydowanym odrzucaniem błędnych według niego poglądów. W taki sam sposób napisał swoją *Postyllę*, która dzięki tym cechom wyparła najlepszy spośród dzieł innowierczych zbiór Reja i wiele innych, analogicznych prac. Przygotowany przez Wujka zbiór był ogromną księżką, w zamierzeniu miał wystarczyć na wszystkie dni świąteczne i niedziele roku kościelnego. Ze względu na koszty zakupu i druku, które mogłyby w negatywny sposób wpłynąć na rozpowszechnianie *Postylli*, Wujek przygotował jej skróconą wersję w dwóch częściach (*Postille, mniejszy, Część Pierwsza Ozimia*, wyd. 1579 w Poznaniu, oraz *Część Wtóra Letnia*, wyd. 1580 tamże). Wspomniana praca zawierała kazania nie tylko skrócone, ale także mniej natarczywe w argumentacji. Mniejsza postylla, podobnie jak późniejsze tłumaczenie Biblii, służyła przez wieki Kościołowi w Polsce jako wzór i źródło kazań.

Działalność duszpasterska, którą Jakub Wujek intensywnie rozwijał w okresie poznańskim swego życia, stanowiła podstawę do powstania postylli. Na okres ten przypadła również największa intensywność sporów dogmatycznych, które jezuita prowadzili w celu zwalczania poglądów innowierców. Z biegiem czasu ton polemik stawał się mniej ostry, podobnie jak i kazań skierowanych przeciw protestantom. Kiedy Piotr Skarga zaczął pracować nad swymi kazaniem, czyli dwadzieścia lat po rozpoczęciu analogicznej działalności przez Wujka, sytuacja katolików wyglądała nieco inaczej. Kościół katolicki stał wówczas na umocnionej pozycji i najtrudniejszy kryzys religijny miał już za sobą. Z tego względu kazania Skargi są inne: zawierają mniej kwestii związanych z doktryną, więcej elementów apologetycznych i dogmatycznych, dotyczą zaś przede wszystkim kwestii społecznych i politycznych. Te ostatnie stanowiły nowość w tego rodzaju literaturze. Skądinąd w literaturze przedmiotu zarówno Jakub Wujek, jak i Piotr Skarga uchodzą za autorów kazań syntetycznych¹⁵⁹.

¹⁵⁹ Por. M. Brzozowski, *Teoria kaznodziejstwa*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2, Lublin 1975, s. 363-428, s. 384.

O języku polskim w kazaniach Skargi była mowa już wcześniej. W tym miejscu warto podkreślić, że adresatem *Kazań na niedziele i święta* byli przede wszystkim przedstawiciele Kościoła powszechnego, tzn. obywatele wszystkich stanów. Skarga opisywał nie tylko problemy dotyczące wiary, ale również przedstawiał obowiązki każdego człowieka. Uważał na przykład, że obrona Kościoła należy do podstawowych zadań władcy i wskazywał na to, czym kończy się brak silnej władzy króla. Określał także, co należy do obowiązków osób duchownych, wśród których wymieniał wprowadzanie reform i duszpasterską troskę o wiernych wszystkich stanów – nie tylko przedstawiciele szlachty, ale również chłopstwa i mieszczan. Piotr Skarga dostrzegał również specyficzne zadania wymienionych warstw społecznych: uważał, że prosty lud winien z godnością nieść swój ciężar, a obywatele miast powinni dochowywać wierności katolicyzmowi.

Wybraną część *Kazań na niedziele i święta*, wydanych w Krakowie w 1575 roku, stanowią *Kazania sejmowe*. Te ostatnie powstały w odpowiedzi na trudną i niejasną sytuację państwa pod koniec XVI wieku i odzwierciedlają problemy związane z kryzysem społecznym i politycznym Rzeczypospolitej. Narastające trudności znalazły swoje zwieńczenie w obradach sejmu, które miały miejsce w Warszawie w lutym i marcu 1597 roku. Nie przyniosły one żadnego rezultatu: nie została sformułowana żadna uchwała. Głównym celem zwołania sejmu z 1597 roku była sprawa przystąpienia Rzeczypospolitej do projektowanej europejskiej ligi antytureckiej, zabezpieczenia granicy południowo-wschodniej od strony turecko-tatarskiej; planowano również poruszyć kwestie wyznaniowe¹⁶⁰. Piotr Skarga nie wygłosił w tym czasie kazań o charakterze religijnym, lecz wykorzystał sytuację do celów politycznych. Posłużył się gatunkiem literackim kazania jako tym, które najbardziej przemawiało do wiernych, by przedstawić uwagi o charakterze politycznym. W treści *Kazań* wskazał sześć najważniejszych chorób państwa, które szczegółowo omówił i napiętnował: brak miłości ojczyzny, kłótnie wewnętrzne, tolerowanie herezji, osłabienie władzy królewskiej, złą jakość prawa oraz grzechy i zło. Ponadto szczególnie miejsce w zbiorze znalazły kwestie, z którymi jezuita miewali do czynienia zarządzając majątkami, tzn. trudna i ciężka praca poddanych i chłopów oraz stosunki społeczne panujące na wsi.

Oprócz wspomnianych wyżej zbiorów jezuita wydawali drukiem także pojedyncze kazania. Charakteryzują je dwie szczególne cechy: po

¹⁶⁰ J. Rzońca, *Sejmy z lat 1597 i 1598*, Warszawa 1989, Część 1: *Bezowocny sejm z 1597 r.*

pierwsze, głoszone je zwykle z okazji pogrzebu osób znaczących, po wtóre, często cechował je charakter doktrynalny (np. dotyczyły sakramentów). Poza charakterystyką związaną z okolicznościami lub sposobem wydania, kazania odzwierciedlały również pewne rysy właściwe ich autorom¹⁶¹, na przykład zasłużony kaznodzieja i pisarz, jakim był Adrian Junga, pisywał teksty o charakterze traktatów dogmatyczno-polemicznych. Junga uchodził skądinąd za dobrego przeciwnika w sporach z innowiercami, w których często brał udział. Z kolei Stanisław Grodzicki wydawał (i zapewne wcześniej głosił) kazania przypominające traktaty teologiczno-moralne.

Niektóre z nauk miały charakter specyficzny, tzn. przeznaczony dla szczególnego odbiorcy. Za przykład tego rodzaju kazań należy uznać *Kazania sejmowe* Piotra Skargi, natomiast trzeba pamiętać, że pisał on także i głosił kazania obozowe.

---

¹⁶¹ Por. M. Brzozowski, *Teoria kaznodziejstwa ...*, op. cit., s. 385.

TŁUMACZENIA

Jak można wnioskować na podstawie przedstawionej wyżej ogólnej charakterystyki pisarstwa jezuitów polskich w XVI wieku, wiele spośród wydawanych przez nich dzieł stanowiły przekłady. Tłumaczono księgi służące *par excellence* liturgii i modlitwie, jednak dość dużą grupę można scharakteryzować jako druki służące rozwojowi pobożności i rozwojowi życia religijnego. Jednocześnie ta sama część wydawnictw przeznaczona była dla najszerszego grona odbiorców, tj. dla wszystkich umiejących czytać, a nie w szczególności dla jezuitów czy nawet kleru regularnego. Do tego rodzaju literatury należy wspomniany wcześniej traktat Tomasza á Kempis *O naśladowaniu Chrystusa*. Ta niewielka książeczka na stałe związała się z duchowością i typem religijności, który propagowali w swej działalności apostołskiej jezuiti. Dzieło to odzwierciedla typowe dla *devotio moderna* połączenie zdrowego rozsądku i umiaru oraz samej pobożności, podkreśla miłość, konieczność pracy nad sobą i modlitwę osobistą, nie akcentując jednak prawd wiary. W XVI wieku jezuiti kilka razy wydawali tłumaczenie i oryginał dzieła, by w kolejnych stuleciach powielać dalsze edycje. Pierwszego przekładu tej pracy dokonał najpewniej Jakub Wujek. Książeczkę prawdopodobnie wydano aż dwa razy w ciągu niespełna dwóch lat (1570–1571; nie jest to pewne, ponieważ w żadnym z dostępnych, różniących się druków nie zachowała się strona tytułowa). Pierwszego wydania, które wskazałam w katalogu, nie odnalazłam również w żadnym z istniejących opracowań. Kolejna edycja pochodzi z roku 1586, natomiast niezależnie od tłumaczenia ukazały się także łacińskie wersje dzieła (w 1585 i 1592 r.).

Innym, popularnym wśród jezuitów autorem był Ludwik z Grenady – chętnie sięgano po jego *Przewodnik grzesznych ludzi* oraz *Zwierciadło człowieka chrześcijańskiego*. Wydanie pierwszego dzieła, które ukazało się bardzo wcześnie, bo już w 1567 roku, zawdzięczamy Stanisławowi Warszawickiemu.

Podobna w wymowie jest książka pt. *Wizerunek żywota chrześcijańskiego* Jana Leopolda (Wuchaliusza). Sam Wuchaliusz był człowiekiem zaczytanym w dziełach Ludwika z Grenady i dobrze wykształconym, także zagranicą, który umiejętnie wykorzystał znajomość literatury ascetycznej i samodzielnie przygotował wydany jako *Żywot Pana Jezusów* zbiór rozmyślań zebranych innych autorów. Analogiczne, zawierające rozmyślania dzieło pt. *Żywot Panny Maryi P. Jezusowej* stanowi przekład *De vita et laudibus Deiparae Mariae Virginis meditationes quinquaginta* Franciszka Costera. Godny wspomnienia wydaje się fakt, iż Coster, jezuita z Flandrii, sprzyjał początkowo innowiercom, a potem, już jako gorliwy zakonnik, zakładał i rozwijał bractwa oraz sodalicje. *De vita et laudibus* pozostaje więc w bezpośrednim związku nie tylko z literaturą ascetyczną, ale także z sodalicjami mariańskimi. Niezależnie od tłumaczeń wydawano również zbiory łacińskich rozmyślań, np. Luki Pinellego.

Zasłużonym dla jezuitów pisarzem był również Szymon Wysocki, tłumacz *O żywocie i śmierci Księżny Parmeńskiej* Sebastiana Moralesa, a także *Fortki niebieskiej* oraz *Skarbnicy duchownej* Fulvio Androttiego. Dwie ostatnie z wymienionych pozycji są przekładami z języka włoskiego.

UWAGI KOŃCOWE I OGÓLNE

Specjalne miejsce wśród pism jezuitów zajmuje szeroko rozumiana twórczość o charakterze filozoficznym. Nauczanie tego przedmiotu (również w połączeniu z teologią) określały dość szczegółowe przepisy. W XVI wieku oprócz wskazówek z *Konstytucji Towarzystwa Jezusowego* obejmowały one wersje *Ratio Studiorum*. Ogólnie o filozofii mówiono także na innych przedmiotach, jak logika, filozofia przyrody, metafizyka, etyka i matematyka. W nauczaniu dialektyki w *Ratio* zalecono korzystanie z podręczników, których autorami byli Franciszek Toletus SJ i Piotr Fonseca SJ (wydawano je w okresie, którego dotyczy niniejsze opracowanie). Poza tym żadne inne książki nie stały się oficjalnymi podręcznikami obowiązującymi w całym zakonie.

Jak wskazują badania Jana Poplatka¹⁶², tylko w XVI wieku (od 1564 do 1600) jezuita wydali w Polsce 344 książki. W kolejnym stuleciu ich działalność rozwinęła się wraz z otwarciem własnych drukarni (łącznie około 20). Trudno jest czasem oddzielić i przyporządkować dzieła i pisma jezuitów do odpowiednich typów, często zdarza się bowiem, że jedna książka odzwierciedla kilka cech właściwych jezuitom i ich działaniom. Do tego rodzaju utworów należy zaliczyć np. *Thesaurus spiritualis* Fryderyka Bartscha. Jak wspomniałam wcześniej, praca ta stanowi przede wszystkim zbiór modlitw dla osób świeckich i księży, jednak jako że zawiera wskazówki dotyczące trybu życia, a także zachęca młodych do przystąpienia do kongregacji pobożnej, służyła również kształceniu młodzieży¹⁶³.

¹⁶² J. Poplatek, *Działalność wydawnicza...*, op. cit.

¹⁶³ Por. K. Górski, *Teologia ascetyczno-mistyczna ...*, op. cit., s. 451; J. Łukaszewska-Haberkowa, *Fryderyk Bartsch SJ (1552-1609) i jego działalność literacka*, w: *Pamięć wieków kształtuje potomność: Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ z okazji 70. urodzin*, red. A.P. Bieś, B. Topij-Stempińska, Kraków 2010, s. 225-239.

W podsumowaniu przedstawiającym ogół działalności pisarskiej jezuitów w Rzeczypospolitej w XVI wieku trzeba podkreślić kilka kwestii ją charakteryzujących. Pierwszą z nich jest to, iż w Towarzystwie Jezusowym w Polsce nie brakowało wybitnie utalentowanych autorów, podejmujących w swych pracach również poważne tematy teologiczne. W późniejszym okresie intensywność ich działań zmniejszyła się nieco, ale w wieku XVI – stuleciu sporów z innowiercami – pozostawała niezwykle aktualna. Ułatwienie, jakim stało się ustanowienie komisji cenzorów w Polsce, przyczyniło się pozytywnie do ilości druków oraz ich skuteczności w sporach z protestantami. Jednakowoż właściwie żadne z dzieł polskich jezuitów, szczególnie tych o charakterze polemicznym i kontrowersyjnym, nie zyskało uznania poza krajem. Właściwie każdy z pisarzy jezuickich w Polsce zajmował się tą działalnością poza swoimi podstawowymi obowiązkami (nauczaniem, duszpasterstwem itp.) i obok nich, co uniemożliwiało właściwie sensowne potraktowanie i rozsądne przemyślenie swych poglądów i pisarstwa jako takiego. Książki powstawały w sposób nieplanowany, praca pisarska przebiegała wbrew aktualnym zadaniom i możliwościom zakonników. Jako przykład może służyć postać Jakuba Wujka, który, choć nie miał sobie równych jako tłumacz i pisarz polemiczny, działalnością literacką zajmował się niejako przy okazji, lecz nawet w wyjątkowo trudnych okolicznościach, jak częsta zmiana miejsca zamieszkania czy przytłaczający ogrom obowiązków, nie porzucił pracy translatorskiej i pisarskiej. Nie uczynił tego nawet wówczas, gdy współbracia zakonni wypominali mu, że prosi o książki do pracy i marnuje papier, czy kiedy (raczej z zazdrości) krytycznie oceniali jego pisma. Warunki do prowadzenia jakiegokolwiek działalności pisarskiej były tak trudne (a przy tym zdecydowanie gorsze niż w innych krajach), że profesor teologii kontrowersyjnej z ważnego kolegium w Poznaniu, Alfons de Pisa, wysłał do generała zakonu memoriał w sprawie organizacji pisarstwa polemicznego w Polsce. W dokumencie podkreślono m.in., że w Polsce zagrożenie ze strony innowierców jest duże. Wspomniane postulaty nie zostały wprawdzie w pełni zrealizowane, jednak działalność pisarska jezuitów zyskała nieco uwagi. Mimo to można powiedzieć, że najważniejsze zadanie jezuitów, czyli apostołstwo, w Polsce stało się przysłowiowym gwoździem do trumny w rozwoju wielu z nich, niektórym zaś, jak wspomnianemu Jakubowi Wujkowi, dosłownie osłabiło siły życiowe.

Sam Alfons de Pisa, znany przede wszystkim ze swej pracy nauczycielskiej (był profesorem kontrowersji w Poznaniu), w swej działalności łączył wiele elementów, np. dydaktykę i praktykę polemiczną. Wiadomo, że jako człowiek uczony (czytał po grecku i znał hebrajski), zgromadził materiał źródłowy przeciw antytrynitarzom. Prowadząc wykład z zakresu teologii kontrowersyjnej, miał obowiązek przygotować dysputę na odnowienie studiów (4 X 1581 r.). Z okazji dysputy wydano *Assertiones theologicae de Trino et Uno Deo adversus novos Samosatenicos...* Wspomniana dysputa miała bardzo burzliwy przebieg, sam Pisanus na jej podstawie rozwinął swoją argumentację i przygotował rozprawkę pt. *Controversia (...) de Uno et Trino Deo adversus Samosatenicos*.

Należy także wspomnieć o tym, że indywidualną działalność na polu pisarstwa jezuiti rozpoczęli dopiero po kilku latach osiedlenia się w Polsce. Przez pierwsze pięćdziesiąt lat (do końca lat sześćdziesiątych XVI w.) właściwie żaden z pisarzy nie wykazał się oryginalnością: działalność wydawnicza zakonu sprowadzała się do przedruku katechizmów i podstawowych pism z zakresu teologii. Zadbano także, choć w znacznie mniejszym stopniu, o publikacje na potrzeby szkolne – były to jednak głównie programy szkolne. W Polsce początki pisarstwa jezuitów z zakresu teologii pozytywno-kontrowersyjnej także związane są z Jakubem Wujkiem. Jako człowiek wybitnie wykształcony, również w kręgach protestanckich, postawił on wnikliwą diagnozę reformacji polskiej, obmyślił sposób jej zwalczania, zaś wydawszy w Krakowie w 1570 roku *Judicium albo rozsądek niektórych*, stał się pierwszym pisarzem polemicznym. Książka ta stanowi pierwszy podręcznik teologii porównawczej w języku polskim i jedną z pierwszych pozycji jezuickich napisanych po polsku. Mimo że forma, którą Jakub Wujek przyjął w swym dziele (dialog na temat kwestii spornych), nie jest bardzo pogłębionym studium, sama praca pozostaje wybitnym dziełem epoki: był to wszak czas, w którym należało przeciwstawić się protestantom praktycznym podejściem i umiejętnością dopasowania argumentów do lokalnej sytuacji. Jakub Wujek nie był jednak badaczem oryginalnym – nie mógł nim być z kilku ważnych, w tym zdrowotnych i organizacyjnych, powodów. Nieustannie obarczany zbyt wieloma obowiązkami, nie miał dość sił, by na bieżąco śledzić wszystkie ukazujące się pisma teologiczne. Cechowała go jednak rzadka, za to wyjątkowo rozwinięta, umiejętność przedstawienia istoty zagadnienia (zarówno w sprawach dotyczących gramatyki, jak

i teologii dogmatycznej) w sposób odpowiedni do sytuacji i w niezwykle zwięzłej formie.

Niestety ze względów przedstawionych na początku niniejszego wprowadzenia nie jest możliwe wskazanie i scharakteryzowanie wszystkich książek napisanych przez jezuitów w XVI-wiecznej Rzeczypospolitej. Powodów takiego stanu rzeczy jest kilka, a najbardziej prozaicznym jest fakt, że choć istnienie wielu z tych prac jest potwierdzone, do naszych czasów nie zachowały się żadne ich egzemplarze.

PODSUMOWANIE

Chociaż zakon Towarzystwa Jezusowego nie powstał, jak się często sądzi, w celu zwalczania reformacji, to w praktyce, głównie dlatego, że byli ludźmi dobrze wykształconymi i związanymi z papieżem przez specjalny ślub posłuszeństwa, jezuita otrzymali takie zadanie. Głównym instrumentem odzyskiwania wiernych, którzy przyjęli naukę reformatorów, było szkolnictwo. Oprócz tego jezuita zajmowali się tzw. zwyczajnym duszpasterstwem oraz pracą publicystyczną, której celem było docieranie do szerszego kręgu odbiorców. W ich XVI-wiecznej literaturze o charakterze religijnym wyróżnić można dwa nurty: kontrreformacyjny, wyrażający się w zwalczaniu poglądów innowierców i utwierdzaniu katolików w wyznawanej wierze oraz pobożnościowo-moralny, którego celem było pogłębienie wiary czytelników oraz kształtowanie ich charakteru. W poszczególnych dziełach, do których zaliczyć należy traktaty polemiczne, katechizmy, przekłady Pisma Świętego, kazania i postylle, modlitewniki, dziełka ascetyczne itp., oba nurty się przeplatały, w zależności od aktualnych potrzeb wiernych. Druki te docierały do pokaźnej części społeczeństwa polskiego, stanowiąc w niektórych warstwach jedyną jego lekturę. Miały też niewątpliwie duże oddziaływanie wychowawcze, gdyż ich celem było ukształtowanie w czytelniku postawy dobrego chrześcijanina i dobrego człowieka. Być może dziś życzylibyśmy sobie odwrotnej kolejności celów, lecz domaganie się jej od XVI-wiecznych zakonników byłoby anachronizmem.

ZASADY OPRACOWANIA

Przedstawiony katalog ma charakter alfabetycznego spisu, który obejmuje druki wydane przez jezuitów polskich w XVI wieku. Za jezuitów polskich uznaję tych, którzy pracowali w czasie wydania książek na terenach Rzeczypospolitej Obojga Narodów, niezależnie od tego, jakie było ich pochodzenie i do jakiej prowincji należeli wstąpiwszy do zakonu.

W spisie uwzględniono książki zgodnie z nazwiskiem autora lub tytułem dzieła.

Podstawę opracowania stanowiła przede wszystkim *Bibliografia polska Estreicherów*: szczegółowo przejrzałam kolejnych autorów i dzieła, uwzględniłam przy tym informacje później dodane lub zweryfikowane. Wyłoniony w ten sposób zestaw porównałam z ważniejszymi dawniejszymi katalogami starych druków, wydanych zarówno przed II wojną światową, jak i po niej. Niektóre z druków jezuickich wydawane były w małych nakładach, więc straty wynikające z zaszłości wojennych mogły mieć także wpływ na zachowane egzemplarze. Okazało się, że w kilku przypadkach są to ubytki, których zastąpić nie można.

Kolejna odsłona pracy polegała na porównaniu katalogów z wypisami z *Bibliografii*. Pierwszym, największym i najbardziej odbiegającym od zastanej rzeczywistości był słownik Sommervogla-Backera, następnie posłużyłam się innymi opracowaniami, których tytuły znajdują się również w spisie skrótów. Były to: Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: polonica wieku XVI, Katalog poloników XVI wieku Biblioteki Jagiellońskiej, Katalog starych druków Biblioteki Kórnickiej, katalog starych druków Teodora Wierzbowskiego z dawnej biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, opracowanie Marii Wojciechowskiej na temat książek wydanych w Poznaniu w XVI wieku, katalog starych druków z biblioteki miejskiej w Warszawie. Ponadto wykorzystałam katalog Biblioteki Horynieckiej XX Ponińskich. Wykorzystałam także nowsze katalogi, niekoniecznie wydane drukiem: katalog dawnej Biblioteki Naukowej Jezuitów w Krakowie, katalog Biblioteki Teologicznej *Bobolanum*, katalog Biblioteki Uniwersytetu

Warszawskiego, Biblioteki Jagiellońskiej i Biblioteki Czartoryskich. Szczególnie istotne okazały się także informacje zawarte w opracowaniach dotyczących zbiorów polskich znajdujących się obecnie w Szwecji, wydawane zarówno przed wybuchem II wojny światowej, jak i po jej zakończeniu.

W odniesieniu do spuścizny literackiej Piotra Skargi skorzystałam z opublikowanej bibliografii jego prac. Pewnych wiadomości dostarczyły także inne opracowania, takie jak np. Słownik Polskich Teologów Katolickich, Polski Słownik Biograficzny i inne. Ze względu na dość duży format książki, odniesienia bibliograficzne zawarte pod każdym tytułem mają formę skrótów i zostały ograniczone do minimum. Katalog uzupełnia słownik ważniejszych autorów, wydawców i drukarzy, który stanowi zarazem podstawę indeksu adnotowanego o charakterze hasłowym. Biogramy przygotowane zostały na podstawie kilku opracowań: jezuitów – w oparciu o *Encyklopedię wiedzy o jezuitach* pod red. Ludwika Grzebienia i zespołu, drukarzy i wydawców – w oparciu o odpowiednie tomy opracowania *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*. Inne źródła odwołań stanowią poszczególne hasła *Polskiego Słownika Biograficznego*, *Słownika Polskich Teologów Katolickich*, *Encyklopedii Katolickiej* i innych dzieł. Pod nazwiskiem i krótkim biogramem każdej postaci znajduje się makieta funkcji odpowiedzialności. Katalog zawiera także wykaz bibliografii.

Niewątpliwym atutem opracowania jest to, że każdy tytuł został sprawdzony i porównany nie tylko z opisem bibliograficznym, ale przede wszystkim z żywym egzemplarzem książki. Niekoniecznie były to druki wymienione w spisie pod danym tytułem. Porównanie informacji bibliograficznych z egzemplarzem druku było pracą tyleż żmudną, co wymagającą czasu. Do każdego tytułu, jeśli było to możliwe, dodany został odnośnik do wersji cyfrowej książki. Na stronach 254–259 umieszczono przykładowe strony tytułowe niektórych publikacji.

Opis ma charakter bibliograficzny: odnotowuje różnice w zapisie, odmienne wersje tytułu, miejsce i czas wydania, niekiedy także informacje dodatkowe¹⁶⁴. Oczywiście, o ile tylko było to możliwe. Jak każde opracowanie, także niniejsza praca ma pewne mankamenty – należy mieć nadzieję, że ułomność opracowania będzie w tym przypadku mniejsza niż pożytek płynący z jego wydania.

¹⁶⁴ Przygotowując ramy opisu przyjąłm zalecenia uwzględniające ogólne zasady dotyczące opisu starych druków. Ze względu na to, że katalog nie ma charakteru bibliotecznego, lecz bibliograficzny, nie uwzględnia on norm obowiązujących w opracowaniach bibliotecznym; por. H. Mieczkowska, *Opis bibliograficzny starych druków według projektu polskiej normy*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 65 (1996), s. 59–67.

PODZIĘKOWANIA

Pracę nad książką rozpoczęłam wiele lat temu. Pracowałam nad nią, łącząc zajęcia dydaktyczne z pracą naukową, a ukończyłam ją w trakcie pandemii COVID-19. Sam pomysł tego rodzaju opracowania powstał w związku z moimi ówczesnymi planami: zajmując się jezuitami z XVI wieku w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, widziałam potrzebę uporządkowania ich dziedzictwa – zwłaszcza jeśli chodzi o wydane przez nich książki i inne publikacje. Z tej potrzeby zwierzyłam się nieodżałowanemu o. Ludwikowi Grzebieniowi SJ, który – jak to miał w zwyczaju – podzielił się wiedzą, pewnymi uwagami i radością swej twórczej pasji. Myślę, że podziękowanie mu w tym miejscu jest nieodzowne, choćby dla zbudowania innych i wyrażenia mu wdzięcznej pamięci.

Wiele zawdzięczam życzliwym pracownikom Biblioteki Książąt Czartoryskich (Oddziałowi Muzeum Narodowego w Krakowie), którzy wsparli mnie w poszukiwaniach i otoczyli opieką w czasie stażu, szczególnie Pani Elżbiecie Zając, kustoszowi zbiorów, oraz Panu dr. Pawłowi Wierzbickiemu, dyrektorowi oddziału. Dziękuję także Panu Januszowi Nowakowi i innym niewspomnianym tutaj osobom. Praca w trudnych okolicznościach pandemii nauczyła mnie, jak wielkim dobrodziejstwem w wymiarze naukowym i organizacyjnym jest dostęp do cyberprzestrzeni i zdalna komunikacja.

Na koniec dziękuję także Dzieciom i Mężowi – za cierpliwość i wyrozumiałość wobec mnie jako żony i matki, która z różnym efektem starała się łączyć wszystkie obowiązki.

CZĘŚĆ DRUGA

KATALOG DRUKÓW JEZUICKICH
Z XVI WIEKU

SKRÓTY PRZYJĘTE W OPISIE BIBLIOGRAFICZNYM KATALOGU

Bednarz

Bednarz M., *Jezuici a religijność polska (1564-1964)*, „Nasza Przeszłość” 20 (1964), s. 149-224.

BJ 16

Catalogus librorum saeculi XVI qui in Bibliotheca Iagiellonica Cracoviensis asseervantur, Bĵ 16, red. M. Malicki, M. Gołuszka, t. 1-8, Baden-Baden, 2002-2007.

BJP XVI

Katalog poloników XVI wieku Biblioteki Jagiellońskiej, red. M. Malicki, E. Zwinogradzka; t. 1-2, Kraków 1992-1994.

Bob.

Katalog starych druków Biblioteki Teologicznej „Bobolanum”. Polonica XVI w., oprac. L. Grzebień, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” t. 16, 1972, s. 243-278.

BPW

Katalog starych druków Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy, cz. 2, Polonica XVI wieku, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, J. Adamczyk, Warszawa 1957.

BUW

Katalog starych druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, t. 1, cz. 2: XVI w., oprac. T. Komender, H. Mieczkowska, Warszawa 1994-.

DRK

Dobrzyńska-Rybicka L., Koehlerówna A., *Katalog druków polskich XVI w. znajdujących się w Bibliotece Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu*, Poznań 1929.

Darowski

Darowski R., *Filozofia w szkołach jezuickich w Polsce w XVI wieku*, Kraków 1994.

E

Estreicher K., *Bibliografia polska*, T. 1–34, Kraków 1872–2000.

Emblematy

Buchwald-Pelcowa P., *Emblematy w drukach polskich i Polski dotyczących XVI-XVIII wieku. Bibliografia*, Wrocław 1981 (Książka w Dawnej Kulturze Polskiej, t. XVIII).

FG

Formanowicz L., *Katalog druków polskich XVI wieku Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, Poznań 1930.

Hor

Katalog biblioteki Horynieckiej XX. Ponińskich, cz. I. *Inkunabuły i Polonica XVI w.*, A. Kawecka-Gryczowa, K. Piekarski, Warszawa 1936.

IA

Index Aureliensis. Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, Pars 1, T. 1–7, Baden-Baden 1962–1982.

ILLL 15-16

Index librorum Latinorum Lituaniae saeculi quinti decimi et sextimi decimi, Concinnaverunt D. Narbutienė et S. Narbutas, Vilnius 2002 (Senoji Lietuvos Literatūra, XII).

iPSB

Internetowy Polski Słownik Biograficzny, <http://www.ipsb.nina.gov.pl/>
W bibliografii podano bezpośredni link do hasła.

Jocher

Jocher J., *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauki w Polsce*, T. 1–3, Wilno 1840–1857.

Kopera

Kopera K., *Spis druków epoki Jagiellońskiej w zbiorze Emeryka hrabiego Hutten-Czapskiego w Krakowie*, Kraków 1900.

NKor.

Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”, oprac. R. Pollak, T. Witczak, D. Maniewska, J. Cybertowicz, t. 1-3, Warszawa 1963-1965.

Ossol.

Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonica wieku XVI, oprac. M. Bohonos, Wrocław 1965.

Otwinowski

Dzieła ks. Piotra Skargi T.ż. Spis bibliograficzny, oprac. K. Otwinowski, Kraków-Warszawa, 1916.

Pawlik

Pawlik W., *Katechizmy w Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku: katechizm i jego produkcja*, Lublin 2010.

Pelc Kórn.

Katalog starych druków Biblioteki Kórnickiej, t. 1, cz. 2, *Nowe nabytki i uzupełnienia*, oprac. P. Buchwald-Pelcowa, Wrocław 1969.

Piek. Kórn.

Piekarski K., *Katalog Biblioteki Kórnickiej*, T. 1, *Polonica XVI-go wieku*, Kraków 1929.

Pilichowski

Pilichowski Cz., *Nieznane polonika w bibliotekach szwedzkich*, Gdańsk 1962.

Pleckaitis

Pleckaitis R., *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje. Filosofija Lietuvos mokyklose XVI XVIII amziai*, Vilnius, 1975.

Polonica i silesiaca

Polonica i silesiaca XVI w. w zbiorach Biblioteki Śląskiej, red. W. Pawłowicz, T. Roszkowska, t. 1, Katowice 2013.

PSB

Polski Słownik Biograficzny, Kraków 1935-.

Sommervogel

Sommervogel C., *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus, Bibliographie*, t. 1-12, ed. 2, Bruxelles-Paris, 1869-1876.

Sprawozdanie

Barwiński E., Birkenmajer L., Łoś J., *Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecyi dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności*, Kraków 1914.

SPTK

Słownik Polskich Teologów Katolickich, red. H. E. Wyczawski, t. 1-7, Warszawa 1981-2019.

Terlaga

Terlaga J., *Działalność ks. Jakóba Wujka T.ż. jako rektora kolegium poznańskiego*, Kraków 1936.

Trypućko

Trypućko J., *Polonica vetera Upsaliensia. Catalogue des imprimés polonais ou concernant la Pologne des XVe, XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles conservés à la Bibliothèque de l'Université Royale d'Upsala*, Uppsala 1958.

VASL

Čepienė K., Petrauskienė I., *Vilniaus Akademijos Spaustuvės leidiniai 1576-1805*, Vilnius 1979.

Wielewicki

Wielewicki J., *Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie od r. 1579 do r. 1599 (włącznie)*, Kraków 1881.

W

Wierzbowski T., *Bibliographia polonica XV ac XVI ss. et editiones, quae in Bibliotheca Universitatis Caesariae Varsoviensis asservantur*, vol. 1-2, Varsoviae 1889.

WN

Wojciechowska M., *Drukarnia Melchiora Neringa*, w: tejże, *Z dziejów książki w Poznaniu w XVI wieku*, Poznań 1927, s. 137-167.

WW

Wojciechowska M., *Drukarnia wolrabowska*, w: tejże, *Z dziejów książki w Poznaniu w XVI wieku*, Poznań 1927, s. 169-318.

KSIĄŻKI WYDANE PRZEZ JEZUITÓW
DZIAŁAJĄCYCH NA TERENACH
RZECZYPOSPOLITEJ
OD SPROWADZENIA ZAKONU
DO POLSKI DO ROKU 1600

ACTA

Tytuł: Acta et Constitutiones

Tyt. w drzew. ramce z ozdobników ant: ACTA ET|| CONSTITVTION-
NES|| Synodi Dioecesanæ Leopoliens̄is.|| *ant.:* ANNO DOMINI|| Millefimo
quingentesimo nonagesimo|| tertio. die decima quarta mens̄is|| Febru-
arii, quæ fuit Dominica|| Septuagesimæ, celebratæ.|| *ant.:* LEOPOLI.||
M. D. XC. III.||

Uwagi: na końcu książki informacja i adres wydawniczy: *Leopoli:* Matthias Bernarth excudebat, [post 14 II] 1593; wydano we Lwowie u Macieja Bernartha w 1593 r. Na odwrocie karty tytułowej drzeworyt przedstawiający herb bpa Jana Dymitra Solikowskiego.

Współwydane z:

Marcin **LATERNA**

Tyt. ant.: CONCIO|| R. P. MARTINI LATERNÆ.|| Superioris Refidentię
Leopolis Societatis IESV,|| Sub initium Dioecesanæ Synodi Leopoli=
ens̄is, post̄ridie Dominicæ Septua=
gesimæ habita:|| *ant.:* ANNO,
DOMINI, 1593.

zob.: **Tyt. w drzew. ramce z ozdobników. ant:** ACTA ET|| CON-
STITVTIONES|| Synodi Dioecesanæ Leopoliens̄is.|| *ant.:* ANNO DOMI-
NI|| Millefimo quingentesimo nonagesimo|| tertio. die decima quarta
mens̄is|| Februarii, quæ fuit Dominica|| Septuagesimæ, celebratæ.|| *ant.:*
LEOPOLI.|| M. D. XC. III.||

Walenty **WARGOCKI**

Tyt. ant.: ORATIO|| A. R. D. VALENTINO|| VARGOCZKI,|| CANONICO LEOPOLIENSI,|| in ipſa concluſione Synodi eiufdem|| Leopolitanae recitata.||

Bibliografia: E XII 29; E XXIX 36; E XXI 110; BJP XVI 557; W III 2908.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13609>

ALABIANO Garcia

zob.: **Tyt. ant.:** ASSERTIONES|| THEOLOGICÆ,|| PROPVGNANDÆ A.|| DOCTISSIMIS ASTRVM LIBE-||ralium, & Philoſophiæ Magiſtris, D. D. Andrea|| Iurgeucio, & Stanisłao Kliczeuio, præſi-||dibus Ordinarijs S. Theologiæ|| PROfeſſoribus. _|| *ant. kurs.* DISPVTABVNTVR IN ACADEMIA VIL.||nenſi SOCIetatis IESV, ante vernam ſtudiorum inſtaurationem, die|| 29. v 30 Aprilis, Anno Domini, M. D. LXXXV|| Cum licentia Superiorum.||

zob.: **Tyt. ant.:** ASSERTIONES|| IN GYMNASIO VILNEN-|| SI SOCIETATIS IESV SVB VER.|| NAM STVDIORVM INSTAV.|| RATIONEM HOC ORDINE|| MENSE APRILIS DE.|| FENDENDÆ.|| Theologicae 16. Calend. Maij|| Philosophicae 15. Calend. Maij. hora 16 po-|| Rhetoricae 13. Calend. Maij. meridian|| VILNAE\\ IN OFFICINA ILLUSTR. DOMINI NI-|| Colai Christophori Radiuili & c. Excudebat Da|| niel Lancicius Anno Domini|| 1577.

ALVAREZ Emmanuel

Wersje ogólne tytułu: Grammatica, Gramatyka Alwara, Alwar

Bibliografia: E XII 126 (zawiera błędne informacje); Sommervogel I kol. 223; WN 1; Piek. Kórn. 16; M. Cytowska, *Od Aleksandra do Alvara (Gramatyki łacińskie w Polsce w XVI w.)*, Wrocław 1968; W. Popiak, *Emmanuelis Alvari Syntaxis. Przez dwa wieki*, „Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae” t. 18 (2008), s. 345-351; J. Łukaszewska-Haberkowa, „Grammatica” of Emmanuel Alvarez Sĵ and its Editions in Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th Century, „Classica Cracoviensia” t. 18 (2015), s. 229-240.

Wydanie 1¹:

Tyt. ant.: EMMANV=|| ELIS ALVARI|| E SOCIETATE|| IESV, Grammaticarū[m]|| institutionum.|| *ant.:* LIBER TERTIVS.|| De syllabarum di=|| mensione.|| POSNANIÆ|| MELCHIOR NERINGK. A. D.|| 1 5 7 7.||

Uwagi: Egzemplarz kórnicki jest jedynym znanym. Pochodzi z Kolegium Jezuickiego w Jarosławiu (por. proveniencja z XVII w.: „[...] inscriptus cathalogo Jaros[laviensis] Collegii Societatis Jesu ad S[anctum] Joannem”), następnie był własnością Tytusa Działyńskiego. Współoprawny z listami Cyncerona, wydany także na potrzeby uczniów kolegium (*Epistolarum M. T. Ciceronis. Liber Decimus Quartus et Decimus-sextus. Posnaniae, Melchior Neringk, Anno Domini 1577*, por. WN 4; także E VIII 67; XIV 247 in.

Bibliografia: E XII 126 (zawiera błędne informacje); Sommervogel I kol. 223; WN 1; Piek. Kórń. 16.

Wersja elektroniczna: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=148826>

Wydanie 2:

Tyt ant.: EMMANVELIS|| ALVARI E SOCIETA=||TE IESV, INSTITVTIONVM|| GRAMMATICA=||RVM.|| *kurs.:* LIBER TERTIVS.|| De syllabarum dimenfione, &c.|| Cum Gratia & Priuilegio S.R.M. || POSNANIAE.|| M. D. LXXXV[I].||

[współautor: Jakub **Wujek**²]

Uwagi: w kolofonie napis: *POsnaniae in Officina IOAnnis Vvolhrabi, Ann D.//M. D. LXXX VI*. Wydawca: Jan Wolrab, wydano w Poznaniu w r. 1586. Autorstwo J. Wujka przypisane na podstawie: Terлага, s. 94-95.

Bibliografia: E XII 126 (zawiera błędne informacje); Sommervogel I, kol. 223; Piek. Kórń. 17 (Egzemplarz kórnicki pochodzi z Wągrowca, por. proveniencja z 1608 r. *Muzij Vangroveci. 1608. F.S.M.*); Wierzbowski II 163; WW 45.

¹ W wypadku gramatyki Alwara trudno mówić o kolejnych wydaniach, ponieważ każda z książek jest całkowicie inna. Przyjęto jednak jedną formę nazewnictwa w całym opracowaniu.

² Por. Terлага s. 94-95: „W latach ubiegłych ustaliła się już opinia uczniów, rodziców i przyjaciół młodzieży, że Jezuici z całym zaparciem się siebie oddają się kształceniu młodzieży. Dla ułatwienia uczniom nauki wydał w tym roku O. Wujek przed jesieniem rozpoczęciem studjów podręcznik Alwarego, tudzież listy Cyncerona”, także przyp. 1-3 tamże, por. przyp 1: „Wprawdzie niema wymienionego nazwiska O. Wujka w podręczniku z r. 1577, ale z tytułu jego przełożenia wynika, że bez jego wiedzy nie mogli tego uczynić profesorowie kolegium. (...)”.

Wydanie 3:

Tyt. ant.: EMMANVELIS|| ALVARI E SOCIETA=||TE IESV, GRAM-
MATICARVM IN-|| STITVTIONVM.|| *kurs.:* LIBER SECVNDVS.|| De
construptione octo partium|| orationis.|| Cum Gratia & Priuilegio S.R.M.
|| M. D. LXXXV[I].||

Uwagi: wydane w Poznaniu przez Jana Wolraba w r. 1586. Druk zawiera ilustracje; na karcie tytułowej drzeworyt symboliczny: u góry IHS (godło), na dole inicjały JW [Jan Wolrab] w środku pelikan, który karmi swym ciałem pisklęta. Taki sam drzeworyt tylko mniejszy, znajduje się na końcu książki.

Bibliografia: E XII 126; W II 1639; Sommervogel I, kol. 223; Wierzbowski II 163; Piek. Kórn. 17; WW 44; BJP XVI 51.

Wydanie 4:

Tyt. ant.: EMMANVELIS|| ALVARI E SOCIETA=||TE IESV, DE IN-
STI=||TVTIONE GRAM-||MATICA.|| LIBER I.|| *kurs.:* Scholijs Auctoris
prætermiſsis.|| *ant.:* VILNÆ|| Anno MD XCII.||

Uwagi: na karcie tytułowej drzeworyt taki sam, jak w pozycji poprzedniej, wydano w Wilnie w r. 1592.

Bibliografia: E XII 126; Sommervogel I, kol. 226; Ossol. 41; VASL 12, 1.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=5743>

Wydanie 5:

Tyt. ant.: EMMANVELIS|| ALVARI E SOCIETATE|| IESV, DE INSTI-
TVTIONE|| GRAMMATICA Scholijs Auctoris prætermiſsis.|| *ant.:* VILNÆ||
Anno MD XCII.||

Uwagi: na karcie tytułowej drzeworyt taki sam, jak w pozycji 3 i 4, z drugiej strony drzeworyt z IHS (godło) oraz cytatem z Księgi Przysłów (Prov. 18) *TURRIS FORTISSIMA NOMEN DOMINI*. Wydano w Drukarni Akademickiej w Wilnie, w r. 1592.

Bibliografia: E XII 126; Sommervogel I, kol. 226; Ossol. 42; VASL 12, 2.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=5813>

ANDROZZI Fulvio

[Tł. Stanisław GROCHOWSKI]

Tyt. ant.: SCIESZKA|| POBOZNEGO|| Chrześciániná.|| *tyt. got.* To iest||
Náuki y Przejtrogí co potrzebniey=||ſze/ ná porátowanie wſzytkich
zbá=||wienia prágnacych.|| Z Włofkich ſcriptow Káplaná iednego|| *tyt. ant.*
Societatis IESV.|| Przekládánia|| X. STANISŁAWA GROCHOWSKIEGO.||

Pfalm. 118.|| *tyt. got.* Náviedz Mie Pánie n. ścießce mándatow two-
ich.||W Krákowie w Drukárni Jákuabá Sibeney-||cherá/ Roku Pánjkiego
1600.||

Bibliografia: E XII 148-149; BJP XVI 66.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/dlibra/publication/1138>

ANDROZZI Fulvio

[tł. Szymon WYSOCKI]

Tytuł: *Skarbnica duchowna rozmaite xiążeczki nabożne, z drogimi naukami w sobie zamikająca przez iednego kapłana Societatis Jesu po włosku wydana, a teraz przez drugiego tegoż zakonu na polski przelożona.*

Uwagi: druk wydany w Wilnie, zapewne w Drukarni Akademickiej w r. 1600. Jedy-
ny znany egzemplarz znajduje się w archiwum Klasztoru Sióstr Klarysek w Starym
Sączu, nie ma jednak zachowanej strony tytułowej.

Bibliografia: E XXXIII 476 [Szymon Wysocki]; E XII 149 [Fulvius Androcy];
W II 1920; VASL 22, 85.

ANNUAE Litterae

zob.: LITTERAE Annuae

ARIAS Antoni

zob.: **Tytuł:** Assertiones theologicae et logicae in Collegio Vilnensi
Societatis Jesu sub renovationem autumnalem defendendae.

zob.: **Tytuł. ant.:** ASSERTIONES|| THEOLOGICAE ET|| PHILOSOPHI-
CAE|| IN COLLEGIO VILNENSI SOCIE-||TATIS IESV, SVB RENOVA-
-||TIONEM STVDIORVM AVTVM-||nalem, Anno 1578, menße|| Octobri
defendendæ.|| *ant.* VILNAE|| TYPIS ILLVSTRIS DOMINI D:|| Nicolai
CHristophori RADIULI, Ducis Olica|| & Niefuifs., Magni Du: Lit: Marjalci,||
Daniel Lancicius, Anno 1578.||excudebat.||

zob.: **Tytuł. ant.:** ASSERTIONES|| THEOLOGICÆ,|| PROPVG NANDÆ
A.|| DOCTISSIMIS ASTRVM LIBE-||ralium, & Philosophiæ Magiftris,
D. D. Andrea|| Iurgeuicio, & Stanisłao Kliczeuio, præfi-||dibus Ordinarijs
S. Theologiæ|| PROfeßoribus.┘|| *ant. kurs.* DISPTABVNTVR IN ACADE-
MIA VIL.||nenfi Societatis IESV, ante vernam ſtudiorum inſtaurationem,

die|| 29. v 30 Aprilis, Anno Domini, M. D. LXXXV|| Cum licentia Superiorum.||

zob.: **Tyt. ant.:** ASSERTIONES|| THEOLOGICÆ,|| PROPVGNANDÆ A.|| DOCTISSIMIS ASTRVM LIBE-||ralium, & Philosophiæ Magiftris, D. D. Andrea|| Iurgeuicio, & Stanisłao Kliczeuio, præfi-||dibus Ordinarijs S. Theologiæ|| PROfefforibus. _|| *ant. kurs.* DISPVTABVNTVR IN ACADEMIA VIL.||nenfi SOCIetatis IESV, ante vernam ſtudiorum inſtaurationem, die|| 29. v 30 Aprilis, Anno Domini, M. D. LXXXV|| Cum licentia Superiorum.||

zob.: **Tyt. ant.:** ASSERTIONES|| IN GYMNASIO VILNEN-|| SI SOCIETATIS IESV SVB VER.|| NAM STVDIORVM INSTAV.|| RATIONEM HOC ORDINE|| MENSE APRILIS DE.|| FENDENDÆ.|| Theologicae 16. Calend. Maij|| Philosophicae 15. Calend. Maij. hora 16 po-|| Rhetoricae 13. Calend. Maij. meridian|| VILNAE\\ IN OFFICINA ILLUSTR. DOMINI NI-|| Colai Christophori Radiuili & c. Excudebat Da|| niel Lancicius Anno Domini|| 1577.

ASSERTIONES

zob.: **BEMBUS Mateusz:** ASSERTIONES EX VNIVERSA LOGICA.

ASSERTIONES

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| RHETORICÆ AC|| PHILOSOPHICÆ, QVÆ|| IN COLLEGIO POSNANIENSI || SOCIETATIS IESV, ANNO M. D. LXXXII, || In ſolenni Studiorum Innouatione, diſpu=|| tandæ proponentur. || *ant.* RHETORICÆ, XXIII SEPTEMBRIS, HORA XII|| PHILOSOPHICÆ, EODEM DIE, HORA XIX.|| POSNANLÆ|| In officina Typographica IOannis VVolrabi. || M. D. LXXXII.||

Uwagi: Wydane w Poznaniu, u Jana Wolraba, w r. 1582.

Klocek obejmuje dwa druki:

Tyt. ant.: ASSERTIONES RHETORICÆ|| EX TRIBVS M. TVLLI CICERONIS DE || ORATORE DIALOGIS||

Autor: Adrian **JUNGA**

Tyt. ant.: ASSERTIONES PHILOSOPHICÆ.|| Ac primum,|| DIALECTICÆ. || LOGICÆ EX CATEGO|| RIIS ARISTOTELIS||

Autor: Adrian **JUNGA**

Uwaga: Na karcie tytułowej godło jezuitów – IHS.

Bibliografia: E XVI 177 [podano pod A. W. Fauntem]; Sommervogel III, kol. 554; Ossol. 767; Darowski s. 260-261; J. Łukaszewska-Haberkowa, *Nauczanie teologii kontrowersyjnej i działalność literacka Adriana Jungi SJ (1550/1551-1607)*, w: *Retoryka, polityka, religia w Pierwszej Rzeczypospolitej. Wybrane zagadnienia*, red. Ł. Cybulski, K. Koehler, Warszawa 2019, s. 65-79 (Bielańska Biblioteka Staropolska).

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13525>

ASSERTIONES

Tyt. ant. kurs.: ASSERTIONES|| THEOLOGICAE.||

zob.: FAUNT W. A.

ASSERTIONES

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGICÆ ET PHILO-||SOPHICÆ, IN COLLEGIO VIL-||NENSI SOCIETATIS IESV, SVB|| renouationem autum-
nalem defenden-||dæ, Anno Domini. 1574|| CRACOVIE|| Ano Domini.
M. D. LXXIII.||

Uwagi: Wydane w Krakowie w r. 1574. Tezy z dysput, które odbyły się w Wilnie jesienią roku poprzedniego.

Bibliografia: Trypućko 112; Sprawozdanie s. 272-273 nr 9³; Darowski s. 142-143.

ASSERTIONES

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGICAE ET|| PHILOSOPHICAE|| IN COLLEGIO VILNENSI SOCIE-||TATIS IESV, SVB RENOVA-||TIONEM STVDIORVM AVTVM-||nalem, Anno 1578, menſe|| Octobri defendendæ.||
ant. VILNAE|| TYPIS ILLVSTRIS DOMINI D:|| Nicolai CHriſtophori RA-
diuili, Ducis Olica|| & Nieſuiſ., Magni Du: Lit: Marſalci,|| Daniel Lancicius,
Anno 1578.||excudebat.||

³ Estreicher nie rejestruje tego druku, ale informuje o nim J. Trypućko, *Polonica vetera Upsaliensia*, Uppsala 1958, s. 7, poz. 112 (pod Assertiones). Jedyne znane egzemplarze tego druku znajdują się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali, por. Darowski s. 142 i 381. Zdaniem tegoż R. Darowskiego (s. 380) jest to najstarszy znany obecnie drukowany przejaw działalności filozoficznej jezuitów na obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów (Polski i Litwy).

Uwagi: Druk wydany w drukarni M. K. Radziwiłła przez Daniela Łęczyckiego, w Wilnie w 1578 r. Na stronie tytułowej godło IHS. Druk zawiera *Assertiones theologicae de suffragiis pro mortuis et purgatorio* (tezy I-X) oraz *Assertiones ex philosophia naturali* (I-XII). Tezy filozoficzne dotyczą definicji ciała naturalnego, cech ciał niebieskich, żywiołów oraz wybranych zagadnień psychologicznych. Autorstwo tez nie jest pewne: filozoficzne spisali najprawdopodobniej Piotr Viana i Leonard Kraker, natomiast teologiczne Antoni Arias.

Bibliografia: E nie notuje; Trypućko 113 (Assertiones).

ASSERTIONES

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGICÆ,|| DE AVGVSTISSIMO|| EVCHARISTIÆ SACRAMEN-|| to, quibus refelluntur, quæcunq̄ ferè noſtra tem-|| peſtatis Sectarij, contra veram, & Realem præ-|| ſentiam Chriſti in Euchariſtia, & Tranſub-|| ſtantiationem panis, & vini, in Corpus, || & ſanguinem eiufdem, prodi-|| gioſè commenti ſunt. || Ab Emanuele Vega in Academia Vilnenſi, Societatis Ieſu,|| Theologiæ Profeſſore, propoſitæ.|| *Tyt. kurs.:* Diſputandæ in eadem Academia, Anno M. D. LXXXV.|| Die ... Iulij. ||

Autor: Emmanuel de VEGA

Uwagi: Na stronie tytułowej godło jezuitów IHS, druk zawiera inicjały biało-czarne, wydano w Wilnie, nakładem M. K. Radziwiłła w r. 1585.

Bibliografia: E XXXII 283; Sommervogel VIII, kol. 526; W I 791; BJP XVI 2540; Pelc Kórn. 1989; FG 409; BJ 16 V-151; Trypućko 2757; Ossol. 2606; VASL 28, 85.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13647>

ASSERTIONES

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| Theologicae.|| DE CHRISTI|| IN TERRIS|| EC-CLESIA. || QVÆNAM, ET PENES || quos exiſtat. || *ant.* PROPOSITÆ IN COLLEGIO SOCIETATIS IESV|| Poſnaniensi, in autumnali Studiorum|| innouatione.|| *ant.* S. AVGVSTINVS LIB. DE VERA RELIGIONE|| C. 7. in prin. Tom. I.|| Tenenda eſt nobis Chriſtiana religio, & eius Eccleſiæ com-municatio,|| quę Catholica eſt, & Catholica nominatur, non ſolum a' || ſuis, verumetiam ab omnibus|| inimicis.|| *ant.* DISPVTABVNTVR MENSIS DIE HORA|| POSNANIÆ. || In officina Typhographica Ioannis VVolrabi,||M. D. LXXXII||

Autor: Wawrzyniec Artur FAUNT

Uwagi: Na stronie tytułowej godło jezuitów IHS, inicjały biało-czarne, wydane w r. 1582 przez Jana Wolraba w Poznaniu.

Bibliografia: E XVI 177; Sommervogel III, kol. 554; W I 409; WW 17; Ossol. 768; BUW 3667.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13711>

ASSERTIONES

Tytuł: Assertiones theologiae et logicae in Collegio Vilenſi Societatis Jeſu ſub renovationem autumnalem defendendae.

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGI=||CÆ ET LOGI=|| CÆ IN COLLEGIO|| VILNENSI SOCIETATIS|| IESV, SUB RENOVATIONEM AVTV|| MNALEM DE|| fendendae [...]] *ant.* VILNAE|| Ex officina Illuſtris. D. Nicolaj Chriſtopho|| Radiuil Anno Domini|| 1576.

Uwagi: wydane w Wilnie w r. 1576 przez M. K. Radziwiłła

Klocek obejmuje dwa druki:

[Antoni **ARIAS**]⁴

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGICÆ|| DE SACRARUM I|| maginũ Venerationem||

[Piotr **VIANA**]

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| LOGICÆ EX CATEGO|| RIIS ARISTOTELIS|| [de Demonstratione]

Uwagi: wydawca Daniel Łęczycki, wydano w Wilnie, zawiera drzeworyt. Nazwisko autora ustalono na podstawie wniosków; por. R. Darowski, *Piotr Viana SJ (1549-1609) i jego działalność filozoficzna w Polsce*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, XXIII (1978), s. 35-53.

Bibliografia: E XII 253 (Assertiones); E XII 252 (Assertiones); Darowski s. 152-153; Trypućko 101 (Assertiones logice); Trypućko 100 i 111; por. R. Darowski, *Piotr Viana SJ...*, s. 35-53.

Wersja elektroniczna: https://platforma.bk.pan.pl/pl/bib_records/255530

⁴ Autorem tez teologicznych jest ówczesny profesor teologii w tymże kolegium, Antoni Arias SJ, natomiast Piotr Viana jest autorem tez logicznych z 10 Arystotelesowskich kategorii, por. R. Darowski, *Piotr Viana SJ (1549-1609) i jego działalność filozoficzna w Polsce*, „Odrodzenie i reformacja w Polsce”, XXIII (1978), s. 35-53, s. 41, por. także L. Piechnik, *Początki Akademii Wileńskiej (1569-1600)*, „Nasza Przeszłość”, s. 100-101, 104-105, 112, 121-122.

ASSERTIONES

Tyt. ant. kurs.: ASSERTIONES THEOLO=||ASSERTIONES THE=||OLOGICÆ|| DE SACROSAN=||CTO ET VIVI=||FICO ET INCRVEN||TO, QVOD IN ECCLESIIS|| OPERAMVR,|| MISSAE SACRI=||FICIO.|| PROPOSITÆ IN COLLEGIO PO-||fnaniensfi, Societatis IESV, in Autü-||mnali ftudiorum reno-||uatione.||*ant.* VILNAE|| VILNAE|| TYPIS ILLUSTRIS. DOMINI D.||Nicolai Christophori Radiuili, &c.||Daniel Lancicius excudebat, Anno.||M. D. LXXVI||⁵

Klocek zawiera:

[Jakub Wujek]

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGICAE|| DE SACROSANCTO ET|| VIVIFICO ET INCRVENTO,|| qvod in Ecclefijs operamur, *ant.* MISSAE|| SACRIFICIO.|| (1576)

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| PHILOSOPHICAE|| EX METAPHYSICIS||⁶

Tyt. ant.: EX PHYSICIS||

Tyt. ant.: EX LOGICIS||

Uwagi: druk zawiera sygnet drukowany Drukarni Radziwiłłowskiej (wydane przez M. K. Radziwiłła, drukarz Daniel Łęczycki) oraz inicjały drzeworytowe. Wydano w Wilnie, choć tezy zostały wygłoszone w Poznaniu.

Bibliografia: E XII 252.

Wersja elektroniczna: https://platforma.bk.pan.pl/pl/bib_records/255531

ASSERTIONES

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| Theologicæ.|| DE TRINO ET|| VNO DEO ADVER=|| SVS NOVOS SAMO=|| fatenicos.|| *ant.* EX PRAELECTIONI-|| BVS COLLEGII POSNANIENSIS|| præteriti femeftris|| EXCERPTAE.|| Difcutiendæ Octobris die hora || POSNANIÆ|| *kurs.* IN OFFICINA IOANNIS VVOLRHABI.|| ANNO DOMINI|| M D LXXX I.||

Autor: Alfons **PISANO**

⁵ Jest to pierwszy zachowany druk assertiones wydany w Poznaniu, por. Terłaga s. 81 przypis 5, oraz s. 81-82: „W dniu 15. października odbyło się uroczyste otwarcie szkół. Pierwszego dnia wystąpiło w szranki czterech uczniów z retoryki i popisywało się mowami na temat etyki. W dniu następnym odbyła się dysputa teologiczna. W dysputacie teologicznej przewodniczył Fryderyk Barcz, którego o. generał przysłał do kolegium na miejsce o. Piotra Artiedy”.

⁶ Być może autorem dzieła jest Fryderyk Bartsch.

Uwaga: Wydano w Poznaniu u Jana Wolraba w r. 1580. Na stronie tytułowej książki znajduje się ozdobna ramka drzeworytowa, na odwrocie strony tytułowej godło jezuitów (IHS). Druk zawiera inicjał przedstawiający rycerza na koniu z podniesionym mieczem. Książka skierowana przeciw Szymonowi Budnemu.

Bibliografia: E XII 253, Sommervogel VI, kol. 1051; WW 13; PSB XXVI 543; Trypućko 106; BJP XVI 111; BJ 16 A-1161.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13714>

ASSERTIONES

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGICAE/ DE VE|| RA CHRISTI ECCLESIA: V.|| BI SIT, ET QVOMODO CO||GNOSCENDA. || DISPVTANDAE IN VILNENSI SOCIE.|| tatis Iefu Collegio, ſub vernam ſtudiorum inſtau.|| rationem, die Maij. AnnoDomini, || 1579.|| *ant.* VILNAE, || Typis Illuſtris Domini D. Nicolai Chriſtophori Radiuili,|| Duccis in Olica, & Niefuifſs, Magni Duci Lit: Marfalci,|| Ioannes Slecki, Anno Domini 1579.|| excudebat.||

Uwagi: wydane w Wilnie przez M. K. Radziwiłła, u Jana Śleckiego w r. 1579. Na stronie tytułowej druku znajduje się ozdobna winietka, godło jezuitów (IHS), książka zawiera również inicjał drzeworytowy czarno-biały. Na egzemplarzu z Biblioteki Czartoryskich odręczne zapiski: II Maja, Hora 7.

Bibliografia: E XII 252, 253; Sommervogel VIII, kol. 790; Trypućko 109.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13656>

ASSERTIONES

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEO.|| *kurs.* LOGICAE.|| DE VERA ET RE=|| ALI CORPORIS CHRI=|| STI IN EVCHARISTIA PRÆ.|| SENTIA.|| PROPOSITÆ IN COLLEGIO PO=|| SNANIENSI, Societatis IESV, IN|| Verna ſtudiorum renoua=|| tione.|| POSNANLÆ.|| EXCUDEBAT Melchior Neringk: ANNO.|| M D LXXVII.||

[Jakub **WUJEK**⁷]

⁷ Por. Terłaga s. 95, przypis 1 (O Gramatyce Alwareza): „Wprawdzie niema wymienionego nazwiska O. Wujka (...), ale z tytułu jego przełożęństwa wynika, że bez jego wiedzy nie mogli tego uczynić profesorowie kolegjum. To samo należy powiedzieć o wszystkich „asercjach” wydanych za rektorstwa O. Wujka, które w przeciwieństwie do następnych, wydawanych n. p. za rektora Konarjusza, mają charakter metody naukowej, właściwej O. Wujkowi”.

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Melchiora Neringa w r. 1577. Na egzemplarzu z Biblioteki Czartoryskich znajduje się dopisek ręczny Jakuba Wujka: 19 Aprilis hora 12 difcutiendae. Autorstwo na podstawie: Terłaga s. 95⁸.

Bibliografia: E XII 252; Sommervogel VI, kol. 1051; WN 2; Trypućko 110; Piek. Kórn. 50; Joher 3915.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13708>

ASSERTIONES

Tyt. ant.: ASSERTIONES THE=|| OLOGICÆ.|| DE SACROSAN=|| CTO ET VIVI=|| FICO ET INCRVEN=|| TO, QVOD IN ECCLESIIIS|| OPERAMVR,|| MISSAE SACRI=|| FICIO.|| PROPOSITAE IN COLLEGIO PO.||[naniens], Societatis IESV, in Autû.|| nali ftudiorum reno.|| uatione.|| VILNAE|| TY-PIS ILLUSTRIS. DOMINII D. || Nicolai Chriftophori Radiuili, & c.|| Daniel Lancicius excudebat. Anno. || MDLXXVI.||

Uwaga: wydane w Wilnie przez M. K. Radziwiła u Daniela Łęczyckiego, w r. 1576. Na odwrocie strony tytułowej grafika przedstawiająca IHS w ramie (godło), monogram w koronie cierniowej ze wstęgą z napisem: IESVS SOLE SERENIOR ET BALSAMO SVAVIOR.

Klocek zawiera:

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGICÆ.|| DE SACROSAN-|| CTO ET|| VIVIFICO ET INCRVENTO|| quod in Ecclefsij operamur, MIS-SAE|| SACRIFICIO.

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| PHILOSOPHICAE|| EX METAPHISICIS.||
Autor: Jan **WUCHALIUSZ**

Tyt. ant.: EX LOGICIS||

Bibliografia: E XII 252; Sommervogel VIII, kol. 789; Darowski s. 249; Piek. Kórn. 49.

Wersja elektroniczna: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=295983>

⁸ Terłaga s. 89: „Dnia 29. kwietnia o godzinie 12 odbyła się w kolegium dysputa publiczna o prawdziwej i realnej obecności Chrystusa Pana w Eucharystji. Przewodniczył dysputacj O. Fryderyk Bartz, który nazajutrz odjechał do Brunsbergi”, por. także przypis 6 tamże: „Assertiones Theologicae. De vera et reali Corporis Christi in Eucharistia Praesentia. Propositae in Collegio Posnaniensi, Societatis Jesu, In Verna studio rum renovatione 1577”. (Egzemplarz w bibl. Czartoryskich pod sygn. 1278/III ma dopisek ręką O. Wujka: „29 Aprilis hora 12 discutiendae”. W tym egz. znajduje się asercyj 20. Na marginesie noty z Pisma św. i tradycji).

ASSERTIONES

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGICÆ. DE|| VERBO DEI, QVIT SIT, ET || QVAM LATE PATEAT. IN|| COLLEGIO VILNENSI SOCIE=|| TATIS IESV, SVB RENOVATIONEM AV=|| tumnalem defendendam, An=|| no Dñi. 1573|| CRACOVIAE.|| Mattheus Siebeneycher excudebat.||

Uwagi: wydane w Krakowie w 1573 r. u Mateusza Siebeneychera. Tezy z kolegium w Wilnie.

Bibliografia: E nie notuje; Ossol. 90.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=7290>

ASSERTIONES

Tytuł ujednolicony: Assertiones theologicae

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGI=|| CÆ, DE VSV SACROSAN.|| CTI EVCHARISTLÆ SA-||CRAMENTI.|| AC primum quidem de varietate & nece[s]itate|| communicandi: deinde verò de huius my-|| fterij integritate sub vna specie.|| ¶ Propofitae in collegio POsnanienfi Societatis IESV in Autumnali ftudiorum renovatione|| Anno DOMINI 1577:|| IOAN: VI.|| Nifsi manducaueritis carnem filij hominis, & bibe-|| ritis eius fanguinem non habebitis vitam in|| vobis. Et qui manducat me, & ipse|| viuet propter me.|| DISCVTIENTVR MENSIS|| Octobris die 16.|| POSNANLÆ|| Ex Officina Melchior Neringk.|| ANNO DOMINI, || 1577.

[autor: Jakub **WUJEK**⁹]

Wydanie zawiera:

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGICÆ|| DE VSV SACROSANCTI|| EVCHARISTLÆ SA-|| CRAMENTI.|| Ac primum quidem de varietate & nece[s]i|| tate communicandi.||

Tyt. ant.: DE SACRAMENTI|| EVCHARISTI Ab|| INTEGRITATE SVI VNA SPECIE.||

Tyt. ant.: RHETORICÆ|| ASSERTIONES|| DISCVTIENDAE|| EIVS-DEM MEN-|| SIS DIE 14.

Tyt. ant.: THESES|| DIALECTICÆ|| DISSERENDÆ|| EODEM MEN-SE|| DIE 15.¹⁰

⁹ Por. Terłaga s. 95, przypis 1.

¹⁰ Por. Terłaga s. 94: „Dnia 14. października z powodu rozpoczęcia szkół odbyły się trzydniowe dysputy filozoficzne i teologiczne. Z teologii była dysputa na temat pożywania Najświętszej Eucharystji” oraz przypis 4 tamże: „Dochowały się asercje z tej

Uwagi: wydane w Poznaniu u Melchiora Neringa w r. 1577. Na odwrocie karty tytułowej owalny monogram IHS (godło) w stylizowanej ramie z aniołów oraz wiersz. W tekście inne grafiki.

Bibliografia: E XII 253; Sommervogel VI, kol. 1051; WN 3; Trypućko 115.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=7382>

ASSERTIONES

Tytuł ujednoczony: Assertiones theologicae

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEO.|| *kurs.* LOGICAE.|| DE VERA ET RE=|| ALI CORPORIS CHRI=|| STI IN EVCHARISTIA PRÆ.|| SENTIA.|| PROPOSITÆ IN COLLEGIO PO=|| SNANIENSI, Societatis IESV, IN|| Verna ſtudiorum renoua=|| tione.|| POSNANLÆ.|| EXCUDEBAT Melchior Neringk: ANNO.|| M D LXXVII.||

[Jakub **WUJEK**]

Uwagi: wydane u Melchiora Neringa w Poznaniu w r. 1577. Na egzemplarzu z Biblioteki Czartoryskich dopisek ręczny: 19 Aprilis hora 12 difcutiendae¹¹.

Bibliografia: E XII 252; Sommervogel VI, kol. 1051; W I 696; WN 2; Trypućko 110; Piek. Kórn. 50; Jocher 3915.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13708>

ASSERTIONES

Tytuł ujednoczony: Assertiones theologicae propugnandae

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGICÆ,|| PROPVGNANDÆ A.|| DOCTISSIMIS ARTIVM LIBE-|| raliū, & Philoſophiæ Magiſtris, D. D. Andrea|| Iurgeuicio, & Stanisłao Kliczeuio, præfi-|| dibus Ordinarijs S. Theologiæ|| PROfeſſoribus. ─|| *ant. kurs.* DISPV TABVNTVR IN ACADEMIA VIL.|| neni Societatis IESV, ante vernam ſtudiorum inſtaurationem, die|| 29. v 30 Aprilis, Anno Domini, M. D. LXXXV|| Cum licentia Superiorum.||

---

dysputy p. t. Assertiones Theologicae De usu sacrsancti Eucharistiae Sacramenti. Ac Primus quidem de varietate et necessitate communicandi: deinde vero de huius mysterii integritate sub una specie. Propositae in collegio Posnaniensi Societatis Jesu in Autumnali studiorum renovation. Anno Domini 1577 ... Posnaniae". (Egz. bibl. kórnickiej cim. 2677).

Egzemplarz ten składa się z dwóch części. Część pierwsza zawiera 14 assercyj teologicznych (...) natomiast druga „Rhetoricae assertiones discutiendae eiusdem mensis die”. (Na końcu najwidoczniej dolepione w oprawie dwie karty z innych assercyj).

¹¹ Jest to pismo odręczne J. Wujka, por. przypis 17 i 18.

[autor: Leonard Kraker (tezy filozoficzne), Garcia Alabia i Antoni Arias (tezy teologiczne)]

Uwagi: druk być może kosztem M. K. Radziwiłła, drukarz: Daniel Łęczycki, na stronie tytułowej godło jezuitów (IHS). Wydano w 1585 w Wilnie, co można ustalić na podstawie Trypućki (117) (przed 29 IV 1585). Ten sam zauważa, że druk zawiera również tezy Caspara Lindnerusa, bez wskazania, że chodzi o tezy z zakresu filozofii (*Assertiones physicae ab [...] Casparo Lindnero [...] defendendae die 30 Aprilis anno [...] 1585*; *Assertiones dialecticae defendendae ab eodem eadem die*). W tytule zaznaczono, że też bronili odpowiednio Andrzej Jurgiewicz (1560-1604) oraz Stanisław Kliczewski w obecności profesorów.

Bibliografia: E nie notuje; Darowski s. 171-172; Sprawozdanie s. 274 nr 13; Trypućko 117; ILLL 15-16 137; VASL 19, 55.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/assertiones-theologicae-propvgnandae-a-artivm-liberalivm-et-philosophiae-magistris,NzYwNjczODQ/4/#info:metadata>

ASSERTIONES

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| IN GYMNASIO VILNEN-|| SI SOCIETATIS IESV SVB VER.|| NAM STVDIORVM INSTAV.|| RATIONEM HOC ORDINE|| MENSE APRILIS DE.|| FENDENDAE.|| Theologicae 16. Calend. Majj|| Philosophicae 15. Calend. Majj. hora 16 po-|| Rhetoricae 13. Calend. Majj. meridiana|| VILNAE\\ IN OFFICINA ILLUSTR. DOMINI NI-|| colai Christophori Radiuili & c. Excudebat Da|| niel Lancicius Anno Domini|| 1577.

Klocek zawiera:

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGICAE DE BE||ATI PETRI APOSTOLI, ET APO|| STOLICAE SEDIS PRIMATV.||

[Autor: Garcia **ALABIANO**]

Tyt. ant.: ASSERTIONES PHILOSOPHICAE||

[Autor: Leonard Kraker, Antoni Arias (?)]

Tyt. ant.: THESES|| RHETORICAE|| EX ALTERO M. TVLII CI|| CERONIS ORATORIO DIALOGO.

[Autor: Antoni **ARIAS?**]

Uwaga: wydano w r. 1577 w Wilnie przez M.K. Radziwiłła i drukarza Daniela Łęczyckiego. Na odwrocie strony tytułowej herb biskupa Waleriana Solikowskiego, fundatora wraz z dedykacją.

Bibliografia: E XII 253; Piek. Kórn. 53.

Wersja elektroniczna: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=296083>

ASSERTIONES

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGICÆ, PHI=|| LOSOPHICAE. DIALE=||cticæ, & Rhetoricæ, quæ in|| Collegio POŃnaniens̃i Societatis IESV, ad initium|| Octobris huius anni M. D. LXXX. in|| Ńolenni Ńtudiorum Innouatione|| diŃputabuntur.|| POŃnaniæ in Officina IOannis Volrhabi, A. D.|| M. D. LXXX.

[Autor: Alfons **Pisano** (tezy teologiczne)?, Adrian **Junga** (tezy filozoficzne)?]

Uwagi: wydano w Poznaniu u Jana Wolraba w r. 1580. Na karcie tytułowej druku znajduje się godło jezuitów IHS.

Bibliografia: WN 7*; Darowski s. 256¹²; Sprawozdanie s. 272 nr 8; Trypućko 116.

BARTSCH Fryderyk

Tyt. ant.: ANDREÆ VO=||LANI LWOWCO=|| VIENSIS ZVINGLIANO-|| RVM VILNENSIVM ARCHIMI-|| NISTRI NVNCVPATI, ORATIONI,|| qua homines omnium ordinum in Magno|| Ducatu Lithuaniae his annis ab illa fecta|| conuersos, ad priŃtinos errores re-||uocare conatur, beneuola &|| ChriŃtiana *kurs.* RESPONSIO,|| A FEDERICO BORVSSO THEOLOGO|| confcripta.|| CRACOVLE,|| Typis Andreæ Petricouij. 1589.||

Uwagi: wydane w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w r. 1589 w Krakowie.

Bibliografia: E XII 396; SPTK I 118; Trypućko 145; BJP XVI 144; Ossol. 119; Piek. Kórn. 75; BJP 16 144; BUW 738.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/andreae-volani-lwowcoviensis-zvinglianorvm-vilnensivm-archiministri-nvncvpati-orationi,NDIxNjEyMDA/#info:metadata>

BARTSCH Fryderyk

zob.: **S. HOZJUSZ**, Opera omnia in duos diversa tomos

¹² Są to tezy z dysputy z okazji inauguracji nowego roku szkolnego 1580/1581 w Poznańskim Kolegium jezuitów. Uroczystości inauguracyjne rozpoczęły się dnia 12 X 1580 r. i oprócz dysput obejmowały sztukę teatralną (Tragicomaedia Philanti) i rozdanie nagród.

BARTSCH Fryderyk**Tytuł ujednolicony:** Thesaurus orationum**Wydanie 1:**

Tyt. ant. kurs.: THESAVRVS|| ORATIONVM, ||MEDITATIONVM,|| ac aliarum piarum exerci-||tationum, ex varijs proba-||tis Authoribus collectus.||*ant. kurs.* VILNÆ, || Typis Ill. mi D. D. Nic||Christo. Radiuili, Ducis in|| Olyca, v Niefwieſz, etc.||

Uwaga: na stronie tytułowej godło jezuitów IHS, druk w ramach drzeworytowych, część kursywą. Wydane w Wilnie przez M. K. Radziwiłła między r.1580 i 1586.

Bibliografia: E XXXI 143; Trypućko 2634; BJP XVI 2495; VASL 26, 107.

Wydanie 2:

Tyt. ant. kurs.: THESAVRVS|| ORATIO||NVM, MEDI=||TATIONVM,|| AC A-||liarum piarum exercitation-||num, ex varijs proba-||tis Authoribus|| collectus.|| *kurs.* Brunsbergæ, Excudebat Ioannes|| Saxo, Anno M. D. XCII.||

Uwagi: druk w całości w ramce drzeworytowej. Wydane w Braniewie w r. 1592 u Jana Sachse. W kolofonie grafika, a pod nią napis kursywą: BRVNSBRERGAÆ,|| Excudebat Ioannes Saxo.|| Anno M. D. XCII.||

Bibliografia: E XXXI 143; W III 2904; BJP XVI 2496.

BEMBUS Mateusz**Tyt. ant.:** ASSERTIONES EX VNIVERSA LOGICA.

Uwagi: druk jednostronny, wyklejony z rękopisu Biblioteki Narodowej zawierającego dyktaty wykładów Mateusza Bembusa z logiki, spisane w Kolegium Jezuitów w Poznaniu w r. 1598/99. U góry znajduje się dedykacja Andrzejowi Kościeleckiemu, dziekanowi poznańskiemu, podpisana przez Piotra Kościeleckiego, którego wujkiem był wyżej wymieniony [ADMODVM REVERENDO IN CHRISTO||ET DOMINO D. ANDREAE KOSCIELECKI DECANO|| ENSI PATRVO SVO AMANTISSIMO. Petrus Koscielecki Nepos, Salutem ac felicitatem.]. Na końcu druku napis: *kurs.* Defendet idem qui supra [Petrus Kościelecki] in Collegio Poſnaniens[i] Societatis JESV, Præſide R. P. Matthæo Bembo, eiufdem Societatis|| Philoſophiæ Profeſſore ordinario, Menſe Iulio die. Dopisane ręcznie: 11 hora 18. *ant.* POSNANIAE, Apud Hæredes Ioannis Wolrabi, M. D. CXIX [1599]. W katalogu Biblioteki Narodowej widnieje pod nazwiskiem Kościeleckiego, który nie był autorem też.

Bibliografia: Darowski s. 333-334; także R. Darowski *Mateusz Bembus S.Ń. (1567-1645), profesor filozofii w Poznaniu*, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”, 31 (1986), s. 213-228; W. Pazera, *Kaznodziejstwo w Polsce od początku do końca epoki baroku*, Częstochowa 1999, s. 159-160.

BOLOGNETTI Alberto

zob.: **Tyt. ant.** DE CON=||TROVERSIIS IN=||TER ORDINEM ECCLESIA-||sticum & Secularem in Polonia, ex iure|| diuino, Regniq̄ Statutis, Priuile=||gijs, ac Præscriptione|| *ant. kurs.* TRACTATIO|| QVA REFEL-LITVR LIBELLVS QVI-||dam famofus ω mordax, contra Querimoni-||am ω Poftulata a Cleri, in Comitijs Regni anno 1585 Regi||, Regniq̄, Ordinibus publice oblate publicè confcriptus:|| Nunc demum recognita et aucta et a plurimis mendis purgata.|| M. D. XCII.||

BOTERO Giovanni

Tyt. ant.: IOANNIS BOTTE=|| RII IN HENRICVM VALE=|| SIVM POTENTISSIVM POLO=||NIAE REGEM AD PETRVM CO=||STCAM ILLVSTREM ET MA=||GNIFICVM VIRVM|| CARMEN|| CRACOVIAE, *tyt. kurs.* : Mattheus Siebeneycher excudebat. ||

Uwagi: wydane po lipcu 1573, na k. 1 przedmowa Mateusza Piskorzewskiego skierowana do Piotra Kostki, na karcie tytułowej herb królewski Henryka III Walezego (tarcza z orłem w koronie z trzema liliami, zwieńczona koroną królewską). Wydane u Mateusza Siebeneychera w Krakowie.

Bibliografia: E XIII 291; BUW 1473; Ossol. 222; W I 1475; Trypućko 288; BJP XVI 263; S. Bielański, *Le edizioni polacche dell'opera di Giovanni Botero „Le relazioni universali”*, „Studia Italo-Polonica” 3 (1987), s. 43-53.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/8212>

BRACTWO

Tytuł: Bractwo Bożego Ciała

Uwagi: w kolofonie znajduje się informacja: Pisano we Lwowie, Miesiąca Maia, Roku Pańskiego 1586. Autorstwo tego druku przypisywano błędnie Benedyktowi Herbestowi, ponieważ jedyny znany egzemplarz pisma zawierał błędną informację (por. uwaga E. Zwinogrodzkiej na egzemplarzu z Biblioteki Jagiellońskiej: BJ Cim. 5450). Książkę wydano we Lwowie u Macieja Garwolczyka w r. 1592.

Bibliografia: E XVIII 119; E XIII 308; BJP XVI 271.

BRANT Jan

Tyt. ant. kurs.: DISPVTATIO THEOLOGICA,|| DE IVSTIFICA-||TIONE PECCATORIS,|| CONTRA NOVVM, VANVM,|| AC PERNICIOSVM IVSTI-TIAE|| IMPVTATLÆ FIGMENTVM|| in Thesis diftributa.|| In Collegio

Pofnaniēfi Societatis|| *ant.* IESV Menſe Octob.die hora || Anno M. D. XCI.|| inſtituenda.|| *ant.* PRÆSIDE|| *kurs.* JOANNE BRANTO eiuſdem Societatis Theologi.|| *ant.* RESPONDENTE|| *kurs.* JOANNE COSTENSIS Artium|| Baccalaureo.|| *ant.* POSNANLÆ,|| Imprimebat Joannes VVolrab.||

Uwagi: wydane w Poznaniu przez Jana Wolraba. Autorem też był Jan Brant, natomiast bronił ich Jan Koścień. Druk w ramce ozdobnej, na odwrocie karty tytułowej ozdobny herb jezuitów (IHS) jako superekslibris.

Bibliografia: E XIII 320; E XIV 428; Sommervogel I, kol. 88; W I 716; WW 78; Trypućko 526.

BRANT Jan

Tyt. ant.: KAZANIE POGRZEBNE|| Ná one ſłowá Psálmu 142. ||Nie wſtepuy Pánie w sąd z ſługą twoim. [e]Tc. || Miane przy Pogrzebie|| Jásnie Wielmożne=||go Páná Jego Mſci Páná Je=||rzego Chodkiewiczá Stárosty|| Zmudzkiego. [e]Tc. [e]Tc. || Przez X. D. Janá Brántá Societatis IESV. || W Brzostowicy 30. dnia Octobrá|| Roku Pańſkiego|1595|| *tyt. ant.* W WILNIE Drukował Stanisław Gołda|| Roku Pańſkiego|1596.||

Uwagi: wydane w drukarni Stanisława Gołdy w Wilnie w 1596 r.

Bibliografia: E XIII 320; VASL 14, 18.

Wersja elektroniczna: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=298007>

BZOWSKI Abraham Stanisław

Tytuł: Sertvm Glorīae S. Hyacinthi Poloni. Vitam et Laudes Ipsius: Octo Concionibus & Septem Orationibus Complectens

Wariant tytułu: Sertum gloriae s. Hyacinthi Poloni vitam et laudes

Tyt. ant.: SERTVM GLORIAE|| S HYACINTHI|| POLONI|| VITAM ET LAVDES IPSIVS|| OCTO CONCIONIBVS|| & Septem Orationibus complectens.|| *kurs.* Studio ∞ industria|| *ant.* F. ABRAAM BZOVII ORD. PRAEDICAT.|| S. Theologiae Lectoris confectum, atq; collectum.|| AD IL-LVSTRISS.MVM ET REVEREN.MVM D. || D. Alexandrum Perettum S. R. E. Cardinalem|| Regni Poloniae Protectorem.|| *ant.* CVM PRIVILEGIO.|| VENETIIS, Apud Marcum Antonium Zalterium. 1598. || *kurs.* Cum Licentia Superiorum.||

Uwagi: wydane w Wenecji w drukarni Marcantonio Zaltieriego w 1598 r. Na karcie tytułowej drzeworyt przedstawiający św. Jacka.

Bibliografia: E XIII 499; W I 654; FG 48; DRK s. 8-9; BUW 1714; Ossol. 266.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/13083/edition/11619/content>

CONCIO

Tytuł ujednolicony: Concio

zob.: **Tytuł ujednolicony:** Constitutiones et decreta

CONSTITUTIONES

Tytuł ujednolicony: CONSTITUTIONES ET DECRETA

Wariant tytułu: Konstytucje i dekry

Tyt. ant.: CONSTITVTIONES|| ET DECRETA|| Condita|| In Provinciali Synodo Gnefnenfsi. || QVAM|| ILLmus ET REVER.mus D. D. STANIS-|| laus Karnkovjky, Dei Gratia, Archiepiscopus Gnefnen. ||Legatus Natus, v Regni Poloniae Primas, ac|| Primus Princeps, Petricouiæ|| habuit. || *ant.* ANNO M. D. XIC. SIXTO|| V. PONT. MAX. || PRAGÆ. || Typis mandabat IOAN. OTHMARVS, ||ANNO M. D. XC. ||

Uwagi: wydane w Pradze, w 1590 r., wydawcą był Jan Othmarus.

Zawiera także:

Antoni **ARIAS**

Tyt. ant. kurs.: CONCIO R. PATRIS ANTONII ARI-|| as, Societatis Iesu Theologi, in Synodo Prouin. Petrico. ||

CONSTITUTIONES

Tytuł: Constitutiones et Decreta

Wersja tytułu: Konstytucje i dekry

Tyt. ant.: CONSTITVTIONES|| ET DECRETA|| Condita|| In Provinciali Synodo Gnefnenfsi. || QVAM|| ILLmus ET REVER.mus D. D. STANIS-|| laus Karnkovjky, Dei Gratia, Archiepiscopus Gnefnen. ||Legatus Natus, v Regni Poloniae Primas, ac|| Primus Princeps, Petricouiæ|| habuit. || *ant.* ANNO M. D. XIC. SIXTO|| V. PONT. MAX. || PRAGÆ. || Typis mandabat IOAN. OTHMARVS, ||ANNO M. D. XC. ||

Zawiera także:

Wawrzyniec Artur **FAUNT**

Oratio in syndodo Provinciali in Petricouieni, decausiis Haeresum et remedium maxime in Polonia. Laurentii Arturi Fauntei, Societatis Iesu Theologi, s. 87-108. (Mowa o źródłach kacerstwa i sposobie wytępienia go)

Antoni **ARIAS**

Concio R. Patris Antonii Arias, Societatis Iesu Theologi, in Synodo Provinc. Petrico., s. 108-117. (Obraz prawdziwego księdza)

Bibliografia: E XIV 380; Sommervogel I, kol. 539; Trypućko 502; BJP XVI 555.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=11162>

COSTER Francis

[Tł. Jan Leopolda WUCHALIUSZ]

Tytuł ujednolicony: Żywot Panny Maryi

Tytuł: Żywot Panny Mariey Matki P. Iezusowey : Na Części abo Rozmyślenia pięćdziesiąt rozdzielony : z ksiąg Lacińskich na Polski ięzyk przełożony y rozmaitemi przydatkami rozszerzony : Dla pożytku y pociechy ludzi nabożnych / Przez Iana Wvchalivsza [...].

Tyt. ant. czarn.: ZYWOT|| czerw. PANNY MARIEY|| Mátki P. Iezusowey.||
got. czarn. Ná Części ábo Rozmyślánia piećdzie=|| śiát rozdzielony.||
czerw. 3 księg. Lácińskich ná Poljki ięzyk przełożony/ y|| *czarn.* rozmaite-
mi przydatkami rozszerzony.|| Dla pożytku y pociechy ludzi nabożnych.||
ant. PRZEZ *czerw.* X. IANA WUCHALIVSZA, *czarn. kurs.* Societ. *ant.*
IESV.|| W KRAKOWIE/ W Drukárni Jak. Siebeychera/|| Roku Páńskiego/
czerw. M. D. XCVII.||

Uwagi: wydane w Krakowie w drukarni Jana Siebeneychera w 1597 r. Tytuł czerwono-czarny, tekst w podwójnych ramkach. Na stronie tytułowej w owalu popiersie Matki Boskiej, w otoku napis: S. Maria Mater Dei. Druk zawiera dedykację tłumacza: „[...] Jadwidze z Szczekarzowey Mniszkowey, Woiewodziney Sandomierskiej [...] / Ian Wuchalius [...]”.

Bibliografia: E XXXIII 377-378; W I 650; Wielewicki I 243; Bob. 125; Ossol. 2757; BJP XVI 2725.

CYCERON Marek Tulusz

Tyt. ant.: SENTENTI=|| ARVMEX M. || Tullio Cicerone,|| & *tyt. ant.:* QVI-
BVSDAM|| *tyt. kurs.:* ALIIS|| Bonis authoribus selectarum, || *Libri ant.* SEX||
In ufum studiofæ|| IVVENTVTIS. || *tyt. kurs.:* POSNANIÆ|| In Officina

Typo=|| graphica *ant.* IOANNIS Vvolrabi. || *kurs.* ANNO CHRISTI. || M. D. LXXX.III.

Uwagi: wydane u Jana Wolraba w Poznaniu w r. 1583.

Bibliografia: E XXI 264; E XXVII 386; WW 24; Piek. Kórn. 1319.

Wersja elektroniczna: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=189223>

CYCERON Marek Tulusz

Tyt. ant.: EPISTO=|| LARVM M. T. || CICERONIS, LIBER|| DECIMVS QVAR-
TVS, || & DECIMVSSEX-|| TVS. || ꞥ POSNANLÆ|| MELCHIOR NERINGK||
ANNO DOMINI. || 1577||

[Autor: Jakub **WUJEK**]

Uwagi: na odwrocie herb tłoczony, ozdobne incipity w tekście. Wydane u Melchiora Neringa w r. 1577 w Poznaniu. Wydawcą listów był Jakub Wujek.

Bibliografia: E VIII 67; WN 4; Piek. Kórn. 217; Terлага s. 95, 107.

Wersja elektroniczna: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=148827>

DICIUS Nicolaus

Tyt. ant.: CONCLVSIONES|| EX UNIVERSA|| SACRA THEO||LOGIA DE-
||CERPTAE|| IN Academia Vilnēſi Societatis Iefu propugnādę|| à Reu. Do-
mino Nicolao Dicio, Artium Liberaliũ, || & Philofophiae Magiſtro, nec
non Scarae|| Theologiae Baccalaureo, pro gra-||du Doctoratus Theologici||
confequendo. || Calendis Octobris, Anni M. D. LXXXIII.

Uwagi: na odwrocie karty tytułowej herb radziwiłłowski, ozdobne inicjały, wydane w Drukarni Radziwiłłowskiej przez M. K. Radziwiłła w r. 1584.

Bibliografia: E XV 200; Sommervogel VIII, kol. 526; Wierzbowski I 157; Trypućko 618; Ossol. 614; Piek. Kórn. 359; VASL 15, 25.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=10994>

DISPUTATIO

Tytuł: Diſputatio Philofophica|| DE ELEMEN-||TIS. || *kurs. ant.* IN CA-
THOLICA ET|| INCLYTA INGOLSTADIENSIS|| Academia, poſt confectum
Philofophiæ curricula publicè propofita. Die Septemb. || *ant.* PRÆSIDE||
RVPERTO REINDE=||LIO SOCIETATIS IESV|| Philofophiæ Profeſſore|| *ant.*
RESPONDENTE|| IOANNE VVACZLAVVOVICZ|| Polono Cracouienſi,

Artium ∪ Philosophiæ|| Baccaureo. || *ant.* INGOLSTADII. || IEx Officina
Typographica *ant.* WOLFGANGI|| EDERI|| *kurs.* ANNO M. D. XCIII.||

Uwagi: druk zawiera ozdobne incipity oraz dedykację dla rektora i kanclerzy Akademii Krakowskiej. Wydane w Ingolstadtzie w oficynie Wolfganga Edera w r. 1593. Jan Wacławowicz bronił też Ruperta Reindla (1560-1630), profesora teologii w Ingolstadtzie.

Bibliografia: E XXXII 133; W III 2929.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=11598>

EXPLICATIONES

Tytuł: Controversiarum aliquot praecipuarum fidei...

Tyt. ant.: CONTRO=|| VERSIARVM ALI-||QVOT PRÆCIPVARVM|| FI-
DEI CHRISTIANAE, SVCCIN-||cæ & accuratæ explicationes, in colle-
gio|| Pofnaniensj in diuerfis temporibus in di-||sputationem publicam per
assertio-||nes propofitæ. || *kurs.:* Quarum indicem auerfademoftrat|| pagina.
|| Ad Dei Optimi Maximi gloriam, || & hominum præsertim à fide|| Catholica
& orthodoxa|| aberrantium falu-||tem. || *kurs.:* Iuſu ∪ autoritate|| Illuſtriſimi
∪ Re-||uerendiſimi Domini, D. Staniſłai|| Karnkowski Gnefnenſis Ar-||
chiepiſc. ∪ aditæ. || *ant.:* Apud Maternum Cholinum. || Anno M. D. LXXXV.
|| *kurs.* Cum gratia ∪ priuileg. Cæſar. Maieſti.

Uwagi: Jest to dzieło zbiorowe jezuitów poznańskich, w tym także Alfonsa Pisanusa (PSB XXVI 543), wydane dzięki biskupowi Stanisławowi Karnkowskiemu w r. 1585 w Kolonii w drukarni, której właścicielem był Maternus Cholinus.

Dzieło zbiorowe, które zawiera:

1. De Ecclesia Christi in terris.
2. De D. Petri & Romani Pontificis in Ecclesia Christi principatu.
3. De vera Sacrocancto Misse Sacrificio.
4. De vera et reali corporis Christi in Eucharistia praesentia.
5. De usu Sacramenti Eucharistiae: et primum de varietate et necessitate communi-
candi.
6. De Sacramenti Eucharistiae integritate sub una specie.
7. De Deo trino, et uno aduersus novos Arianos, seu Samosatenicis.

Bibliografia: E XIV 396-397; W I 473; BJP XVI 753; Ossol. 738; Piek. Kórn. 426.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=5667>

ELECTIONE

Tyt. ant.: DE FOELICI|| ELECTIONE FAVSTOQVE|| IN SVAM SEDEM ADVENTV, RE-|| uerēdijsimi in CHRISTO Patris, & Domini|| *ant.* D. LVCÆ COSCIELECKI, Dei Gratia|| Episcopi POSNanienfis, Regni Po-||loniæ Senatoris, ſtudioforumg̃ Patroni. || Studiofæ bonarum atrium iuuentutis, in Colle-||gio POSNanienfi Societatis IESV|| GRATVLATIONES. || ANNO CHRISTI|| CIO IO LXX VII. ||

[Autorzy: Piotr Rusiecki, Łukasz Chwalkowski, Jakób Pobiedziski, Wawrzyniec z Wągrowca, Albert Krajewski, Łukasz Strzałkowski, Albert z Gostynia, Mikołaj Mierzewski, Sebastian Zapolski, Stanisław Tarnowski, Jan Czyż, Marcin z Gostynia]

Uwagi: Na odwrocie strony tytułowej herb biskupa poznańskiego, Piotra Rusieckiego z epigramem, wydane w Poznaniu u Melchiora Neringa w 1577 r.

Bibliografia: E XX 121; Sommervogel VI, kol. 1051; WN 7; Trypućko 922; Piek. Kórń. 528; Terлага s. 98.

Wersja elektroniczna: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=296063>

EDMUND CAMPION św., [CAMPION Edmund, CAMPIANUS Edmundus]

[Tł. Piotr SKARGA]

Tytuł ujednolicony: In causa fidei rationes decem redditae academicis Angliae

Tytuł: Dziesięć wywodów. Dla których Edmundus Kampianus z Londynu Societatis Iesv wszystkie heretiki co nauczeńsze w Angliey, na dysputatię około wiary wyzwał, pisane od niego do Akademiei Oksonienskiej y Kantabrijskiej. A dla lepszego zrozumienia rzeczy tey położone są na porządku dwa listy iego, ieden do rad y senatu Krolestwa Angielskiego. Drugi do generała Societatis Iesu. A na końcu, męczeństwa iego krotka historia dołożona iest.

Bibliogr.: E XIV 14, 33-34; Wierzbowski III 2760; Otwinowski s. 10-11; Ossol. 296; Pelc. Kórń. 177; VASL 14, 19-20.

Wydanie 1:

Tyt. got.: Dziesięć Wywodow.|| Dla Których|| Edmundus KAmPianus|| z Londynu *ant.* SOCIETATIS|| IESV wbyſtkie bereciki co nauczeń=||ſe w Angliey/ ná Dyſputatia około|| wiary wyzwał/ piſane od niego do|| Akademiei Okſonienſkiej y|| Kantabriyſkiej.|| A dla lepſzego zrozumienia rzeczy tey po-||łożone ſą ná przodku dwa liſty iego, ieden|| do rad y Senatu

Krolejstwa Angielskiego,|| Drugi do Generała Societatis Iesu.|| A ná końcu, Meczeństwa iego|| krotka hiftoria dołożo-||na ieft.|| *ant.* W VILNIE, || W Drukárni Oświeconego Pana á P.|| Mikoláia Chrystofá Radziwiła Ksia||zeczia ná Olyce y Nieswierzu W.|| K. L. Maršalká Wielkiego.|| M D LXXXIII|| Tłum. Piotr Skarga SJ. Wilno, M. K. Radziwiłł, 1584, k. nłb. 66.

Uwagi: wydane w Wilnie w r. 1584 w drukarni M. K. Radziwiłła. Przedmowę napisał Piotr Skarga.

Zawiera także:

Kasper **WILKOWSKI**

Tyt. got.: Ná Antidotum Kálwińskie odpowiedz/ y 3 No=||wokrczeńcami rosprawá/ 3 strony|| Przyczyn Návrocenia/||

Wydanie 2:

Tyt. got.: Dzieściec|| *ant.* MOCNYCH DOWODOW,|| *got.* Iż Adwerfarze Ko=||ściola Powšechnego/ w porza=||dney o wierze Dyfputá=||cyey/ opaść muśá.|| *ant.* EDMVND KAMPIANA|| SOCIETATIS IESV.|| *got.* Z lácińskiego ná Polski iezyk 3 pilnością| przetłumáczone y potrzebnie wydáne/ 3|| krotka spráwa iego Meczeńniczego doko=||nania/ y odpisu Witákerowego.|| *kurs.* A przytym,|| Ná Antidotum Kálwińskie odpowiedz/ y 3 No=||wokrczeńcami rosprawá/ 3 strony|| Przyczyn Návrocenia/|| *ant.* GASpra WILKOWSKIEGO.|| ROKV, M D LXXXIII. ||

Uwagi: wydane w Wilnie w r. 1584 w drukarni M. K. Radziwiłła. Przedmowę napisał Piotr Skarga.

Zawiera także:

Kasper **WILKOWSKI**

Tyt. Ná Antidotum Kálwińskie odpowiedz/ y 3 No=||wokrczeńcami rosprawá/ 3 strony|| Przyczyn Návrocenia/||

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=7653>

EDMUND CAMPION św.

Tyt.: Rationes Decem|| *ant.* QVIBVS FRE-|| *kurs.* TVS, CERTAMEN OB-||tu- lit in caufa Fidei, Edmun||dus Campianus,|| *kurs.* E Societate Nominis *ant.* IESV pre||sbyter: allegatæ.|| Ad clarissimos viros, nostrates|| Academicos.|| *kurs.* Pf. 63, Saittæ paruulorum facta||sunt plage eorum.||

Uwagi: druk rzadki, na karcie tytułowej herb jezuitów (IHS), wokół którego napis układający się w czworokąt: *Ego dabo vobis ω sapientiam cui non poterunt rejistere*

aduerfarij veftri, Luc:XXI. Wydane prze M. K. Radziwiłła ok. 1583 r. Do książki łączono także krótką biografię i opis męczeństwa św. Edmunda Campiona.

Bibliografia: E nie notuje; BJP XVI 681.

EDMUND CAMPION św.

Tyt.¹³ Zehen|| Wolgegründ=||te Ursachen|| Warumb man|| bey dem alten Catholischen Glau=||ben bestendig bleiben|und Seinem|| andern mit rhuningem gewissen|| beypflichten foll. ||Erstlich durch dem D. Edmundum|| Campianum kürztlich in Latein|jetzo|| aber durch Vitum Miletum Thumb=|| herrn zu Breslau unnd zu S. Neuer in|| Erfurdt etwas ausführlicher|| beschrieben. || 1. Pet. 3|| Wer fan oder wirdt euch Schaden|wenn|| ihr gute Enfferer uñ nachfolger feidt? Und|| da ihr auch etwas omb der Gerecheigteit wil||len leider|so seidt ihr Gätig|jedoch seidt be-||reide einem jeden Erfach zu geben eumeres|| Glauben| zt. || Anno M. D. XCIII. ||

Bibliografia: E nie notuje; Polonica i silesiaca 87.

Wersja elektroniczna: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/31128?id=31128>

EPICEDIA

Tytuł ujednolicony: Epicedia in funebres exequias Valeriani Protasowicz
Tyt. ant.: EPICEDIA|| INFVNEBRES|| EXEQVIAS, ET CELEBRI||TATEM SVPREMI DIEI, RELIGIO-|||jsimi amplijsimiq viri, Reuerendjsimi Domini, D:|| *ant.* VALERIANI Episcopi Vilnenfis, Collegij Societat=||tis *ant.* IESV in eadem Lithuanizæ Metropoli Fundatoris &|| Patroni munificentjsimi, &c. grati animi er=||gô, conscripta.|| *ant.* AB EODEM COLLEGIO, ET GYMNA=||sijz Vilnenfibus Societatis *ant.* IESV.|| PRO: 17. Omni tempore diligit, qui amicus est,|| Eccl: 44. de viris misericordizæ.|| Corpora ipforum in pace sepulra sunt, & nomen eorum vi-||vit in generatione & generationem.|| Vilnæ, ineunte anno Christi 1580. Typis Illustrijsi. Domini.|| D. Nicolai Christophori Radiuili, Ducis &c. Ioannes Slec=||ki excufsit.||

Uwagi: wydane w Wilnie przez M. K. Radziwiłła w r. 1580. Na stronie tytułowej herb IHS, na odwrocie strony tytułowej herb W. Protasewicza, który był kanclerzem Akademii i Uniwersytetu Wileńskiego w latach 1579-1580.

¹³ Druk pisany gotykiem niemieckim.

Bibliografia: E XXV 312; Sommervogel VIII, kol.790; W III 2681; Trypućko 680; Ossol. 680; Piek. Kórn. 396; VASL 15, 27.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=7496>

EPICEDIA

Wariant tytułu: Epicedia in obitum reverendissimi in Christo patris et domini d. Adami Conarski de Cobelin

Tyt. ant.: EPICEDIA|| IN OBITVM REVE-||RENDISSIMI IN CHRI=||STO PATRIS ET DOMINI D.||ADAMI CONARSKI DE COBE·||LIN, POSNANIENSIS EPISCO·||PI, DE ECCLESIA CHRISTI,||DE QVE REPVB· ET LI TE·||RARVM STVDIOSIS, PA·||TRONI OPTIME|| MERITI|| A nonnullis adolescentibus, optimarum|| artium in Collegio Societatis Iesu, Pofna·||niæ ab eodem instituto Studiojis,|| grati animi ergo conscripta. || kurs. CRacoviae Mattheus Siebeneycher||Excudebat.||

Uwagi: druk z 1574 r., wydany po 17 I 1575. Zawiera utwory poetyckie uczniów kolegium poznańskiego, takich jak: Jan Młodniecki (?-po 1585) (przedmowa), Łukasz Chwałkowski (1562?- przed 1600) *Ecclesia Posnaniensis alloquitur suum Episcopum mortuum*, Matthias Dambrowski *Epicedion in eiusdem obitum*, Jan Frauberger *Akrozticha*, Piotr Gawroński (?- po 1575) *Carmen phaleucium*, Wawrzyniec Gębicki (1559-1624) *Lamentatio Reipub. Polonae ob mortem [] Adami Conarski*, Laurentius Gnesnensis *Iustitiae lamentatio de morte episcopi*; Florianus Grocholiensis *De mortis terrore*; Joannes Kievius (?- po 1575) *In obitum Epitaphium*; Timothaeus Kievius *Epitaphium*; Albertus Lecnensis *Epitaphium in eundem*; Łukasz Mielżyński *Akrozticha*; Paweł Obieziński *Epitaphium in eundem*; Sebastianus Opioscius *Elegia in eiusdem obitum*; Albertus Paunickerus *Mnemosyne postquam sacratos*; Stanisław Piotrowski (?- po 1575) *Nuper Mnemosyne Pastoris funera*; Leonard Pobiedziński *Dialogus vitae et mortis*; Jan Przeclawski *Dialogus in quo colloquuntur viator et veritas de Episcopo mortuo*; Michael Ripinensis *Dum nuper Vartae prope littora []*; Piotr Rusiecki *Cum viridis nuper*; Bartłomiej Zebrzydowski *Dialogus in obitum episcopi Posnaniensis*. Na verso k. tyt. herb Abdank oraz podpis: „Vixit annos XLVIII. In Episcopatu annos XII, mens. III. Mortuus I Decembris. Anno Domini, M.D.LXXVIII. Sepultus XVII. Ianu. Anno M.D.LXXV.”. Ded. dla Jana Konarskiego, Andrzeja Opalińskiego, Hieronima Chojeńskiego i Jana Piotrowskiego, podpisana przez Jana Młodnieckiego.

Bibliografia: E XX 1; W I 751; Sommervogel VI, kol. 1050-1051; Trypućko 682.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/epicedia-in-obitvm-reverendissimi-in-christo-patris-et-domini-d-adami-conarski-de,Nzg5NTgyODg/4/#info:metadata>

EPICEDIA

Tyt. ant. EPICEDIA,|| IN OBITVM ILLVSTRIS|| ET MAGNIFICI DOMINI, D|| ANDREAE à Bnin, *ant.* OPALENSKI,|| Supremi Regni Poloniae MarŃchalci, Ma-||ioris Poloniae Generalis, Srzemeń.|| Rogofneń. Colenfis., &c. &c.|| Capitanei.|| (?)|| *kurs.* Anonnullis Studiofis, Collegij PoŃna-||nienŃis Societatis *ant.* IESV,|| Ńcripta.|| *ant.* POSNANIÆ,|| Apud Viduam Ioannis VVolrabi,|| & hæredes eius.||CIO. IO. XCIII.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Wdowy i dziedziców Jana Wolraba w 1593 r. Zawiera dedykację Andrzejowi Opaleńskiemu, której autorem jest Łukasz Sierakowski, uczeń kolegium w Poznaniu.

Bibliografia: E XXIII 357; Sommervogel VI, kol. 1052; W III 2924; WW 85; Trypućko 681; Ossol. 679; Piek. Kórn. 395.

Wersja elektroniczna: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/164762/display/Default>

EPICEDIA

Tyt ant.: IN OBITVM|| NOBILISSIMI SVMMIS=||QVE *kurs.* DEI ET NATVRÆ|| DONIS ORNATISSIMI ADO-||LESCENTIS, PETRI A|| VVEDDEL Tuczinfki,|| *ant.* EPICEDIA,|| CONSCRIPTA A STV=||DIOSIS ADOLESCENTIBVS,|| COLLEGII BRVNSBERGENSIS SO-||cietatis *ant.* IESV, quibus & pietatem Ńuam in|| condŃcipulum, & *ant.* MORTVI deŃi-||derium teŃtatum eŃŃe vo-||luerunt.|| *ant.* BRVNSBERGAE|| In Officina Typographica Ioanniss Saxonis|| *ant.* ANNO M. D. XCI.||

Uwagi: wydane w Braniewie w drukarni Jana Sachse w r. 1591.

Bibliografia: E XXXI 384; Trypućko 685; BJP XVI 699; Piek. Kórn. 397.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/371656/edition/293743/content>

EPICEDIA

Tyt. ant.: ORATIO|| IN EXEQUIIS|| NOBILIS ET GE-||NEROSI ADOLESCEN-||TIS ADAVCTI KOWNACKI, ||STVDIOSI ACADEMICAÆ VIL||NENSIS S.J. || A JACOBO EVCHOLCIO HA-||BITA VILNÆ IN ÆDE SACRA D. ||IOANNIS, AD STVDIOSAM|| IVENTVTEM III. KAL. APRILIS M. D. XC. IV. || VILNÆ|| In Officina Academica Societ. IeŃu. ||

Uwaga: wydane w Wilnie, w Drukarni Akademickiej w r. 1594, tytuł i tekst znajdują się w ramce drzeworytowej. Autorem mowy pogrzebowej Wojciecha Kownackiego, którą wygłosił w katedrze św. Jana, był Jakub Eucholcius (zm. 1603).

Bibliografia: E XVI 106; Sommervogel VIII, kol. 791; W II 1779; Trypućko 714; VASL 15, 29.

EPISTOLA

Tyt. ant.: EPISTOLA DE|| LEGATORVM IAPONI-||corum Orientalium aduentu ad Gre-||gorium XIII, Pontificem Maxi-||mum, paucos dies antequam|| moreretur.|| *ant.* CVM ACTIS CONSISTO-||rij publicè exhibiti, die 23 Martij, 1585.|| *ant.* ADDITA BREVIS EPISTOLA|| de miraculo diuinitus edito, in Illmo Marchio-||ne Badenſi, ad ædem D. Virginis|| Laurentanæ.|| *ant. kurs.* PRAETEREA ILLVSTRIA QVAE||dam Martyria, quæ in Oriente, ob fidem Chri-||ſtianam aliqui ſubierunt.|| Permiſſu Superiorum.|| Excudebat Vilnæ Ioannes Velicenſis.|| Anno 1585.||

Uwagi: druk wydany jednocześnie w wielu miejscach w Europie, w Polsce w Wilnie w drukarni Jana Karcana (Velicensis) w 1585 r. Zawiera listy legatów z terenów misyjnych, w tym pierwsze relacje z Japonii (także o męczeństwie zakonników jezuickich), które napisał Michael Laurentanus. Druk zawiera zdobienia (głównie inicjały) drzeworytowe.

Bibliografia: E XXI 123-124; Trypućko 689; BJP XVI 1408.

Wersja elektroniczna: <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/docmetadata?id=83146&from=publication>

EPITHALAMIA

Tytuł ujednolicony: Epithalamia

Tyt. ant.: EPITHALAMIA|| IN NVPTIAS ILLV-||STRIS ET MAGNIFICI||DOMINI D. GEORGII|| CHODKIEVICII GENERALIS CA-||PITANEI SAMOGITLÆ. &c. &c. || ET|| ILLVSTRISSIMAE|| VIRGINIS DOMINÆ D. || SOPHLÆ RADIVILLÆ, DV-|| CIS IN DVBINGIS ET BIRZIS, PA=||PATIDINIS NOVOGRODEN. &c. &c. || *kurs. ant.* A PARTHENICIS SODALIBVS IESV, conſcripta. || *ant.* VILNÆ|| Ex Typographia Academica, Eiuſdem *ant.* SOCIETATIS IESV. || Anno Domini. 1594. ||

Uwagi: jest to zbiór wierszy i utworów okolicznościowych z okazji ślubu Jerzego Chodkiewicza z Zofią Radziwiłłówną, wydany w Wilnie w Drukarni Akademickiej w r. 1594. Przedmowę podpisał Sebastian Makowski. Autorami wierszy są członkowie Sodalicji: Grzegorz Święcicki, Jan Bobola, Jerzy Dambrowski, Mikołaj Miekicki, Michał Skorulski, Tomasz Mączyński, Mikołaj Niewęłowski, Marcin Żagiel, Abraham Woyna, Mikołaj Korycki, Jan Eisymont, Gaspar Rydzewski, Aleksander Szerzewski, Stanisław Mogilnicki, Mikołaj Ptak, Adam Bilducki, Mikołaj Madaliński i Adam Kiniszko.

Bibliografia: E XIV 178; Trypućko 696; VASL 15, 28.

EPITHALAMIUM

Tytuł: Epithalamium|| *ant.* ET VARLÆ GRATVLATI-||ONES, IN NVP-
TVIAS|| ILLVSTRIS, ET MA=||GNIFICI DOMINI, D. IO-||ANNIS GO-
STOMSKI DE LE-||zenice, Palatini PoŃnaniens̃is filij, Ca-||pitanei Walczeñ,
&c. &c.|| *ant.* ET ILLVSTRIS, AC MAGNI-||FICÆ DOMINÆ, D. SOPHIÆ||
Firleiã de Dąbrovvica, Palatini Cra-||covieñis filiæ.|| *kurs.* Studioſæ iu-
uentutis Collegij Lublineñis|| Societatis *ant kurs.* IESV.|| CRACOVIÃ,||
In Officina Andreæ Petricouij. Anno|| Domini, 1597.||

Uwagi: wydane w Krakowie u Andrzeja Piotrkowczyka w 1597 r. Na odwrocie karty tytułowej herby obojga małżonków: Jana Gostomskiego i Zofii Firlejówny. Autorami wierszy są uczniowie lubelskiego kolegium jezuitów: Mikołaj Firlej, Stanisław Paris, Remigian Samborzecki, Adam Dzierzek, Krzysztof Charleski, Maciej Wszółkowski, Tomasz Prasnensis, Mikołaj Kamenecki, Szymon Kaczorowski, Jan Sikorski, Stanisław Rycki, Jan Olobocensis, Piotr Pavlocius, Marcin Pekkalicius (Pekalicki), Walenty Bochnensis (Bicheński), Jan Zemboriensis, Aleksander Kratowicz, Aleksander Mruczyński, Marcin Ieżewicz, Paweł Białecki.

Bibliografia: E XVII 285; Piek. Kórn. 402.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/511945?id=511945>

EVANGELIA

Tyt. ant. czerw.: EVANGELIA|| ET EPISTOLÆ,|| *czarn.* QVAE DOMINI-
CIS ET|| *kurs.* Fectis diebus, de more Ca-||tholico in Templis re-||citantur.||
czerw. kurs. Accedit paruus Catechifmus|| D. Petri Canifij.|| *czarn.* Cum
Gratia ω Priuilegio *ant.* S. R. M.|| *czerw.* POSNANIAE,|| *czarn.* Excudebat
Ioannes VVolrab.|| *ant. czerw.* M. D. LXXXVII.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1587 r. Karta tytułowa dwukolorowa: czarno-czerwona, tytuł w ramce drzeworytowej.

Bibliografia: E XVI 113; W I 509; WW 54.

EVANGELIA

Tyt. ant. czerw.: EVANGELIA|| ET EPISTOLAE,|| *czarn.* QVAE DOMINI-
CIS ET FE-||ctis diebus, de more Catholico|| in templis recitantur,|| *czerw.*
iuxta ritum Eccleſiæ Romanæ.|| *ant. kurs. czarn.* ACCEDIT PARVVS
CA||techifmus D. Petri Canifii.|| *ant. czerw.* POSNANIÃ|| *czarn.* Apud
Viduam & Hæredes Io-||annis VVolrabi.|| *ant. czerw.* ANNO M. D. XCVI.||

Uwagi: wydane w 1596 r. w drukarni wdowy i spadkobierców Jana Wolraba w Poznaniu. Druk dwukolorowy. Na odwrocie karty tytułowej herb jezuitów z IHS. Druk zawiera bardzo liczne całostronicowe grafiki drzeworytowe.

Współwydane z:

Tyt. ant.: CAPITA|| DOCTRINÆ CHRIS-||TIANÆ COMPENDIO TRA-||dita, vt fit veluti par-||uus Catechismus|| Catholicorum.|| *ant. kurs.* AVTORE|| D. Petro Canisio Societa-||tis Iesu Theologo.|| *ant.* POSNANLÆ,|| Anno CIO IO XCVI.||

Bibliografia: E XVI 113; WW 105; BJP XVI 227.

EVANGELIA

[Tł. Jakub WUJEK]

Tyt. ant.: EWAN=||GELIE Y||EPISTOLY|| got. ták Niedzielne iáko y|| Swiat wšytkich/ które|| w Kościele Kátholickim we=|dlug Rzymjkiego porzadku|| prze3 cały rok czyta.|| Prze3 *ant. D. kurs.* IAKVBA WVYKA|| Societatis *ant.* IESV przełożone.|| Przydáne ja y Modlitwy Kościel=||ne ná kázda Niedziele y ná|| kázde Swieto.|| *ant.* VV KRAKOVVIE,|| Cum Gratia & Priuilegio, *ant.* S. R. M.|| M. D. XC III.||

Uwagi: wydane w Krakowie u Andrzeja Piotrkowczyka w r. 1593. Druk w ramkach drzeworytowych, zawiera zdobne, drzeworytowe inicjały. Na odwrocie karty tytułowej herb jezuitów z IHS.

Bibliografia: E XXXIII 383-384; Sommervogel VIII, kol. 1236; SPTK IV 474; BJP XVI 226.

EXERCITIUM

Tyt. ant.: EXERCITIVM|| CHRISTIANÆ|| PIETATIS,|| IN GRATIAM STVDIOSO-||rum auctoritate & mandato Il-||lustris. Card. D. Nicolai||Radiuillij colle-||ctum.|| COLONLÆ, ||Sumptibus Arnoldi Mylij. || Anno CIO. IO. LXXXIX.|| *kurs.:* Cum grat. et Priuileg. Cæf. Maieft.||

Uwagi: wydane w Kolonii w 1598 r. w oficynie Arnolda Myliususa nakładem Radziwiłów; w tytule *Card.[inalis] Nicolai* jest zapisem błędnym, powinno być *Georgii Radiuillij* (nakładem nie Mikołaja, ale Jerzego), podobnie data 1589 nie jest prawdziwa. Na stronie tytułowej znajduje się drzeworytowy herb jezuitów z IHS w medalionie.

Bibliografia: E XVI 128; BJP XVI 751.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/502490/edition/450027/content>

FAUNT Wawrzyniec Artur**Tytuł ujednolicony:** Apologia

Tyt. ant.: R. P. LAVRENTII|| ARTVRI FAVN-||TEI, SOCIETATIS|| IESV THEOLOGI, ||APOLOGIA LIBRI SVI INVO-|| catione, ec veberatione Sanctorum, contra falsas Danielis|| Toffiani, Theologiæ Caluinianæ Profefſoris Heidel-||bergenſ. criminationes. || *ant.* ADIVNCTVS EST APOLOGIAE||liber ipſe, cuius defenſio ſuſcipitur, in Ger-||mania nunquam editus. || *ant.* INDICEM CAPITVM VTRIVSQVE|| voluminis pagella, quæ præfationem ſequi-||tur, continet. || *ant.* COLONIAE AGRIPPINAE, || In officina Birkmannica ſumptibus|| Arnoldi Mylij. || Anno M. D. LXXXIX. || Cum gratia v priuilegio Sacræ Cæſareæ Maieſtatis. ||

Uwagi: wydane w Kolonii (Oficyna Birckmannica) nakładem Arnolda Myliusia w r. 1589. Na karcie tytułowej znajduje się winieta drzeworytowa z herbem jezuitów (IHS).

Bibliografia: E XVI 177; Sommervogel III, kol. 556; W III 2853; BJP XVI 773; Ossol. 766.

FAUNT Wawrzyniec Artur

zob.: **Tyt. ant.:** CONSTITVTIONES|| ET DECRETA|| Conditæ|| In Provinciali Synodo Gneſnenſi. || QVAM|| ILLmus ET REVERmus D. D. STANIS-|| laus Karnkovſky, Dei Gratia, Archiepiſcopus Gneſnen. || Legatus Natus, v Regni Poloniae Primas, ac|| Primus Princeps, Petricouiæ|| habuit. || *ant.* ANNO M. D. XIC. SIXTO|| V. PONT. MAX. || PRAGÆ. || Typis mandabat IOAN. OTHMARVS, || ANNO M. D. XC. ||

FAUNT Wawrzyniec Artur

zob.: **Tyt. ant.:** ASSERTIONES|| Theologicae.|| DE CHRISTI|| IN TERRIS|| ECCLESIA. || QVÆNAM, ET PENES || quos exiſtat. || *ant.* PROPOSITÆ IN COLLEGIO SOCIETATIS IESV|| Poſnaniensi, in autumnali Studiorum|| innouatione.|| *ant.* S. AVGVSTINVS LIB. DE VERA RELIGIONE|| C. 7. in prin. Tom. I.|| Tenenda eſt nobis Christiana religio, & eius Eccleſiæ communicatio,|| quæ Catholica eſt, & Catholica nominatur, non ſolum a|| ſuis, verumetiam ab omnibus|| inimicis.|| *ant.* DISPVTABVNTVR MENSIS DIE HORA|| POSNANLÆ. || In officina Typhographica Ioannis VVolrabi,|| M. D. LXXXII||

FAUNT Wawrzyniec Artur

Tytuł: Coenae lutheranorum et calvinianorum oppugnatio

część 1:

Tyt. ant. kurs.: COENAE|| LVTHERANO=||RVM ET CALVINIANO-||RVM OPPVGNATIO, ||AC|| Catholicę Eucharistię|| *ant. kurs.* DEFENSIO, ||*kurs.* Comprehenſa Theſibus in Collegio Poſnanięfi So-||cietatis IESVI in publica diſputatione propoſitis. || Anno M. D. LXXXVI. || Aprilis. die. || *ant.* LAVRENTIO ARTVRO FAVNTEO, || eiuſdem Societatis Theologo. ||*ant.* POSNANIAE. || In Officina Typographica Ioannis|| VVolrabi. || Cum Gratia et Priuilegio, S. R. M. ||

część 2:

Tyt. ant. kurs.: COENAE|| LVTHERANO=||RVM, ET CALVINIANO-||RVM OPPVGNATIONIS, ||AC|| Catholicę Eucharistię|| *ant.* DEFENSIONIS PARS|| ALTERA: ||*kurs.* De Auguſtiſimo Miſſæ Sacrificio. || Comprehenſa Theſibus, in Collegio Poſna||nięfi Societatis IESV, in publica diſputatione|| propoſitis, Anno M. D. LXXXVI.|| Octobris die. || *ant. kurs.* A|| LAVRENTIO ARTVRO FAVNTEO, ||eiuſdem Societatis Theologo. ||Permiſſu Illuſtriſſ. et Reuerendiſſ. Do=||mini D. Lucæ à Koſcielec Epiſcopi POſnanięfiſ|| POſnanię in Officina IOANNIS VVOLhrabi, 1586. ||

Uwagi: wydane w r 1586 w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba. Druk zawiera drzeworyty. Zawiera tezy A. W. Faunta skierowane przeciw innowiercom, które głosił jako profesor kolegium poznańskiego.

Bibliogr.: E XVI 178; FG 95; Ossol. 775 [P. 1-2]; BUWr 589; Trypucko 748; BJP 16 774 [P. 1-2]; BUW 3669 [P. 1-2]; Sommervogel III, kol. 555-556; W I 489; WW 48.

Wersja elektroniczna: <http://polona.pl/item/45135453>

FAUNT Wawrzyniec Artur

Tytuł: De controversiis inter ordinem ecclesiasticum

Wydanie 1:

Tyt. ant.: DE CON=||TROVERSIIS IN=||TER ORDINEM ECCLESIA-||ſticum & Secularem in Polonia, ex iure|| diuino, Regniſ Statutis, Priuile-||=||gijs, ac Præſcriptione|| *ant. kurs.* TRACTATIO|| IN QVA REFELLITVR LI-||BELLVS QVI-||dam famoſus ω mordax, contra Querimoni-||am ω Poſtulata Cleri, in poſtremis Regni|| Comitijſ Regi, Regniſ, Ordinibus|| publicè oblate con-||ſcriptus. || Anno Domini. || M. D. LXXXVII. ||

Uwagi: wydano w 1587 r. w Poznaniu w drukarni Barbary Wolrabowej (wdowy i spadkobierców Jana Wolraba).

Bibliografia: E XVI 179; Sommervogel III, kol. 556.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/12016/edition/10600/content>

Wydanie 2:

Tyt. ant.: DE CON=||TROVERSIIIS IN=||TER ORDINEM ECCLESIA-
||fticum & Secularem in Polonia, ex iure|| diuino, Regniſ Statutis, Priuile-
=||gijs, ac Præſcriptione|| *ant. kurs.* TRACTATIO|| QVA REFELLITVR LI-
BELLVS QVI-||dam famoſus ω mordax, contra Querimoni-||am ω Poſtulata
a Cleri, in Comitijs Regni anno 1585 Regi||, Regniſ, Ordinibus publice
oblata publicè conſcriptus:|| Nunc demum recognita et aucta et a plurimis
mendis purgata.|| M. D. XCII.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w 1592 r. u Barbary Wolrabowej i spadkobierców Jana Wolraba. Jest to edycja prawie identyczna w składzie i układzie kart z wydaniem z 1587 r. z tym, że zawiera dwa dodatkowe utwory. Kolejne wydanie, trzecie, ukazało się w Krakowie w 1632 r.

Współwydane z:

Alberto **BOLOGNETTI**

[...] In Comitijs Regni ad Sereniss Polonia Regem et omnes Ordines
Oratio, Habita Warſauia die XII Februarij M. D. LXXX.V.

(s. 181-202).

Wawrzyniec **GOŚLICKI**

Mowa Dvchowienstwa Koronnego Na Seymie Warszawskim Do Krola
Jego Mci / Przez X. Wawrzyńca Goſlickiego [...].

(s. 203-210).

Bibliografia: E XVI 178; Sommervogel III, kol. 556; W I 575; WW 81; Piek. Kórn. 437; BJP XVI 777; Ossol. 771.

FAUNT Wawrzyniec Artur

Tyt. ant.: DE CHRISTI|| IN TERRIS|| ECCLESIA. ||*kurs.* QVÆNAM, ET
PENES QVOS|| EXISTAT. || Libri Tres. ||*ant.* IN QVIBVS CALVI=||NIANOS,
LVTHERANOS, ET CÆ=||*kurs.* teros, qui ſe Euangelicos nominant, alienos
à Chri-||fti Eccleſia eſſe, argumentis, ſigniſſ, clariſſimis|| demonſtratur, ω
ſimul Apologia Aſſertionum|| eiufdem inſcriptionis contrafalſas Anto-||nij
Sadeëlis criminationes|| continentur. ||*ant. kurs.* AVCTORE|| LAVRENTIO

ARTVRO FAVN-||TEO, Societatis Jesv Theologo. ||Excuffum *ant.* POSNANIAE, per JOANNEM|| VVOLRAB. ||M. D. LXXXIII.

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1584 r. (po 13 czerwca). Zawiera dedykację dla Stanisława Górki, biskupa poznańskiego oraz zdobne inicjały drzeworytowe z motywami zoomorficznymi.

Bibliografia: E XVI 178; BUW 3670; Ossol. 774; Piek. Kórn. 438; Sommervogel III, kol. 554-555; W I 453; WW 30; Bob. 39; BJP XVI 775; Hor 58.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/19000>

FAUNT Wawrzyniec Artur

Tyt. ant. kurs.: DISPVTATIO THEOLOGICA|| DE D. PETRI, || ET ROMANI PON=||tificis fucefforis eius in|| *ant.* ECCLESIA CHRISTI|| PRINCIPATV. ||*kurs. ant.* IN COLLEGIO POSNAIEN-|| SI SOCIETATIS IESV, ANNO|| M. D. LXXXIII. Die Octob: 4. pu||blicè propofita. || PRÆSIDE|| *kurs.* LAVRENTIO ARTVRO FAVNTEO, || Societatis Jesu Theologo. || S. Hierony. Epift. LVII. ad Damafum Papam, ||*ant.* CVM fuceffore pifcatoris, v difcipulo crucis loquor. Ego nullũ|| primũ, nifi CHriftũ fequens, beatudini tuæ, id est Cathedræ Petri, ||cõmunione cõfcior: fuper illam petram ædificatã Eccleſiam ſcio. ||Quiucunq; extra Hanc domum Agnum cómerderit prophanus eſt. || POSNANIAE ex TYpographia Joannis VVoolrabi. ||M. D. LXXXIII. ||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1583 r. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się drzeworyt z herbem jezuitów.

Bibliografia: E XVI 179; E XXVI 3; Ossol. 772; BJP XVI 778 [z dedykacją Faunteusa]; Sommervogel III, kol. 554; WW 25.

FAUNT Wawrzyniec Artur

Tytuł: Coenae Lutherantium

Tyt. ant.: COENAE|| LVTHERANO-||RVM, ET CALVINIANO-|| RVM OPVGNATIONIS. || AC|| Catholicę Euchariſtię|| DEFENSIONIS PARS|| ALTERA: || *kurs.* De Auguſtißimo Miſſæ Sacrificio. || Comprehenſa Theſibus, in Collegio Poſna-||nienſi Societatis IESV, in publica diſputatione|| propofitis, Anno M. D. LXXXVI. || Octobris die. || *ant.* A|| LAVRENTIO ARTVRO FAVNTEO, eiuſdem Societatis Theologo. || Permiſſu Illuſtriß. v Reuerendiß. Do=||mini D. Lucæ à Koſcielec Epiſcopi POſnanięniſis. || POſnaniæ in Officina IOANNIS VVoolrabi, 1586.||

Uwagi: dzieło zawiera mowę duchowieństwa koronnego na Sejmie Warszawskim, wydane w drukarni Jana Wolraba w r. 1586 w Poznaniu za zgodą biskupa Łukasza Kościeleckiego.

Bibliografia: E XVI 178; Sommervogel III, kol. 555-556; WW 47; BJP XVI 774; BJ 16 F-142; BUW 3669, Polonica i silesiaca 181.

Wersja elektroniczna: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/28213?id=28213>

FAUNT Wawrzyniec Artur

Tyt. ant. kurs.: ORATIO IN SYNODO PROVINCIA-|| li Petricouienfi, de caufis Hærefum ꝛ remediis max-||imè in Polona. || *ant.* LAVRENTII ARTVRI FAVNTEI, SOCIETATIS|| IESV THEOLOGI. ||

Bibliografia: E XIV 380; Sommervogel I, kol. 539; Trypućko 502; BJP XVI 555.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=11162>

FAUNT Wawrzyniec Artur

Tyt. ant. kurs.: DOCTRINA CATHOLICA|| DESANCTO=|| RVM INVOCA=|| tionē & Venera=|| TIONE. || Per Thefes explicata, || *kurs. ant.* ET CONTRA LVTHERA=|| NOS, CALVINIANOS, CAETE-|| ROSQVE SANCTORVM HONORIS ET|| IMPLORATIONIS OPPVGNATO-|| RES DEFENSA. || A|| LAVRENTIO ARTVRO FAVNTEO|| Societatis Jesv Theologo. || *kurs.* IN COLLEGIO POSNA=|| NIENSI EIVSDEM SOCIETATIS|| in publica Difputatione propofita, Anno|| M. D. LXXXIII. || Octobris Die...|| *ant.* POSNANLÆ. || Excudebat Joannes VVolrab||

Uwagi: wydane w drukarni Jana Wolraba w Poznaniu w r. 1584. Tytuł w ramce drzeworytowej. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się herb jezuitów z IHS.

Bibliografia: E XVI 179-180; Sommervogel III, kol. 555; W I 723; WW 31; Ossol. 773.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13651>

FAUNT Wawrzyniec Artur

Tyt. ant. kurs.: ORATIO IN SYNODO PROVINCIA-|| li Petricouienfi, de caufis Hærefum ꝛ remediis max-||imè in Polona. || *ant.* LAVRENTII ARTVRI FAVNTEI, SOCIETATIS|| IESV THEOLOGI. ||

zob.: **Tyt. ant.:** CONSTITVTIONES|| ET DECRETA|| Condita|| In Provinciali Synodo Gnefnenfi. || QVAM|| ILLmus ET REVER.mus D. D.

STANIS-|| laus Karnkovjky, Dei Gratia, Archiepiscopus Gnefnen. || Legatus Natus, v̄ Regni Poloniae Primas, ac || Primus Princeps, Petricouiaē || habuit. || *ant.* ANNO M. D. XIC. SIXTO || V. PONT. MAX. || PRAGÆ. || Typis mandabat IOAN. OTHMARVS, || ANNO M. D. XC. ||

FAUNT Wawrzyniec Artur

Tyt. ant. kurs.: ASSERTIONES || THEOLOGICAE. || DE ORDINA=||TIONE AC VOCA=||TIONE MINISTRORVM || Luther. & Cavin. eorundemq; || Sacramentis. || *kurs.* Discutiendæ in Collegio Pofna-||nienfi Societatis *ant.* IESV, *kurs.* menſe || Octob. die 8 hora 19. Anno || *ant.* M. D. XC. || Preſide || Laurentio Arturo Faunteo, || ejusdem Soc. Theol. || Reſpondente Stephano Sie-||rakovvski. ||

Uwagi: wydane w Poznaniu u Jana Wolraba w r. 1590.

Bibliografia: E XVI 178, E XXVIII 62; Sommervogel III, kol. 557; W I 554; WW 70; Trypućko 2390; Ossol. 769; BJP XVI 2253.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/13409/edition/11920/content?&action=ChangeMetaLangAction&lang=pl>

FAUNT Wawrzyniec Artur

Tytuł: Refutatio descriptionis

Tyt. ant. kurs.: L. ARTVRI FAVNTEI SOCIETATIS || IESV THEOLOGI. || REFVTATIO || DESCRIPTIONIS || COENÆ DOMINICÆ A || DANIELE TOS-SANO PROFESSORE || HEIDELBERGEN. || Contra librum Oppugnationis Coenæ Cal=||uinianæ & Lutheranæ eiuſdem || Fauntei, editæ. || *kurs.* Adiecta est eiuſdem Auctoris breuiſſima confutatio || Theſium Zachariæ Schilteri Doctoris Lipſienſis || de ſacra Scriptura et eius au=||ctoritate. || *ant.* POSNANIAE, Typis Ioannis VVolrabij. || M. D. XC. ||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w r. 1590 (po 13 VI). Na odwrocie karty tytułowej znajduje się herb Doliwa. Druk zawiera dedykację dla Hieronima Rozdrażewskiego („Ilvstrissimo [...] Hieronymo Comiti à Rozdraszovv [...] Posnaniae anno (I).I).XC. 13. April.”). W kolofonie adres wydawniczy: In Officina Typographica Ioannis VVolrabi. || Cum Gratia & Priuilegio S.R.M. || M.D.XC. ||

Bibliografia: E XVI 180; Sommervogel III, kol. 556; W I 547; WW 71; BJP XVI 779; Ossol. 776.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13648>

FORRO Paweł [Forró Pál]

Tyt. ant.: DE ADMIRAN-||DA IOBI FORTISSIMI|| *kurs.* MALORVM NE-COPINA-||TORVM TOLERAN-||TIA, BREVE ET PI-||VM POEMA.|| EX QVO, OMNES CHRI=||*kurs.*STIANÆ PERFECTIIONIS|| CVPIDI, ERVDIRI POSSVNT;|| QVEM ANIMVM IN PV-||BLICARVM RERVM, ET|| PRIVATARVM NAV-||FRAGIO HABERE|| DEBEANT.|| AVCTORE PAVLO FORRO-||NE, Nobili Transylvano, in Collegio|| Brun[sh]bergenfi, Societatis Iesu|| Poëtices Studiofo.|| *ant. kurs.* BRVNSBERÆ.|| Excudebat Joannes Saxo. M. D. XC.||

Uwagi: wydane w Braniewie u Jana Sachse w 1590 r. Tekst wydany w całości w ramach drzeworytowych, dedykowany Andrzejowi Batoremu.

Bibliografia: E XVI 265; Trypućko 779; BJP XVI 791.

FURTKA

[Tł. Szymon WYSOCKI]

Tytuł oryginału: Essercitii particolari di una serua del Signore¹⁴.

Tytuł polski: Fortka niebieska

Tytuł: Fortka niebieska, to jest dzielne ćwiczenie żywota duchownego, w których kto się będzie chciał ćwiczyć, doskonałości chrześcijańskiej snadnie może dostąpić.

Uwagi: wśród zachowanych druków, do których udało się dotrzeć, żaden nie ma karty tytułowej, stąd został on odtworzony na podstawie istniejącej literatury. Wydane w drukarni Jana Karcana w Wilnie w 1588 r. Druk zawiera dedykację dla Katarzyny Radziwiłłowej.

Bibliografia: E XXXIII 475; W I 538; BJP XVI 816; Ossol. 804.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/5858/edition/5552/content>

¹⁴ Wydane w Kremonie w 1575 r. jako dzieło zawierające pisma zbiorowe wydane z autorstwem papieża Grzegorza IV (Essercitii particolari di una serua del Signore. Al cui essemplio può qual si voglia monaca, o altra persona spirituale occuparsi dalla mattina alla sera, per venir più presto alla perfettione, & piacer più a Christo sig. nostro. Molto vtili, & necessarijper rinouare lo spirito, & osseruanza ne i monasterij di monache per questi nostri tempi. Reuisti, et stampati per ordine del molto ill. et rev. monsignor Nicolò Sfondrato, vescouo di Cremona.), wydawcą był Christoforo Draconi, drukarzem Giovanni Antonio Bertani. Wydane nakładem biskupa Kremony, Mikołaja Sfondrato.

Wydanie 2:

Tytuł: Fortka Niebieska : Abo raczej Czwiczenia Duchowne iedney sługi Bożey [...] / Z roszakania [...] Mikołaiia z Fondrata, Biskupa Kremońskiego [...] wydana a na Polski przez iednego Kapłana Societatis Iesv przetłumaczona.

Tyt. ant. czerw.: FORTKA|| NIEBIESKA.|| *czar.* Abo Reczy|| *czerw.* Czwiczenia Ducho-||*kurs.* wne iedney sługi Bożey.|| *czerw.* Przykładem której tak ofoby zakon-||*czar.* ne, jako y nabożne Bogu oddane/Mo=||gą sie ćwiczyć/ chcąc sie podobać Pánu Je-||zúfowi duś fwych oblubieńcowi.|| *czerw.* Z roskażania Wielebnego Mikołaiá|| z Kondrat/ Biskupa Kremońkiego/ ie=||zykiem Włofkim wydana/ á ná Poljki przęz|| iednego Káplaná Societatis *czerw. ant. kurs.* IESV|| przetłumaczona.||*czerw. kurs.* Z dozwołeniem Starśych.|| *czar. kurs.* W KRAKOWIE,|| *czerw.* W Drukárniey Andrzeia Piotr=||kowczyka. Roku 1599.||

Uwaga: Tekst w podwójnych ramkach drzeworytowych, karta tytułowa drukowana w kolorze czarnym i czerwonym; na verso karty tytułowej supereklibris jezuitów (IHS); wydane w Krakowie u Andrzeja Piotrkowczyka.

Bibliografia: E XXXIII 475; W 673; Ossol. 805; W I 673; BJP XVI 817; Pelc Kórn. 1756.

GABRIEL z Szadka [EUTROPIUS Gabriel]

Tyt. ant.: APOLOGIA|| PRO COLLEGII|| POSNaniensis, de Trino &|| *ant.* VNO DEO ASSERTIONIBVS, ADVER=||SVS SAMOSATENICORVM ANA-BAPTISTA-||RVM ANIMADVERTIONES.|| A|| GABRIELE EVTROPIO SADECIO|| SACRÆ THEOLOGIAE DOCTORE, CANO-||NICO ET CON-CIONATORE POSNANI-||ENSI CONSCRIPTA.|| Iuſſ & AVtoritate Rñdmi *ant.* D.|| LVCAE A KOSCIELEC DEI|| ET APOSTOLICÆ SEDIIS GRATIA|| EPISCOPI POSNANIENSIS|| AEDITA|| POSNANIAE|| IN Officina IOANNIS VVOLrabi, Anno D.|| M D LXXX III.|| Cum Gratia & Priuilegio S. R. M. ||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1583 r. Druk dedykowany od autora Andrzejowi Tenczyńskiemu (Illvstri [...] Domino Andreae Comiti Tencinio Palatino Cracoviensi, Capitaneo Oswiecimensi Et Rvbieszoviensi. Gabriel Evtropivs Sadecivs [...]).

Bibliografia: E XXVII 18; WW 28; Trypućko 2242; Ossol. 730; BJP XVI 818; Piek. Kórn. 422.

GENNADIUS II Scholar

Wariant tytułu: Gennadii Scholarii Patriarchae Constantinopolitani De primatu papae

Wydanie 1:

Tyt. ant.: || GENNADI|| SCHOLA=||RII PATRIAR=||chæ Constan-
tinopoli=||tani, De Primatu|| Papę. || *ant.* VILNAE. || Typis Illuftrifs: Do-
mini D. Ni-||col: Chrif: Radiuili.: Ducis in O/||lyca &c. M. D. L. Supre: ||
Marfchal Anno 1582. ||

Uwagi: druk bardzo rzadki, egzemplarz w Bibliotece Czartoryskich uchodzi za unikat. Wydane przez M. K. Radziwiłła w 1582 r. w Wilnie.

Bibliografia: E XVII 96; Pilichowski 21; Trypućko 857; Jocher 4034; VASL 16, 32-33.

Wydanie 2:

Tyt. ant.: || GENNADIVS SA-|| (przeżwiſkiem)|| *tyt. ant.* SCHOLARIVSA PA-
=||TRIARCHY CAROGROC-||KIEGO. || *tyt. got.* O iednym/prawdżi=||wym/
y naywyfżżym w=|| Kościele P. Chryſtuſowym Pá=||ſterzu/ po Grecku
nápifana|| roſprawá. || Teraz ná Polſkie. Przez Jeſ|| X. M. Páná/ P. Stáni-
ſława|| Rádżiwila/ Ksiażećia na Oly=||Ce y Nieſwiżu etc. prze=||tłumáczona.
|| W Wilnie. || Roku Pańſkiego: 1586. ||

Uwagi: wydane w Wilnie w 1586 r. przez Stanisława Radziwiłła. Na odwrocie karty tytułowej herb jezuitów.

Bibliografia: E XVII 96; W III 2789.

GODZINKI

zob.: J. WUJEK, **Tytuł:** Godzinki

GOMOLIŃSKI Andrzej¹⁵

Tyt. ant. kurs.: PRONVNTIATA|| EX PRAECIPVIS|| VNIVERSÆ
PHILOSOPHLÆ|| PARTIBVS DEPROMPTA:|| *ant. kurs.* IN ACADEMIA

¹⁵ Jezuiti byli związani z rodziną Gomolińskich w rozmaity sposób, m. in. z biskupem Stanisławem Gomolińskim (zm. 1604) ze względu na kwestię unii kościelnej z prawosławnymi. Andrzej (Jędrzej) (ur. 1555) był bratem Stanisława, który kształcił się u jezuitów, wstąpił także do zakonu, ale w 1583 r. otrzymał dymisję. Jako kleryk studiował w różnych kolegiach jezuickich, m.in. w Dylindze, gdzie bronił też z całości wykładu filozofii. Jego profesorem i autorem też był Konrad Peutinger.

DILINGA=||NA ANTE SOLENNEM STVDIORVM IN-||ftaurationem ad
disputandum XIII|| Kal. Octob. propofita.|| *ant.* PRÆSIDE|| M. CAROLO
PEVTINGERO, SO-||cietatis *ant.* IESV, Philosophiæ Profef-||fore ordinario.||
ant. RESPONDENDE|| NOBILITATE IVXTA AC ERVDITIONE|| claro, *ant.*
ANDREA GOMOLIŃSKI à Gomolin Polono,|| Philosophiæ studiofo.|| *ant.*
DILINGÆ|| Excudebat *ant.* IOANNIS MAYER.|| M. D. LXXVII.||

Uwagi: wydane w Dylindze w r. 1577 u Jana Mayera.

Bibliografia: E XVII 229; BJP XVI 913.

GOŚLICKI Wawrzyniec

zob.: W. A. FAUNT DE CON=||TROVERSIIS IN=||TER ORDINEM
ECCLESIA-||fticum

Wariant tytułu: Gratulatio illustrissimo ac reverendissimo domino Be-
nedito Woynae

Tyt. ant. kurs.: GRATVLATIO|| ILLVSTRISIMO AC|| *kurs.* REVERENDIS.
mo DOMINO|| D.|| BENEDICTO WOYNÆ|| EPISCOPO VILNENSI|| A||
SODALITATE|| *kurs.* B. V. MARLÆ|| ANNVNCIATÆ|| S. I.|| ACADEMICA
VILNENSI.|| *kurs.* VILNÆ.|| Anno sæculari sacro.|| M. D. C.

Uwagi: wydane w Wilnie w r. 1600 przez Jana Karcana. Druk zawiera dedykację dla biskupa wileńskiego, Benedykta Woyny od Jana Burby, przełożonego Sodalicji. Na stronie tytułowej znajduje się herb drzeworytowy z IHS. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się drzeworytowy, czteropolowy herb Benedykta Woyny oraz wiersz herbowy.

Bibliografia: E XXXIII 212; Sommervogel VIII, kol.792; Trypućko 918; Emblematy 61; VASL 16, 37.

Wersja elektroniczna: <https://cyfrowe.mnk.pl/dlibra/publication/27213>

GRATULATIONES

Tyt. ant. kurs.: GRATVLATIONES|| ET|| ACROAMATA|| ILLVSTRI AC||
MAGNIFICO DOMINO D. ADA-||MO SENDIVOIO A CZARNKOVV|| MA-
IORIS POLONIAE GENE-||RALI PYSDRENSIS Q. ETC. ETC.|| CAPITANEO
CALIS-||SIVM INGRESSO.|| A Studiofo iuuentute Collegij Calijienjis|| *ant.*
SOCIETATIS IESV facta.|| *ant.* NISSAÆ,|| Imprimebat Andreas Reinhec-
kel.|| *ant.* ANNO CIO. IO. XCIII.||

Uwagi: wydane w Nysie u Andreasa Reinheckela w r. 1593. Na odwrocie karty tytułowej herb Adama Sędziwoja: Nałęcz. W kolofonie drzeworytowy herb jezuitów z IHS. Dzieło napisane przez jednego ze studentów kolegium kaliskiego.

Bibliografia: E XIV 527; W III 2915; Ossol. 927.

GRATULATIONES

Tyt.: Gratulationes|| *ant.* ILLVSTRI.|| ET MAGNIFICO|| DOMINO D. HIERONYMO|| GOSTOMSKI DE LEZENICZE,|| PALATINO POSNANIENSI, CAPITA-||NEO SRZEDENSI, VARE-||CENSI, &c. &c.|| *kurs.* In aufpicatißimo eius in Palati-||natum Pofnaniensfem ingreffu,|| factae.|| A Studiofa iuuentute in Colle-||gio Pofnaniensfi Societatis|| *ant.* IESV.|| *kurs.* POSNANLÆ|| Apud viduam ω hæredes Ioan|| Wolrabi.|| CIO. IO. XCIII.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w oficynie wdowy i dziedziców Jana Wolraba w r. 1593. Strona tytułowa w ramce drzeworytowej, na odwrocie strony tytułowej herb drzeworytowy Hieronima Gostomskiego. Druk zawiera także inne grafiki drzeworytowe.

Bibliografia: E XVII 285; Sommervogel VI, kol. 1052; W I 588; WW 87; Trypućko 924; Piek. Kórń. 527; BJP XVI 959.

Wariant tytułu: Gratulationes Serenissimo ac Potentissimo principi Stephano I [...] a studiosis Colegij Vilmensis Societatis Iesu

Tyt. ant.: GRATVLATIONES.|| SERENISSIMO|| AC POTENTISSIMO|| PRINCIPI, STEPHANO I. DEI|| GRATIA, REGI POLONIAE, MAGNO|| Duci Lituaniæ, Rufsiaë, Prufsiaë, Mafouiaë, Samogitiaë,||Liuoniaë, nec non Principi Tranfiluaniae, &c. decretæ,||& in fortunatiffimũ S. R. M. fuæ Vilnam aduë||tum fcriptæ, Anno Domini 1579.|| A Studiofis Collegij Vilmensis, Societatis I E S V.||*ant.* V I L N Æ.|| Anno à Christo NATO, 1579. Typis Illuſtr: Domi-||ni D. Nicolai Chriſtophori Radiuili, Ducis &c. Ioan-||nes Slecki excudebat.||

Uwagi: wydane w Wilnie przez M. K. Radziwiłła w drukarni Jana Ślęckiego w r. 1579. Autorami wierszy są studenci kolegium wileńskiego: Mikołaj Brzeziński, Jerzy Koracz, Jan Plocensis, Marcin Sienkiewicz, Albert Starzeski, Krzysztof Chojecki, Jerzy Czartoryski, Albertus Iarnowski, Piotr Strzelec, Stanisław Kliczewski, Gabriel Woyna, Aleksander Polubieński, Walenty Głokowski (Głokowij), Albert Bagiński, Marcin Mazowiecki, Hieronim Grajewski, Nicolaus Karp, Adam Komlewicz, Georgij Kal.

Bibliografia: E XII 407-408; Sommervogel VIII, kol. 790; W III 2667; Trypućko 927; Piek. Kórń. 531; VASL 17, 41.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13672>

GRATULATIONES

Wariant tytułu: Gratulationes Sigismundo III in Vilnam adventu factae Vilnae 1589.

Tyt. ant. kurs.: GRATVLATIONES|| SERENISSIMO|| AC|| POTENTISSIMO|| PRINCIPI,|| SIGISMVNDQ|| III. D. G. REGI|| POLONIÆ MAGNOꝑ|| Duci Lithuanix. &c. &c.|| *kurs.* In optatissimo v felicitissimo S. R. M. fuæ|| Vilnam aduentu, factæ.|| Ab Academia Vilnēsi Societatis IESV.|| *kurs.* VILNÆ, || Typis Illuſtriff. Principis Nicolai, Chri=||ſtophori Radiuili, Ducis Olicæ, &|| Nieſcuiczi, Comitis Sydlowiecij, &c.||Caſtellani Trocenſis. &c.|| *kurs.* M. D. LXXXIX.

Uwagi: wydane w Wilnie przez M. K. Radziwiłła w 1589 r. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się herb królewski Zygmunta III Wazy i dołączony do niego epigram. Zawiera utwory w wielu językach (po polsku, francusku, włosku, niemiecku, hiszpańsku, angielsku i litewsku).

Bibliografia: E VIII 88; W III 2855; Sommervogel VIII, kol. 791; Trypućko 926; Ossol. 929; Piek. Kórn. 529; VASL 22, 84; por. Pilichowski 3.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13697>

GRATULATIONES

Tyt. ant.: GRATVLATIONES|| IN PROMOTIO-||NE DOCTISSIMI|| SIMVL ET VIRTUTE|| ORNATISSIMI, D. VALEN-||tini Dąbkouij, aad Magiſterij Philoſo-||phici gradum, eidem oblataæ.|| *kurs.* A quibusdam ſpectata eruditione iuuenibus, in alma Colle-||gij Vilnnſis Societatis *ant.* IESV Aca-||demia conſcriptæ.|| *ant.* VILNÆ,|| Typis Ioannis Velicenſis in lucem editæ.||

Uwagi: wydane przez Jana Karcana (Velicensis) w Wilnie w Drukarni Akademickiej w r. 1587. Druk ukazał się z okazji promocji Walentego Dąbkowskiego i zawiera wiersze pisane przez jego kolegów: Wawrzyńca Bojera SJ, Jana Antoniego Preuschoffa, Wawrzyńca Kocha i Heronima Pocieja.

Bibliografia: E XV 2; Piek. Kórn. 526; BJP XVI 960, Darowski s. 172.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/376276/edition/296263/content>

GRATULATIONES

Tyt. ant. kurs.: GRATVLATIONES NEOMYSTICAE|| REVERENDO AC|| ERVDITO VIRO D.|| FRANCISCO SVCHO-||LEWSKI PONT. MAX. ALV-||MNO, S. THEOLOGIÆ IN ACADE-||MIA VILNEN. S. I. AVDITORI.

SACRIS|| PRIMVM OPERANTI: A NONNVLIS EIVS-||DEM ACADEMIAE
STVDIOSIS AMORIS ET OBSER-||uantiaē ergo oblatæ.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w Wilnie w 1595 r. Na karcie tytułowej znajduje się IHS.

Bibliografia: Trypućko 925; VASL 17, 39.

Wersja elektroniczna: https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/en/islandora/object/kolekcijos%3AVUBo1_000475727#00001

GRATULATIONES

Tyt. ant. kurs.: IN PRIMO|| FOELICISS: AT-||QVE OPTATISS: IN SV-||AM
PRAEFECTVRAM POSNA-||nienfem aduentu, Spectabilis & Magnifici
Domini D.|| *ant.* ANDREÆ à Bnin *ant.* OPALENSKI, Supremi|| Regni
Poloniae Marfchalcy maioris Polo-||niae Generalis, itemq Rohati-||nen
&SRemen:/ Capitanei|| &c.|| *ant.* GRATVLA-||TIONES|| a QUISBUSDAM
Colegij POSnaniensfis Socie-||tatis *ant.* IESV f tudiosis|| conscriptae.|| Anno
ant. CHRISTI|| MDLXX VIII.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w 1558. r. w drukarni Melchiora Neringa. W kolofonie adres wydawniczy: *ant.* POSNANIAE.|| ANNO DOMINI 1578.|| Autorami wierszy są studenci kolegium poznańskiego: Krzysztof Spotecki, Łukasz Chwałkowski, Mikołaj Mierzewski, Mikołaj Pawłowski, Jakub z Pobiedzisk, Wojciech Krajewski, Jan Czysz, Piotr Pawłowski, Piotr Thurzyński, Sebastian Zapolski.

Bibliografia: Pilichowski 24; Trypućko 929.

GRATULATIONES

Tyt. ant.: IN PRIMO|| FELICISSIMO OPTATISSIMOQ.|| ILLVSTRIS ET||
MAGNIFICI DOMINI,|| D. ADAMI SENDIVOII,|| A CZARNKOW:|| MA-
IORIS POLONIAE GENERALIS,|| Pysdrenififq, &c. &c. Capitanei,|| in suam
Præfecturam|| Adventu|| *ant.* GRATVLATIONES|| A STVDIOSA IUVEN-
TVTE,|| COLLEGII POSNANIENSIS|| SOCIETATIS IESV|| [facta.]|| *kurs.*
POSNANIÆ, || In Officina Joannis Wolrabi, vidua et Haeredes eius.|| CIO.
IO. XCIII.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w oficynie wdowy i dziedziców Jana Wolraba w r. 1593. Adres wydawniczy powtórzony w kolofonie. Autorami wierszy są studenci poznańskiego kolegium jezuitów: Łukasz Sierakowski, Łukasz Cielecki, Bartłomiej Myrczyński, Jan Borek, Szymon Szurzyński, Sebastian Wapierski, Baltazar Volboriensis (Wolborski), Jan Craiensis (Krajewski), Bartłomiej Gośniewski, Jan Adam Zaliński, Jan Węgorzewski, Jan Ridziński, Michał Ponecensis, Stanisław Mierzewski, Marcin

Boxa Radoszowski, Bogusław Boxa Radoszowski, Dawid Fischer, Maciej Culmensis, Andrzej Czeski, Adam Zabłocki, Benedykt Rogaski, Łukasz Crivinensis.

Bibliografia: E XIV 527; Sommervogel VI, kol. 1052; W II 1765; Trypućko 930; BJP XVI 958; Ossol. 928; Piek. Kórn. 525.

GRAZIANI Antonio Maria

[Tł. **Jakub WUJEK**]

Tyt. got.: Prawdziwa sprá= ||wá o rozmowie álbo Diſpu=||tácyey/która miał Pan Ja=||kub Niemoiewski w Wárſzáwie|| ná Seymie/przy zacnych lu=||dziach z Fránciſzkim To=||letem Theologiem Socie=||tatis IESV/ Roku|| 1572|| Wydaná przez Profeffory|| Collegium POznáńſkiego|| Societatis IESV.|| Kácerſkiego człowieká po pir=||wszym y wtorym ſtrofowániu ſtrzesz sie|| wiedzac iż wywrócony ieſt/ który táko=||wy ieſt/ y grzechy bedac włáwnym ſumnie=||niem potepiony/ Tit: 3.|| W POznániu/ w Drukárni|| Janá Wolrabá/ Roku|| 1580.

Uwaga: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w r. 1580 (po 1. VIII). W tekście znajduje się inicjał z jeleniem. Estreicher notuje jeden egzemplarz w Bibliotece Czartoryskich, ale egzemplarzy jest więcej, w tym m.in. Biblioteka Jagiellońska posiada również ten druk w wersji dwujęzycznej.

Bibliografia: E XXXIII 339; W II 1557; WW 12; Piek. Kórn. 1608; BPW 375; BJP XVI 957; Ossol. 930.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/5647/edition/5377?language=en>

GROCHOWSKI Stanisław

zob.: **F. ANDROZZI**, Tyt. ant.: SCIESZKA|| POBOZNEGO|| Chrześcíná. ||

GRODZICKI Stanisław

Tytuł: Ewanielik/ X.D. Stanisława Grodzickiego Societatis Iesu.

Tyt. ant.: EWANIELIK|| X. D. Stánisławá Grodzickiego, Soci-||etatis *ant.* IESV.||

Uwagi: wydane w Wilnie w Drukarni Akademickiej, bez podanego roku. Informacja o miejscu wydania w kolofonie. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się drzeworytowa ramka.

Bibliografia: E XVII 390; W II 1935; VASL 17, 42 i 43.

GRODZICKI Stanisław

Tytuł ujednolicony: O czyściu pierwsze kazanie

Tytuł: [O czyściu pierwsze kazanie.] Kazanie na pogrzebie księżnej Katarzyny z Tęczyna Radziwiłłowej wojewodziny wileńskiej, miane w Kościele Tumskim Wileńskim dnia 20 Julii 1592. Trutina Psychotopii przeciw temu kazaniu przez Ministra Nadwornego [=Andrzeja Chrzastowskiego] wydanej.

Wariant tytułu: Kazanie na pogrzebie księżny Katarzyny z Tęczyna Radziwiłłowej, woiewodziney wileńskiej

Tyt. ant.: KAZANIE|| got. Ná pogrzebie|| Oświeconey Księżny J. M. Pániey|| P. Kátárzyny z Tęczyná Rádziwiłłowej/ Woiewodziney Wileńskiey &c. &c. ||Miáne W kościele Tumskim Wileńskim/||Dnia 20 Julij. Roku Pánjkiego 1592.||Przez X. D. Stánisławá Grodzickiego/||Theologa Societatis Iesu.|| ant. A PRZYTYM|| TRVTINA PSYCHOTOPII,|| przeciw temu kàzaniu przez Ministrá Nadwornego|| wydanej.|| ant. W WILNIE|| W Drukarni Academij Societatis Iesu Anno Domini|| 1592. Przez Danielà Laczyciufa.||

Uwagi: wydane w 1592 r. w Wilnie w Drukarni Akademickiej przez Daniela Łęczyckiego. Druk zawiera dedykację autora dla Lwa Sapiehy, W. X. Litewskiego, Kanclerza, etc. (1557-1633). Dzieło współwydane z tytułem nagłówkowym i wspólną paginacją (strony 45-111) – odpowiedź na dzieło Andrzeja Chrzastowskiego „Psychotopia abo czyściec”. Tytuł w ramce typograficznej.

Bibliografia: E XVII 389-390; W III 2895; Piek. Kórn. 540; VASL 17, 46.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13615>

GRODZICKI Stanisław

Tytuł: O czyściu kazanie wtore 26 stycznia miane w Kościele św.Jana przy pogrzebie książęcia Olbrychta Radziwiłła W. Ks. Litewskiego wielkiego marszałka etc...

Tyt. ant. kurs.: O CZYŚCV|| KAZANIE|| WTORE X.D. STA-||NISLAWA GRODZIC=||KIEGO, THEOLOGA|| SOCIETATIS IESV|| got. 26. dnia Stycznia miane||w kościele S. Janá,|| Przy pogrzebie Oświeconego Książęcia|| Jego X. M. Paná/ Páná Olbrichtá Rá=||dziwiłá Książęcia ná Ołyce y Nieświeżu/|| W. X. Litewjkiego/ wielkiego|| Marśalká/ Stárofty Ko=||wieńjkiego/ Kamborjkie=||go/ zc. zc.|| ant. W WILNIE|| W Drukarnie Academij ant. SOCIETATIS IESV|| Roku Pánjkiego 1593.||

Uwagi: wydane w Wilnie w Drukarni Akademickiej w 1593 r. Na karcie tytułowej ramka drzeworytowa oraz symboliczna winieta (drzeworytowa) z herbem jezuitów (IHS).

Bibliografia: E XVII 390; VASL 18, 45.

GRODZICKI Stanisław

Tytuł: O jednej osobie w używaniu Sakramentu Ciała Pańskiego w Kościele Bożym zwyczajnej kazań sześć.

Tyt. ant.: O IEDNEY|| OSOBIE|| *got.* W używaniu Sakramentu|| Ciała Pańskiego/ w Kościele|| Bożym zwyczajney.|| *ant.* KAZAŃ SZEŚĆ.|| X. D. Staniśławá Grodzickiego.|| Societatis *ant.* IESV.|| W WILNIE,|| *got.* Roku Pańskiego.|| *ant. kurs.* M. D. LXXXIX.||

Uwaga: wydane w 1589 przez Jana Karcana; karta tytułowa w drzeworytowej ramce, sporadyczne marginalia.

Bibliografia: E XVII 390; W I 541; Piek. Kórn. 542; BJP XVI 964; BPW 100; Ossol. 944; VASL 18, 47.

GRODZICKI Stanisław

Tytuł ujednolicony: O poprawie kalendarza

Wydanie 1:

Tyt. ant.: O POPRAWIE|| KALENDARZA.|| *tyt. got.:* Kazanie dwonie X. Staniśławá|| Grodzickiego/ Doktorá/ y Profesforá|| w Akademii Wileńskiej/ *tyt. ant.:* SOCIETATIS|| IESV. Pierwsze poście w Białá/ á wto=||re/ w druga po Wielkieynocy Nie=||dziele/ w kościele u S. Janá|| miane/ w iedno zebra=||ne y wydane.|| Przez Staniśławá Młodeckiego.|| Omnia honeftè & fecundùm ordinem,|| fiant in Vobis. 1. Cor. 14.|| *tyt. got.:* W Wilnie/|| Roku Pańskiego/ 1587.||

Uwagi: wydane w Wilnie w 1587 r. w drukarni Jana Karcana; zawiera drobne incipity.

Bibliografia: E XVII 390-391; BJP XVI 965; Pelc Kórn. 1774; Piek. Kórn. 543; Ossol. 945; W II 1656.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13664>

Wydanie 2:

Tyt. ant.: O POPRAWIE|| KALENDARZA.|| *tyt. got.:* Kazanie dwonie X. Staniśławá|| Grodzickiego/ Doktorá/ y Profesforá|| w Akademii Wileńskiej/ *tyt. ant.:* SOCIETATIS|| IESV. Pierwsze poście w Białá/ á wto=||re/ w druga po Wielkieynocy Nie=||dziele/ w kościele u S. Janá|| miane/ w iedno zebra=||ne y wydane.|| Przez Staniśławá Młodeckiego/|| powtore już wydane.|| Omnia honeftè & fecundùm ordinem,|| fiant in Vobis. 1. Cor. 14.|| *tyt. got.:* W Wilnie/|| Roku Pańskiego/ 1587.||

Uwagi: wydane w Wilnie w 1587 r. w drukarni Jana Karcana; zawiera drobne incipity.

Bibliografia: E XVII 390–391; W I 511; BJP XVI 966; Pelc Kórn. 1774; Piek. Kórn. 543; BPW 101; Ossol. 946.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/o-poprawie-kalendarza-kazanie-dwoie-x-stanislaw-grodzickiego-pierwsze-poscie-w,Nzc1NzM2MDU/9/#info:metadata>

Wydanie 3:

Tyt. ant.: O POPRAWIE|| KALENDARZA.|| *tyt. got.:* Każanie dwoie|| X. Staniśławá Grodzickiego|| Doktorá/ y Profejsorá w Akadémiey|| Wileńskiey *tyt. ant.:* SOCIETATIS IESV.|| W Roku Páńskim 1587.|| Pierwsze Poście w Białá/ á drugie|| we wtora po Wielkieynocy Niedzie=||le/ w kościele u S. Janá miane/|| w iedno zebrane/|| A teraz przez Autora przeyrzáne / y|| po trzecie wydáne.|| Omnia honejtè & secundùm ordinem,|| fiant in Vobis. J. Cor. 14.|| *tyt. ant.:* W WILNIE,|| Roku Páńskiego/ 1589.||

Uwagi: Data i adnotacja odnosząca się do wydania z 1589 roku znajduje się w kolofonie z uwagą, że jest to trzecie wydanie dzieła.

Bibliografia: E XVII 391; BJP XVI 967; W II 1700; Piek. Kórn. 544; BPW 102; Ossol. 947.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/o-poprawie-kalendarza-kazanie-dwoie-x-stanislaw-grodzickiego-doktora-i-professora-w,Njc1NjAwMTA/4/#info:metadata>

GRODZICKI Stanisław

Tytuł ujednolicony: Prawidło wiary heretyckiej

Wariant tytułu: Pierwsza centuria fałszerstw w wierze z Obrony postylle kacerskiej od Grzegorza z Żarnowca wydanej

Tyt. ant.: PRAWIDŁO|| WIARY HERETYCKIEY.|| *got.* To iest/ okazańie i3|| wodzowie Kácerscy/ nie piŃmo ś. ále|| włafny mozg Ńwoy/ zá Regule álbo práwidło|| wiary Ńobie máia.|| *ant.* A PRZYTYM|| PIRWSZA CENTVRIA, ALBO STO IAWNYCH FALSZERSTW|| *got.* w wierze/ 3 Obrony Postylle Kácerskiey/ od|| fálecznego Proroká Grzegorzá Zárnow=||cá wydaney/ zebránych.|| Przez D. Staniśławá Grodzickiego|| Theologá Societatis *ant.* IESV.|| z Regum 22.|| WyŃtaŃił duch (3ły) y stánał przed Pánem (Bogiem) y rzekł.|| Ja go okutam. Rzekł mu Pan. W czym3e go okutaŃ? Odpowie=||d3iał. Poyde á będę duchem kłamliwym w uŃtach wszystkich (falecz=||nych) Prorokow iego. I rzekł Pan. Zwied3ieŃ y przemozeŃ id3ze a uczyń ták.|| W Wilnie.|| W Drukárni Académiey *ant.* SOCIETATIS IESV.|| Przez Dánielá LencycyuŃá: Roku|| Páńskiego: 1592.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w Wilnie w 1592 r. Druk zawiera przedmowę do Czytelnika z 21. listopada 1591 r.

Bibliografia: E XVII 391; W I 578; BJP XVI 968; Pelc Kórn. 1775; Piek. Kórn. 545; Hor 80; Ossol. 948; VASL 18, 48.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13541>

GRZEGORZ XIII, papież

zob.: **J. UCHAŃSKI, Tytuł:** O miłościwym lecie list Jego Miłości Księdza Arcybiskupa Gnieźnieńskiego. Item list papieski na nie. Item list papieski drugi, który zowią Bullam Cenaë Domini, ...

GRZEGORZ z Sambora [SAMBORITIANUS GREGORIUS]

Wariant tytułu: Divi Stanislai Costuli Poloni vita

Wariant tytułu: Vita sancti Stanislai Costuli Poloni

Tyt. ant.: D. STANISLAI|| COSTVLI|| POLONI,|| VITA.|| Per V. GREGo-
rium Sambo=||ritanum scripta.|| VIXIT D. COSVLVS|| Anno à CHRISTO
nato,|| M. D. LXVIII.|| AD LECTOREM CA=||THOLICVM|| Semper habet
Romana fuos Ecclesia Sctōs:|| Luthrica quē Sctūm dat Synagoga fuū~||
S. G. || ESCVSVM OPVSCVLVM|| Cracouię apud Stani]l Scharffenberg||
Anno D. M.D.LXX.||

Uwaga: wydane w Krakowie w drukarni Stanisława Szarffenberga w 1570 r. Na karcie tytułowej znajduje się grafika drzeworytowa przedstawiająca herb Stanisława Słomkowskiego arcybiskupa lwowskiego.

Bibliografia: E XXVII 50; Ossol. 2194; Piek. Kórn. 1275.

HAPP Kasper

Wariant tytułu: Responsio ad notationem cuiusdam Matthaei Dresseri
Tyt. ant. kurs.: RESPONSIO|| AD NOTATIO-||NEM CUVVSDAM||
MATTHÆI DRESSERI, QVA||ILLmum ROBERTVM CARDINA-||LEM
BELLARMINVM, ANTONIVM POS-||SEVINVM & LVDOVICVM ROGE-
RIVM|| è Societate IESV Theologos, gloriosè|| Lutheranus Ludimagifter||
prouocat.|| *kurs.* Cum Breui erratorum Compendio,|| quæ in Bellarmini
confutatione edi-||ta Anno 1591. Drefferus|| commiserat.|| Auctore GA-
SPARO HAP, Pofna-||nienfi, Sac. Theol. Baccalaureo||& Auditore.|| 1. REG.
XIII.||Et aiebat Philistæus. Ego exprobaui agmi-||us Ifraël hodie. Date mihi
virum, & ineat-||um fingulare certamen.|| *kurs. ant.* POSNANIAE, 1600. ||

Uwagi: wydane w Poznaniu w oficynie Barbary Wolrabowej i spadkobierców Jana Wolraba w r. 1600.

Bibliografia: E XVIII 40; Ossol. 1006.

HELIODORUS z Emesy

[Tł. Stanisław WARSZEWICKI]

Tytuł: Ethopika

Wydanie 1:

Tyt. ant.: ΗΛΙΟΔΩΡΟΥ|| ΑΙΘΙΟΠΙΚΩΝ|| ΒΙΒΛΙΑ ΔΕΚΑ|| HELIODO-
RI|| ÆTHIPICORVM|| LIBRI X.|| *kurs.* Collatione *ant.* MSS Bibliothecæ
Pallatinæ ω aliorum,|| emendati ω multu in locis aucti, || *ant.* HIERONYMI
COMMELINI OPERA.|| Apud Hieronymum Commellinum,|| *ant.* ANNO
CIO IO XCVI.||

Uwagi: wydane w Heilderbergu u Hieronima Commelinusa jako jeden z tomów
w serii w r. 1596. Tytuł zarówno po grecku, jak i po łacinie.

Bibliografia: E XVIII 86; SPTK IV 393; BJP XVI 1048; H 1674.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/8737/edition/7887/content>

HERBEST Benedykt

Tytuł ujednolicony: Arithmetica linearis¹⁶

Wydanie 1 (3):

Tyt. ant.: BENEDICTI|| HERBESTI|| NEAPOLITANI|| ARITHMETICA||
LINEARIS.|| IN QVA ET VSVM EIVS AR-||TIS PLANIOREM, ET SER-
MO-||NEM LATINVM CVLTIO-||REM, VIDEBIS.|| Acceßit COMpedium
Profodiæ,||in tabellas diftractum: cum vfu|| Præceptorum.|| *ant.* AD ARI-
THMETICAM|| SVAM.|| arabicas qniqunę Scholis eiecerit artes|| Ille pro-
bat numerous, Linea culta, tuos.|| B. H.|| Apud Matthæum Siebeneycher.
Anno|| Domini. 1 5 7 4.||

Bibliografia: E XVIII 119; Sommervogel IV, kol. 290.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/benedicti-herbesti-neapolitani-arithmetica-linearis-in-qva-et-vsVM-eivs-artis-planioREM,NzQwNTAzMjc/>

¹⁶ Są to kolejne dwa wydania podręcznika Herbesta, który ten pierwotnie wydał nie będąc jeszcze jezuitą, jako profesor Akademii Krakowskiej (1561, 1564). Ponownie wydano je i to dwakroć po wstąpieniu Herbesta do jezuitów.

Wydanie 2 (4):

Tyt. ant.: ARITHME=||TICA LINEA=||RIS,|| eig adiuncta||*ant.* FIGVRATA,|| cum quibusdam ex|| *ant.* COMPVTO||neceffarijs;||auctore BENEDICTO|| HERBESTO, Societatis|| IESU Presbytero,|| cum facultate Superiorum.||*ant.* CRACOVIAE,||CVM GRATIA ET, PRIuilegio S. R. M.||In Officina Matthæi Siebeney-||cher: Anno DOMini||1577.

Bibliografia: E. XVIII 119; Sommervogel IV, kol. 290; Ossol. 1041.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=7906>

HERBEST Benedykt

Tytuł: Prodomus. Przesłaniec albo goniec

Tyt. ant.: PRODROMVS|| Przesłaniec ál=||bo Goniec/ X. Benedy=||ktá Herbestá:|| Ná przeciwko Odpowiedzi|| Páná Jákuhá Niemo=||iewskiego.|| Do Przesłáncá ál=||bo Goncá fwego.|| Broń Gończę/ Powśechne Wi-áre:|| Niżeż Odśczepieństwa Niewiáre:|| Maś Principia prawdziwe; Stum Kácerstwa obledliwe.|| *ant.* CRACOVIAE.|| In Officina NICOLai Scharffenberg.|| Anno *ant.* M. D. LXXI.||

Uwagi: wydane w Krakowie w drukarni Mikołaja Szarffenberga w 1571 r.

Bibliografia: E XVIII 123; Sommervogel IV, kol. 293.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/prodromvs-przeslaniec-albo-goniec-x-benedykta-herbesta-na-przeciwko-odpowiedzi-pana,NzQwNTAxNTc/o/#info:metadata>

HERBEST Benedykt

Tytuł: Wiary Kościoła Rzymskiego wywody

Wydanie 1:

Tyt. ant.: WIARY|| KOSCIOLA|| RZYMSKIEGO|| WYWODY|| *got.* y|| Greckiego Niewolstwa|| Hiftorya:|| dla|| Jedności.|| Z Kościelney dłużzey hiftoryey/ dla|| Rusi náwrocenia piśaney/|| Wypisał to|| X. Benedykt Herbest Socie-||tatis IEfu Káplán/|| zá|| Stárzzych swoich po=||zwoleniem.|| Ná kart niewiele/wiele wielkich rzeczy tu skrocono/||y Regeftrzyk przydano.||

Uwagi: wydane w Krakowie w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w 1586 r. W tekście znajduje się informacja datująca przedmowę („Pisano we Lwowie, Miesiąca Maia, Roku Pańskiego, 1586”). Data druku znajduje się w kolofonie: *got.* W Krákwowie/||

W Drukárni Andrzej=||iá Piotrkowczyká. Ro=||ku Páñfkio/ 1586.|| Druk uważa się za pierwszy polski katechizm¹⁷.

Bibliografia: E XVIII 123–124; Sommervogel IV, kol. 293; W II 1645; Wielewicki I, s. 180; Piek. Kórn. 609; BJP XVI 1076.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/11996>

Wydanie 2:

Tyt. got.: Zá wiára|| ant. KOSCIOŁA|| RZYMSKIEGO|| got. Dowody|| Przećiw Grekom y Or=||mianom.

Uwagi: wydane w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w 1586 r., druk ma charakter plakatowy.

Bibliografia: Piek. Kórn. 601.

Wersja elektroniczna: https://platforma.bk.pan.pl/pl/bib_records/254843

HOZJUSZ Stanisław

Wersja tytułu: Opera omnia in duos diversa tomos

Tyt. ant.: D. || STANISLAI || HOSII S. R. E. CAR=||DINALIS, MAIORIS POENITEN=||TIARII, ET EPISCOPI || VARMIENSIS, || OPERA OMNIA IN DVOS DIVISA TO=||MOS, quorum primus ab ipso auctore plurimis subinde || in locis, integris & dimidijs paginis sic auctus & re-||cognitus, vt nouum opus fere cenferi possit. || Secundus autem totus nouus, nuncq, || primum typis excufus, || ant. ACCESSERE NECESARII ATQVE || kurs. copiofi Indices, cum locorum Sacrae scripturae explicatorum, || tum etiam eorum omnium, quae in hisce operibus || obseruatione digna censentur. || Saluo in omnibus sanctae Sedis Apostolicae iudicio. || ant. COLONIAE, || Apud Maternum Cholinum. || ant. ANNO M. D. LXXXIII. || Cum Gratia ω Priuilegio Caesareae Maiest. in Decennium. ||

Uwagi: wydane w Kolonii w drukarni Maternusa Cholinusa. Zawiera dedykacje: w tomie 1. dla biskupa od wydawcy, papieża, Henryka Walezego oraz w tomie 2.: dla Stefana Batorego, od Stanisława Reszki. Na stronie tytułowej herb drzeworytowy.

¹⁷ Por. K. Mazurkiewicz, *Najstarszy katolicki katechizm polski*, „Przegląd Teologiczny” 6 (1925), s. 187–220; także I. Myćko, *Przyczynki do dziejów polemiki religijnej w Przemyskiem w XVI wieku*. Benedykt Herbest, Andrij Kołodyński, Iwan Wiszeński, w: *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, T. 2, Przemysł 1994, s. 61–68 oraz D. Kuźmina, *Katechizmy w Rzeczypospolitej XVI i początku XVII wieku*, Warszawa 2002, s. 33–37 (katechizm B. Herbesta).

Zawiera:

Tyt. ant.: PALINODIAE SIVE|| RECANTATIONES SEPTEM, FABIANI|| QVADRANTINI GEDANENSIS,|| *kurs.* CVM FACTVS ESSET EX LV-||therano Christianus, recitatae Braunsbergae in|| Collegio Societatis Iesu.||Ab Ilustriff. Cardinali Hofio conscriptae.

[Fabian **KWADRANTYN**]

[Stanisław **HOZJUSZ**]

t. 1, s. 719-757.

Tyt. ant. FRIDERICI BAR=||SCII AD FABIANVM ORATIO.

[Fryderyk **BARTSCH**]

t. 1, s. 733-736.

Tyt.: Franciscus Torrentis Societatis Iesu Stanislae Hofio Cardinali.|| Epistola CLXXV.||

[Francisco **TORRES**]

t. 2, s. 331-336

Bibliografia: E XVIII 289; BJP XVI 1125; H 5136; Ossol. 1119; BUW 4971.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/17085>

IGNACY Loyola św.

Tyt. ant.: EXERCITIA|| SPIRITVALIA|| Ignatij de Loyola|| *kurs.* Cum facultate Superiorum|| *ant.* VILNAE.|| Anno M. D. LXXXIII.||

Uwagi: wydane w Wilnie w drukarni M. K. Radziwiłła w 1583 r.

Bibliografia: E XXXI 391; BJP XVI 1171; Ossol. 1181; VASL 20, 65.

INNOCENTY III, papież

[**Tł. Jakub Wujek**]¹⁸

Tyt. got.: O w3gār-||d3ie Swiátá|| Albo|| O nędzy sta=||nu człowieczego.|| Troie Książki.|| Przej *ant.* *kurs.* INNOCEN-||CIUSA III.|| przed pułczwártá stá lat|| nápišáne/á teraz no=||wo ná Poljkie prze=||łożone.|| Roku 1571.||

Uwaga: miejsce i wydawca nieznany, wydane w 1571 r.

Bibliografia: E XVIII 579; SPTK IV 477; Bednarz s. 187.

¹⁸ W Bibliografii Estreichera przypisuje się tłumaczenie Stanisławowi ze Lwowa (Lwowczykowi), co podważył Mieczysław Bednarz, por. Bednarz s. 187.

JANUSZOWSKI Jan

Tytuł: Praeparationes devotae ad digne celebrandum, seu communicandum[m]

Tyt. ant.: PRÆPARATIO-||NES DEVOTÆ,|| AD DIGNE CELEBRANDVM,|| feu Communicandū, || *ant.* CVM VARIIS ORATIONIBVS, EX|| bonis & probatis Authoribus|| collectæ.|| *kurs.* Sacerdotes qui accedunt ad Dominum Jan-||ctificantur, ne percutiat eos.|| Exodi 19.|| *ant.* CRACOVLÆ,|| In Officina *ant.* LAZARI, Anno Dñi|| M. D. xcvj.||

Uwagi: wydane w Krakowie w Drukarni Łazarzowej w 1596 r. Wydanie ma dwie wersje: A. i B.¹⁹. Druk zawiera dedykację dla Jana Tarnowskiego datowaną „3. Cal. Octo. 1596”, którą podpisał Jan Januszowski. Tytuł dzieła oraz cały tekst wydany w drzeworytowych ramkach ze stylizowanych ornamentów roślinnych.

Bibliografia wariant A: E XVIII 478; E XXV 205; BJP XVI 1265; Ossol. 1170.

Bibliografia wariant B: E XVIII 478; E XXV 205; Ossol. 1170; Hor 102; FG 174; DRK s. 63; BJP XVI 1265.

JUNGA Adrian Jerzy

Tyt. ant.: ARTES ET IMPOSTVRAE,|| NOVI EVANGELII|| MAGISTRO-RVM.|| *kurs.* THESIBVS COMPREHENSÆ.|| Discutiendæ in Collegio *ant.* POSNANIEN.|| Societatis *ant.* IESV, Idibus Octobris, horis|| pomeridianis. Anno Domini,|| *ant.* M.D. LXXXIX.|| *ant.* PRÆSIDE|| *kurs.* HANDRIANO IVNGIO, EIVSDEM|| Societatis Theologo.|| Respondente Melchioro Prakouio, Phi=||lofophiæ in eodem Collegio|| Studiofo.|| *ant.* D. PAVLVS AD. ROMANOS|| cap. vlt. v. 17.|| ROgo uos, fratres, ut obseruetis eos, qui diffenfiones ω offen||dicula præter doctrinam, quam uos didicistis, faciunt: ω de-||clinate ab illis. Huiuscemodi enim Christo Domino nostro non fer-||uiunt, sed suo uentri: ω pler dulces sermones ω benedictiones|| seducunt corda innocentium.|| Poſnaniae, Typis Ioannis VVolrabi. M. D. LXXXIX.||

Uwagi: wydane w Poznaniu u Jana Wolraba w 1589 r. W katalogu Biblioteki Jagiellońskiej dzieło przypisano Melchiorowi Prakoviusowi, tymczasem autorem dzieła i też był Adrian Junga, natomiast bronił ich publicznie jego uczeń – tenże Melchior Prakovius.

Bibliografia: E XXV 213; W I 542; WW 65; Trypućko 2041; Ossol. 1969 (pod Prakovius); BJP XVI 1989; por. J. Gajda, *Ks. Adrian Junga obrońcą Kościoła w Polsce w XVI wieku*, Kraków 1999, s. 123.

¹⁹ Druk ten występuje w dwóch wariantach, które wydane są w tym samym miejscu i w tym samym czasie, jedyne co je odróżnia to napis na stronie tytułowej Cum gratia et privilegio (wariant A go nie posiada).

JUNGA Adrian Jerzy

zob.: **Tyt. ant.:** ASSERTIONES|| RHETORICÆ AC|| PHILOSOPHICÆ, QVÆ|| IN COLLEGIO POSNANIENSI || SOCIETATIS IESV, ANNO M. D. LXXXII, || In ſolenni Studiorum Innouatione, difpu=|| tandæ proponentur. || *ant.* RHETORICÆ, XXIII SEPTEMBRIS, HORA XII|| PHILOSOPHICÆ, EODEM DIE, HORA XIX.|| POSNANLÆ|| In officina Typographica IOannis VVolrabi. || M. D. LXXXII.||

JUNGA Adrian Jerzy

zob.: **Tyt. ant.:** ASSERTIONES|| THEOLOGICÆ, PHI=|| LOSOPHICÆ. DIALE=||cticæ, & Rhetoricæ, quæ in|| Collegio POſnaniensj Societatis IESV, ad initium|| Octobris huius anni M. D. LXXX. in|| ſolenni ſtudiorum Innouatione|| difputabuntur.|| POſnaniæ in Officina IOannis Volrhabi, A. D.|| M. D. LXXX.

JUNGA Adrian Jerzy

zob.: *Tyt. ant. kurs.:* PROPOSITIONES|| EX M. T. CICE·||RONIS TOPICIS||

JUNGA Adrian Jerzy

Tytuł: Rozwiązanie pięćdziesiąt i dwu Kwestyi

Wydanie 1:

Tyt. got. czerw.: Rozwiązanie|| Pięćdziesiąt y dwu|| *ant. czarn.* QVÆSTIY Miniſtrow Nowo=||Ewangelickich/ Jeżuitom|| żądanych;|| *ant. czerw.* O KO-SCIELE BOZYM,|| WŁASNOŚCI, ZNAKACH Y|| NAVCE IEGO,|| *got. czarn.* Ná *ant. czerw.* DWIE *got. czarn.* części rozdzielone. || *got. czerw.* W ktor-ych 156. znaczneyſzych|| Fałſow/ y potwarzy tychże Miniſtrow ná Ko-||ściół ſ. Rzymſk, y *ant. czerw.* DAWNOŚĆ prawdzi=||wey/ á nigdy od czaſów Apoſtolſkich nieuſtawiający|| Wiary y Ceremoniy tegoż Kościoła ſ. Rzymſkiego/ z piſma ſ. podania Apoſtolskiego/ Synodow y Do=||ktorow ſtarych Kościelnych/ dowo=||dnie się ukazuie. || Przez *czerw.* Adrianá Junge Societatis *ant.* IESV Theologá. || Ná końcu przydány *czerw.* ODPIS, ná kſiążki ie-||dnego Ewangeliká/ przeciw Obrázom chrze=||ścijánſkim/ tegoż Auctora. || Regęſtr náprzodku/ rzcęzy przednieyſzych/ które|| ſię opiſuia. || *czerw.* Z dozwoleniem Stárſzych. ||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Barbary Wolrabowej i dziedziców Jana Wolraba w r. 1593. W kolofonie adres wydawniczy: *got.* W POZNANIV,|| U Wdowy y Dziedzicow Janá|| Wolrabá.|| Roku Páńfkiego/ 1593.||

Bibliografia: E XVIII 664-665; W I 586; WW 90; BJP XVI 1280; Hor 105; Ossol. 1233; Piek. Kórn. 703.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/398803/edition/309863/content>

Wydanie 2:

Tyt. ant.: ROZWIA-||ZANIE|| Piąćdziesiąt y dwu Quę-||ftiy Miniřtrow Nowoëwan-||gelickich, Iezuitom zadanych;|| *ant.* O KOSCIELE BOZYM,|| włafności, znákach y nauce iego.|| Ná dwie Części rozdzielone.|| *ant.* PRZEZ ADRIANA IVNGE, Societatis *ant.* IESV|| THEologá, nápiřáne.|| *kurs.* Ná końcu przydano *ant.* ODPIS, ná książke iednego Kál-||winifty, przeciw obrázom Chrześciań-||skim, tegoż Authorá.|| Wßyřtko żnowu pilnie przeyřżrano/ y powtore wydano.|| Z dozwołeniem Stárßych.|| *ant.* W KRAKOWIE|| *kurs.* Roku Pańského, 1599.||

Uwagi: wydane w Krakowie w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w 1599 r. W kolofonie adres wydawniczy: *ant.* W KRAKOWIE|| W Drukárnicy Andrzeiá Piotrkowczyká.|| Roku Páńskiego, 1599.||

Bibliografia: E XVIII 665; W I 670; BJP XVI 1281; Ossol. 1234.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/12713/edition/11131/content>

JUNGA Adrian Jerzy

Tyt. ant.: SYNOPSIS|| NOVI EVANGELII.|| SEV|| DE DOCTRINA,|| MORIBVS, FRVCTI=||BVS, CHARACTERIBVS, ET|| HORRENDIS ATQVE IMPLACABILIBVS|| in Religione difsidijs *ant.* SECTARIORVM|| huius temporis, qui dici|| volunt|| *ant.* EVANGELICI.|| LIBRI TRES.|| *kurs.* VINDICIIS Miniřtri Radeouienřis Cal-||uiniani oppofiti,|| *ant.* AB|| HADRIANO IVNGIO|| Societatis *ant.* IESV Theologo,|| *kurs.* Alia, qua his libris pertractantur, pagina|| qua fequitur, indicabit.|| *ant.* POSNANIAE,|| M. D. XCV.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w 1595 r. u Jana Wolraba. W kolofonie napis: Ad majorem *ant.* DEI gloriam, *ant.* POSNANIAE|| ANNO|| CIO. IO. XCIII.||

Współwydane z:

Tyt. ant. kurs.: EPISTOLÆ IOANNIS|| CAPRI|| PSEVDOMINISTRIS|| PRIMVM LVATHERANI,|| DEINDE PICARDITÆ SEV CAL-||uiniani, ac nunc demum Anabaptiřtæ,|| & Samofateniani;|| *ant. kurs.* SOLIDA

CONFVTATIO.|| In qua|| *ant.* DE TRANSSBstantiatione panis & vini|| in Eucharistiæ Sacramento,|| *ant.* DE MISSÆ SACRIFICIO,|| DE ADORATIONE EVCHARISTÆ,|| *kurs.* Doctrina Catholica traditur, ω Aduer-||farij argument diluuntur.|| Scripta ad *ant.* HADRIANO IVNGIO, Socie-||tatis Iesu Theologo.|| edita vero à *ant.* D. ALBERTO EMPORINO S. Theo=||logiæ Doctore, ω Præposito S. Mariæ Magda=||lenæ Pofnanienfi.||

Bibliografia: E XVIII 664; WW 89; BJP XVI 1279; Ossol. 1232; Piek. Kórn. 702.

JURGIEWICZ Andrzej²⁰

Wariant tytułu: De pio et in sancta ecclesia iam inde ab apostolis receptissimo sacrarum imaginum usu. Theses in Academia Vilmensi disputande praeside Emanuele de Vega

Tyt. ant.: DE PIO, || ET IN SANCTA|| ECCLESIA IAM INDE AB APO=|| *kurs.* STOLIS RECEPTISSIMO SACRARVM|| IMAGINVM vfu: dég, sacrilega nouorum|| Inconoclastarum, in exterminandis illis, per|| summam Christi contumeliam, immanita=|| te: Item'g de Sanctorum venera=|| tione, & inuocatione|| *ant. kurs.* THESESES, || IN ACADEMIA VILNENSI|| *kurs.* disputandæ, aduerfûs impium v famosum libellum, || à Volano quodam, recenti Iconomachorum|| Archiministro, editum. || Propugnatore|| *ant.* ANDREA IVRGEVICIO, ||S. Theologiæ Candidato, & atrium liberalium|| ac Philosophiæ Magistro. || *ant.* PRÆSIDE, ||R. P. EMMANVELE A VEGA, ||in eadem Academia SS. Theologiæ|| Profeffore ordinario. ||1586. ||

Uwagi: wydane w Wilnie w Drukarni Akademickiej po 10 stycznia 1586 r. Zawiera dedykację dla Ludwika Fuligniego. Na odwrocie stronie tytułowej znajduje się godło jezuitów.

Bibliografia: E XVIII 675; W I 491; SPTK II 223; BJP XVI 1286; Ossol. 1247; VASL 18, 52.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13652>

²⁰ Jezuita polski posiadał, szczególnie w XVI w., wielu wybitnych pisarzy z zakresu teologii pozytywno kontrowersyjnej. Pierwszą wnikliwą diagnozę reformacji polskiej i plan jej zwalczania obmyślił Jakub Wujek. Opublikował pierwszy podręcznik teologii porównawczej w języku polskim *Judicium albo rozsądek niektórych Katoликów o Confessiey Sędmierskiej* (Kr 1570), poruszając w formie dialogu prawie wszystkie zagadnienia sporne między katolikami i zwolennikami reformacji. W jego ślady poszedł Andrzej Jurgiewicz, prowadzący polemikę z Andrzejem Wolanem, najpierw kandydat i bardzo zdolny student teologii, Żmudzian z pochodzenia, potem zaufany Radziwiłłów (dzięki nim został kanonikiem Katedry Wileńskiej). Zwalczał przed wszystkim Andrzeja Wolana, niekoniecznie w najładniejszy sposób. Zm. 1640 r. w Wilnie.

JURGIEWICZ Andrzej

Wariant tytułu: Responsio ad Andreae Volani libellum contra Summum Pontificem

Tyt. ant.: RESPONSIO|| R. D. ANDREAE|| IVRGEWIC, CANONI=||CI VILNENSIS, AD FAMO=||SVM ANDREÆ VOLANI CON-||tra summum Pontificem libellum, quem|| Apologiam contra calumnias Iefui-||tarum falsò inscripsit. || *ant.* SVMMA APOLOGIAE VOLANI.|| Carpit, nugatur, mentitur, anilia iactat,|| Verba in Pontifices innocuosq̃ viros.||

Uwagi: w chwili wydania A. Jurgiewicz nie był już jezuitą, ale druk ma charakter jezuicki, ponieważ skierowany jest przeciw pismom A. Wolana. Wydane w Wilnie w drukarni Jana Karcana po 28 VIII 1587 r. Na odwrocie k. tyt. znajdują się 4 wiersze Wawrzyńca Bojera na Wolana.

Bibliografia: E XVIII 676; Piek. Kórn. 706; BJP XVI 1289; VASL 19, 54. Książka znana w bibliografii pism W. Bojera: H. Biezais, A. Saareste, *Tuntematon vironkielinen 1500-luvum teksti*, „Virittäjä” 58 (1954), s. 47-61.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/12078/edition/10646/content>

KARNKOWSKI Stanisław

[JUNGA Adrian Jerzy²¹]

Tyt. ant.: IEO M. KSIEDZA|| STANISLAVVA KARN-||KOVVSKIEGO.|| ARCYBISKVPA GNIEZNIENSKIEGO,|| MESSIASZ|| *kurs.* ALBO,|| KAZANIA,|| O VPADKV Y NAPRAVVIE|| RODZAIV LVDZKIEGO, PRZEZ PRZY-||*got.* ście ná sviát Páná nášego *ant.* *kurs.* JEZVSA CHRI-||STVSA *got.* Syná Božego.|| Pržydáne ná końcu tegoß Auctorá|| *ant.* KAZANIE O DVVOLAKIM KOSCIELE.|| *got.* Chrześcijańskim. || *got.* W Poznánium,|| *ant.* M. D. XCVII.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni wdowy i dziedziców Jana Wolraba w r. 1597.

Bibliografia: W I 645; WW 110.

Wersja elektroniczna: <https://cyfrowe.mnk.pl/dlibra/publication/13537/edition/13327?language=pl>

²¹ Nie ulega wątpliwości, że współautorem dzieła był Adrian Junga, por. PSB XI 326.

KIERNOWISKI Krzysztof²²

Wariant tytułu: Epithalamium na wesele [...] Piotra Kroszyńskiego [...] i [...] Anny Sokolińskiej

Tyt. ant.: EPITHALAMIVM|| NA WESELE|| got. Wielmożnego Xiaże-||cia Jego M. Pána Pana Piotra|| Krośyńskiego/ Dzierżawcy Ponie-||wiejskiego/ Szádowjkiego/ Jc. Jc. Y|| Jey M. Xieźney Pániey Pániey|| Anny Sokolińjkiej/ dobrodzie=||iom ſwym Miłościwym.|| Krzyſtoph Kiernowjki Student Akadémiey|| Wileńjkiej S. I. y ſługá Ich Mcżi|| vniżony ofiárował.|| ant. W WILNIE,|| Roku Páńjkiego/1595.||

Uwagi: wydane w Wilnie w drukarni Jana Karcana w 1595 r. Druk w ramce drzeworytowej.

Bibliografia: E XIX 252; BJP XVI 1315; VASL 19, 56.

Wersja elektroniczna: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=671874>

KISZKA Stanisław, KISZKA Jan (Janusz)

Wariant tytułu: In avspicatvm illvstriss. ac reverendiss. [...] Benedicti Woynæ [...] episc. Vilnen. ad suam sedem ingressum gratvlatio

Tyt. ant.: IN|| AVSPICATVM IL||LVSTRISS: AC REVERENDISS.||Dńi D. Benedicti Woynæ|| D. G. Episc: Vilnen:||ad ſuam Sedem In=||greſſum,|| ant. GRATVLATIO,||A|| ant. kurs. STANISLAO, ET JO=||anne Kiſzka fratribus, in Academia|| Vilnen. Societatis Jefu|| studiojis, oblata.||Anno Domini 1600.||

Uwagi: wydano w Wilnie u Jana Karcana. Druk ma charakter dedykacji dla Benedykta Wojny, biskupa wileńskiego podpisany przez Stanisława Kiszkę i jego brata Janusza. Zawiera cztery ilustracje emblematyczne. Adres wydawniczy podany za P. Buchwald-Pelcową. Możliwe jest także, że książkę wydano w Drukarni Akademickiej.

Bibliografia: E nie notuje; Pilichowski 37; Trypućko 1342; Emblematy 108; VASL 19, 57.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/in-avspicatvm-illvstriss-ac-reverendiss-benedicti-woynæ-episc-vilnen-ad,MzUoNjko/2/#info:metadata>

²² Krzysztof Kiernowski był studentem Akademii Wileńskiej. Być może chodzi o tego samego studenta, który podpisał się jako Christophorus Kiersznowski w *Tyt. ant.*: THRENI|| IN OBITVM|| NOBILIS ET GE-||kurs.NEROSI ADOLESCEN-||TIS NICOLAI SZYMANOW-||SKI.

KLAU Christoph**Tytuł ujednolicony:** Gnomices, Gnomika**Tyt. ant.:** GNOMONICES|| LIBRI OCTO, ||IN QVIBVS|| Non solum horologium solariũ, || sed aliarum quoq̃ rerum|| quæ ex gnomonis umbra|| cognofci pofunt, de fcriptiones|| Geometrice demonftrantur. || AVCTORE|| CHRISTOPHORO|| CLAVIO BAMBERGENSI|| SOCIETATIS IESV. || Maiorum permiſu. || ROMÆ APVD FRANCISCVM ZANETTVM. || M. D. L. XXXI||**Uwagi:** strona tytułowa w grafice, bardzo rozbudowana, na kształt pomnika, herb IHS i napis na szarfię w dolnej części druku, liczne drzeworyty w tekście; druk dedykowany królowi Stefanowi Batoremu. Wydane w Rzymie u Franciszka Zanettiego w r. 1581.**Bibliografia:** E XIV 296; Sommervogel II, kol. 1215; W I 394; BJP XVI 1316; Hor 42; Ossol. 398.**Wersja elektroniczna:** <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=8248>**KONARSKI Jan****Tytuł:** Kazanie**Tyt. ant.:** KAZANIE,|| got. ktore miał X. Jan|| Conarius Rektor Kol=||legium Poźnánjkiego kurs. Societatis ant. IESV, w|| Kościele Tumjkim Poźnánjkim/przy po=||grzebie zancie ſławney pamiećiey nieboſczyká Páná|| Stániſłáwá Sobockiego/ Commendorá Poźnánjkiego/|| Loźniczego Náiájniefego Zygmuntá|| trzećiego Krolá Poljkiego.|| Wydáne/|| Przeź X. Piotrá Lilia Doktorá Theo-||logá y Kánoniká Poźnánjkiego.|| Rom. 2.|| Chwałá/ y czeſć/ y pokoi káždemu|| kto dobrze czyni.|| ant. kurs. VV POZNANIV,|| got. W Drukárni Janá Wolrabá.|| kurs. Cum Gratia ω Priuilegio|| ant. S. R. M.|| M. D. XC.||**Uwagi:** wydane w Poznaniu w 1590 r. w drukarni Jana Wolraba przez Piotra Lilię.**Bibliografia:** E XX 2; W II 1720; Piek. Kórn. 756; BJP XVI 1343; Ossol. 1321.**Wersja elektroniczna:** <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=9205>**KRAKER Leonard****zob.:** **Tyt. ant.:** ASSERTIONES|| IN GYMNASIO VILNEN-|| SI SOCIETATIS IESV SVB VER.|| NAM STVDIORVM INSTAV.|| RATIONEM HOC ORDINE|| MENSE APRILIS DE.|| FENDENDAE.|| Theologicae 16. Calend. Maij|| Philosophicae 15. Calend. Maij. hora 16 po-|| Rhetoricae 13. Calend. Maij. meridian|| VILNAE\ IN OFFICINA ILLUSTR. DOMINI NI-|| Colai Christophori Radiuili & c. Excudebat Da|| niel Lancicius Anno Domini|| 1577.

KRAKER Leonard

Tytuł: Assertiones philosophicae ex octo phisicorum libris, defendendae in Collegio Societatis Jesu Vilmensi, sub autumnalem studiorum reonavigationem Anno Domini 1579

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| PHILOSOPHICAE EXO=|| CTOPHISICORVM LIBRIS, DE-|| FENDENDAE IN COLLEGIO SO-|| CIETATIS IESV VILNENS. || SVB AVTVMNALEM STVDIO-|| RVM RENOVATIONEM|| Anno Domini 1579. || *ant.* VILNAE. || Anno à Christo nato, 1579, Typis Illustr. D. D Nicolai Chri|| stophoro Radiuili, Ducis & c. Ioannes Slecki excudebat. || dopisek ręczny: Die 14 Octob. hor. 8a.

Uwagi: wydane w Wilnie w 1579 r. przez M. K. Radziwiłła, drukarz: Jan Ślęcki. Herb IHS w koronie cierniowej z napisem wokół: IESVS SOLE SERENIOR ET BALSAMOS SVAVIOR.

Bibliografia: E XII 251; Sommervogel VIII, kol. 790; Darowski s. 170; BJP XVI 109.

KRAKER Leonard

zob.: **Tyt. ant.:** ASSERTIONES|| THEOLOGICAE ET|| PHILOSOPHICAE|| IN COLLEGIO VILNENSI SOCIE-||TATIS IESV, SVB RENOVATIONEM STVDIORVM AVTVM-||nalem, Anno 1578, menſe|| Octobri defendendæ.|| *ant.* VILNAE|| TYPIS ILLVSTRIS DOMINI D:|| Nicolai CHristophori RADIuili, Ducis Olica|| & Niefuijs., Magni Du: Lit: Marfalci,|| Daniel Lancicius, Anno 1578.||excudebat.||

KRAKER Leonard

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| THEOLOGICAE ET|| PHILOSOPHICAE,|| IN COLLEGIO VILNENSI SOCIE-||TATIS IESV, SVB RENOVATIONEM STVDIORVM AVTVM-||nalem, Anno 1578, menſe|| Octobri defendendæ.|| *kurs.* VILNAE|| TYPIS ILLVSTRIS DOMINI D:|| Nicolai Chriftophori Radiuili Ducis in Olica|| & Niefuijff, Magni Du: Lit: Marfalci,|| Daniel Lancicius, Anno 1578,||excudebat.||

Autor: Leonard **KRAKER** (tezy teologiczne)

Autor: Piotr **VIANA** (tezy filozoficzne)

Uwagi: Na karcie tytułowej herb jezuitów.

Bibliografia: Darowski s. 156-157, 169-170; Sprawozdanie s. 273 nr 12; Trypućko 113.

KRAKER Leonard

zob.: **Tyt. ant.:** ASSERTIONES|| THEOLOGICÆ,|| PROPVGNANDÆ
A.|| DOCTISSIMIS ASTRVM LIBE-||ralium, & Philosophiæ Magiftris,
D. D. Andrea|| Iurgeucio, & Stanisłao Kliczeuio, præfi-||dibus Ordinarijs
S. Theologiæ|| PROfefforibus. _|| *ant. kurs.* DISPVTABVNTVR IN ACADE-
MIA VIL.||nenfi SOCIetatis IESV, ante vernam ſtudiorum inſtaurationem,
die|| 29. v 30 Aprilis, Anno Domini, M. D. LXXXV|| Cum licentia Superio-
rum.||

KRZEWSKI Abraham**Aleksander RAJECKI**

Wariant tytułu: Sigismundi III regi Poloniae Vilnam ingressum gratu-
lantur

Bibliografia: E VIII 87; BJP XVI 1175; Sommervogel VIII, kol. 791; Try-
pućko 2874; Piek. Kórn. 530; VASL 19, 58.

Wydanie 1:

Tyt. ant.: SERENISSIMO|| *kurs.* AC|| POTENTISSIMO|| PRINCIPI|| SI-
GISMVND|| III. REGI POLONIAE,|| MAGNO'g DVCI LITVANLÆ, &c.
& c.||fælicifimum & optatifimum|| Vilnam ingreffum|| gratulatur:|*ant.*
ABRAHAMVS KRZEWSKI,|| v|| ALEXANDER RAIECKI,|| Bonarum Ar-
tium in Academia|| VILnenfi Societatis|| *ant.* IESV|| ſtudiofi,|| *ant. kurs.:*
VILNÆ|| CIO. IO. LXXX IX.||

Bibliografia: E XX 326; BJP XVI 1383; W II 1711.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13698>

Wydanie 2:

Tyt. ant.: SERENISSIMO|| *kurs.* AC|| POTENTISSIMO|| PRINCIPI|| SIGI-
SMVND|| III. REGI POLONIAE,|| MAGNO'g DVCI LITVANLÆ, &c. & c.||
fælicifimum & optatifimum|| Vilnam|| ingreffum gratulantur: nonnulli||
bonarū Artium Studiofi adoleſcentes, in|| Academia Vilnenfi Societatis||
ant. IESV|| *ant.* VILNÆ|| *kurs.* Anno Domini M. D. LXXX IX.||

Uwagi: wydane w Wilnie w 1589 r. w Drukarni Akademickiej.

Bibliografia: E XX 326; Sommervogel VIII, kol. 791; BJP XVI 1383.

KRZEWSKI Abraham

Tyt. ant. kurs.: EVODICON|| SERENISSIMO|| AC|| POTENTISSIMO|| PRINCIPII|| SIGISMVND|| III D. G. POLONIA=||RVM REGI IN SVECIAM|| excurrenti, more dialogifmi,|| *kurs. Ab|| ant.* ABRAHAMO KRZEVVSKI|| bonarum atrium in Lycæo Brunsbergenfi|| *ant.* S. I. Studiofo concinnatum.|| *ant.* BRVNSBERGÆ.|| IN OFFCINA TYPOGRAPHI-||cæ Hæredum Ioannis Saxonis.|| *ant.* M. D. XC.III.||

Uwagi: wydane w drukarni dziedziców Jana Sachse w Braniewie w 1593 r. Druk wydany w ramce drzeworytowej.

Bibliografia: E XX 326.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=4265>

KUCZBORSKI Jan

Tyt. ant. kurs.: IOANNIS KVCBORSKY|| STVDIOSI ACA-||DEMLÆ VILNENSIS|| SOCIETATIS IESV|| *ant. kurs.* CENSVRA.|| De iudicio Andreæ Volani Archiminiftrelli Cætus|| Vilnenfis, nuper in Miniftromachiam|| *ant.* R. D. D. Stani]lai Refcii edito.||

Uwagi: wydane w Wilnie w 1593 r.

Bibliografia: Sprawozdanie s. 306 nr 80; Trypućko 1446; VASL 20, 59.

Wersja elektroniczna: https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/islandora/object/kolekcijos%3AVUBo1_000475413#00001

KWADRANTYN Fabian

zob.: **S. HOZJUSZ:** Opera omnia in duos diversa tomos

LATERNA Marcin

Tyt. ant.: CONCIO|| R. P. MARTINI LATERNÆ.|| Superioris Refidentiaë Leopoli Societatis IESV,|| Sub initium Dioecefanæ Synodi Leopoli=|| enfis, poft ridie Dominicæ Septua=|| gesimæ habita:|| *ant.:* ANNO, DOMINI, 1593. [do k. F2]

zob.: *Tyt. w drzew. ramce z ozdobników. ant:* ACTA ET|| CONSTITVTIONES|| Synodi Dioecefanæ Leopoliensis.|| *ant.:* ANNO DOMINI|| Millefimo quingentefimo nonagefimo|| tertio. die decima quarta menfis|| Februarii, quæ fuit Dominica|| Septuagefimæ, celebratæ.|| *ant.:* LEOPOLI.|| M. D. XC. III.||

Bibliografia: E XII 29; E XXI 110; E XXIX 36; BJP XVI 557.

LATERNA Marcin**Tytuł:** Harfa duchowna²³**Bibliografia:** E XXI 110; Sommervogel IV, kol. 1550; Wielewicki I, s. 87.**Wydanie 1:**

Tyt. ant. czerw.: HARFA DV-||CHOWNA.|| *got. czarn.* To ięst|| *czerw.* Dżieście rozdżiałow|| *czarn.* Modlitw Kátholickich./ z || *czerw.* rożlicznych Kościoła Powße=||cnego Doktorow/ y z Rżymfjkich|| *czar.* Mśbalow y Brewiarżow/ po|| *czerw.* wielkiey cześci zebránych.|| Przydano do káždego rozdżiału *ant. czerw.* NA||VKI, *got. czarn.* o tych rżeczách/ które sie w Mo=||dlitwách zámýkáia: á ná niektórych|| mieścách/ wykłady y przypifta-||mi Pfsalmy y Modlitwy|| [objaśniono. Napisaną przez D. Marcina Laternę, Theologa Societatis Iesu. Z dozwoleniem Starszych.

Uwagi: karta tytułowa dwukolorowa, wydane w Drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie. Druk dwukolorowy, zawiera liczne ilustracje drzeworytowe. W kolofonie informacja: Cum Gratia & Priuilegio. S. R. M.|| *got.* W Krákwowie/|| W Drukárniy Andrzeiá Piotr=||kowczyká. Roku Páńkiego 1588.||

Bibliografia: E XXI 110; Sommervogel IV, kol. 1550.**Wydanie 2²⁴:**

Tyt. ant. czerw.: HARFA DV-||CHOWNA.|| *got. czarn.* To ięst|| *czerw.* Dżieście rozdżiałow|| *czarn.* Modlitw Kátholickich./ z || *czerw.* rożlicznych Kościoła Powße=||cnego Doktorow/ y z Rżymfjkich|| *czar.* Mśbalow y Brewiarżow/ po|| *czerw.* wielkiey cześci zebránych.|| Przydano do káždego rozdżiału *ant. czerw.* NA||VKI, *got. czarn.* o tych rżeczách/ które sie w Mo=||dlitwách zámýkáia: á ná niektórych|| mieścách/ wykłady y przypifta-||mi Pfsalmy y Modlitwy|| [objaśniono. Napisaną przez D. Marcina Laternę, Theologa Societatis Iesu. Z dozwoleniem Starszych.

²³ Bibliografia dodatkowa dotycząca dzieła to m.in: W. Wydra, *Bogurodzica w „Harfie duchownej” Marcina Laterny*, „Slavia Occidentalis” 32 (1975), s. 125-135; S. Cieślak, „Harfa duchowna” – *modlitewnikowy bestseller jezuita Marcina Laterny (1552-1598)*, „Nasza Przeszłość” 92 (2000), s. 23-48. Problem poświęconych wydań z XVI w. pozostaje otwarty wobec stosunkowo małej liczby zachowanych egzemplarzy. We wstępach do kolejnych wydań znajdują się informacje na temat tego, które jest z kolei. Jednak ani znana bibliografia, ani informacje zachowane w dokumentach zakonnych, nie dają jednoznacznej odpowiedzi ani na liczbę ani na zależności między kolejnymi edycjami „Harfy” w XVI w. W katalogu znajdują się wszystkie egzemplarze z wydań szesnastowiecznych, które udało się odnaleźć i opisać.

²⁴ Odnalazłam jeden druk z tego wydania, ma on jednak uszkodzoną kartę tytułową. Drugą część tytułu odtworzyłam na podstawie innych edycji.

Uwagi: karta tytułowa dwukolorowa, wydane w 1592 r. w Drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie. Druk dwukolorowy, zawiera liczne ilustracje drzeworytowe.

Bibliografia: E XXI 110–111; Sommervogel IV, kol. 1550; Sprawozdanie, s. 306–307 nr 82; Trypućko 1478; BJP XVI 1404.

Wydanie 3:

Tyt. ant. czerw.: HARFA DV-||CHOWNA.|| *got. czarn.* To iest/|| *czerw.* Dziesięć rozdziałow|| *czarn.* Modlitw Kátholickich.|| Przydano do káżdego rozdziału *ant. czerw.* NA||VKI, *got. czarn.* o tych rzeczách/ które sie w Mo-
=||dlitwách zámýkáia: á ná niektórych|| mieścách/ wykłady y przypífta-||mi Pfsalmy y Modllitwy|| objaśniono.|| Nápiřaná przez D. Marciná Láter-||ne/
Theologá *kurs. czerw. Societatis ant. IESV.*|| Z dozwoleniem Stárřych.|| *czarn.* Drukowána łożty raz 3 przyczyn||kiem rozlicznych, náuk/ modlitw/
y|| pewnych á cześtych/ Odpustow.|| Roku Páńjkiego/ *czerw.* 1596.|| *ant.* PRZYCZYNKV SVMMA|| *czarn.* iest po przemowie.||

Uwagi: wydane w r. 1596 we Lwowie. Druk dwukolorowy, zawiera liczne ilustracje drzeworytowe. W kolofonie informacja: Cum Gratia & Priuilegio. S. R. M.|| *got.* W Krákwie/|| W Drukárniey Andrzeiá Piotr=||kowczyk. Roku Páńjkiego 1588.||

Bibliografia: E XXI 111.

Wydanie 6: *Harfa duchowna to jest 10 rozdziałów modlitw katolickich.* Kraków, Andrzej Piotrkowczyk, 1598²⁵.

Bibliografia: E XXI 111; Sommervogel IV, kol. 1550.

LATERNA Marcin

Wariant tytułu: In Fvrvs Magni Stephani Primi, Regis Poloniae Oratio

Wariant tytułu: Oratio in exequias funeris divi Stephani Primi Polono-
rum Regis

Tyt. ant.: ORATIO|| IN EXEQVI=||AS FVNERIS,|| DIVI STEPHANI|| PRIMI,
POLONO-||RVM REGIS LAVDA-||TISSIMI.|| Martini Laternæ, Societatis
IESV,|| S. Theologiæ Doctoris.|| *kurs.:* Timenti Dominum, benè erit in extre-
mis: v in die defunctionis|| fuæ benedicetur. Ecclesiastici 1. || CRACOVIAE,
|| Typis Andreae Petricouii. Anno Dñi,|| M. D. LXXXVIII.||

²⁵ Istnieje jeden druk z tego wydania, z uszkodzoną kartą tytułową. Wśród zachowanych XVI-wiecznych druków stan wielu jest zły (najczęściej brak strony tytułowej), nie można z pewnością ustalić miejsca i czasu wydania.

Uwagi: wydane u Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w 1588 r. Na odwrocie karty tytułowej zawiera drzeworyt przedstawiający orła królewskiego z herbem Stefana Batorego²⁶ na piersi, także na karcie tytułowej herb jezuitów (to samo także w dalszej części dzieła).

Bibliografia: E XXI 113; W I 529; BJP XVI 1405; BJ 16 L-147; Ossol. 1420.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/8976>

LANS Jan

Tytuł ujednolicony: Nobilis Poloni pro Societatis Iesu clericis. Oratio prima.

Wydanie 1:

Tyt. ant. kurs.: NOBILIS POLONI. ||PRO SOCIE=|| TATIS IESV CLE-||RICIS, || *ant. kurs.* ORATIO PRIMA. || IN FICTI EQVITIS|| POLONI IN IESVITAS|| ACTIONEM PRI-||MAM. ||M. D. XC. ||

Uwagi: wydane w 1590 r. w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba.

Bibliografia: E XXI 64; Sommervogel IV, kol. 1493; W II 1724; WW 74; Trypućko 1474; BJP XVI 1409; Hor 117; Ossol. 1397; Piek. Kórn. 812; także Wielewicki I, s. 134.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13610>

Wydanie 2:

Tyt. ant.: NOBILIS POLONI. || PRO SOCIETA-||TIS IESV CLE-||RICIS, ||ORA- TIO PRIMA. ||IN FICTI EQVITIS|| POLONI IN IESVITAS|| actionem pri- mam. || INGOLSTADII. || Ex Officina Typographica WOLF-||GANGI EDERI. || ANNO M. D. LXXXX. ||

Uwagi: wydane w Ingolstadtzie w drukarni Wolfganga Edera, na stronie tytułowej znajduje się drzeworytowy herb jezuitów z IHS.

Bibliografia: E XXI 64; Piek. Kórn. 811; BJP XVI 1410; Polonica i silesiaca 337.

Wersja elektroniczna: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/show-content/publication/edition/39926?id=39926>

²⁶ O relacjach między Laterną i Batorym por. S. Cieślak, *Litwa – Batory i Marcin Laterna. Z problematyki kulturalno-religijnej*, w: *Kultura i języki Wielkiego Księstwa Litewskiego*, red. M.T. Lizisowa, Kraków 2005, s. 85-100.

LAUDATIO

Tyt. ant.: FVNEBRIS|| *kurs.* LAVDATIO, ET THRENODIÆ,|| IN EXE-
QVIAS|| ORNATISIMI ET|| LECTISSIMI ADO-||LESCENTIS IOANNIS||
kurs. BARSCII.|| A STVDIOSA IVVENTV-||TE CONSCRIPTÆ, IN ACA-||
DEMIA VILNENSI SOCIE-||TATIS IESV.|| *kurs.* VILNÆ|| In officina Aca-
demica Societ: *ant.* IESV.|| Anno Dñi. CIÖ. IO. XC. V.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w 1595 r. Zmarły Jan był bratem Fryde-
ryka Bartscha i obiecującym studentem Akademii Wileńskiej. Autorami wierszy są:
Grzegorz Dambrowski, Mikołaj Madaliński, Albert Kaliński, Stanisław Woyna, Jan
Ukowski, Antoni Desseranus, Piotr Pluscius, Jakub Eucholcius, Krzysztof Zado, Józef
Tyskiewicz, Tobiasz Langerfeld, Jan Florentius, Marcin Bornemzae (z Siedmiogro-
du), Bartłomiej Radziminowicz, Jakub Felkel, Mikołaj Stojęński, Albert Simonowicz,
Laurenty (Wawrzyniec) Janowicz, Jan Rohatinensis, Jakub Lutostański, Laurenty
(Wawrzyniec) Borlangius, Krzysztof Campo, Marcin Merecensis, Wilhelm Soteroni
(Anglik), Jakub Długolecki, Jakub Osmolski, Walenty Skrobaczewski, Mikołaj Szysz-
kowski, Andrzej Laudański, Mikołaj Swaracki, Abraham Roźniatowski, Bartłomiej
Szumski, Nikodem Silnicki, Albert Niemiera, Augustyn Jasiewicz, Teodor Masalski,
Bartłomiej Widziszewski, Stefan Malleolli, Gabriel Białozor, Jan Dłuski, Andrzej Ra-
dzanowski, Aleksander Mosalski.

Bibliografia: E XII 381; Sommervogel VIII, kol.792; BJP XVI 1407; Trypućko 1485;
Ossol. 1421; VASL 16, 31.

LEGATIO

Tyt. ant.: IAPONIORVM|| REGVM LEGATIO,|| Romæ coram summo Pon-
tifice,|| GREGORIO XIII. 23. Martij|| habita: Anno: 1585.|| *kurs.* Addita etami
est breuis in calce descriptio|| Infulæ Iaponicæ.|| ROMAË, apud Franciscum
Zanettum,|| *ant. kurs.* Et BOLONIAË, *kurs.* apud Alexandrum Benatium,||
ant. kurs. ET CRACOVIAË, In Officina Lazari,||Anno Domini: 1585.||

Uwagi: wydane równocześnie u Franciszka Zanettiego w Rzymie, u Aleksandra Be-
natiego w Bolonii oraz w Drukarni Łazarzowej w Krakowie w 1585 r.

Bibliografia: Ossol. 1430; W II 1618.

INSTITUTIONES

Tytuł ujednolicony: Libellus sodalitatis hoc est christianae institutions
Tytuł: Piarvm Et Christ. Institutionum Libri Tres : In Vsvm Sodalitatis B.
Mariae Virginis primum conscripti, nunc vero omnium Christianorum

pietati [...] destinati, vna cum [...] Gregorij XIII. Pont. Max. dictæ Sodalitatis approbatione [...].

Wariant tytułu: Piarum et Christianarum institutionum libri tres

Tyt. ant.: PIARVM ET CHRIST. || INStitutionum || *ant. kurs.* LIBRI TRES, IN VSVM || SODALITATIS B. MARIAE VIR- || ginis primum conscriptum, nunc vero omnium || Christianorum pietati ac deuotioni destinati, vna || cum S.D.N. D. Gregorij XIII. Pont. Max. di- || ctæ Sodalitatis approbatione, gratijs & || indulgentijs eidem Sodalitati || concessis. || *ant.* POSNANIAE, || In Officina Typographica Ioannnis VVol- || rabi. A.D. 1583. || Cum gratia & priuilegio S. R. M. |

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1583 r. Tekst w ramach wytłoczonych z ornamentów roślinnych. Na stronie tytułowej drzeworyt przedstawiający Matkę Bożą z Dzieciątkiem.

Bibliografia: E XVIII 583; BJP XVI 1178; Ossol. 1190.

LINDANUS Guilelmus Damasus [LINDT, Willem van der]

Tytuł: Dvbitantivs, To iest O Prawdziwey y pewney do wiecznego zbawienia drodze nauka z Ewangeliey S: wątpliwemu człowieku w wierze, tych czasow bardzo potrzebna, na troie ksiąg rozdzielona / Przez Gwillhelma Lindana [...] ięzykiem Łacińskim nie dawno wydana, a teraz na rzecz Polską przełożona, przez Jędrzeia Zbyszewiusza z Wągrowca.

Wariant tytułu: Dubitantius, to jest o prawdziwej i pewnej do wiecznego zbawienia drodze nauka z ewangelii

Tyt. ant.: DVBITANTIVS. || To iest, || O Prawdziwey y pe- || wney do wiecznego zbawie- || nia drodze nauka z Ewänge- || liey S:wątpliwemu człowie- || ku w wierze/tych czasow bar- || zo potrzebna/na troie || ksiąg rozdzielo- || na. || Przez Gwillhelmà Lindanà Bisk- || pà Kuremundskiego ięzykiem La- || cinjskim nie dawno wydana/á te- || raz ná rzecz Poljska przełożona/. || przez Jędrzeia Zbyßewiußa || z Wągrowca. || *ant.* W WILNIE, || W Drukárni y nakładem Oświeconego || Paná á p. Mikołaiá Christo: Radziwi- || Ksiazecia na Olyce y Nießwieciu || W.K. L. Nawyßego || Márßálká. || *ant.* ROKU 1583. ||

Uwagi: wydane w Wilnie w Drukarni Radziwiłłowskiej i z nakładem M. K. Radziwiłła w 1583 r. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się drzeworytowy herb jezuitów, podobny na karcie 9 tekstu. Druk zawiera dedykację tłumacza, Andrzeja Zbyszowskiego (Jędrzeja Zbyszoviusa z Wągrowca) dla Hieronima Rozdrarzewskiego.

Bibliografia: E XXI 284-285; BJP XVI 1438; Ossol. 1457; VASL 20, 62.

LITANIAE

Tyt. ant.: LITANIAE|| DOMINI|| NOSTRI IESV|| Chrifti, Beatæ Virgi-
=||nis Marię , & Omni=||um Sancto=||rum|| ant. kurs. EX SCRIPTVRA||
facra ω Sanctis Patri||bus depromptæ.|| ant. VILNae|| Typis Illuftrifs: Dñi
D. Nico:|| Chrift: Radiuili, ducis in O-||lyca &c, Supr: M.D.L.|| Marfchalci,
Anno|| M. D. Lxxxij.||

Uwagi: wydane w Wilnie, przez M. K. Radziwiłła w 1583 r.

Bibliografia: E XXI 349-350; BJP XVI 1446; VASL 20, 63.

LITTERAE ANNVE

Tyt. ant.: ANNVAE|| LITTERAE|| SOCIETATIS|| IESV|| ANNI
M. D. LXXXI.|| kurs. AD PATRES ET FRATRES|| eiuſdem Societatis.|| ant.
ROMAE,|| In Collegio eiuſdem Societatis. || M D LXXXIII.|| kurs. Cum fa-
cultate Superiorum.||

Uwagi: wydane w Rzymie, w drukarni jezuickiej w 1583 r. Na stronie tytułowej znaj-
duje się zdobne godło jezuitów (IHS). Jedną z części tekstu stanowi opis wyprawy do
Szwecji (Missio Svetica).

Bibliografia: E XXI 351; Ossol. 1465.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/annvae-litterae-societatis-iesv-anni-mdlxxxi,NzkgOTcoMzI/2/#info>

LITTERAE ANNVE

Tyt. ant.: ANNVAE|| LITTERAE|| SOCIETATIS|| IESV|| ANNI. M. D.
LXXXII.|| kurs. AD PATRES, ET FRATRES|| eiuſdem Societatis.|| ant. RO-
MAE,|| In Collegio eiuſdem Societatis. || M. D. LXXXIII.|| kurs. Cum fa-
cultate Superiorum.||

Uwagi: wydane w Rzymie, w drukarni jezuickiej w 1584 r. Na stronie tytułowej znaj-
duje się zdobne godło jezuitów (IHS). Jedną z części tekstu stanowi opis wyprawy do
Moskwy (Missio Moscovitica).

Bibliografia: E XXI 351; Ossol. 1466.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/annvae-litterae-societatis-iesv-anni-mdlxxxii,NzkgOTcoMzI/o/#info:metadata>

LITTERAE ANNVE

Tyt. ant.: ANNVÆ|| LITTERÆ|| SOCIETATIS|| IESV|| ANNI. M. D. LXXXIII|| *kurs.* AD PATRES, ET FRATRES|| eiusdem Societatis.|| *ant.* ROMÆ,|| In Collegio eiusdem Societatis. || M. D. LXXXV.|| *kurs.* Cum facultate Superiorum.||

Uwagi: wydane w Rzymie, w drukarni jezuickiej w 1585 r. Na stronie tytułowej znajduje się zdobne godło jezuitów (IHS).

Bibliografia: E XXI 351; Ossol. 1467.

Wersja elektroniczna: https://archive.org/details/bub_gb_RGxW-qZFz8C

LITTERAE ANNVE

Tyt. ant.: ANNVÆ|| LITTERÆ|| SOCIETATIS|| IESV|| ANNI. M. D. LXXXIV|| *kurs.* AD PATRES, ET FRATRES|| eiusdem Societatis.|| *ant.* ROMÆ,|| In Collegio eiusdem Societatis. || M. D. LXXXVI.|| *kurs.* Cum facultate Superiorum.||

Uwagi: wydane w Rzymie, w drukarni jezuickiej w 1586 r. Na stronie tytułowej znajduje się zdobne godło jezuitów (IHS).

Bibliografia: E XXI 351; Ossol. 1468.

Wersja elektroniczna: https://archive.org/details/bub_gb_b-n-bCsTgwAC

LITTERAE ANNVE

Tyt. ant.: ANNVÆ|| LITTERÆ|| SOCIETATIS|| IESV|| ANNI. M. D. LXXXV|| *kurs.* AD PATRES, ET FRATRES|| eiusdem Societatis.|| *ant.* ROMÆ,|| In Collegio eiusdem Societatis. || M. D. LXXXVII.|| *kurs.* Cum facultate Superiorum.||

Uwagi: wydane w Rzymie, w drukarni jezuickiej w 1587 r. Na stronie tytułowej znajduje się zdobne godło jezuitów (IHS).

Bibliografia: E XXI 351; Ossol. 1469.

Wersja elektroniczna: https://archive.org/details/bub_gb_jjpyiiAQmOEC

LITTERAE ANNVE

Tyt. ant.: LITTERÆ|| SOCIETATIS|| IESV|| DVORVM. ANNORVM|| M.D.LXXXVI|| ET|| M.D.XXXVII.|| *kurs.* AD. PATRES. ET. FRATRES.|| eiusdem Societatis.|| *ant.* ROMÆ|| In Collegio eiusdem Societatis,|| MDLXXXIX.|| *kurs.* Cum facultate Superiorum.||

Uwagi: wydane w Rzymie, w drukarni jezuickiej w 1589 r. Na stronie tytułowej znajduje się zdobne godło jezuitów (IHS).

Bibliografia: E XXI 351; Bob. 71; Ossol. 1470.

LITTERAE ANNVE

Tyt. ant.: ANNVAE|| LITTERAE|| SOCIETATIS|| IESV|| ANNI. M. D. LXXXVIII|| *kurs.* AD PATRES, ET FRATRES|| eiusdem Societatis.|| *ant.* ROMAE,|| In Collegio Societatis Iesu. || M. D. XC.|| *kurs.* Cum facultate Superiorum.||

Uwagi: wydane w Rzymie, w drukarni jezuickiej w 1590 r. Na stronie tytułowej znajduje się zdobne godło jezuitów (IHS).

Bibliografia: E XXI 351.

LITTERAE ANNVE

Tyt. ant.: ANNVAE|| LITTERAE|| SOCIETATIS|| IESV|| ANNI. M. D. LXXXIX.|| *kurs.* AD. PATRES. ET. FRATRES|| eiusdem Societatis.|| *ant.* ROMAE,|| In Collegio Societatis IESV. M. D. XCI.|| *kurs.* Cum Facultate Superiorum.||

Uwagi: wydane w Rzymie, w drukarni jezuickiej w 1591 r. Na stronie tytułowej znajduje się zdobne godło jezuitów (IHS).

Bibliografia: E XXI 351; Ossol. 1471.

LITTERAE ANNVE

Tyt. ant.: LITTERAE|| SOCIETATIS|| IESV|| DVORVM ANNORVM MDXC ET MDXCI.|| *kurs.* AD. PATRES. ET. FRATRES.|| eiusdem Societatis.|| *ant.* ROMAE In Collegio eiusdem Societatis.|| MDXCIV.|| *kurs.* Cum facultate superiorum.||

Uwagi: wydane w Rzymie, w drukarni jezuickiej w 1594 r. Na stronie tytułowej znajduje się zdobne godło jezuitów (IHS).

Bibliografia: E XXI 351; Ossol. 1472.

LITTERAE ANNVE

Tyt. ant.: ANNVAE|| LITTERAE|| SOCIETATIS|| IESV|| ANNI.
M. D. LXXXII.|| *kurs.* AD. PATRES. ET. FRA-||tres eiuſdem Societatis.||
ant. FLORENTIAE,|| APVD PHILIPPVM IVNCTAM.|| M. D.C.|| *kurs.* Cum
Facultate Superiorum.||

Uwagi: wydane we Florencji w 1600 r. Na stronie tytułowej znajduje się zdobne godło jezuitów (IHS).

Bibliografia: E XXI 351; Ossol. 1473.

ŁASZCZ Marcin

[pseud. Jan PRZYLEPSKI]

Tytuł ujednolicony: Disputacia lubelska, X[siędza] Adryana Radzymińskiego Societatis Iesu theologa z Statoryuszem ministrem nowokrzczeńskim O przedwieczności Bostwa Pana y Boga naszego Jezusa Chrystusa, dnia 22 y 23 maia roku 1592.

Tyt. ant.: DISPVTACIA|| LVBELSKA|| got. X. Adryaná Rádzymińſkiego|| Societatis *ant.* IESV got. Theologá/ z Statoryu=||żem Nowokrzczeńſkim/ o|| przedwieczności Boſtwá/ Páná y|| Bogá nášzego Jeżufá Chry=||ſtuſá, dnia 22. y 23. Máia.|| Roku 1592.|| Wydána przez Janá Przylepſkiego.|| W Krákwie/ w Drukárni Jákuabá Siebeneycherá.|| Roku Pánſkiego/ 1592.||

Uwagi: wydane w Krakowie w drukarni Jakuba Siebeneychera w 1592 r. Dzieło wydane pod pseudonimem: Jan Przylepski.

Bibliografia: E XXV 372; E XXVI 60; W II 1746; Trypućko 2057; Hor 170; Ossol. 1987 (pod Przylepski); Piek. Kórn. 1172; BJP XVI 2019 (pod A. Radzimińskim); zob. PSB XVIII s. 263.

Wersja elektroniczna: https://platforma.bk.pan.pl/pl/bib_records/254688

ŁASZCZ Marcin

[pseud. Feliks ŻEBROWSKI]

Tyt. got.: Kąkol|| ant. KTÓRY ROZSIEWA|| STEPHANEK ZIZANIA|| W CERKWIACH RVSKICH|| W WILNIE.|| PRZYTIM|| Nápomnienie krotkie do vnicy Kościoła|| Ruſkiego z Łácińſkim.|| W Wilnie/|| Roku Pánſkiego/ 1595.||

Uwagi: wydane w Wilnie w 1595 r. być może w Drukarni Akademickiej.

Bibliografia: Wierzbowski III 221; VASL 28, 129.

Wersja elektroniczna: <https://cyfrowe.mnk.pl/dlibra/publication/13717/edition/13507/content?ref=desc>

ŁASZCZ Marcin

[pseud. Marcin TWORZYDŁO]

Tytuł: Okulary na zwierciadło**Wydanie 1:**

Tyt. ant.: OKVLARY|| NA ZWIERCIADLO|| NABOZENSTWA|| CHRZE-
SCIJANSKIEGO|| W POLSZCZE.|| *got.* Począwŕzy od przystánia Pola-
ków ná|| wiáre Chrześcijańkã/ aż do teránieyŕego|| Roku 1594.|| *ant.*
PRZEZ|| Kśiedzã Marcinã Tworzydłã|| Wydáne.|| *ant. kurs.* W WILNIE||
Przez Chrzyŕstofã Wolbramczykã.|| *ant.* ROKV M.D.XC.III.||

Uwagi: wydane przez Krzysztofa Wolbramczyka w Wilnie w 1594 r. Marcin Tworzydło jest pseudonimem Marcina Łaszcza.

Bibliografia: E XXI 105; VASL 20, 61.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/383148/edition/298003/content>

Wydanie 2:

Tyt. ant.: OKVLARY|| NA ZWIERCIADLO|| NABOZENSTWA|| CHRZE-
SCIJANSKIEGO|| w Polŕcze.|| *got.* Począwŕy od przyŕtánia Polaków ná
wiáre|| Chrześcijańkã, aż do teránieyŕego|| Roku 1597.|| *ant.* PRZEZ KSIĘ-
DZA MARCINA|| *got.* Tworzydłã wydáne.|| W Krákwie/|| W Drukárni
Lázárzowéy/ Roku pańkíego/|| 1597.||

Uwagi: wydane w Drukarni Łazarzowej w Krakowie w 1597 r. Marcin Tworzydło jest pseudonimem Marcina Łaszcza.

Bibliografia: E XXI 105; Sommervogel IV, kol. 1547; W II 1844; BPW 207; Ossol. 1415; Piek. Kórn. 824.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/4340/edition/4193/content>

ŁASZCZ Marcin

[pseud. Grzegorz PIOTROWSKI]

Tyt. ant.: POGROM|| LEWARTOWSKI,|| *got.* To ief/t|| O wygráney X. Ad-
ryanã Rádżimińskieo|| Societatis *ant.* IESV Theologã/ Difputácyey/ kto=||ra
Roku 1592. Dniã 13. y 14. Styczníã 3 E-||wángeliki y Nowkrzćżeńcãmi iáwn-
nie miał|| w Lewartowie.|| *ant.* ROZMOWA|| KATHOLIKA, NOWOKRZ-
CZENCA; EW=||ANGELIKA, Y LVTHERANINA.|| *got.* Przez *ant. kurs.*
GRZEGORZA PIOTRO=||WSKIEGO.|| *got.* W Krákwie/ w Druk: Jákuhá
Siebeneycherã/|| Roku Páńkíego/ *ant.* M. D. XCII.||

Uwagi: wydane w Krakowie w drukarni Jakuba Siebeneichera w 1592 r.

Bibliografia: E XXI 106; Ossol. 1416; Piek. Kórn. 825; zob. PSB XVIII s. 263.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=4771>

ŁASZCZ Marcin

[pseud. **Szczęśny ŻEBROWSKI**]

Wydanie 1:

Tyt. ant.: PROBATIO|| PROBY NA MINVCIE|| LATOSOWE:|| GDZIE SIĘ DOWODNIE WYWODZI|| Źłuzność świecenia Pałzki ponowému,|| a nieźłuzność postarému:|| *ant.* PRZEZ SCZĘSNEGO|| ŻEBROWSKIEGO.|| *got.* W Krakowie/|| W Drukarni Łazarzowéy/|| Roku pańkiégo/|| 1598.||

Uwagi: wydane w Krakowie w Drukarni Łazarzowej w 1598 r.

Bibliografia: E VIII 107; BJP XVI 1502.

Wydanie 2:

Tyt. ant.: PROBA|| MINVCIIY|| LATOSOWYCH|| Z OBRONĄ KALENDARZA|| POPRAWIONEGO, Y POKAZANIEM, || 3e Pałzkę ná pełni święćć, nie tylko|| rzecz ieft przyftoyna, ále y|| zwyczajna w kościele|| Bozym|| *ant.* PRZEZ SCZĘSNEGO ŻEBROWSKIEGO.|| I. Ioan: 4. ver. 5.|| *kurs.* NamilŹy, niewiérććie koźdemu Duchowi, ále probuyććie duchów, ieŹli Źa 3 Bogá.|| *got.* W Krakowie/|| W Drukarni Łazarzowéy/|| Roku pańkiégo/|| 1598.||

Uwagi: wydane w Krakowie w Drukarni Łazarzowej w 1598 r. przez Jana Januszowskiego.

Bibliografia: E VIII 107; W I 668; Piek. Kórn. 826; BJP XVI 1501; BPW 208; Ossol. 1417.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?showContent=true&id=4173>

ŁASZCZ Marcin

[pseud. **Szczęśny ŻEBROWSKI**]

Tyt. ant.: RECEPTA|| NA PLASTR|| Czechowicá MiniŹtrá Nowo-|| krzczeńkiégo,|| *ant.* PRZEZ SCZĘSNEGO ŻEBROWSKIEGO|| wydána.|| *got.* W Krakowie/|| w Drukarni Łazarzowéy/|| Roku Pańkiégo|| 1597.

Uwagi: wydane pod pseudonimem w Krakowie w Drukarni Łazarzowej w 1597 r.

Bibliografia: E XXI 106; Sommervogel IV, kol. 1548, kol. 1240; W II 1857; PSB XVIII s. 264; Ossol. 1418; Piek. Kórn. 827.

Wersja elektroniczna: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=231272>

ŁASZCZ Marcin**[pseud. Marcin TWORZYDŁO]**

Tyt. ant.: WIECZERZA|| EWANGELICKA|| got. W Obronie  afunku||
wieczerzy Mini tr w wypis na.|| Przep K iedz  M rcina Tworzyd /||
Pro=||bo cz  Ko ciol  swietey Troyce|| w Wilnie/ wyd na.|| Przymym||
Odpowiedz n  Contr diciie Mini trowskcie.|| ant. W WILNIE,|| D niel
L czycki drukowa , Roku|| P n skiego/ 1594.||

Uwagi: wydane w drukarni Daniela  czyckiego w Wilnie w 1594 r. Karta tytu owa w ramce drzeworytowej. Druk zawiera zdobne inicjały drzeworytowe.

Bibliografia: E XXI 106; Sommervogel IV, kol. 1547; W I 608; PSB XVIII s. 264; Trypucko 1622; BJP XVI 1504; Pelc K rn. 1837; Ossol. 1419.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/463562?id=463562>

de LEDESMA Diego**[T . Jakub WUJEK]****Tytu  ujednolicony:** Dottrina christiana**Tytu  ujednolicony:** Nauka chrze cija nska abo katechizmie dla dzieatek

Tyt. ant.: NAVKA|| CHRZESCIAN-||SKA.|| tyt. got. Abo k techizmik|| dla
dzieatek.|| Przep x. J kub  Lede=||zm  Theolog  zebrania|| P. Jezusowego
n pis =||ny/   teraz z W oskiego|| n  Polkcie przepo=||zony.|| tyt. ant.
W KRAKOWIE.||

Uwagi: wydane w Krakowie w 1572 r.

Bibliografia: E XXI 140; Sommervogel IV, kol. 1651; SPTK IV 471; M. Rusiecki, *Przedmiot katechezy trydenckiej w Polsce (1566-1699)*, Lublin 1996, s. 15-16.

de LEDESMA Diego

[T .: Miko aj DAUKSZA (na podstawie  aci skiego t umaczenia Jakuba Wujka)]

Tytu : Katechizm katolicki

Tyt. ant.: KATHE=||CHISMAS|| ARBA MOKSLAS|| KIEKWIENAM||
KRIKSZCZI-||ONI PRI||WALUS.|| kurs. PARASZITAS PER|| D. IAKVBA
LEDES-||MA Theologa Socie-||tatis ant. IESV.|| I gulditas i  Lie u=||nio
Lantikto ing Lietu=||wikta per Kuniga Mi=||kaloiu augka k =||nonika
zema=||cziu.|| I sp uftas Wilniuie|| Niet fe o gimimo|| Wiekspatis 1595.||

Uwagi: druk w ramce drzeworytowej. Na odwrocie karty tytułowej godło zakonu jezuitów (IHS). W kolofonie miejsce i data wydania: kurs. ant.: WILNIVI|| Mētūffi M. D. XCV.||

Bibliografia: S. Temčinas, *Pirmoji Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje lietuviškai spaudinta (katalikiška) knyga: hipotetinis 1585 metų ar Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas?*, w: A. Bumblauskas, G. Potašenko (red.), *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos istorijos ir tradicijos fenomenai: tautų atminties vi etos, Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius 2013, s. 62–79*; J. Lebedys, J. Ledesmos katekizmo vertimas, *Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963, s. 203–224*; A. Jovaišas, *Mikalojus Daukša – religinis rašytojas ir naujų tautos idėjų skleidėjas*, „Šiaurės Atėnai” 38 (1995), s. 282; J. Bystroń, *Przedmowa*, w: *Katechizm Ledesmy w przekładzie wschodnio-litewskim*, Kraków 1890, s. 2.

Wersja elektroniczna: https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/islandora/object/atmintis:VUB01_000408123#00001

LUDWIK z GRANADY

[Tł. Stanisław Warszawicki]

Tytuł oryginału: Guioa de peccadores

Wersja ujednolicona (polska): Przewodnik grzesznych ludzi

Wydanie 1:

Tyt. got.: Przewodnik|| Grzesznych Ludzi|| ktory to wfzyftko pokazuie-
:||co ma czynić Chrześcijá=||nin od początku nawro=||cienia fwego/ aż do||
dośkónałości.|| ¶ Niedawno z hiszpańskiego iezyká ná|| Włofki/á teraz do-
piero|| z Włofkiego ná Polski|| przełożony.|| Z doftatecznym Regeftrzykiem
na końcu.|| *ant.* DEVTER. XXXII.||Day Boże/ aby ludzie baczyli ná prze-
=||błe rzeczy/ ninieyfze rozumieli/ á|| oftateczne przegładali.|| *kurs.* Cum
gratia v Priuilegio, S. R. M.||

Uwaga: zawiera drzeworyt przedstawiający nawrócenie biblijnego Saula, a także w tekście inne drzeworyty np. przyjmowanie Komunii św. Wydane u Mateusza Siebeneichera w Krakowie w r. 1567. Adres wydawniczy znajduje się w kolofonie: *got.* Drukowano w Krakowie/u|| Mátttheußá Siebbeneycherá|| Roku Páńjkiego:|| 1567.||

Bibliografia: E XVII 331; W I 309; Kopera s. 224; BJ I, 276; SPTK IV 393; Piek. Kór. 523.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/432356?id=432356>

Wydanie 2:

Tyt. got.: Przewodnik|| Grzesznych Ludzi|| ktory to wfzyftko pokazuie-
:||co ma czynić Chrześcijá=||in od początku nawro=||cienia fwego/ aż do||

doſkónałości. ¶ Niedawno z hiſzpáńskiego iezyká ná Włofki/á teraz dopiero z Włofkie=go ná Polski przełożony. ¶ Zdoſtatecznym Regeftrzykiem na końcu. ¶ *ant.* DEVTER. XXXII. ¶ Day Boże/ aby ludzie baczyli ná przebłę rze-||czy/ ninieyfze rozumieli/ á oftateczne|| przeglądali. ¶ *kurs.* Cum gratia v Priuilegio, S. R. M. ¶ W Krakowie u Mattheuſa Siebe-||neychéra. Roku 1570. ¶

Uwaga: zawiera drzeworyt przedstawiający nawrócenie biblijnego Saula, a także w tekście inne drzeworyty np. przyjmowanie Komunii św. Wydane u Mateusza Siebeneichera w Krakowie w r. 1570. W tekście znajduje się też podpisany przez Stanisława Warszewickiego wstęp do dzieła.

Bibliografia: E XVII 331; W I 309; SPTK IV 393; BJP XVI 952; Ossol. 920.

Wersja elektroniczna: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/publication/390415>

Wydanie 3:

Tyt. got.: Przewodnik ¶ Grzeſznych Ludzi ¶ ktory to wſzyftko pokázuie: ¶ co ma czynić Chrzéſcijá=||nin od początku náwro=||cienia ſwego/ aż do|| doſkónałości. ¶ ¶ Niedawno z hiſzpáńskiego iezyká|| ná Włofki/á potym z Włofkiego|| ná Polſki przełożony. ¶ Przydáne ſa teraz niektóre rzeeczy bárzo|| potrzebne y pożyteczne: z doſtatecznym ¶ Regeftrzykiem na koncu. ¶ *ant.* DEVTER. XXXII. ¶ Day Boże/ áby ludzie baczyli ná przebłę rzecezi/ ¶ ninieyſe rozumieli/ á oftateczne|| przeglądali. ¶ *kurs.* Cum gratia v Priuilegio, S. R. M. ¶ W Krakowie u Mátttheuſá Siebe=||neycherá. Roku 1579. ¶

Uwagi: wydane w drukarni Mateusza Siebeneichera w Krakowie w r. 1579.

Bibliografia: E XVII 331; W II 1545; SPTK IV 393; BJP XVI 953; Ossol. 921; Piek. Kórn. 524.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=5355>

LUDWIK z GRANADY

Tytuł: Memorial de la vida cristiana

Tytuł ujednolicony: Zwierciadło człowieka krześcijańskiego.

[Tł. Stanisław WARSZEWICKI]

Wydanie 1:

Tyt. got.: Zwierziádło ¶ Człowieká Krze=||ſcijańſkiego. ¶ Tho ieſt. ¶ Rozyſłánia nábożne ná káż-||dy dzień/ przez cały ty=||dzień ¶ *ant. kurs.* AVTORA ¶ Tegoż co y Przewodnik. ¶ Przed tym z hiſpáńſkiego ná włofkie|| á teraz nowo z włofkiego ná pol||skie przełożone. ¶ Porządek y Máteria

Rozmyślania o-||baczyſ kárte przewróciwſy.|| W Poznaniu|| Drukował Mál-chor Neringk|| *ant.* ANNO M. D. LXXXVII.|| Cũ Gratia & Priuilegio SRM.||

Uwagi: wydane w Poznaniu u Melchiora Neringa w 1577 r.

Bibliografia: E XVII 332-333; WN 6; SPTK IV 393.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/zwierciadlo-czlowieka-krzescianskiego-tho-iest-rozmyslania-nabozne-na-kazdy-dzien-przez,NzQwNTAyOTU/3/#info:metadata>

Wydanie 2:

Tytuł: Wizerunk|| *ant. kurs.* ZIVVOTA|| *got.* Chrześcijañskiego|| pobożnego.|| Przy tym ćwiczenia|| y rozmyślania Modlitw|| rozmaitych ku nabożeñstwu chrześcijañkiemu.|| Zebrane z rozmái-||tych kſiag łaciñskich/dla|| pożytku poſpolatego.|| Przez iednego Ká-||płaná Societatis *ant.* IESV,|| Teraz z nowu poprawio-||ne/ y po wtore wydane.|| *kurs.* Cum Gratia et Priuilegio|| SRM.||

Uwagi: wydane w Poznaniu u Jana Wolraba w r. 1585. Adres wydawniczy w kolofonie: W Poznaniu|| W Drukarnicy Janá VVolrabá|| Roku Pañskiego|| 1585.||

Bibliografia: E XVII 333; W III 2769; SPTK IV 393; WW 37; BJP XVI 956; Ossol. 923.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=5635>

Wydanie 3:

Tyt. ant.: ZWIERCIADŁO|| CZŁOWIEKA|| CHRZEŚCIJANSKIEGO|| *got.* To ieft.|| Rozmyślania Nábożne|| ná każdy dzień/ przez cały|| tydzień/ które wiodą człowieka|| do uznania siebie ſámego/ y|| poprawy żywota.|| Przedtym z hispáñskiego ná|| Włofkie/ a teraz z Włofkiego ná|| Polſkie przełożone: y potrzebie już|| wydáne/ przez iednego Kápłaná|| Societatis Ieſu.|| *kurs.* Przydáne ſa teraz zá wtorz część|| Zwierciádlá, Modlitwy ku ćwiczeniu|| nabożeñstwa bárzo|| vżyteczne.|| *ant. kurs.* ROKV PANSKIEGO,|| M D XC IIII.||

Uwagi: wydane w Wilnie w Drukarni Akademickiej w 1594 r.

Bibliografia: E XVII 333; Ossol. 924; VASL 16, 36.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=5644>

Wydanie 4:

Tytuł: Zwierciadło człowieka chrześcijańskiego. To jest rozmyślania nabożne na każdy dzień przez cały tydzień, które wiodą człowieka do uznania siebie samego, i poprawy żywota [...]. Z włoskiego na polskie przełożone i po czwarte już wydane.

Uwagi: we wszystkich egzemplarzach tego wydania, które udało się znaleźć, brakuje karty tytułowej. Druk wydano w Krakowie w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w 1598 r.

Bibliografia: E XVII 333; W III 3046; SPTK IV 393; Ossol. 925.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=7766>

LUDWIK z GRANADY

[Tł. Jan WUCHALIUSZ]

Tyt. ant. czerw.: ZYWOT PANA|| IEZVSOW.|| *got. czar.* To iest|| Rozmyślania nabożne á gruntowne/prze=||dnieyßych ſpraw zbawiciela náßego|| *czerw.* Ná dwie części rozdzielone.|| Teraz nowo z rozmaitych Doktorow Kátholickich á ofobliwie|| z Książ Ludwiká z Gránády/ y Lácínſkich y Włofkich zebrane.|| *ant. czar. PRZEZ czerw.* IANA WVCHALIVSZA LEOPOLITE,|| *czar.* Káplána Societatis *ant. IESV.*|| *ant. czerw.* W KRAKOWIE/ *czarn.* W Drukárni Jakubá Siebeneychera|| Roku Páńſkiego/ *czerw.* M. D. XCII.||

Uwagi: druk zawiera wiele grafik drzeworytowych, całostronicowych, także inicjały, winiетки. Wydano w Krakowie u Jakuba Siebeneychera w 1592 r.

Bibliografia: E XVII 334; W I 584; BJP XVI 954; BPW 99; Ossol. 922.

Wersja elektroniczna: <https://platforma.bk.pan.pl/pl/objs/254504>

MADALIŃSKI Mikołaj²⁷

Wariant tytułu: Oratio in nuptias Nicolai Narussovicii.

Tyt. ant.: ORATIO|| IN NVPTIAS|| ILLVSTRIS. AC|| *kurs.* MAGNIFICI DOMINI D.|| NICOLAI NARVSSOVICI,|| CASTELLANI SAMOGITIAE,|| Vſpolień. Penanen. Cupifieñ. &c-ſ||&c-ſ&c-ſ Capitenei, nec non||Illuſtriſſimę Virginis D. Ca-||tharinæ Radiuiliæ, Pala=||tidinis Nouogrodeñ||&c. &c. Vilnæ|| celebrates.|| A NICOLAO MADALENSKI PHILO-||ſophiæ Stud: in Acad. Vilneñ. S. I. conſcripta.|| *ant. kurs.:* VILNÆ, Anno Domini, 1597.|| ,

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w 1597 r.

Bibliografia: E XXII 23; iPSB <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/mikolaj-naruszewicz>

²⁷ Mikołaj Madaliński był studentem filozofii w Akademii Wileńskiej.

MANUZIO Aldo

Tyt. ant.: ELEGAN=||TLÆ ALDI MA=||NVTII,|| NVNC PRIMVM A|| IA-COBO GAVLTERIO AN-||NONAEENSI, ARTIVM LIBE-||ralium in Aca-demia Turnonia So-||cietatis *ant.* IESV Magiſtro auctæ, & in|| accomoda-tiora capita di-||ſtributæ.|| *kurs.* Ac demum nouo *ant.* INDICE, eoſ cum locu-||pletifſimo, tum fideľiſſimo inſignitæ.|| *ant.* VILNÆ|| Anno Dñi 1598.||

Uwagi: wydane w Wilnie w 1598 r. przez Jakuba Gaulteriusa w Drukarni Akademickiej.

Bibliografia: E XXII 134; VASL 20, 67.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/2916/edition/2899/content>

MAKOWSKI Sebastian

Tyt. ant.: ORATIO|| DE SACER=||DOTII DI=||GNITATE.|| In Solenni-tatem diei, || qua R. D. Ioannes Bulpatus Vil-||nen. Canonicus Deo pri-mum|| obtulit Miſſæ ſacrifi-|| cium, ſcripta.|| Per Sebaſtianum Makowski Artiũ|| ac Philoſophiæ Baccalaureum, & in Aca-||dæmia Vilnen. Theologiæ ſtudioſum.|| Vilnæ Anno Domini M. D. XCII|| XII. Kalend. Septembr.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w Wilnie w 1592 r. Druk dedykowany Janowi Bulpatusowi, kanonikowi wileńskiemu. Tytuł w ramce ozdobnej. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się herb tegoż kanonika.

Bibliografia: E XXII 57; BJP XVI 1532; Ossol. 1522; VASL 20, 66.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/16382/edition/14448?language=pl>

MARTYROLOGIUM**Tytuł ujednoczony: Martyrologium**

[Tł. Szymon NIKOWSKI]

Wariant tytułu: Martyrologium Kościoła Rzymskiego, to jest poczet abo dziennik męczenników i innych wszelkich świętych

Wariant tytułu: Poczet abo Dziennik Męczenników y innych wszelkich Świętych : w którym się opisuie, ktorego wieku, ktorego dnia, na którym mieſcu, y iako który ſzczedł z tego ſwiata na on żywot wieczny. Na każdy dzień przez cały rok według nowego Kalendarza rospisany [...]

Tytuł: *Martyrologium* Kościoła Rzymskiego: To iest: Poczet ábo Dziennik Męczenników, y innych wszelákich Świętych : w którym się opisuie,

ktorego wieku, ktorego dnia, na którym mieŝcu, y iáko ktory ŝczedł z tego ŝwiátá ná on żywot wieczny. Ná káždy dzieñ przez cáły rok według nowego Káalendarzá. Teraz ŝwiežo ná Polskie Przełożony. Przydáne są y Zywoty ŝwiętych znákomitszych, iáko są opisáne w Rzymŝkim Brewiarzu, ná Polski tákże iezyk przełożone.

Tyt. ant.: MARTYRO=||LOGIVM|| KOSCIOLA||RZYMSKIEGO.|| *got.* To ieŝt|| Poczet ábo Dziennik Męczennikow/|| y innych wŝelákich ŝwiętych: w ktorym ŝie|| opiŝiue/ ktorego wieku/ ktorego dnia/ ná kto=||rym mieŝcu/ y iáko ktory ŝczedł z tego|| ŝwiátá ná on żywot wieczny.|| Ná káždy dzieñ przez cáły rok według nowego Kálenda=||rzá roŝpiŝány. Teraŝ ŝwiežo ná Polŝkie przełożony.|| Przydáne ŝa y Zywoty ŝwiętych znákomit=||ŝych/ iáko ŝa opisáne w Rzymŝkim Brewiarzu/ ná|| Polŝki tákże iezyk przełożone.|| W Krákowie/||W Drukárni Andrzejá Piotrkowczyká.||Roku Páńŝkiego 1591.||

Uwagi: wydane w Krakowie w Drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w 1591 r.

Bibliografia: E XXIII 157; W I 565; Trypućko 1826; BPW 221; Ossol. 1541; Piek. Kórn. 907; BJP XVI 1553.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/465959?id=465959>

MONTANUS Franciscus [właŝc. Louis Richeome]

Tyt. ant.: APOLOGIA|| FRANCISCI|| MONTANI PRO SOCIETATE|| IESV IN GALLIA.|| CONTRA ANTONII ARNALDI|| Aduocati Pariŝienŝis Philippicam.|| *kurs.* Ex Gallico in Latinum|| translate.|| Acceŝit Appendix ex Hiŝtoria de facto Ioannis|| Schattelli, ŝtudioŝi Pariŝienŝis.|| *ant.* CRACOVIÆ In Officina Lazari, Anno Dñi,|| 1597.||

Uwagi: wydane w Oficynie Łazarzowej w Krakowie w 1597 r. Druk dedykowany Samuelowi Łaskiemu: przyjacielowi i dobroczyńcy jezuitów. Na stronie tytułowej znajduje się drzeworytowy sygnet jezuitów.

Bibliografia: E XXII 537; W I 646; Trypućko 2190; Ossol. 1613; BJP XVI 2078.

Współwydane z:

Tyt. ant.: DE IOANNE SCHATTELIO,|| CVIVS SVpra CREBRO FACTA MENTIO,||& de Iefuitarum ex Galliis expulŝione. Ex Narratione|| Hiŝtorica Auguŝtę Vindelicorum hac de re edita,||Anno Domini, 1595.|| (s. 305-310).

Bibliografia: E XXII 537; BJP XVI 2078.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/publication/522917>

MORALES Sebastian**[Tł. Szymon WYSOCKI]**

Tyt. ant.: O ZYWO=||CIE Y SMIERCI|| NAIASNIEYSZEY|| KSIEZNY PAR-
-||MENSKIEY.|| *got.* Liŝt Doktorá iedného: w którym|| wypifał Wiŝerunk
wŝytkich ŝpraw|| y poboŝności prawego Chrzeŝcójá-||niná. Teraz nowo
z Włoŝkiego|| ná Polŝkie przełożony.|| Przydáné téŝ ieŝt Zwiérciadło|| Du-
chowné/ prawie ofobliwé:|| y Obiecádło ŝłote.|| Cum Gratia & Priuilegio
S. R. M.|| Ex facultate Superiorum.|| Roku Pańŝk. 1581.||

Uwagi: wydane w 1581 r. w Drukarni Łazarzowej w Krakowie przez Jana Januszowskiego. Adres wydawniczy w kolofonie: *got.* Drukowano/|| w Krákwie w Drukar||ni Láŝárŝowéy/ Roku|| Páńŝk: 1581.||

Bibliografia: E XXII 549; Sommervogel V, kol. 1280; W III 2701; Ossol. 1634.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?showContent=true&id=5442>

NEKYΣIA

Tyt. ant.: NEKYΣIA.|| IN EXEQVIIS|| ILLVSTRISSIMI|| kurs. *PRINCIPIΣ
ET MAGNISI=*||CI DOMINI D. STANISLAI|| RADIVILI DVCIS IN OLICA||
& Nieŝvviez, Generalis Capitan||nei Samigitę. &c. &c.|| *ant.* PAXIT.|| *kurs.*
Sodalitas Parthenica in Academia Vilnenŝi|| Societatis *ant.* IESV.|| VILNÆ||
ANNO DOMINI|| 1599.||

Uwagi: wydane w 1599 r. w Wilnie w Drukarni Akademickiej. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się grafika drzeworytowa przedstawiająca czaszkę i skrzyżowane piszczele. Druk zawiera poezję jezuitów i sodalisów wileńskich takich jak: Tomasz Mamczyński, Stanisław Rochowicz, Łukasz Szczygielski (Szczygielski), Baltazar Cichososnowski, Stefan Harinał, Jakub Długolecki, Piotr Leski, Jakub Czernicki, Wojciech (Albert) Oleski, Jakub Birbaszewski, Jan Baro, Jan Męczyński, Wojciech (Albert) Korczyński, Walenty Zubrzycki, Maciej Wierciński, Maciej Rabsza, Maciej Szwaba, Adrian Spinalcius, Piotr Romulewicz, Adam Wierszycki, Aleksander Kierło, Adam Szorc i Jakub Woyna.

Bibliografia: E XXVI 95; Sommervogel VIII, kol. 792; Trypućko 1808; VASL 21, 95.

NEGRONE Giulio

Tyt. ant.: IVLII NIGRONI|| E SOCIETATE IESV|| Oratio|| *ant.* IN LAVDEM
S. HYACINTHI|| POLONI|| ORDINIS PRÆDICATORVM|| ROMÆ, Apud
Aloyŝium Zannettum|| *ant.* M D XCIV|| *kurs.* SVPERIORVM PERMISSV.||

Uwagi: wydane w 1594 r. w Rzymie w drukarni Alojzego Zanettiego.

Bibliografia: E XXIII 155; Sommervogel V, kol. 1614; BJP XVI 1711; Wielewicki I s. 188.

NIEGOSZEWSKI Stanisław

Tyt. ant.: LATERNA|| POLONLÆ|| *kurs.* Siue|| *ant.* IN MORTEM MARTI-
NI LATERNÆ|| SOCIETATIS IESV, SVMMLÆ, TVM DO-||CTRINÆ, TVM
PIETATIS VIRI|| & veri Chriſti Martyris.|| *ant.* POLONLÆ LACHRYMÆ.||
Anagramma.|| Ante ſuos ſenſus, uigilia.|| F.|| *ant.* CRACOVLÆ,|| In Officina
ant. LAZARI, Anno Domini,|| 1599.

Uwaga: Imię i nazwisko autora w anagramie: „ante suos sensus vigilia F.” (Stanislaus Niegosevinus) oraz pod dedykacją: „S.N.S.R.” (Stanislaus Niegosovius Secret. Regius).

Bibliografia: E XXIII 110–111; Sommervogel IV, kol. 1551; W II 1894; Piek. Kórn. 996; BJP XVI 1742; Ossol. 1703.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/dlibra/publication/878>

NIKOWSKI Szymon

zob.: MARTYROLOGIUM

NOWAK Andrzej

Tyt. ant. kurs.: THEOREMATA PHILO=||SOPHICA|| EX OMNIBVS||
PHILOSOPHLÆ PAR-||TIBVS QVÆ IN ALMA|| Academia Vilnenſi pro-
pugnabit.|| *ant.* F. ANDREAS GRADZKI, Ordinis F. Minorum|| S. Franciſci
de Obſeruantia|| *ant.* PRÆSIDE|| R. P. ANDRA NOVA-|| TIO E SOCIETA-
TE IESV, AR=|| tium ac Philoſophiæ Magiſtro & Pro=||feſſore Ordinario.||
kurs. Diſputabuntur in Gymnaſio Vniuerſitatis Vilnenſis.|| Menſe Iulio, Die
Horis || *ant.* VILNAE, in Officina Typographica Societatis|| IESV, *kurs.*
Anno inſtauratæ Salutis,|| M. DC. II.||

Uwagi: wydane w Wilnie w Drukarni Akademickiej w 1592 r. Książka znajdująca się w zbiorach Biblioteki Czartoryskich obecnie jedynym znanym egzemplarzem tego druku. Estreicher umieszcza ten druk pod nazwiskiem: Grącki Jędrzej X. (Grondzki) Rawicz, ale jest to tylko nazwisko ucznia, który bronił tez. Właściwym ich autorem był Andrzej Nowak. Andrzej Grądzki był zresztą później zdolnym kaznodzieją. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się herb Karola Chodkiewicza (Kościeszka) i czterowerszowy epigram. Utwór zawiera dedykację dla Jana Karola Chodkiewicza²⁸.

²⁸ Darowski, Nowak..., s. 76: „Jak wynika z powyższych danych, są to tezy z całości filozofii na końcu trzyletniego kursu, prowadzonego przez Andrzeja Nowaka, których pod jego kierunkiem bronił w publicznej dyspacie w Akademii Wileńskiej w lipcu 1602 r. bernardyn Andrzej Grądzki, późniejszy znany kaznodzieja (kilka jego kazań ukazało się drukiem; zob. E XVII 317–318). Autorem tez – zgodnie z praktyką szkolną

Bibliografia: E XVII 318; R. Darowski, *Andrzej Nowak SJ (1570–1629), profesor filozofii w Akademii Wileńskiej*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 18 (1982) 2, s. 71–88.

ODPIS

Tyt. ant.: ODPIS|| NA RYCERSTVVO|| JEZVICKIE|| *got.* To ieft|| Ná Script ušc3ypliwy przeciwo Je=||3uitom/ heretyká iákiegoš/ ták Intytuł=||wány: w którym Suitámi ie bydź/nie Jezuitámi/|| to ieft/iáko on íam wykłada/ Swiniámi|| pokazać ušiluie.|| Przej *ant.* ANONIMA CHVVALIBOSKIEGO,|| Sláchicá Poljkiego/ 3łożony/ y 3á pozwoeniem|| Zwierzchności/ do druku|| podány.|| *ant. kurs.* W POZNANIV,|| *got.* Roku Páñskiego. *ant.* M. D. XCVII.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w 1597 r. w drukarni wdowy i spadkobierców Jana Wolraba. Strona tytułowa w ramce drzeworytowej, na niej drzeworytowy herb z IHS jezuitów. Wydane anonimowo pod pseudonimem Anonim Chwaliboski.

Bibliografia: E XIV 234; W III 3020; Piek. Kórn. 30.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/398825/edition/309873/content?>

OFFICIUM

Tytuł: Officium parvum Conceptionis Immaculatae

Tytuł ujednolicony polski: Officium abo godziny Błogosławionej Panny Marii²⁹

[Tł. Jakub WUJEK]

Wydanie 1:

Tytuł: Officium abo godziny Błogosławionej Panny Marii niedawno reformowane i z rozkazanía Piusa papieża piątego wydane.

Uwagi: wydane w 1596 r. być może w Krakowie.

Bibliografia: E XXXIII 388; Sommervogel VIII, kol. 1238 (pod pieśni nabożne); SPTK IV 477; BJP XVI 268o.

---

jezuitów – był Andrzej Nowak, który w latach 1599–1603 był jedynym profesorem filozofii w Akademii Wileńskiej”.

²⁹ Ze względu na to, iż nie udało się odnaleźć żadnego egzemplarza książki (zarówno pierwszego, jak i drugiego wydania) z pierwszymi stronami wydania, podane tytuły są propozycją opartą na bibliografii.

Wydanie 2:

Uwagi: wydane w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w r. 1598.

Bibliografia: E XXXIII 388; Sommervogel VIII, kol. 1239; W III 3071; SPTK IV 477.

Wersja elektroniczna: <https://fbc.pionier.net.pl/details/oai:jbc.bj.uj.edu.pl:371726>

ORTIZ Jakub

Tyt. ant. ASSERTIONES EX VNIVERSA LOGICA|| IN ACADEMIA VILNENSI SOCIETATIS IESV|| AD DISPVTANDVM PROPOSITÆ SVB INITIVM AVTV||MNALI STVDIORVM RENOVATIONIS ANNI 1597.||

Uwagi: druk jednostronicowy, pod tekstem assercji, dopisano: Defendet QVRINVS IACOBO ORTIZIO è Societate IESV Atrium liberalium & Philosophiæ|| Magistro, & in eadem Academia Philosophiæ profeffore ordinario, Menfe Octobri die hora. [*dopisano ręką: 19*] hora [*dopisano ręką: 2 pomerid.*] Druk zawiera 20 tez z logiki, które – pod kierunkiem Jakuba Ortiza SJ, ówczesnego profesora filozofii w Wilnie – bronił Kwiryn Onoglerus, Austriak, alumn Seminarium Papieskiego w Wilnie. Działal on na Litwie na początku w. XVII.

Bibliografia: E XIV 308 (Kwiryn Onoglerus); Darowski s. 300–301; BJP XVI 1327; VASL 14, 21; R. Darowski, *Jakub Ortiz SJ (1564–1625), profesor filozofii w Poznaniu i w Akademii Wileńskiej*, „Studia Philosophiae Christianae”, T. 19 (1983), z. 2, s. 15.

OSTROWSKI Stanisław

Tyt. got.: KŹiędzá StániŹlá=||wá OŹtrowŹkiego Opátá|| PrżemęŹkiego KŹięgi/ o prawdziwym|| BoŹtwie JeŹu ChryŹta Páná á Bogá náŹe-||go/ przećiwko Nowokrżcżęcom/ á ofobliwie Źmigiel-||Źkim v których támŹe w Źmiglu toŹ BóŹtwo ná dwu|| káŹániách byŹo wywodŹone á teraz w iedne|| KŹięgi dowodniey Źebráne y do|| druku podáne.|| TudŹieŹ teŹ odpowiedz ná wyŹnánie o|| Synie BoŹym tychŹe Nowokrżcżę=||cow SmigielŹkich.|| Náđ to krotka náuká o ofobie Syná|| BoŹego y Duchá Źwiętego/y o prawdziwym|| BoŹtwie tegoŹ Duchá Źwiętego|| i o rozđzielnoŹci|| trŹech ofob w Pánie BodŹe/ y o|| iednoŹci|| prŹyrodŹenia BoŹego.|| PrŹyŹtąpił teŹ náwet goniec prŹeciwi|| SŹymonowi Budnemu.|| W POŹnánium|| W Drukárniey Janá Wolrabá. || 158. || *kurs.* Cum Gratia ω Priuilegio *ant.* S. R. M.||

Uwaga: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1588 r. Druk związany z jezuitami poprzez Adriana Junę, który najprawdopodobniej przygotował go do druku. Dzieło dedykowane królowi Zygmuntowi III Wazie.

Bibliografia: E XXIII 521; WW 59; Piek. Kórn. 1060; BJP XVI 1828.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/4261/edition/4107/content?>

PARENTALIA

Tyt. ant.: PARENTALIA|| IN OBITVM ILL||LUSTRIS ET MA||GNIFI-
CI DOMINI D||GEORGII CHODKIEVICII|| GENERALIS CAPITA-
NEI|| SAMOGITLÆ.|| &c. &c.|| A SADALIBVS CONGREGA||TIONIS
PARTHENICÆ, ACADE||MIÆ VILNENSIS, SOCIETATIS|| IESV, MORTEM
SODALIS SVI|| ET MODERATORIS QVON||DAM VIGILANTISSIMI, DE-
-||FLENTIBVS CON-||SCRIPTA.|| *kurs.* VILNÆ|| In Typographia Academiæ
ant. SOCIETATIS IESV,|| Anno Domini 1595.||

Uwagi: wydane w Wilnie w Drukarni Akademickiej w 1595. Wojciech Rościszewski SJ był zapewne wydawcą zbioru i tamże zamieścił: *Tren polski do JO. Xiężny Zofii Chodkiewiczowej* (zob. PSB XXXII 282-284). Sommervogel II, kol. 88, podaje też pod J. Brant, co nie wydaje się prawdopodobne.

Bibliografia: E XIV 178-179; E. XXVI 362; Sommervogel VIII, kol. 792; W III 2966; Trypućko 1917; Ossol. 1829; BJP XVI 1855; VASL 21, 72.

PARSONS Robert

[Tł. Hieronim POWODOWSKI]

Tyt. gotykiem: Okrucieństwo|| kacyrskie/ przeciw Ká||tholikom w An-
glijey/|| krotko á prawdziwie/|| przez iednego tegoż na-||rodu opifáne/ á
ná|| POLski iezyk|| przełożone.|| Matth: 24.|| A gdy was będą po=||dawać
ná utrapienie/ y be||da was zábijác: y bedzecie w niena-||wiści wśem
narodom dla imienia me||go. A w ten czás wiele sie ich sgorby|| beda sie
wzaiem ná śmierć wywá||dzić/ y spólnie sie nienawidzić. Po||wstanie też
wiele fałszywych|| uczytelow/ y zwiodą|| ich wiele.||

Uwagi: bez miejsca wydania. W kolofonie adres wydawniczy: *got.* Roku Páńkiego/|| 1582.||

Bibliografia: E XXIII 313; W II 1581.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/2535/edition/2556?language=en>

PHARETRA

Tyt. ant. PHARE=||TRA SPI=||RITVALIS.|| Quid in hoc libello|| cõtineatur,
sequēs|| pagina indicabit.|| *ant. kurs.* GVSTATE ET|| VIDETE.|| VILNÆ.|| Ex
Typographia Acade-||miæ Societatis *ant.* IESV.|| Anno 1595.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w Wilnie w 1595 r.

Bibliografia: E XXIV 217; Trypućko 1969; BJP XVI 1893; VASL 21, 73.

[PIOTR Kanizjusz św.]

Tytuł ujednolicony: Catechismus

Wariant tytułu: Parvus catechismus catholicorum, Parvus catechismus

Bibliografia: E XIV 42 (wyd. 1567); Wierzbowski III 2498.

Wydanie 1560³⁰:

Tyt. ant.: PARVVS|| CATECHIS-||MVS CATHOLI=||CORVM.|| CRACOVIAE,|| CVM Gratia & Priuilegio, *ant.* LA-||zarus Andreæ excudebat.|| *ant.* MDLX.||

Uwagi: Wydane w Drukarni Łazarza Andrysowicza w r. 1560. Do druku przygotował Mikołaj z Szadka. Zawiera grafiki drzeworytowe.

Bibliografia: E XIV 95; E XXX 179; Ossol. 314; Pawlik s. 94-95; W 2365.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/parvvs-catechismvs-catholicorum,NzQwNTAyNzc/1/#info:metadata>

Wydanie 1570:

Tyt. ant. kurs.: PARVUS|| CATECHI=||SMVS CATHOLI=||CORVM, NVNC PRI=||MVM INTEGRITATI SVAE RE=||stitutus w ſingulari autorita=||te Sacræ Cæfar. Docto=||re Theologo Societatis|| *tyt. ant. IESV. kurs.* Acceſſere Preces Horariæ, de æterna Dei Sapientia|| *ant. IESV CHRISTO Domino noſtro, cum pijs*|| quibuſdam ☉ Chriſtianis exercitationibus.|| *kurs.* CRACOVIAE,|| In Officina Matthæi Siebeneycher,|| Anno Salutis Humanæ.|| 1570.||

Bibliografia: E XIV 42.

Wydanie 1576:

Tyt. ant. czarn.: INSTITVTIONES|| *czzerw.* CHRISTIA=||NAE PIETATIS, SEV|| *czarn.* PARVVS CATECHI=||SMVS CATHOLICORVM, NVNC PRI=||mum integritati ſuæ reſtitutus, &|| ſingulari autoritate *czzerw.* Sacræ|| Cæfar. Maieſt., *czarn.* editus.|| *czzerw.* Authore D. Petro Canifio,|| *czarn.* Doctore Theologo Socie=||tatis *kurs. czzerw. IESV. kurs.* Acceſſere Preces Horariæ, de æterna *czzerw.* Dei *czarn.* Sa=||pientia, *ant. czzerw. IESV CHRISTO kurs. czar.* Do=||mino noſtro, cum pijs quibuſdam ☉|| Chriſtianis exercitation=||nibus.

³⁰ Jezuiti w sposób specjalny traktowali *Katechizm* Piotra Kanizego: kolejne wydania numerowano począwszy nie od wydania w Polsce, ale od każdego głównego wydania, które ogłoszono drukiem, początkowo w Niemczech, a następnie w innych miejscach. Stąd numeracja kolejnych wydań jest dla pozycji polskich nieuzasadniona, zamiast tego podano rok wydania edycji.

Uwagi: druk dwukolorowy, zawiera również inne dokumenty: o reformie kalendarza oraz rozmyślania codzienne. Druk wydany w 1576 r. w drukarni Mateusza Siebeneichera w Krakowie.

Bibliografia: E XIV 42; BJP XVI 1878.

Wydanie 1583 a:

Tyt. ant.: CATECHI=||SMVS CATHO-||LICVS|| *kurs.* IVENTVTI FOR-||mandæ hoc seculo quam maxi-||me neceßarius.|| *ant.* AVCTORE D. PETRO|| Canifio, Doctore Theolo-||go Societatis Iesu.|| *kurs.* Acceßere Preces Horariæ de æterna Dei|| sapiencia IESV CHRISTO Do=||mino noſtro, cum pijs quibusdam|| ũ Chriſtianis exercitati=||onibus.|| *ant.* CRACOVIÆ,|| In Officina Lazari, Anno Domini:|| M. D. LXXXIII. s. Catechismus catholicus, s. 1-51 (osobna numeracja po liście Possevino).

Wydanie 1583 b:

zob.: **A. POSSEVINO:** *De necessitate*

Tyt. ant. kurs.: ANTONII|| POSSEVINI|| DE SOCIETATE IESV|| EPISTOLA:|| De neceßitate, vtilitate, ac ratione|| docendi Catholici Catechismi.|| Rationes item, quibus inter|| ſummas quaſq: difficultates|| diuinum negotium de-||beat & poſſit pro-||moueri.|| *kurs.* Additus est Petri Canifij Paruus Cate-||chiſmus emendatißimus, cum ſan-||ctis meditationibus.|| Omnia iuſſu Illuſtriſſ. ac Reuerendiſſ. D. Stanislai Karnkovski. Archi,||epiſcopi Gneſneñ.&c.|| *ant.* INGOLSTADII,|| *kurs.* Excudebat VVolfgangus Ederus.

Wydanie 1587:

Tyt. ant. czerw.: EVANGELIA|| ET EPISTOLÆ,|| *czarn.* QVAE DOMINICIS ET|| *kurs.* Feſtis diebus, de more Ca-||tholico in Templis re-||citantur.|| *czerw. kurs.* Accedit paruus Catechiſmus|| D. Petri Canifij.|| *czarn.* Cum Gratia ω Priuilegio *ant.* S. R. M.|| *czerw.* POSNANIAE,|| *czarn.* Excudebat Ioannes VVolrab.|| *ant. czerw.* M. D. LXXXVII.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1587 r. Karta tytułowa dwukolorowa: czarno-czerwona, tytuł w ramce drzeworytowej.

Bibliografia: E XVI 113; Wierzbowski I 509; WW 54.

Wydanie 1596:

Tyt. ant.: CAPITA|| DOCTRINÆ CHRI-||STIANÆ COMPENDIO TRA-||dita, vt ſit veluti par-||uus Catechiſmus|| Catholicorum.|| *ant. kurs.* AVTORE|| D. Petro Canifio Societa-||tis Ieſu Theologo.|| *ant.* POSNANLÆ,|| Anno CIO IO XCVI.||

zob.: **Tyt. ant. czerw:** EVANGELIA|| ET EPISTOLAE,|| *czarn.* QVAE DOMINICIS ET FE-||ftis diebus, de more Catholico|| in templis recitantur,|| *czerv.* iuxta ritum Ecclesiæ Romanæ.|| *ant. kurs. czarn.* ACCEDIT PARVVS CA||techifmus D. Petri Canifii.|| *ant. czerw.* POSNANIÆ|| *czarn.* Apud Vi-duam & Hæredes Io-||annis VVolrabi.|| *ant. czerw.* ANNO M. D. XCVI.||

PIOTR Kanizjusz św.

[**Tł. Erdman Tolgsdorf**]

Tytuł: Katechizm katolicki

Tyt. ant.: CATECHISMVS|| Catholicorum|| Iſcige pam||maciſchen/ no themſ|| Papreksche Galwe gab=||blems Chriſtites máciſes.|| Prexfkan themſ nemaci=||gems vnd iounems bernems.|| Cour|| Kungam Petrum Canifium/|| thaes Schwetes rakſtes|| Doctor.|| Ehſpreſtcz Vilne Pille/ Litto=||urre Gemmen/pi Danielem Lan=||sicienſem expan tho gadde.|| 1585.||

Tłumaczenie tytułu: Katechizm katolicki, krótkie pouczenie o głównych artykułach wiary nauki chrześcijańskiej dla [ludzi] nieuczonych i małych dzieci. Przez pana Piotra Kanizjusza, doktora Pisma Świętego. Tłoczone w mieście Wilnie na ziemiach litewskich u Daniela Łęczyckiego w roku 1585”.

Uwagi: druk zawiera 36 kart zadrukowanych czcionką gotycką i jedną kartkę białą. Na odwrocie karty tytułowej oraz na ostatniej stronie tekstu drzeworyt z symbolem jezuitów. Katechizm obejmuje trzy części: przedmowę do czytelnika, tekst katechizmu właściwego oraz w jednej trzeciej rozmaite modlitwy i pieśni do Marii Panny. Poświadczone były dwa egzemplarze katechizmu. K. Świerkowski (s. 9) reprodukuje pierwszą stronę katechizmu na podstawie egzemplarza z Biblioteki w Uppsali. Kazimierz Piekarski w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego odkrył trzy fragmenty trzech innych egzemplarzy katechizmu wraz ze stroną tytułową, którą tenże Świerkowski opublikował (s. 20). Te fragmenty nie zachowały się do czasów współczesnych, ponieważ zaginęły w czasie II wojny światowej.

Bibliografia: K. Świerkowski, *Wilno kolebką drukarstwa lotewskiego*, Wilno 1932, zawiera pełną bibliografię dotyczącą tego katechizmu. Reedycję druku przygotował E. Volteris (por. E. Volteris. Ze względu na wyjątkowy charakter książki bibliografia obejmuje rozmaite opracowania, nie tylko katalogi: A. Augstlans, *Mūsu vece raksti*, *Filologijas Materijāli*, 1933, s. 41-58; J. Czarnecki (pseud.), *Wilno w dziejach książki polskiej*, Wilno 1928, s. 7; E. Blese, *Letteratura Lettone*, [w:] *Storia delle letterature baltiche*, a cura di G. Devoto, Milano 1957, s. 73-297; L. Abramowicz, *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie 1525-1925*, Wilno 1925, s. 35-37; reedycje i faksymile: E. Волер, *Латышский катехизус 1585 года*, Петербург 1915; E. Blese, *Latviešu rakstniecības primais pieminēklis – 1585 g. izodotias latviešu katkisms*, Dzintars 1918, nr 1, s. 61-69;

A. Günther, *Altlettische Sprachdenkmäler in Faksimiliendruckten*, Bd. 1, Heidelberg 1929, s. 243–312; O. Čakars, A. Grigulis, M. Losberga, *Latviešu literatūras vēsture no primāsākumiem līdz XIX gadsimta 800. gadiem*, Rīga 1990, s. 27–38. O katechizmie po polsku pisał także R. Witkowski, por. R. Witkowski, *Biblioteka jezuicka w świetle katalogów z początku XVII wieku*, w: *Wokół jezuickiej fundacji uniwersytetu z 1611 roku*, red. D. Żołądź-Strzelczyk, R. Witkowski, Poznań 2011, s. 175–204 oraz tenże, *Wilno i Królewiec. Początki drukarstwa w językach bałtyckich (do końca XVI w.)*, Lituanoslavica Posnaniensia. Studia Historica 10 (2004), s. 92–126.

Wersja elektroniczna: <https://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?pid=alvin-record%3A146019&dswid=-1691>

PIOTR Kanizjusz św.

[Tł. Wasyl Zamaski SJ (?)]

Tytuł: Katechizm katolicki

Tyt. cyrylicą: Катехизмъ или наука вѣмъ павославнимъ хр(с)тїанш(м) кповчнїю вел'ми полезно з лати(н)скогы языка на рускїй языкъ ныво преложено. Друкованъ оу вильни року бо(ж) наро(ж) 1585 з дозволеньемъ старъшихъ.

Bibliografia: jedyne pełne opracowanie katechizmu przygotował Adam Fałowski, por. A. Fałowski, *Język ruskiego przekładu katechizmu jezuickiego z 1585 roku*, Kraków 2003, „Studia Ruthenica Cracoviensia” t. 2. W opracowaniu (s. 14–15) autor podaje bibliografię dotyczącą katechizmu ruskiego, przy czym wszystkie wymienione katalogi i książki opierają się na niepełnym przekazie lub są błędne. Zdaniem Fałowskiego tłumaczem katechizmu mógł, ale nie musiał, być Wasyl Zamaski SJ. Książkę wydano najprawdopodobniej w drukarni Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła przy pomocy czcionek pożyczonych przez jezuitów z drukarni Domu Mamoniczów, na co wskazuje Fałowski powołując się na opracowanie A. Zernowej (А.Ф. Зернова, *Типография Мамоничей в Вильне (XVII в.)*, w: *Книга. Исследовния и материалы*, ном. 1 (1959), s. 167–223.

PIOTR Kanizjusz św.

[Tł. Zygmunt ERNHOFFER]

Tytuł: Katechizm katolicki

Tyt. ant. kurs.: ENCHIRIDION.|| got. thett år|| Then lille|| och reene Catechismus|| samt mádh en nödtorff=|| high zörfwarelfe strift för me=||nige Kyrtepr åfter och preditan-||ter för ööt AT och förbåtr åt.|| Ååret effter Chriſti bördh|| 1591.|| Vthur D. Márten Lutthers|| böker och skriff tryckte i|| Wittenbargh||

Uwagi: druk wydany anonimowo, niepodpisany. Ze względu na trudność w wydawaniu tekstów katolickich w kraju protestanckim, Ernhofer wydał książkę anonimowo w Wilnie w Drukarni Akademickiej. Dla uniknięcia podejrzeń edycja powiela dosłownie wydanie katechizmu Marcina Lutera, który widnieje na karcie tytułowej jako autor dzieła. W rzeczywistości tekst jest tłumaczeniem katechizmu Piotra Kanizego.

Bibliografia: Trypućko 710; S. Obirek, *Zygmunt Ernhofer Sj i jego relacje o polityce Polski z lat 1593–1596*, Kraków 1996; M. Hagberg (wyd.), *Enchiridion : det är den lilla och rena katekesen 1591 ; jämte, Sannfärdig ögonskenlig, förmerad och välbegrundad försvarsskrift 1591 av Sigismund Ernhofer*, Skara 2012; O. Garstein, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia: Jesuit Educational Strategy 1553–1622*, Brill 1991, s. 261–262.

PIOTROWSKI Grzegorz

zob.: **M. ŁASZCZ: Tyt. ant.: POGROM**|| LEWARTOWSKI,||

PISANO Alfonso

zob.: **Tyt. ant.: ASSERTIONES**|| Theologicæ.|| DE TRINO ET|| VNO DEO ADVER=|| SVS NOVOS SAMO=|| fatenicos.|| *ant.* EX PRAELECTIONI-|| BVS COLLEGII POSNANIENSIS|| præteriti femeftris|| EXCERPTAE.|| Discutiendæ Octobris die hora || POSNANLÆ|| *kurs. IN OFFICINA IOANNIS VVOLRHABI.*|| ANNO DOMINI|| M D LXXX I.||

PISANO Alfonso

zob.: **Tyt. ant.: ASSERTIONES**|| THEOLOGICÆ, PHI=|| LOSOPHICAE. DIALE=||cticæ, & Rhetoricæ, quæ in|| Collegio POŋnaniensj Societatis IESV, ad initium|| Octobris huius anni M. D. LXXX. in|| solenni [studiorum] Innouatione|| disputabuntur.|| POŋnaniæ in Officina IOannis Volrhabi, A. D.|| M. D. LXXX.

PISANO Alfonso

Tyt. ant.: CATHOLI=||CA ET ORTHODOXA|| RESPONSI, AD PRÆCIPVA CAPI=||ta Epistolæ Latinæ D. Jacobi Niemoieuski: quam ille|| libello suo Polonico de Ecclesia Christi Catholica, ad|| Sereniß. v Potentiß. Stephanum primum,|| Regem Poloniæ præfixit.|| *ant. kurs.* TRACTANTVR IN HAC RESPONSI=||ne generalis v præcipuæ quæstiones, de Ecclesia Christi, eiufq' || summo in terries Præfide: breuiterg' v dilu=||cidè

explicantur.|| *ant. kurs.* AVCTORE|| ALPHONSO PISANO, SOCIETATIS|| IESV THEOLOGO.|| *kurs.* HAEC RESPONSIO ANTE BIENNIVM FERERE|| conscripta, nunc primum in lucem prodit, opera Reuerendi Domini|| Ioannis Mlodueuij, S. Theologiæ Doctoris, Ecclesiæ|| Cathedralis Pofnaniensis|| Canonici.|| *ant.* POSNANIAE.|| Excudebat *ant.* IOANNES VVOLRAB.|| M. D. LXXXV.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w r. 1585. Dziełko było gotowe w 1582 r., potem uznano je za nieaktualne. Dopiero Jan Młodniewicki wydobył je z zapomnienia i wydał własnym kosztem w 1585 r. Było to już po tym, gdy Niemojewski wydał swą replikę w 1582 r. (PSB XXVI s. 544).

Bibliografia: E XXIV 315-316; Ossol. 1885; W 479; Sommervogel V, kol. 865; W I 479; WW 39; BJP XVI 1915; Pelc Kórn. 1901.

PISANO Alfonso

Tyt. ant.: CONFVTATIO BREVIS.|| CENTVM ET|| TREDECIM ERRO- RVM|| APVD SECTARIOS NOSTRI|| seculi, circa Septem Ec-||clesiæ Sacra|| menta.|| *ant. kurs.* AVCTORE|| ALPHONSO PISANO,|| Societatis Iesu.|| Continentur hîc bona ex parte|| Confessionis Auguftanæ, &|| Institutionum Caluini|| Confutatio.|| *ant.* POSNANLÆ.|| *kurs.* In Officina Typographica Ioan-||nis VVolrabi.|| *ant.* M. D. LXXXVII.|| Cum Gratia ω Priuilegio, *ant.* S. R. M.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1587 r. W kolofonie znajduje się informacja dotycząca zatwierdzenia druku przez biskupa poznańskiego Łukasza Kościeleckiego.

Bibliografia: E XXIV 315; W I 513; WW 56; PSB XXV s. 544; Ossol. 1883; BJP XVI 1916.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/6767/edition/6239/content>

PISANO Alfonso

zob.: **Tytuł:** Controversiarum aliquot praecipuarum fidei...

PISANO Alfonso

Tytuł: De continentia et abstinencia

Tyt. ant.: ALPHONSI|| PISANI, SOCIETA-||TIS IESV, DE CONTI||NENTIA ET ABSTINENTIA:|| Vel, de Apofstolico coelibatu, ieiunio,|| & ciborum

delectu, doctri-||na catcolica.|| *ant.* I CORINTH. VII.|| *kurs.* Volo autem vos fine sollicitudine esse. Qui sine vxore est:|| sollicitus est, quæ Domini sunt quomodo placeat Deo: qui|| autem cum vxore est sollicitus est, quæ sunt|| mundi, quomodo placeat vxo-||ri, ω diuifus est.|| *ant.* MATTH. IX.|| *kurs.* Veniens autem dies cū auferetur ab eis sponfus|| ω tunc ieiunabunt.|| *ant.* COLONIAE AGRIPPINAE,|| *kurs.* Apud hæredes Arnoldi Birckmanni,|| *ant.* ANNO CIO. IO. LXXIX.|| Cum gratia & priuilegio Cæfareæ Maieftatis.||

Uwagi: wydane w Kolonii w drukarni spadkobierców Arnolda Birckmanna w r. 1579.

Bibliografia: E XXIV 315; Sommervogel VI, kol. 865; W III 2673; PSB XXVI s. 543, Ossol. 1884.

Wersja elektroniczna: <https://www.zvab.com/continentia-abstinentia-vel-Apostolico-coelibatu-ieiunio/18908732682/bd#&gid=1&pid=1>

PISANO Alfonso

Tyt. ant.: NICAENVM|| CONCILIVM.|| *kurs.* PRIMVM GENERALE, IN QVA-||tuor libros distinctum: per *ant.* ALPHONSVM|| PISANVM, SOCIETATIS|| IESV,|| SINGVLORVM LIBRORVM AR-||gumenta verfa pagina indicabit.|| Cum facultate superiorum.|| *ant. kurs.* QVANTVM HAV SECVNDA EDITIONE|| additum fit, qui eam cum prima contulerit, facile depre-||hendet. Acta certè Concilij ex Vaticano|| Codice Græco, hætenus in publicum|| non prodierant.|| *ant.* COLONIAE AGRIPPINAE,|| Apud Hæredes Arnoldi Birckmanni.|| *ant.* ANNO CIO. IO. LXXXI.||

Uwagi: dzieło przypisywano Stefanowi Batoremu, wydane w Kolonii u spadkobierców Arnolda Birckmanna w 1581 r. W dedykacji Alfons Pisano opisał dzieje antytrynitaryzmu, ze szczególnym uwzględnieniem Polski (por. PSB XXVI s. 543). Na karcie tytułowej znajduje się drzeworyt z herbem Batorego. W kolofonie informacja: *ant.* COLONIAE AGRIPPINAE|| Typis Godefridi Kempensis|| *ant.* ANNO CIO. IO. LXXXI.||

Bibliografia: E XXIV 315; Sommervogel VI, kol.865; W I 399; Ossol. 1882; BJP XVI 1917.

PISANO Alfonso

Tyt. ant.: PIARVM ET CHRIST.|| INstitutionum|| *ant.* LIBRI TRES, IN VSVM|| SODALITATIS B. MARIAE VIR-||ginis primum conscripti, nunc vero omnium|| Christianorum pietati ac deuotioni destinati, vna|| cum S.D.N.Gregorij XIII, Pont.Max. di-||ctæ Sodalitatis approbatione, gratijs &|| indulgentijs eidem Sodalitati|| concessis.|| *ant.* POSNANIAE.|| In Officina

Typographica Ioannis VVol-||rabi. A. D. 1583.|| Cum Gratia et Priuilegio S.R.M.||

Uwagi: na stronie tytułowej drzeworyt przedstawiający Matkę Bożą królującą z Dzieciątkiem Jezus. Wydane w Poznaniu u Jana Wolraba w 1583 r.

Bibliografia: E XVIII 583; W I 433; WW 27; BJP XVI 1178; Ossol. 1190.

POCIEJ Hipacy Adam

Tytuł: ANTIPPHI. Abo Apologia Przeciwno Krzysztofowi Philaletowi, Który Niedawno Wydał Książki Imieniem Starożytnej Rvsi Religij Greckiej : przeciw Książkom o Synodzie Brzeskim napisanym w Roku Pańskim 1597.

Tytuł ujednolicony: Antirresis abo apologija przeciwno Krzysztofowi Philaletowi, który niedawno wydał książki imieniem starożytnej Rusi religiej greckiej przeciw książkom o synodzie brzeskim, napisanym w Roku Pańskim 1597.

Wariant tytułu: Apologija przeciwno Krzysztofowi Philaletowi, który niedawno wydał książki imieniem starożytnej Rusi religiej greckiej przeciw książkom o synodzie brzeskim, napisanym w roku pańskim 1597

Tyt. ant.: ANTIPPHΣIΣ|| ABO|| APOLOGIA|| PRZECIWNKO KRZYSZTO-
-||FOWI PHILALETOWI, KTÓRY|| NIEDAWNO WYDAŁ KSIĄŻKI|| IMIE-
NIEM STAROŻYTNEY RVSI, RE-||ligij Greckiej/ przeciw Książetom o||
Synodzie Brze[kim/ napisanym|| w Roku Páń[kim|| 1597.|| Sirach. 13.|| Jeśli
kiedy wilk sie z owca zgodzi/ tedy|| grzeffnik z sprawiedliwymi.|| *tyt. ant.*
kurs. W WILNIE.|| Przeż Dánielá Lánczyckiego/ Roku|| Páń[kiego/ 1600.||

Uwagi: wydane w Wilnie w Drukarni Akademickiej przez Daniela Łęczyckiego w 1600 r. Unikat. Druk ukazał się anonimowo. Polemika i ustalenie autorstwa na podstawie edycji niniejszego egzemplarza w opracowaniu J. Bylińskiego i J. Długosza: H. Pocij, *Antirresis abo APOLOGIJA PRZECIWNKO KRZYSZTOFOWI PHILALETOWI, który niedawno wydał książki imieniem starożytnej Rusi religiej greckiej przeciw książkom o synodzie brzeskim napisanym w Roku Pańskim 1597*, Wrocław 1997 (Acta Universitatis Wratislaviensis, nr 1852).

Bibliografia: E XII 204; E. XV-XVIII w., Dopełnienia i sprostowania do cz. III, z. 1, s. 36, NKor. t. 3, s. 111.

POLANCO Juan Alfonso de

Tyt. ant. kurs.: BREVE|| DIRECTO||RIVM AD CON||fessari ac confitētis mu||nus rectē obeun||dum.|| *ant. kurs. M. IOANNE||* Polanco Theologo So-||cietatis *ant. IESV||* Authore.|| *ant. LOVICII|| kurs. In Officina Stanislai Mur||melii. Anno M. D.|| LXVI.||*

Uwagi: Wydane w drukarni Stanisława Murmeliusza w Łowiczu w r. 1566. Tekst znajduje się w ramach drzeworytowych. W tekście znajduje się grafika drzeworytowa przedstawiająca dłoń trzymającą serce zwieńczone koroną.

Bibliografia: E XXIV 435; W III 2486; Trypućko 1993; Ossol. 1909; Piek. Kórń. 1131; BJP XVI 1941; BPW 269.

POSSEVINO Antonio

Tytuł: Imposturas adversus Davidis Chytraei

Tyt. ant. kurs.: ANTONII POSSEVINI|| de Societate *ant. IESV||* ADVERSUS|| DAVIDIS CHY-||TRÆI HÆRETICI|| imposturas, quas in oratione qua-||dam interfuit, quam de statu Eccle-||siarum, hoc tempore in Græcia, Aſia, Africa, Vngaria, Boëmia, in-||scriptam edidit, & per Sueciam,|| ac Daniam diſſemina-||ri curauit.|| *ant. kurs. OPERA NICOLAI|| MYLONII THEOLO-||gi Germani in lucem|| edita.|| Cum licentia Superiorum.|| ant. INGOLSTADII,|| Ex Officina Typographica ant. VVOLF-||GANGI EDERI.|| ANNO CIO IO LXXXIII.*

Bibliografia: E XXV 105-106; Sommervogel VI, kol. 1068; Ossol. 1930.

POSSEVINO Antonio

Tyt. wersja ujednoliconą: Moscovia.

Uwagi: Trzy odbicia w ciągu roku.

Bibliografia: E XXV 107; Sommervogel VI, kol. 1071; Wierzbowski II 165; Hor 165; Piek. 1144; Ossol. 1933.

Wydanie 1:

Tyt. ant. kurs.: ANTONII POSSEVINI|| Societatis IESV.||*kurs. MOSCOVIA.|| VILNÆ.||*In Lituania apud Ioannem Velicen-||fem. Anno Domini.|| M. D. LXXXVI.|| Superiorum Permiſſu.||

Uwagi: wydane przez Tomasza Płazę w r. 1586 w drukarni Jana Karcana (Velicensis).

Bibliografia: E XXV 107-108; Sommervogel VI, kol. 1071; W II 1648; Hor 165; Piek. Kórń. 1144; BJP XVI 1960; BPW 274; Ossol. 1933.

Wydanie 2 (1587):

Tyt. ant.: ANTONII|| POSSEVINI|| SOCIETATIS|| IESV|| MOSCOVIA.|| Eiusdem nouissima descriptio.|| *ant.* ANTVERPLÆ,|| Ex Officina Christophori Plantini,|| Architypographi Regij.|| M. D. LXXXVII.||

Uwaga: wydane w Oficynie Krzysztofa Plantina w Antwerpii w 1587 r. Na karcie tytułowej znajduje się sygnet drukarza. Druk zawiera także mapę Rusi.

Bibliografia: E XXV 108; Ossol. 1934; W 1665; Sommervogel VI, kol. 1072; W II 1665; Pelc Kórn. 1914; Piek. Kórn. 1145.

Wydanie 3:

Tyt. ant.: ANTONII|| POSSEVINI|| SOCIETATIS|| IESV|| MOSCOVIA.|| ET, ALIA|| OPERA,|| DE STATV HVIVS SECVLI,|| aduerfus Catholicæ Ecclesiæ hostes.|| *kurs.* Nunc primo in vnum volumen collecta, atq̄ ab ipfomet|| auctore emendate ω aucta.|| Adiecto indice rerum, toto opere memorabilium, locupletissimo.|| *kurs.* Seriem ω Argumenta operum, vide, lector, pagina quinta.|| *ant.* PERMISSV SVPERIORVM.|| In officina Birckmannica, sumptibus Arnoldi Mylij.|| CIO IO. LXXXVII.|| Cum gratia ω Priuilegio S. Cæfareæ Maieftatis.||

Zawiera także: listy Antoniego Possevino w sprawie innowierców.

Uwagi: wydane w Kolonii w Oficynie Birckmannica, nakładem Arnolda Myliusia w 1587 r. Na karcie tytułowej znajduje się drzeworytowy herb jezuitów z IHS.

Bibliografia: E XXV 108; Sommervogel VI, kol. 1072; W II 1666; BJP XVI 1961; BPW 275.

Wersja elektroniczna: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/288837/edition/275626/content>

Wydanie 1595:

Autor: Marcin BRONIEWSKI

Tyt. ant.: MARTINI|| BRONIOVII,|| DE BIEZDZFEDEA,|| BIS IN TARTARIAM|| NOMINE STEPHANI PRIMI|| POLONIAE REGIS LEGATI|| TARTARLÆ DESCRIPTIO,|| ANTE HAC IN LVCEM NUMQVAM|| edita, cum tabula geographica eiusdem|| Cherfonefus Tauricæ.|| *kurs.* Item,|| *ant.* TRANSSYLVANIAE, AC|| MOLDAVIAE, ALIARVMQVE VICINARVM REGIONVM|| succincta descriptio GEORGII A REICHERSDORFF, Tranffyluani,|| cum tabulis geographicis tam Moldauicæ, quàm Tranffyluanicæ.|| *kurs.* Præterea,|| *ant.* GEORGII VVERNERI DE ADMIRANDIS|| *kurs.* Hungariæ aquis hypomnematum, addita tabella lacus mirabilis ad|| *ant.* CIRKNITZ.|| COLONIAE AGRIPPINAE,|| In Officina

Birckmannica, sumptibus|| Arnoldii Mylij.|| ANNO CIO. IO. XCV.|| *kurs.*
Cum gratia v Priuilegio S. Cæfareæ Maieftatis.||

Uwagi: wydane w Kolonii u A. Birckmanna nakładem Arnolda Myliusy w 1595 r. Zawiera dedykację od autora dla Stefana Batorego. Dzieło rozpowszechniane zarówno osobno, jak i wraz z innymi dziełami A. Possevina, na karcie tytułowej godło jezuitów z IHS.

Bibliografia: E XIII 358; E XXV 108; BJ 16 B-1258; BJP XVI 312; BUW 1590; Sommervogel VI, kol.1072; W II 1811; Ossol. 239.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13640>

Tyt. ant.: ANTONII|| POSSEVINI|| SOCIETATIS|| IESV|| MOSCOVIA.|| ET ALIA OPERA.|| Quibus nunc recens, propter materiæ similitudinem, & regionum, quarum|| hiftorias explicant, vicinitatem, adiuncta sunt,|| *ant.* MARTINI BRONIOVII DE BIEZDZFEDEA, BIS IN|| Tartariam nomine Stephani Primi Poloniæ Regis Legati, *ant.* TARTARIAE|| DESCRIPTIO,|| *kurs.* antehac nunquam in lucem edita, cum tabula geogra-||phica eiusdem Cherfonefus Tauricæ:|| *ant.* TRANSSYLVANIAE, AC MOLDAVIAE, ALIARVMQVE|| vicinarum regionum succincta descriptio *ant.* GEORGII A REICHERSDORFF|| Tranſſyluani, cum tabulis geographicis tam Moldauicæ,|| quàm Tranſſyluaniæ.|| *kurs.* Item,|| *ant.* GEORGII WERNERI DE ADMIRANDIS HVNGARIAE AQVIS|| *kurs.* hypomnematum, addita tabella lacus mirabilis ad|| *ant.* CIRKNITZ.|| PERMISSV SVPERIORVM,|| In Officina Birckmannica, sumptibus|| Arnoldii Mylij.|| *ant.* ANNO CIO. IO. XCV.|| *kurs.* Cum gratia ω Priuilegio S. Cæfareæ Maieftatis.||

Uwagi: wydała Officina Birckmannica nakładem Arnolda Myliusy w 1595 r.

Bibliografia: E XXV 108; Sommervogel VI, kol.1072; W II 1811.

Wersja elektroniczna: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/288972/edition/275773>

POSSEVINO Antonio

Tyt. ant.: LA MOSCOVIA|| D'ANTONIO|| POSSEVINO|| Della Compagna di GIESV',|| Tradotta di Latino in volgare|| *ant.* DA GIOVAMBATTISTA|| POSSEVINO, Sacerd. Mant.|| *kurs.* Teologo di Monſign. Reuerendiſs. Gio-uanni Fontana|| Veſcouo di Ferrara.|| *ant.* IN FERRARA.|| Appreffo Benedetto Mammarelli. M D XCII.|| Cum Lizenza de' Superiori.||

Uwagi: wydane w Ferrarze w oficynie Benedetto Mammarellego w 1592 r. W kolonnie informacja o wydawcy: *ant.* IN FERRARA.|| Appreffo Benedetto Mammarelli.||

MDXCII. Druk zawiera grafiki drzeworytowe, w tym na stronie tytułowej z herbem biskupa Ferrary.

Bibliografia: E XXV 108; BJP XVI 1962; W II 1745.

POSSEVINO Antonio

Wariant tytułu: Moscovia

Tytuł: Commentarii di Moscovia

Tyt. ant.: COMMENTARII|| DI MOSCOVIA,|| ET DELLA PACE SEGVITA|| FRA LEI, E'L REGNO DI POLONIA.|| COLLA RESTITVTIONE DELLA LIVONIA.|| Scritti in lingua latina da *ant.* ANTONIO POSSEVINO|| DELLA COMPAGNIA DI GIESV'.|| Et tradotti nell'Italiana da Gio. Battista Poffeuino.|| *kurs.* Aggiunteui, oltre la correctione, varie cose, v Lettere di più eminenti Prin-||cipi, v dell'Auttore, pertinent alla religione, v alla notitia|| di Gottia, di Suetia, di Liuonia, v di Tranfiluania.|| Co'l sommario de' Capi delle materie, che vi si trattano.|| Oltre la Tauola copiosa aggiunta al fine dell'Opera.|| *ant.* IN MANTOVA,|| Per Francesco Ofanna Stampatore Ducale. M D X C V I.|| Con licenza de'Superiori.||

Uwagi: wydane w 1596 r. w Mantui. Drukarzem był Francesco Osanna. Na karcie tytułowej znajduje się herb rodu Gonzaga, druk zawiera liczne ozdobniki i grafiki w tekście. W kolofonie dodatkowa informacja następującej treści: IN MANTOVA, *kurs.* Per Francesco Ofana Stampator Ducale.|| MDIVC. Con licenza de'Superiori.

Bibliografia: E XXV 25, 105; BJP XVI 1963; W III 3008.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13705>

POSSEVINO Antonio

Tyt. ant.: ATHEISMI|| Lutheri, Melanchtonis, Cal-||uini, Bezæ, Vbiquetariorum,|| Anabaptistarum, Picardorum,|| Puritanorum, Arianorum,|| & aliorum nostris tem-||poris hæreti-||corum.|| *ant.* DVO ITEM LIBRI|| Pestilentissimi Ministrorum Tranßylua-||nicorum, cum thesibus Francisci Daudidis,|| aduersùs sanctissimam Trinitatē.|| *ant.* REFVTATI|| Ab Antonio Pofseuino Societatis *ant.* IESV.|| DENIQUE|| Antithesis hæreticæ perfidiæ, contra|| fingulos articulos orthodoxæ fidei.|| *ant.* VILNAE,|| In Lituania, apud Ioannem Velicenfem, Anno|| *ant.* M. D. LXXXVI.|| Superiorum Permissu.||

Uwagi: wydane u Jana Karcana (Velicensis) w Wilnie w 1586 r.

Bibliografia: E XXV 104; Sommervogel VI, kol. 1070; W I 494; Ossol. 1925; BJP XVI 1952.

POSSEVINO Antonio**Tytuł wersja:** Atheismi**Tytuł wersja:** Confutatio

Tyt. ant.: R. P. ANTONII|| POSSEVINI,|| THEOLOGI SOCIE-||TATIS IESV,
de Sectario-||rum noſtri temporis ATHE-||ISMIS liber.|| *ant. kurs.* CON-
FVTATIO, ITEM, DVO-||rum peſtilentiſſimorum librorum, a' Miniſtris||
Tranſyluaniae editorum, ac theſewv|| Franciſci Daudiſ aduerſus San-
||ctiſſimam Trinitatem.|| *ant.* PRAETEREA ANTITHEſIS|| hæreticæ
perfidiae contra ſingulos|| articulos Orthodoxæ fidei.||*ant.* COLONIAE,||
In Officina Birckmannica, ſumptibus|| Arnoldi Mylij.|| Anno CIO. IO.
LXXXVI.|| *kurs.* Cum Gratia v Priuilegio S. Cæſa. Maieſt.||

Bibliografia: E XXV 105, 110; Ossol. 1926; FG 293; W I 496; Sommervogel VI, kol. 1070.**Wersja elektroniczna:** <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/2562/edition/2578/content>**POSSEVINO Antonio****Tytuł:** BIBLIOTHECA SELECTA

Tyt. ant.: ANTONII|| POSSEVINI|| SOCIETATIS|| IESV|| BIBLIOTHECA
SELECTA\| Qua agitur|| *ant.* DE RATIONE STVDIORVM|| In Hiſtoria, in
Diſciplinis,|| In Salute omnium procuranda.|| *kurs.* Cum Diplomate|| *ant.*
CLEMENTIS VIII. PONT. MAX.|| ROMÆ|| Ex Typographia *ant.* APOSTO-
LICA VATICANA.|| M. D. XCIII.||

Uwagi: wydane w Rzymie w Oficynie Watykańskiej w r. 1593 przez Domenico Baſę.
Druk zawiera dedykację dla Stefana Batorego. W kolofonie druku informacja o wy-
dawcy: *Excudebat Romae in Vaticano Dominicus Baſa Typographus Pontificius.*|| Anno
ſalutis noſtrae. M. D. XCIII.

Bibliografia: E XXV 104; Sommervogel VI, kol. 1076-1077; Ossol. 1927; BJP XVI 1952a.**POSSEVINO Antonio**

Tyt. ant.: CAPITA|| QVIBVS GRÆCI|| ET RVTHENI A LATINIS IN||
REBVS FIDEI DISSENSERVNT.|| POSTQVAM AB ECCLESIA CATHO-
LICA|| GRAECI DESCIVERE:|| *kurs.* TRADITA|| Ab Antonio Poſſeuino
de|| *ant.* SOCIETATE IESV, IN MAGNO CONSES-||ſu Procerum Ioanni
Baſilij Magno Moſcouiae|| Duci, tertio Martij M. D. LCCCII. || IN Ciuita-
te Moſcua.|| *kurs.* His iifdem Capitibus, breuis, dilucida, v ſolida erro-
rum|| Græcorum v Ruthenorum refutatio|| continetur.|| *ant.* POSNANIÆ.||

In Officina Typographica Ioannis VVolrabi.|| Cum Gratia ꝛ Priuilegio,
S. R. M.|| M. D. LXXXV.||

Uwagi: wydane w Poznaniu u Jana Wolraba w r. 1585. Druk na s. 3-12 zawiera dedykację: "Iauvssio Ostroviensi duci illvstrissimo et palatino Volhinae [et]c. [et]c. Antonivs Possevinvs de Societate Iesv".

Bibliografia: E XXV, 104-105; Sommervogel VI, kol. 1069; W I 480; WW 40; Ossol. 1928; Piek. Kórn. 1139; BJP XVI 1953.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13710>

POSSEVINO Antonio

Tyt. ant. kurs.: DAVIDIS CHYTRAEI|| LVDIMAGISTRI|| ROSTOCHIENSIS IM-||POSTVRÆ, QVAS IN ORATI-||one quadam inferuit, quam de statu Ec-||lefiarum hoc tempore in Græcia, Afia,|| Africa, Vngaria, Boëmia, inſcriptam|| edidit, & per Sueciam, ac Da-||niam diffeminari cu-||rauit.||
ant. kurs. ADDITA EST EPI-||STOLA AD SERENISSIMUM, STE-||phanum, Poloniae Regem, in quade uero statu|| Ecclefiarum per Vniuerſum Orbem Chri-||ſtianum veriſſime agitur.|| Omnia edita in lucem, opera *ant. NICOLAI*|| MYLONII Theologi Germanj.|| *kurs.* Cum licentia Superiorum|| *ant. INGOLSTADII*|| Ex Officina *ant. DAVIDIS SARTORII*|| ANNO CIO. IO. XXCII.||

Uwagi: wydane w Ingolstadsie w drukarni Dawida Sartoriusa w 1582 r.

Bibliografia: E XIV 241; E XXII 659; Sommervogel VI, kol. 1067; Trypućko 441; BPW 273.

Wersja elektroniczna: <http://bc.upjp2.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=4747>

POSSEVINO Antonio

Tytuł: Epistola de necessitate

Wydanie 1:

Tyt. ant.: ANTONII|| POSSEVINI|| DE SOCIETATE IESV|| EPISTOLA||
kurs. De neceſitateg', ac ratione||docendi Catholici Catechiſmi.|| Ratio- nes item, quibus inter ſummas|| quafg' difficultates Diuinum ne-||go- cium debeat & poſſit|| promoueri.|| *kurs.* Additus eſt Petri Canifii Paruus Catechi-||ſmus emendatiſſimus, cum ſan-||ctis meditationibus.|| Omnia iuſſu Illuſtriſſ.ac Reuerendiſ.|| D. STaniſlai Karnkovski, Ar-||chiepiſcopi Gneſneñ. &c||

Uwagi: wydane w Drukarni Łazarzowej w Krakowie w r. 1583.

Współwydane z:

Tyt. ant. kurs.: RATIONES,|| ET EXEMPLA, QVI-|| bus adduci de-
beamus, vt inter fum-||mas quasque difficultates, atque in|| locis
Hæreticorum, v̄ aliorum qui|| nolunt ad fidem aut probitatem re-||di-
re, negotium diuinum alacriter a-||gere poßimus ad gloriam Dei,|| v̄
Domini noßtri. Iefu|| Chrifti. s. 90-128.

[Piotr Kanizjusz]

Tyt. ant.: CATECHI=||SMVS CATHO-||LICVS|| *kurs.* IVENTVTI
FOR-||mandæ hoc feculo quam maxi-||me neceßarius.|| *ant.* AVCTORE
D. PETRO|| Canifio, Doctore Theolo-||go Societatis Iefu,|| *kurs.* Acceße-
re Preces Horariæ de æterna Dei|| ſapientia IESV CHRISTO Do=||mino
noßtro, cum pijs quibusdam|| v̄ Chriftianis exercitati=||onibus.|| *ant.*
CRACOVLA,|| In Officina Lazari, Anno Domini:|| M. D. LXXXIII. Ca-
techismus catholicus, s. 1-51 (osobna numeracja po liście Possevino).

Tyt. ant.: PRECES|| HORARLÆ,|| DE AETERNA DEI|| *kurs.* Sapien-
tia Iefu Chrifto Do-||mino noßtro,|| Quibus ſingulis præmittitur|| his
uerficulus,|| Salutem mentis & corporis donet|| nobis Iefus ſapientia
Patris,|| s. 52-85.

Tyt. ant.: MEDITATIONES|| QVOTIDIANÆ,|| *kurs.* IVXTA ORDI-
NEM|| dierum hebdomadæ,|| s. 86-127.

Bibliografia: E XXV 106; E XIV 42; BJP XVI 1955; W I 429; Sommervogel VI, kol. 10688.

Wydanie 2:

Tyt. ant. kurs.: ANTONII|| POSSEVINI|| DE SOCIETATE IESV|| EPISTOLA||
kurs. De neceßitate, vtilitate, ac ratione|| docendi Catholici Catechißmi,||
Rationes item, quibus inter|| ſummas quaßq; difficultates|| diuinum ne-
gotium de-||beat & poßit pro-||moueri,|| *kurs.* Additius eß Petri Canißij
Paruus Cate-||chißmus emendatißimus, cum ſan-||ctis meditationibus,||
Omnia iußu Illußtrißs. ac Reuerendißs.|| D. Stanislai Karnkovski, Archi-
||epißcopi Gneßneñ. &c.|| *ant.* INGOLSTADII,|| Excudebat VVolfgangus
Ederus, Anno|| Domini 1583.

Uwaga: wydane w Ingolstadius przez Wolfganga Edera nakładem biskupa Stanisława Karnkowskiego w r. 1583.

Współwydane z:

PIOTR Kanizjusz, *Parvvs Catechismus*

Bibliografia: E XXV 106; Sommervogel VI, kol. 1068; W I 765.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/antonii-possevini-de-societate-iesv-epistola-de-necessitate-vtilitate-ac-ratione-docendi,ODc5MTI3ODY/6/#info:metadata>

Wydanie 3:

Tyt. ant. kurs.: ANTONII|| POSSEVINI|| DE SOCIETATE IESV|| EPISTOLA:| De neceßitate, vtilitate, ac ratione| docendi Catholici Catechismi.|| Rationes item, quibus inter|| ſummas quaſq: difficultates|| diuinum negotium de-||beat & poſſit pro-||moueri.|| *kurs.* Additus est Petri Canifij Paruus Cate-||chiſmus emendatißimus, cum ſan-||ctis meditationibus.|| Omnia iuſſu Illuſtriſs. ac Reuerendiſs.|| D. Stanislai Karnkovski. Archi,||epiſcopi Gneſneñ.&c.|| *ant.* INGOLSTADII,|| *kurs.* Excudebat VVolfgangus Ederus, Anno|| Domini 1583.||

Współwydane z:

Tyt. ant. kurs.: RATIONES,|| ET EXEMPLA, QVI-||bus adduci debeamus, vt inter ſum-||mas quaſq; difficultates, atq; in locis|| Hæreticorum, v̄ aliorũ qui nolunt|| ad fidem aut probitatem reddere, e-||gotium diuinum aclacriter agree poſ-||ſimus ad gloriam *ant.* DEI, v̄|| Domini noſtri *ant.* IESV|| CHRISTI.|| s. 87-128.

Bibliografia: E XXV 106; BJP XVI 1956.

POSSEVINO Antonio

Tytuł: Epistoła ad Stephanum Primum

Tyt. ant. kurs.: ANTONII POSSEVINI|| de Societate IESV,|| EPISTOLA|| AD STEPHANVM|| PRIMVM, POLONIÆ|| REGEM SERENIS-||ſimum.|| *ant. kurs.* ADVERSVS QVEN-||DAM VOLANVM HÆRE-||ticum Lituanum.|| *ant.* EIVSDEM ANTONII|| POSSEVINI SCRIPTVM MAGNO|| MOSCOVIÆ DVCI TRADITVM,|| cùm Angli mercatores eidem obtu-||liſſent librum, quo Hæreticus qui-||dam oftendere conabatur Pon-||tif. Maximum eſſe Anti-||chriſtum.|| *ant. kurs.* INGOLSTADII,|| Ex Officina Typographica *ant.* VVOLF-||GANGI EDERI.|| *kurs.* Anno CIO IO LXXXIII.||

Uwagi: wydane w Ingolstademie w oficynie Wolfganga Edera w 1583 r.

Współwydane z:

Tyt. ant. kurs. ANTONII|| POSSEVINI, DE|| Societate IESV,|| SCRIP-
TVM;|| MAGNO MOSCOVIÆ|| DVCI TRADITVM,|| CVM ANGLI MER-
CATORES|| eidem obtuliſſent librum, quo hæreti-||cus quidam oftendere
conabatur,|| Pontificem Maximum eſſe|| Antichriſtum.|| s. 73-91.

Bibliografia: E XXV 106; Sommervogel VI, kol. 1069; W I 441; Ossol. 1929; Piek. Kór. 1141; BJP XVI 1954.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/502503/edition/435830/content>

POSSEVINO Antonio

Tyt. ant. kurs.: INTERROGATIONES|| ꝛ Responſiones|| *ant.* DE PROCES-
-||SIONE SPIRITVS|| SANCTI PATRE|| ET FILIO|| *kurs.* Deſumptae, ac breu-
iore ꝛ dilucidio-||re ordine digeſtæ, ex libro *ant.* GENNA-||DII SCHOLARII
Patriarchæ|| Constantinopolitani|| *ant.* AB ANTONIO POSSEVINO|| de
Societate *ant.* IESV:|| *kurs.* In gratiam ꝛ vtilitatem Ru-||tenorum.|| Legant
ant. RVTENI, nec legiſſe, ac|| credidiſſe vnquam eos|| pœnitebit.|| *ant. kurs.*
INGOLSTADII,|| Ex Officina Typographica VVOLF-||GANGI EDERI.|| Anno
M. D. LXXXIII.||

Uwagi: Wydane w Ingolstadius przez Wolfganga Edera w r. 1583.

Bibliografia: E XVII 96; E XXV 107; Sommervogel VI, kol.1067; Piek. Kórn. 1142, BJP
XVI 1957; VASL 16, 34.

POSSEVINO Antonio

Wariant tytułu: Iudicium de Nuæ militis Galli, Ioannis Bodini, Philippi
Mornæi, et Nicolai Machiavelli quibusdam scriptis; Iudicium de Nuæ
militis Galli scriptis, quæ ille Discursus politicos et militares inſcripſit

Tyt. ant.: ANTONII|| POSSEVINI|| E SOCIETATE|| IESV|| *kurs.* IVDI-
CIVM || De Nuæ militis Galli, Ioannis Bodini, Philippi|| Mornæi, & Ni-
colai Machiavelli quibusdam|| ſcriptis quorum Catalogum inuerſa|| pa-
gina indicabit.|| *ant. kurs.* ITEM|| Defenſio veritatis aduerſus aſſertiones
Catholicæ fidei|| repugnantes eiufdem Nuæ libris aſperſas, auctore|| Petro
Coreto Tornaci Canonico.|| *ant. kurs.* ITEM|| Eiuſdem Antonij Poſſeuini de
Confefſione Auguſtana,||ac num admittendi ſint hæretici ad colloquium
publi-||cum de fide, De Deſiderio Eraſmo, & ſecta Picardica||iudicium.||
kurs. Acceſſit index capitulorum initio præfixus, ꝛ alius in|| fine rerum
omnium copioſiſſimus.||*ant. kurs.* LVGDVNI,|| APVD IOANNEM BAPTI-
STAM BVYSSON.|| M. D. XCIII.|| Superiorum permiſſu.||

Uwagi: wydawcą druku był Jean Baptiste Buysson, wydane w r. 1593 w Lyonie.

Współwydane z:

1. Defenſio veritatis aduerſus aſſertiones Catholicæ fidei repu-
gnantes eiufdem Nuæ libris aſperſas, auctore Petro Coreto Tornaci
Canonico.
2. Eiuſdem Antonij Poſſeuini de Confefſione Auguſtana, ac num ad-
mittendi ſint hæretici ad colloquium publicum de fide, De Deſiderio
Eraſmo, & ſecta Picardica iudicium.

Bibliografia: E nie notuje; Sommervogel VI 1069-1070; BJP XVI 1959.

Wersja elektroniczna: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/682569/edition/768918/content>

POSSEVINO Antonio

Tytuł: Antonij Poffeuini|| *kurs. ant.* SOCIETATIS|| JESV.|| IVDICIVM|| De Confeſſione, (vt vocant)|| Auguſtana: acnon admit-||tendi ſint hæretici ad publicũ||de fide colloquium.|| De Defiderio Eraſmo, ad quem|| noui Ariani prouocant.|| De Picardica Secta, mixta Cal-||uiniſmo, v Anabaptiſmo.|| *ant. kurs.* POSNANLÆ, || In Officina IOannis VVolrhabi,|| M. D. LXXXVI. | Iuſſu Superiorũ, v cũ Priuilegio|| S. R. M.

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1586 r.

Bibliografia: E XXV 107; Sommervogel VI, kol. 1069-1070; WW 50; Hor 164; Ossol. 1932; BJP XVI 1958.

POSSEVINO Antonio

Tytuł: Responsiones ad viri cuiusdam pii Septentrionalis

Wydanie 1:

Tyt. ant.: RESPON=||SIONES AD VIRI|| cuiuſdam pij Septētri-||onalis interroga=||tiones|| *kurs.* Qui de ſalutis æternæ compa-||randæ ratione, ac de vera|| Eccleſia cupiebat|| inſtitui.|| Opera D. Nicolai Mylonij|| Theologi Germani|| in lucem editæ.|| *ant.* VILNÆ|| Typis Illuſtriſ: DñiD Nico:|| Chriſtoph: Radiuili &c. Su-||premi M. D. L. Marſchallci.||Anno M.D.LXXXI.||

Uwagi: wydane w Drukarni Radziwiłłowskiej przez Nicolausa Myloniusa, drukarz Marcin Kazimiriensis w 1581 r. Zawiera dedykację drukarza dla czytelnika.

Bibliografia: E XXV 109; E XXII 659; Sommervogel VI, kol. 1066-1067; W III 2702, BJP XVI 1965; VASL 20, 68.

Wydanie elektroniczne: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/251765?id=251765>

Wydanie 2:

Tyt. ant. kurs.: ANTONII POSSEVINI|| de Societate *ant.* IESV:|| RESPON-
SIO-||NES AD NOBILIS-||SIMI VIRI SEPTEN-||trionalis interroga-||tiones:|| *kurs.* Qui de ſalutis æternæ comparandæ|| ratione, ac de vera Eccleſia|| cupiebat inſtitui.|| Addtitus modus, quo verbum Dei,|| & Patrum libri legendi,

ac legitima|| Concilia, ab illegitimis dif||cenenda funt.|| *kurs.* Catalogus item
 Autorum, qui aduerfus|| hærefes adhibendi funt.|| *ant.* OPERA NICOLAI
 MYLONII|| in lucem editæ. || *ant. kurs.* INGOLSTADII,|| Excudebat *ant.*
 VVOLF GANGVS EDERVS,|| Anno M. D. L XXXIII.||

Uwagi: wydane w Ingolstadium w drukarni Wolfganga Edera w 1583 r.

Bibliografia: E XXV 109; Sommervogel VI, kol. 1067; Ossol. 1938; Piek. Kórń. 1148;
 BJP XVI 1966.

POSSEVINO Antonio

Tytuł: Scriptorum

Tyt. ant.: REVEREN=||DI PATRIS, DOMI=||NI ANTONII POSSEVI=||ni
 scriptum, Magno Mofcouię|| Duci traditum, cùm Angli|| mercatores eidem
 obtulif=||sent librum, quo hæreticus|| quidam oftendere cona=||batur, Pon-
 tificem Max:|| efse Antichriftum.||

Uwagi: wydane przez Jana Crucigera w 1583 r. w Nysie (adres wydawniczy: Nissae
 Silesiorvm: Excudebat Iohannes Cruciger, 1583).

Bibliografia: E XXV 110; Sommervogel VI, kol. 1069.

POSSEVINO Antonio

Tytuł: Notae divini verbi

Tyt. ant.: ANTONII POSSEVINI|| Societatis *ant.* IESV.|| NOTAE DIVINI||
 VERBI.|| *kurs.* ET|| APOSTOLICÆ ECCLESIE|| FIDES, AC FACIES EX QVA-
 TVOR PRIMIS|| OECVMENICIS SYNODIS.|| EX|| Quibus demon||trantur.||
 I.|| Fraudes prouocantium ad folum|| *kurs.* Dei verbum scriptum.|| II.||
 Atheifmi hæreticorum huius feculi.|| III.|| Errores aduerfantium Kalenda-
 rio|| *kurs.* emendato.|| IIII.|| Vafricies peruertentium canones, &|| *kurs.* abu-
 tentium nomine SS. Patrum ac Principum in re fidei.|| Aduerfus Refponfum
 cuiusdam Daudis Chytræi.|| *ant. kurs.* POSNANIE.|| In maiore Polonia
 Typis Ioannis|| *ant. kurs.* VVOLRABII.|| M. D. LXXXVI.|| Cum Gratia ω
 Priuilegio, *ant.* S. R. M.||

Uwagi: wydane w drukarni Jana Wolraba w Poznaniu w 1586 r. Na oprawie znajduje
 się złocony herb jezuitów (IHS).

Bibliografia: E XXV 109; Sommervogel VI, kol. 1070-1071; W I 498; WW 51; BPW
 276; Ossol. 1937; Piek. Kórń. 1146; BJP XVI 1964.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/15643/edition/25131/content>

POWODOWSKI Hieronim

zob.: **R. PARSONS, Tyt. got.:** Okrućieńftwo|| kácyrfkie/ przeciw Ká||tholikom w Anglijey|| ...

PROPOSITIONES

Tyt. ant. kurs.: PROPOSITIONES|| EX M. T. CICE-||RONIS TOPICIS|| Et ex ea PHiloſophiæ||*ant. kurs.* PARTE QVÆ DE ELEMENTIS|| TRAC-TAT DESVMPTÆ.|| IN COLLEGIO POSNANIENSI|| SOCIETATIS IESV ANNO M. D. LXXXIII.|| IN SOLENNI STVDIORVM INNO||uatione diſputandæ.||Die Septembris Hora ||*ant.* POSNANIÆ.||In Officina Typo-graphica *ant.* JOANNIS|| VVOLRABI.|| M. D. LXXXIII.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1583 r. R. Darowski uważa, że jest to pismo Adriana Jungi. Tytułowe *Septembris* poprawione ręcznie na *Octobris*.

Bibliografia: E. XXV 287; WW 23; Ossol. 1975; Darowski s. 264.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/4219/edition/4065/content>

PRZYLEPSKI Jan

zob.: **M. ŁASZCZ, Tytuł ujednolicony:** Disputacia lubelska, X[się-dza] Adryana Radzywińskiego Societatis Iesu

PRZYWITANIE

Tytuł: [Przywitanie Pana Jezusa w Brunsbergu Pruskim]

Uwagi: druk rzadki, zachowany bez karty tytułowej, stanowi zbiór modlitw eucharystycznych po komunii świętej. Wydane w Braniewie w 1599 r. przez Jakuba Birhusa.

Bibliografia: E XXV 385; Ossol. 1991.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=2892>

RABB Justus

Wariant tytułu: De summo et uno gubernatore ac pastore, quem Christus constituit [...]

Tyt. ant.: DE SVMMO|| ET VNO GVBER-||NATORE, AC PASTORE,|| quem Christus constituit, & Christiana|| religio semper habuit, & agnoui,

bre-||uis concertatio, aliquot capiti=||bus, & Theſibus compre||henſa.|| *kurs.* Qua cùm alij, tũ Antichriſtiana Hebionæa ſecta, ad||modeſtam, v̄ amicam diſputationem|| inuitatur.|| Præſide ac Propugnatore R. P. Iuſto Rab. The-||ologo Societatis *ant.* IESV.|| *kurs.* Defendentur proximo (quod foelix, fauſtumꝑ ſit) ſtu-||diorum initio, in Collegio Lublinienſi,|| Societatis IESV.|| Die|| M. D. LXXXVI.||

Uwagi: wydane w Wilnie w Drukarni Akademickiej w 1586 r.

Bibliografia: E XXVI 3; W I 767, III 2787; PSB XXX s. 542; Trypućko 2075; Ossol. 2013; Piek. Kórn. 1192; VASL 21, 75.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13718>

RADZIWIŁŁ Jerzy

Tyt. ant.: ILLVSTRISS. ET REVERENDISS.||D. D. GEORGII RADZIWIŁŁ, MISERATIO-|| *kurs.* ne diuina T T. Sancti Sixti Presbyteri Cardinalis,|| perpetuiq; Administratoris Episcopatus Cracouieñ. etc.||Ad Parochos Dioceſis ſuæ Cracouieñ.||Epistoła.|| ss. 9-29.

Wydane w:

Tyt. ant.: CONSTITVTIONES|| SYNODI DIOECESANÆ CRA-||COVIEN: DIE XX. NONA MEN-||SIS MARTII CELEBRATAE, ANNO||DOMINI, M. D. NONAGESIMO|| TERTIO.||CRACOVIAE,|| In Archityp. Regia & Eccleſiaſtica Lazari,|| Anno Dñi, 1593.||

Uwagi: wydane w Oficynie Łazarzowej w Krakowie w 1593 r. Na stronie tytułowej znajduje się czerwono-czarny herb kardynała Jerzego Radziwiłła.

Bibliografia: E XIV 378; BJP XVI 555a; Ossol. 533.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/8939>

RAJECKI Aleksander:

zob.: **A. KRZEWSKI**; **Tyt. ant.:** SERENISSIMO|| *kurs.* AC|| POTENTISSIMO|| PRINCIPI|| ...

REGULAE

Tytuł: Regulae Societatis Iesu

Tyt. ant.: REGVLAE|| SOCIETATIS|| IESV.|| VILNAE|| In Collegio eiufdem Societatis|| Anno M. D. Lxxxij.|| *kurs.* Cum facultate Superiorum||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w 1582 r.; druk na wszystkich stronach w ramkach prostych podwójnych.

Bibliografia: E XXVI 168; W III 2717; BJP XVI 2028; Trypućko 2104; VASL 22, 80.

RESZKA Stanisław

Wariant tytułu: Spongia qua absterguntur convitia et equitis Poloni contra Iesuitas

Bibliografia: E XXVI 269; Sommervogel IV, kol. 1494; W I 553; Piek. Kórn. 1222; BJP XVI 2062.

Wydanie 1:

Tyt. ant.: SPONGIA|| QVA|| ABSTERGVNTR|| CONVIVIA ET|| MALE-DICTA|| EQVITIS POLONI|| CONTRA|| IESVITAS.|| Anagramma Autho-ris.|| Sanis recta falus.|| *ant.* CRACOVIAE|| Typis Andreae Petricouij. Anno Do-||mini, M. D. X C.||

Uwagi: wydane w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w 1590 r. Na karcie tytułowej znajduje się winiетка drzeworytowa, a pod nią tekst: „Anagramma Autho-ris. Sanis recta salus”.

Bibliografia: E XXVI 269 [41 k.]; BJP XVI 2062; Ossol. 2060; W I 553; Piek. Kórn. 1222.

Wydanie 2:

Tyt. ant.: SPONGIA|| QVA|| ABSTERGVNTR|| CONVIVIA ET|| MALE-DICTA|| EQVITIS POLONI|| CONTRA|| *kurs.* IESVITAS.|| ANAGRAMMA AVTHORIS.|| *kurs.* Sanis recta falus.|| *ant.* INGOLSTADII,|| *kurs.* Ex Officina DAVIDIS SARTORII.|| ANNO M. D. XCI.||

Uwagi: wydane w 1591 r. w drukarni Davida Sartoriusa w Ingolstadius. Na karcie tytułowej znajduje się winiетка drzeworytowa, a pod nią tekst: „Anagramma Autho-ris. Sanis recta salus”.

Bibliografia: E XXI 64; E XXVI 269; BJP XVI 2063.

Wydanie 3:

Tyt. ant.: SPONGIA|| QVA ABSTERGVNTR|| CONVIVIA ET|| MALE-DICTA|| EQVITIS POLONI|| CONTRA|| IESVITAS.|| AVTHORE|| STANISLAO RESCIO.|| *kurs.* CRACOVIAE. A. M. D. XC.|| Recusa NEAPOLI,|| Apud Iosephum Cacchium. M. D. XCII.||

Uwagi: wydane w Neapolu w drukarni Giuseppe Cacchiego w 1592 r. Na stronie tytułowej w adresie wydawniczym znajduje się informacja o poprzednim wydaniu: Cracoviae A. M.D. XC. Recusa Neapoli [...].

Bibliografia: E XXVI 269-270; W II 1748; BJP XVI 2064; Ossol. 2061.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13661>

de RIBADENEYRA Pedro

[Tł. Jakub SZAFARZYŃSKI]

Tytuł ujednolicony: Vita Ignatii Loiolae

Tytuł polski: Żywot św. Ignacego Loyoli

Tyt. ant.: ZYWOTA|| IGNACEGO|| LOIOLE, SOCIE=||TATIS IESV got. Pr3od=|| ká y fundatora/|| Przez ant. PIOTRA RIBADENEIRE, got. tegoß Zakonu Ká=||planá/ dawno po Lácinnie nápißanego/ á teraz w|| Polßki iezyk przelożonego/|| Pieciory Kßiegi.|| W których ant. SOCIETATIS IESV pocza=||tek/ cel/ rozkrzewienie/ y práwie dostáteczny|| wizerunk/ iest wykßtautowány.|| 1 Corint. 1.|| Wierny Bog: przez którego wezwáni iestéßcie do To=||warzyßstwa Syná iego Jefußa Chryßtußa|| Páná náßego.|| Z dozwo- leniem Starßych.||ant. W KRAKOWIE/ W Druk: JáK. Siebeneicherá/||Roku Páñßkiego/ M. D. XCIII.||

Uwagi: wydane w Krakowie w drukarni Jakuba Siebeneichera w r. 1593. Adres wydawniczy powtórzony w kolofonie: Cum Gratia & Priuilegio ant. S. R. M.|| W KRAKOWIE|| got. W Drukárni JáKubá Siebeneycherá/ Ro=||ku Páñßkiego/ 1593.|| Strona tytułowa oraz tekst w ramach prostych. Na odwrocie karty tytułowej grafika przedstawiająca herb jezuitów, ozdobne inicjały.

Bibliogr.: E XXVI 292; Ossol. 2075; Sommervogel VI, kol.1731; W II 1766; Pelc Kórn. 1925; Hor 177; BPW 292; BJP XVI 2077.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/522781/edition/472123/content>

ROBERT BELLARMIN św.

Tyt. ant.: IVUDICVM|| ROBERTI|| BELLARMINI|| POLITANI,|| kurs. Societatis Iefu Theologi,|| De Libro, quem Lutherani|| vocant,|| Concordiae.|| INGOLSTADII|| kurs. Apud Dauidem Sartorium.|| ant. ET CRACOVIAE in Officina|| Lazari, Anno D. 1586.||

Uwagi: wydane w Ingolstadtzie i Krakowie w Drukarni Łazarzowej w r. 1586. Na stronie tytułowej znajduje się sygnet drukarski.

Bibliografia: E XII 447; Sommervogel I, kol. 1155; Trypućko 168; Ossol. 2079; BJP XVI 2079; BUW 821; FG 20; W I 488. Także: S. Bednarski, *Stosunki kardynała Roberta Bellarmina z Polską i Polakami (na podstawie korespondencji)*, „Przegląd Powszechny” 178 (1928), s. 73-96 oraz 150-174.

ROBERT BELLARMIN św.

Tyt. ant.: RESPONSIO|| AD PRAECIPVA CAPITA|| Apologiæ, || Quæ falsò catholica inscribitur, pro|| successione Henrici Nauarreni, || in Francorum regnum|| *kurs.:* Authore|| *ant.:* FRANCISCO ROMVLO. || CRACOVIAE, || In Architypographia Regia, & Ecclesiastica, || Lazari. Anno Dñi, 1591.

Uwagi: wydane w Krakowie w r. 1591 w Oficynie Łazarzowej.

Bibliografia: E XXVI 356; Sommervogel I, kol. 1180.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=4147>

ROŚCISZEWSKI Wojciech

Tyt. ant.: AD ORATIONEM|| ANDREAE VO=||LANI, QVA ET ER=||RORES, IN ECCLESIA|| ROMANA, SI DIIS PLACET, RE=||PRÆHENDIT, ET PONTIFICEM AD|| defrendum pontificatum adhoratur,|| *ant.* IOANNIS BOBOLA, in Academia|| Vilnenſi *ant.* SOCIETATIS IESV|| Studioſi.|| *ant.* RESPONSIO.||Si pergīt quæ vult dicere, ea quæ non|| vult audiet Terent. in Andr.||

Uwaga: Data druku nie jest dokładnie znana, niewątpliwie nastąpiło to w 1600 lub 1601 r. Na początku i końcu druku wiersze o Andrzeju Wolanie napisali: Vildenius Gratianus Gymnicus, Rościszewski Wojciech, Niclevicius Simon, Sapięha Joannes, Dąbrowski Georgius, Miekicki Nicolaus, Rinkowski Laurentius, Wasilewicz Raphael, Krasnodomski Lucas, Gothus Olaus Laurentius, Czernicki Nicolaus, Suevus Udalricus Milonius, Okurowski Joannes, Grocholius Samuel Base, Woyna Abraham.

Bibliografia: E XXVI 361; Trypućko 2212; BJP XVI 2093; Pelc Kórn. 1927; VASL 22, 82.

ROTUNDUS MIELESKI Augustyn

Wariant tytułu: Epistola ad Georgium Radivilium

Tyt. ant.: EPISTOLA|| AVGVSTINI||ROTVNDI MIELYESKI I. V. DO=||ctoris, Secretarij M. Regiæ, & c.|| Ad Illuſtrijſ: & Reuerendiſ: Dominum D. Ge||orgium Radiuilum Ducem Olyceń. &c.|| D.G. Epifcopum Vilnenſi.|| *ant. kurs.:* QVA CVIDAM ANONIMO, HÆRE-||ſim eidem Reuerendiſ: perſuadenti reſpondet.||*ant.:* VILNAE|| TYpis v impenſis Illuſtrijſ: Domini D. Nico: Chriſt Radiui-||li, Supr: M. D. Marſchalci, vc. Anno Dñi, || M. D. LXXXI. Martinus Kaſymirień.||

Uwaga: Na końcu dodano dwa anonimowe wiersze na cześć autora zatyt.: „Ode Sapphica De eadem oratione” i „Epigrammata in eandem orationem” (2 s. ost.).

Bibliografia: E XXII 363-364; BJP XVI 2095; VASL 22, 83.

ROTUNDUS MIELESKI Augustyn

Tyt. ant.: DE DIGNITATE OR=||DINIS ECCLESIASTICI RE-||GNI POLONIÆ|| Authore Auguſtino Rotundo Mielieſio|| I. V. Doctore, Prætoſe|| Vilnenſi.||*kurs.* Iuſſu ꝛ mandato Illuſtriſſimi ac Reueren-||diſſimi Domini D. Archiepiſcopi|| Gneſnenſis, ꝛc.||CRACOVILÆ,||In Officina Lazari: Anno Domini,|| M. D. LXXXII.||

Uwaga: wydane w Krakowie w Drukarni Łazarzowej w 1582 r., zawiera list do Andrzeja Wolana z 1571 r.

Bibliografia: E XXII 363; BJP XVI 2094; Ossol. 2103.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/12267>

SENTENTIAE

Tytuł ujednolicony: Sententiae et loci

Wydanie 1:

Tyt. ant.: SENTEN.||TILÆ ET LOCI quidam inſigniores,|| *ant. kurs.* EX ANTIQVIORIBVS|| MAXIMEQVE PROBATAIS POE-|tis Ordine collecti, ac in libros|| quinq digeſti,|| *ant. kurs.* IN USVM STVDIOSÆ|| Juuentutis, in Collegio *ant.* POSNANI-||ENSIS SOCIETATIS|| IESV,|| ADDITA SVNT SVB FINEM|| quaedam Chriſtianorum Poëtarum, de rebus|| ſacris Carmina: ω Hymni quidam|| Eccleſiaſtica,|| *ant.* POSNANIAE,|| In Officina Typographica IOannis|| VVolrabi,|| *ant.* M. D. LXXXIII,|| Cum Gratia & Priuilegio, *ant.* S. R. M.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1583 r. Zawiera drzeworytowe ozdobniki i incipity.

Bibliografia: E XXVII 385; W III 2742; WW 29; Ossol. 2254; Piek. Kórn. 1320.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/6115/edition/5697/content>

Wydanie 2:

Tytuł: Sententiae et loci quidam insigniores, ex antiquioribus maximeque probatis poetis ordine collecti, ac in libros quinque digesti. In usum studiosae iuventutis in Collegio Posnaniensi Societatis Jesu. Addita sunt sub finem quaedam Christianorum poetarum, de rebus sacris carmina et hymni quidam ecclesiastica. Denuo recusus emendatusque Anno Domini MDLXXXVI. Poznań, Jan Wolrab, 1586.

Uwagi: druk rzadki, wśród zachowanych egzemplarzy żaden nie ma zachowanej strony tytułowej. Jednak porównanie dalszej, zachowanej części wskazuje na to, że

druk jest identyczny z wcześniejszą edycją. Wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1586 r.

Bibliografia: E XXVII 385-386; W I 501; WW 52; Ossol. 2255.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/5912/edition/5572?language=en>

Wydanie 3:

Tyt. ant.: SENTENTIÆ|| ET LOCI QUIDAM|| INSIGNIORES, EX AN-|| TIQVIORIBVS MAXIMEQVE|| probatis Poëtis ordine colle-||cti, ac in libros 5. digesti.|| *ant.* IN VSVM STVDIOSAE|| IVENTVTIS, IN COLLE-||GIO|| POSNANIENSI SOCIETATIS IESV.|| ADDITA SVNT SVB FINEM|| quaedam Christianorum Poetarum, de|| rebus sacris carmina: & hymni quidam|| Ecclesiastici.|| *kurs.* Denuo recusufus emendatusq, Anno domini 1586.|| *ant.* COLONIÆ|| 1588.||

Uwagi: wydane w Kolonii w 1588 r. Przedmowa z datą pierwszego wydania (1583).

Bibliografia: E XXVII 385-386; W III 2842; Ossol. 2256.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/2749/edition/2747/content>

SKARGA Piotr

Wariant tytułu: Artes duodecim sacramentariorum

Tyt. ant.: ARTES DVODECIM|| SACRAMENTA||RIORVM SEV ZVIN||GLIICALVINISTARVM, QVI-||bus oppugnant, & totidem *ant.* ARMA CA-||THOLICORVM quibus propu-||gnant præsentiam Corporis|| D. N. IESV CHristi in|| Euchariſtia.|| *kurs.* Contra Andream Volanum huius hæreticæ peſtis in|| Lituania Archiminiſtrum.|| Authore Petro Scarga Preſbytero|| Societatis IESV.|| Vilnæ|| Typis & ſumptibus Illuſtriſſimi Domini,|| D. Nicolai Chriſtophori Radiuili, Du-||cis Olycæ & Nejuis. M. D. L.|| ſupremi Marſchalci.||

Uwagi: wydane w Wilnie w Drukarni Radziwiłłowskiej nakładem Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła w r. 1582.

Bibliografia: E XXVIII 133-134; W I 420; Otwinowski s. 7-9; Bob. 103; Piek. Kórn. 1349; BJP XVI 2280; BPW 319; Ossol. 2295; VASL 22, 86.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/17115>

SKARGA Piotr

Tytuł ujednolicony: Bractwo Miłosierdzia w Krakowie u św. Barbary zaczęte

Wydanie 1:

Tyt. ant.: BRACTWO MI=||LOSIERDZIA|| W KRAKOWIE|| V S. BARBARY.|| *got.* zacząte Roku Pánjkiego/1584.|| Mieściacá Oktobrá.|| ¶ Do którego aby Pan Bog Jercá ludzkie wzbudzić raczyl/|| wydánè iest naprzod Kazánie o Miłosierdziu/ y o záléceniu y przedfiewzięciu Bráctwa tego.|| ¶ K tem przydánè ja tegoz Bráctwá powinności y porzadki/ y Czytánia z Písmá S. z Doktorow/ y z zywo=||tow Swietych/ o miłosierdziu y iálmuznie. || Ná cześć Pánu Bogu y rozmnozenie|| miłosiernych uczynkow.||

Uwagi: wydane w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w r. 1588. Druk zawiera najważniejsze dokumenty związane z Bractwem Miłosierdzia Bożego, w tym także spis czytań z Pisma świętego, polecanych do lektury. U Estreichera czytania te wspomniane są również jako odrębny druk, co nie znajduje usprawiedliwienia. Na stronie tytułowej znajduje się grafika drzeworytowa przedstawiająca baranka trzymającego chorągiew, a pod spodem inicjały IHS.

Bibliografia: E XXVIII 135; W II 1693; Otwinowski s. 13-14; Ossol. 2296; Piek. Kórn. 1350; BJP XVI 2281.

Czytania Bractwa Miłosierdzia w Krakowie: E XXVIII 137; Otwinowski s. 15-16; VASL 23, 137.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/dlibra/publication/870>

Wydanie 2:

Tyt. ant.: BRACTWO|| MIŁOSIERDZIA|| W KRAKOWIE|| V S. BARBARY,|| ZACZĘTE|| Roku Páńskiego, 1584. Mieściacá|| Octobrá:|| *got.* Do którego aby Pan Bóg Jercá ludzkie wzbudzić|| raczył: wydánè iest naprzód Kazánie o Miło-||sierdziu, y o záléceniu y przedsięwzięciu|| Bráctwá tego:|| Ktemu przydánè są tegoz Bráctwá powinności y porzadki,|| y Czytánia z Písmá S. z Doktorów, y z Zywo||tów|| Swietych, o miłosierdziu y iálmuznie: || *tyt. got.* Ná cześć Pánu Bogu/ y rozmnozenie|| miłosiernych uczynków.|| W Krá-kowie/|| W Drukárni Łázárzowéy/ Roku páńjkiego/|| 1598.||

Uwagi: wydane w Drukarni Łazarzowej w Krakowie w 1598 r. Zawiera drzeworyty i inicjały drzeworytowe.

Bibliografia: E XXVII 163; W II 1876; Hor 186; Otwinowski s. 30; BPW 320; Ossol. 2297.

Wersja elektroniczna: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/12133/edition/38517>

SKARGA Piotr**Tytuł ujednoczony:** Dziękowanie Kościelne**Tyt. ant.:** DZIEKOWANIE|| KOSCIELNE|| Zá zwycięstwo Multáńskie,|| dáne od Pána Bogá|| tey Koronie.|| Ktorè jŕe poczeło w dzieñ ŕ. Iádwigi 15. dnia, à skoñ-||czyło jŕe w dzieñ Przenieŕienia ŕ. Woyciechá,|| zo dnia Pázdzierniká ábo Octobrá.|| Roku Páńskiego, 1600.|| Roku Páńskiego,|| 1600.||**Uwagi:** wydane w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w 1600 r.**Bibliografia:** E XXVIII 138; W III 3114; Otwinowski s. 32; Ossol. 2298; Pelc Kórn. 1955; Piek. Kórn. 1351; BJP XVI 2282.**Wersja elektroniczna:** <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/12272>**SKARGA Piotr**zob.: E. CAMPION, **Tytuł:** Dziesięć wywodów.**SKARGA Piotr****Tytuł:** Kazania**Wydanie 1:****Tyt. got.:** Kazania|| Ná Niedziele|| y Swiętá/ cále=||go Roku.|| *ant.* X. PIO-TRA SKARGI, || Societatis *ant.* IESV|| y Dwa fą przy nich Regeŕtry. Jeden do nauk ná|| zmoćnienie Kátholickiey wiáry: Y drugi|| do napráwy obyczáiow ŕluzący.|| Za dozwoleniem StárBych.|| Cum Gratia & Priiouilegio *ant.* S. R. M.|| W KRAKOWIE, || W Drukárniey Andrzeiá Piotrkowczyka Ro=||ku Páńŕkiego/ 1595.||**Uwagi:** wydane w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w 1595 r. Zawiera dedykację dla Zygmunta III Wazy. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się herb Wazy. Egzemplarze pierwszego wydania *Kazań* są stosunkowo rzadkie w Polsce, ponieważ dużą ich część Szwedzi wywieźli z kraju i w chwili obecnej znajdują się na terenie Szwecji.**Bibliografia:** E XXVIII 142-143; W I 622; Otwinowski s.23; Pelc Kórn. 1956; Ossol. 2292; BJP XVI 2283.**Wersja elektroniczna:** <https://polona.pl/item/kazania-na-niedziele-y-swieta-calego-roku-x-piotra-skargi,NDAzNDkxMDc/3/#info:metadata>**Wydanie 2:****Tyt. got.:** Kazania|| ná Niedziele y Swię=||tá/ cálego Roku.|| *ant.* X. PIOTRA SKARGI, || Societatis *ant.* IESV|| Znowu od niego przeyrzáne: 3 przydáním

kilku|| Kazań Seymowych: y Kazánia ná pogrżebie|| Krolowey J. M. Ńtárey||
Dwá Ńá przy nich Regeftry. Jeden do náúk ná|| umoćnienie Kátholickiey wi-
áry: A drugi do ná||práwy obyczáíow Ńlużący.|| Zá dożwoleniem StárŃych.||
Cum Gratia & Priouilegio *ant.* S. R. M.|| W KRAKOWIE, || W Drukárniey
Andrzejá Piotrkowczyká. Ro=||ku PáńŃkiego/ 1597.||

Uwagi: karta tytułowa w dwóch kolorach. Wydane w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w 1597 r. Do wydania dołączone zostały *Kazania sejmowe* (pierwsze wydanie), mające charakter publicystyki politycznej.

Bibliografia: E XXVIII 143; W I 649; Otwinowski s. 24-25; Hor 184; BPW 317; Ossol. 2293; BJP XVI 2284.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/493243/edition/415557/content>

SKARGA Piotr

Tytuł ujednolicony: O jedności Kościoła Bożego pod jednym Pasterzem i o greckim od tej jedności odstąpieniu³¹

Wydanie 1:

Tyt. got.: O Jedności|| Kościoła Bożego pod ie||dnym Pasterzem.|| Y o Grec-
kim od tej Je=||dności odstąpieniu.|| 3 Prześtroga y vpominánim do|| Na-
rodow RuŃkich/ przy Grekách Ńto-||iacych: Rzecz krotka ná trzy cześci||
rozdzielona. Teras przez X.|| Piotrá Skárge/ Zebránia|| Pána Jeżufowego||
wydána.|| ProŃbe Oycze/ áby byli iedno/ iáko y my ie-||dno ieŃteŃmy. Ioan:
17.|| W Wilnie/ 3 Drukárni Jeo Książe-||cey Miłości Pá. Mikołáia ChryŃto-
phá|| Rádziwiła MarŃála W. Ksie Lit. &c.|| Roku 1577.||

Uwagi: wydane w Wilnie przez Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła w r. 1577.

Bibliografia: E XXVIII 1421; W II 1532; Otwinowski s. 2-3; Ossol. 2301.; VASL 23, 88.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/2740/edition/2738/content>

Wydanie 2:

Tyt. ant.: O RZADZIE|| Y IEDNOSCI|| KOSCIOLA BO-||ZEGO POD IED-
NYM|| PASTERZEM:|| Y O GRECKIM Y RVSKIM|| OD TEY IEDNOSCI||
tyt. ant. kurs. Odstapieniv:|| PiŃanie X. Piotrá Skárgi, Socie-||tatis *kurs.*
ant. IESV.|| Ioan: 17.|| *tyt. got.* Profże Oycze/ áby byli iedno/ iáko y my

³¹ *O jedności Kościoła Bożego* jest pierwszą wydaną książką Skargi. Drugie jej wydanie ukazało się pod zmienionym tytułem *O rządzie i jedności Kościoła Bożego*.

ie-||dno ieſteſmy. || *ant.* W KRAKOWIE,|| *got.* W Drukárnię Andrzejá Piotrko=||wczyká. 1590.||

Uwaga: Dedykacja dla Zygmunta III Wazy.

Bibliografia: E XXVIII 141-142; BJP XVI 2286; Ossol. 2302; Otwinowski s. 12.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/2768/edition/2765/content>

SKARGA Piotr

Wariant tytułu: Pro Sacratissima Eucharystia contra haeresim Zwinglianam ad Andream Volanum

Tyt. ant.: PRO|| SACRATIS||SIMA EVCHARI=||STIA CONTRA HAERE||ſim Zuinglianam|| Ad Andream Volanum, praefentiã cor||poris D. N. IESV Chriſti, ex eodẽ|| Sacramẽto auferentẽ|| Petri Scargæ Societatis *ant.* IESV|| LIBRI TRES.|| I De conuerſione ſubſtantiaẽ panis & vini|| in ſubſtantiam corporis & ſanguinis Chri=||ſti, quam Eccleſia Tranſſubſtantiationem|| vacat.|| ij De vera Chriſti corporis in eodem ſacra||mento Altaris præſentia.|| iij De malorum in Eccleſia permiſſione, &|| quòd verè corpus Chriſti in Euchariſtia|| manducent.|| *ant.* VILNAE EX TYPOGRAPHIA,|| & ſũptibus Illus. D. Domini Nicolai Chri=||ſtophori Radiuili Ducis in Olica & Nie:||ſuiſ M. D. L. Marſſalcii. A. D. 1576.|| Cum facultate ſuperiorum.||

Uwagi: wydane w Wilnie przez Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła w 1576 r. Zawiera dedykacje dla biskupa wileńskiego Waleriana Protasewicza oraz dla Jerzego i Mikołaja Radziwiłłów.

Bibliografia: E XXVIII 139; W I 344; Otwinowski s. 1-2; Hor 187; Piek. Kórn. 1352; BJP XVI 2287; Ossol. 2299; VASL 23, 90.

SKARGA Piotr

Tytuł ujednolicony: Proces na konfederacje

Wydanie 1:

Tyt. ant.: PROCES|| KONFEDE-||RACIEY.,|| *got.* Roku Páñſkiego/|| 1595.||

Uwagi: wydane w Krakowie w oficynie Andrzeja Piotrkowczyka w r. 1595. Zawiera ozdobne drzeworytowe inicjały.

Bibliografia: E XXVIII 153; Otwinowski, s. 21-23; Ossol. 2303; Piek. Kórn. 1357; BJP XVI 2288.

Wydanie 2:

Tyt. ant.: PROCES|| NA KONFOE=||DERACIA.,|| *got.* z poprawa i odprawa przeciwniká,|| który sie ożwał gániac wywody|| przeciw tey Konf:, któremi się|| ona ślus3nie umarza.|| Roku Páñskiego/|| 1596.||

Uwagi: wydane w Krakowie w oficynie Andrzeja Piotrkowczyka w r. 1596. Zawiera ozdobne drzeworytowe inicjały.

Bibliografia: E XXVIII 154; W II 1832; Otwinowski s. 23; Ossol. 2304; Pelc Kórn. 1957; Piek. Kórn. 1358; BJP XVI 2289.

Wydanie 3:

zob.: **P. SKARGA, Tyt. ant. czerw.:** KAZANIA|| *czarn.* O Siedmi Sakrámentách|| *czerw.* Kościoła S. Kátkolickiego....

SKARGA Piotr

Tytuł: Siedem filarów

Tyt. ant.: SIEDM FILAROW|| Ná ktorých|| ſtoi kátolická náuká o|| przenaświefzłym SA=||kramencie Oltarzá|| *ant. kurs.* POSTAWIONE PRZE-|| ćiw náuce Zwingliánſkiewy, Cálwinſkiewy|| Iedrzejá Wolaná, y prze-|| ćiw Pedagoiewy|| teraz po Polſku wydaney, iednego|| ćiemnego Miniſtra, z cie-||mney Drukárniy.|| Przeż Kſiedza Piotrá Skárge/|| káplaná *ant.* SOCIETATIS IESV,|| który to co po Lacinie przeciw te=||muż Wolanowi dwakróć piſał/|| dla poiecia poſpolitego po|| Polſku zebrał.|| z Drukár-|| ni y nakładem Oświeconego|| Kſiążecia Mikołaiá Kryſtofa Radzi=||wiłá/|| náwyzſzeo Márfałtá. W. K. L.|| *kurs.* Anno Dñi, M. D. LXXXII.|| Martinus Kazymirień.||

Uwagi: w Wilnie w drukarni M. K. Radziwiła w 1582 r. wydał Jerzy Radziwiłł (Martinus Kazymiriensis).

Bibliografia: E XXVIII 139-140; W III 2723; Otwinowski s. 6-7; Ossol. 2300; Piek. Kórn. 1353; BJP XVI 2290; VASL 23, 91.

SKARGA Piotr

Tyt. ant.: SYNOD|| BRZE=||SKI.|| W KRAKOWIE:|| *got.* W Drukárniy Andrzejá Piotr=||kowczyká/ 1597.

Uwagi: strona tytułowa w ramce drzeworytovej. Druk zawiera zdobne inicjały drzeworytowe.

Bibliografia: E XXVIII 154-155; W II 1853; Otwinowski s. 25-28; Ossol. 2305; Piek. Kórn. 1359; BJP XVI 2291.

Wersja elektroniczna: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/12130/edition/40088/content>

Wydanie 2:

zob.: **P. SKARGA, Tyt. ant. czerw.:** KAZANIA|| *czarn.* O Siedmi Sákrámentách|| *czerw.* Kościoła S. Kátcolickiego....

[SKARGA Piotr]

Tytuł: Upominanie do Ewangelików

Wydanie 1:

Tyt. ant.: VPOMINANIE|| DO EWANYELIKOW,|| Y DO WSZYSTKICH SPOLEM|| nie Kátcholikow,|| *got.* Iż o Jkáženie żborow KRÁkowJkich|| gniewác Jie/ y nic nowego y burżliwego|| żacżynác niemaia.|| *got.* W Kráowie/|| W Architypogrąph: Króla Jo M. y Kościelný/|| Láżárżowéy/ Roku PáńJkiego.|| 1592.||

Uwagi: wydane w Drukarni Łazarzowej w r. 1592 w Krakowie.

Bibliografia: E XXVIII 155-156; W II 1757; Otwinowski s. 17; Piek. Kórn. 1360.

Wersja elektroniczna: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/12135/edition/35306>

Wydanie 2:

Tyt. ant.: VPOMINANIE|| DO EVVANGELIKOVV,|| Y DO WSZYSTKICH SPOLEM|| nie Kátcholikovv,|| *got.* Iż o Jkáženie żborow KRÁkowJkich gniewác Jie/|| nic nowego y burżliwego żacżynác|| niemaia.|| *ant. kurs.* W POZANANIV|| *got.* V Wdowy y Dżiedżicow Janá Wolrabá.|| Roku PáńJkiego.|| *kurs.* M. D. XCII.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w Drukarni wdowy i spadkobierców Jana Wolraba w 1592 r.

Bibliografia: E XXVIII 156; W III 2902; Otwinowski s. 17; WW 84; Ossol. 2306; Piek. Kórn. 1361; BJP XVI 2292.

Wersja elektroniczna: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=371745>

Wydanie 3:

Tyt. ant. czerw.: KAZANIA|| *czarn.* O Siedmi Sákrámentách|| *czerw.* Kościoła S. Kátcholickiego.|| *kurs. czarn.* Do których ja przydáne|| *ant. czerw.* KAZANIA|| *czarn.* Przygodne, o rozmaitych|| nabożeńJtwách wedle czáfu,

kto-||rych ieft wypifány ná przodku|| Regeſtr.|| *kurs. czerw.* Czynnione y nápiſáne od *ant. X. PIOTRA SKARGI*|| Societatis *ant. czerw. IESV*|| Zá dozwoleniem Stárſych.|| Cum Gratia & Priuilegio *ant. S. R. M.*|| *czerw.* W KRAKOWIE.|| *kurs.*W Drukárniey Andrzeiá Piotrkowczyká.|| Roku Páńskiego, *czerw.* 1600.||

Uwagi: wydane w Krakowie w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w 1600 r. Karta tytułowa wydana w dwóch kolorach, tytuł w ramce drzeworytowej zawierającej szereg przedstawień. Druk zawiera dedykacje dla Zygmunta III Wazy oraz dla Andrzeja Boboli, sekretarza królewskiego. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się herb Zygmunta III Wazy.

Zawiera także:

Kazania sejmowe s. 273-443

Vpomninanie de ewangelikow y inych niekatolikow z strony zboru krakowskiego zburzonego roku Pansk 1591 [...]. s. 444-467

Proces na konfederacją s. 468-503

Synod Brzeski s. 504-529

Bibliografia: E XXVIII 147-148; W II 1916; Otwinowski s. 30-32; Hor 185; BPW 318; Ossol. 2294; BJP XVI 2285.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/kazania-o-siedmi-sakramentach-kosciola-s-katolickiego-do-ktorych-sa-przydane-kazania,NDA1ODQ1Mzc/1/#info:metadata>

SKARGA Piotr

Tytuł ujednolicony: Żywoty świętych

Wydanie 1:

Tytuł: Żywoty świętych starego i nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok, wybrane w poważnych pisarzów i doktorów kościelnych, których imiona wyżej są położone [...]. Przez Piotra Skargę S. I. przebrane, uczynione i w język polski przełożone³².

Uwagi: wydane w Wilnie nakładem M. K. Radziwiłła w drukarni Jana Ślęckiego w r. 1579.

Bibliografia: E XXVIII 160-161; Otwinowski s. 3-6; BJP XVI 2293; Pelc Kórn. 1958; Ossol. 2307; VASL 23, 92.

³² Żaden z egzemplarzy, do których dotarłam, nie ma w pełni zachowanej karty tytułowej, stąd pozostała część tytułu została dopisana na podstawie dostępnych bibliografii, a nie oryginału.

Wydanie 2:

*Tyt. got.*³³: Zywoty Świątych|| Starego y nowego za||konu/ na każdy dzień przez cały rok: wy||brane z poważnych Pifarzow y Doktorow|| Kościelnych których imioná wyzbyey położone są||Do których przydane są niektóre duchówne Obroki|| y nauki przeciw kácerstwom dzisieysym/ tám gdzie|| sie zywot którego Doktora starozytnego položyl||K temu kazania krotkie ná ty święta ktore pewny|| dzień w Mieściacu máia. ||

Uwagi: wydane w Drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w r. 1585.

Bibliografia: E XXVIII 161-162; W II 1636; Otwinowski s. 12-13; BJP XVI 2294; Pelc Kórn. 1959; Hor 188; Ossol. 2308.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=11933> (część pierwsza), <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=11944> (część druga)

Wydanie 3:

Tyt. got.: Zywoty Świątych|| Starego y nowego za||konu/ na każdy dzień przez cały rok: wy||brane z poważnych Pifarzow y Doktorow|| Kościelnych których imioná wyzbyey położone są||Do których przydane są niektóre duchówne Obroki|| y nauki przeciw kácerstwom dzisieysym/ tám gdzie|| sie zywot którego Doktora starozytnego položyl.||K temu kazania krotkie ná ty święta ktore pewny|| dzień w Mieściacu máia. || Przez Kfiedzá Piotrá Skárge Societatis IESV,|| przebrane, uczynione, y vv iezyk Pol-||ski przełożone.|| *kurs.* Teraz znowu przez niegoz przegladáne y trzeci raz|| w druk podáne.|| z dozwoleńiem Stárbych|| Cum Gratia & Priuilegio *ant.* S. R. M.|| W KRAKOWIE,|| z Drukárniey Andrzeia Piotrkowczyka|| Anno Dñi 1592||

Uwagi: Karta tytułowa dwukolorowa: czerwona i czarna, obramowana drzeworytowymi medalionami z wizerunkami świętych. Wydane w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w r. 1592-1593. Druk zawiera pierwszą i drugą część dzieła.

Bibliografia: E XXVIII 162-163; Otwinowski s. 20; Ossol. 2309.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/4254/edition/4099?language=en>

Wydanie 4:

Tyt. got.: Zywoty Świątych|| Starego y nowego za=||konu/ ná każdy dzień przez cały rok: wy=||brane z poważnych Pifarzow y Doktorow|| Kościelnych/ których imioná wyzbyey są położone|| Do których przydane są niektóre duchówne Obroki y|| náuki przeciw kácerstwom dzisieysym/ tám

³³ Nieliczne zachowane egzemplarze nie mają w pełni zachowanej karty tytułowej, stąd tytuł został dopisany na podstawie dostępnych bibliografii, a nie oryginału.

gdzie|| Jie żywot którego Doktorá Jtárożytnego położył.|| K temu kazania
krotkie ná ty święta ktore pewny|| dzień w Mieściacu máia. || Przez Kfiedzá
Piotrá Skárge Societatis *ant.* IESV,|| przebráne, vczynione, y vv iezyk Pol-
-||ski przełozone.|| *kurs.* Teraz znowu przez niego przegladáne y czwarty
raz|| w druk podáne.|| z dozwoleńiem Stáršych|| Cum Gratia & Priuilegio
ant. S. R. M.|| W KRAKOWIE,|| z Drukárniéy Andrzejá Piotrkowczyká.
Ro-||ku Páńškiego/ 1598.||

Uwagi: czwarte wydanie książki, które zawiera pierwszą i drugą część dzieła. Karta tytułowa dwukolorowa: czerwona i czarna, obramowana drzeworytowymi medalionami z wizerunkami świętych. Wydane w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w 1598 r.

Bibliografia: E XXVIII 163; Otwinowski s. 30; Ossol. 2310.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/zywoty-swietych-starego-y-nowego-zakonu-na-kazdy-dzien-przez-caly-rok-wybrane-z-powaznych,NDA1ODQ1Mzg/1/#info:metadata>

SKORAWIEC Wojciech³⁴

Tyt. got.: Winfzowanie.|| Iáśnie Wielmożney|| Paniey Iey Mści. P. Zophiey
z Miel||cá/ Ianowey Károlowey Chodkie=||wiczowey/ Podczáfzyney Wiel.
X. Lit.|| z Nowourodzonego Syná|| Hieronimá.|| Vniżenie Woyciech Sko-
ráwiec|| offiáruie.|| W Wilnie. || Roku Páńškiego.||
1598.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w Wilnie w 1598 r.

Bibliografia: E XXVIII 182; Sommervogel VIII, kol. 792; Trypućko 2414 (to samo po łacinie w tym samym roku); VASL 24, 95.

SKORAWIEC Wojciech

Tyt. ant. kurs.: FAVSTA GRATVLATIO|| IN EXOPTATISSIMA|| HIERO-
NYMI CHODKIE||WICZ NATALITIA, FILII ILLV=||STRIS AC MAGNIFICI
DOMINI,|| D. IOANNIS CAROLI CHODKIEWICZ|| Comitís Misfnenfis ac
Sklouienfis &c.|| *ant.* ALBERTI SKORAWIEC Académici Vilnenfis.|| *ant.*
VILNÆ.|| In officina Academiæ Soc: *ant.* IESV.|| Anno Dñi 1598.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w Wilnie w 1598 r.

³⁴ Wojciech (Albert) Skorawiec być może był związany z Akademią Wileńską nie tylko jako student. Brakuje o nim wiadomości biograficznych.

Bibliografia: E XXVIII 182; Sommervogel VIII, kol. 792; W III 3058; Trypućko 2412; VASL 24, 93.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/favsta-gratvlatio-in-exoptatissima-hieronymi-chodkiewicz-natalitia-filii-ioannis,NjgyMzY5NDc/z/#info:metadata>

SKORAWIEC Wojciech

Tyt. ant.: ILLVSTRI AC MA||GNIFICO DOMINO D.|| *kurs.* IOANNI CAROLO CHODKIEWICZ|| COMITI DE SKLOW ET MYSZ.|| Baroni in Bychovv fæliciter aufpicanti|| Generale capitanum Sa=||mogitiæ & c. & c.|| *ant.* POEMA GRATVLATORIVM.|| *kurs.* ALBERTVS SKORAWIEC, Academicus Vilnenſis|| officiofe offert.||*ant.* VILNÆ,|| Anno Domini 1599.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w Wilnie w 1599 r.

Bibliografia: E XXVIII 182; W II 1898; Trypućko 2413; VASL 24, 94.

STEFANOWSKI Hieronim

[pseud. Marcin ŻAGIEL]

Tyt. ant. kurs.: CENSURA|| DISPVTACIEY| WILENSKIEY PODANEY.|| Przeż Dániela Mikołáiewskiego Miniſtrá Rá=||dzieiewskiego.|| Abo|| Obrona ſłufzna ſzczyroſci y zupeł-||noſni Ediciey Kátolickiey|| Wileńskiey.|| Przeż|| *ant.* X. MARCINA MICHAYLOWICZA Za-||gielá Auditora Theologiey w Akademiey|| Wileńskiey Societatis Ieſu.|| Pożnaczenie przednieyſzych rzeczy w tey|| *ant.* CENSVRZE y Obronie ieſt po drugiey|| ſtronie.|| Gregor. M. S. Moral.|| Peius eſt mendacium meditari quam loqui, nam loqui|| plerumque praecipitationis eſt, meditari verò ſtudioſæ|| grauitatis.|| Drukowano w Wilnie|| Roku Páńſkiego 1600.||

Uwagi: wydane w Wilnie w 1600 r.

Bibliografia: E XXIX 272; Ossol. 2437; VASL 29, 130.

STEFANOWSKI Hieronim

[pseud. Marcin ŻAGIEL]

Tyt. ant.: ODPOR|| PRZEDNIEYSZYM PO-||wieſciam euánielickim, o|| *tyt. ant.* SAKRAMENCIE Ciálá y|| Krwie Páńskiey.|| X. Marciná Zagielá Micháyłowiczá Auditorá Te-||ologiey, *tyt. ant.* W AKADEMIEY WILEN-||SKIEY.|| *tyt. kurs.* Do wſytkich Ojob Ewànelickich.|| *tyt. ant. kurs.* W WILNIE,|| Roku Páńſkiego/ 1600.||

Uwagi: wydane w Wilnie w Drukarni Akademickiej w 1600 r. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się herb: róża z infulą i pastorałem u góry.

Bibliografia: E XXIX 272 [autor: Hieronim Stefanowski]; W III 3121; Ossol. 2438; BJP XVI 2406; Piek. Kórn. 1618; VASL 29, 131.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13712>

STEFANOWSKI Hieronim

Tytuł: Termin na protestację

Tyt. ant.: TERMIN|| got. Na Protestácia Ministrá iednego|| Ewángelickiego.|| Abo|| Odpowiedź ná cżwo=||raką rżec3/ przeciwno mieyfcu y wla=||dży przedniy w kościele Chrystufowym/|| która ma Piotr S. y potomek iego|| Biskup Rzymjki.|| prze3|| X. Marciná Micháilowiczá Zagiela Audi=||Tora Theologiey w Acádemey Wileń=||fkicy Societatis Iesu.|| *kurs.* Tu es Simon tu vocaberis Cephas. Iohan. I. V. 42.|| got. (Ty będzieś zwány Opoka Petros iue. Petra)|| *kurs.* Hieronym in Epiſt. 2. ad Damafum,|| Si quis Cathedræ Petri iungitur, meus est.|| W Wilnie|| W Drukárni Acádemey Societatis Iesu.|| Roku 1599.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w 1599 r. Stefanowski opublikował pod pseudonimem Michała Żagiela. Druk zawiera dedykację dla Mikołaja Sapiehy.

Bibliografia: E XXIX 273; W II 1902; Ossol. 2439; BJP XVI 2407; VASL 29, 132.

SZAFARZYŃSKI Jakub

zob.: P. de RIBADENEYRA, **Tytuł polski:** Żywot św. Ignacego Loyoli

SZYSZKOWSKI Marcin

Tyt. ant.: MARTINI|| SISCOVII|| CANONICI CRACOVIENSIS, ||Illuſtriffimi Petri Miſcouij, Epiſcopi|| Cracouiensis, Cancellarij,|| *kurs.* Pro Religioſiffimis *ant.* SOCIETATIS IESV|| PATRIBVS, contra ficti equitis|| Poloni actionem primam|| *Oratio.* || *ant.* CRACOVLÆ, || In Officina Lazari, Anno domini, 1590.||

Uwagi: wydane w Oficynie Łazarzowej w Krakowie w 1590 r. Zawiera drzeworytowe inicjały, w inicjale A zostali przedstawieni dwaj uczeni w sposób satyryczny.

Bibliografia: E XXX 367; Sommervogel IV, kol. 1494; W II 1730; Piek. Kórn. 1484; BJP XVI 2464; Ossol. 2513.

Wersja elektroniczna: <https://dlibra.mnk.pl/publication/25225>

ŚMIGLECKI Marcin

Tyt. ant.: ABSVRDA|| SYNODV|| got. Toruńskiego:|| Ktory mieli Ewán-
gelycy w To=||runiu Roku Páńskiego 1 5 9 5.|| Menſe Auguſto, y teraz do||
druku podáli.|| Roku Páńkiego|| 1 5 9 6.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w Wilnie w 1596 r.

Bibliografia: E XXVIII 304-305; Sommervogel VIII, kol. 1322; W II 1833; Ossol. 2351;
Piek. Kórn. 1367; BJP XVI 2465; VASL 24, 97.

Wersja elektroniczna: https://platforma.bk.pan.pl/pl/bib_records/255246

ŚMIGLECKI Marcin

Wariant tytułu: Dysputacja wileńska

Wydanie 1:

Tyt. got.: Dyſputacya Wileńſka|| ktora miał.|| *ant.* X. MARCIN SMIGLECKI
SO=||CIETATIS IESV Z MINISTRAMI|| Ewángeličkimi 2. Iunij. w Roku||
1 5 9 9 .|| O iedný Widoméy Głowie|| Kościoła Bożégo.|| *ant.* WYDANA||
PRZEZ PAWŁA WOŁ||łowiczá.|| W Wilnie. M. D. XC. IX.||

Uwagi: wydane w Wilnie w 1599 r. przez Pawła Wołowicza. Dzieło dedykowane:
[...] Xiążeciu Panu P. Mikołajowi Krzysztofowi Radziwiłowi [...] Woiewodzie Troc-
kiemu [...].

Bibliografia: E XXVIII 305-306; NKor. 3, 325, Ossol. 2324; 24, 98.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13706>

Wydanie 2:

Tyt. ant.: DISPVTACYA|| WILENSKA|| got. Którá miał|| X. MARCIN SMI-
GLECKI SOCIETATIS IESV.|| z miniſtrami Ewánielickimi 2. Iunij.|| w Roku
1 5 9 9 .|| O iedný Widoméy Głowie|| Kościoła Bożégo.|| *kurs.* Wydána
przez 1eo Pána Páwła Wołowiczá,|| ná ten czás Deputatá Tribunálkiego,
y znowu || przedrukowana, z Reſponſem na Proteſtácią|| przeciwno niéy
wydana.|| got. W Krakowie w Drukarni Łazarzowej|| 1599.||

Uwagi: wydane w Krakowie w Drukarni Łazarzowej w 1599 r.

Bibliografia: E XXVIII 306; BJP XVI 2466; Ossol. 2323.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/8215>

ŚMIGLECKI Marcin

Tytuł: O jednej widomej głowie Kościoła Bożego

Tyt. ant.: O IEDNEY|| WIDOMEY|| Głowie Kościoła Bożego.|| *ant.* TO IEST|| Ze po Chrystusie ná ziemi iest|| ieden nawyższy Pásterz|| Kościoła wśzytkiego.|| Ná przeciw błedom teraznieyszym, y Scriptom niekto-||rych Ministrów Ewángelickich.|| Piśńanie|| X.D. Marciná *ant.* SMIGLECKIEGO|| SOCIETATIS IESV.|| W WILNIE|| W Drukárniy Akademiy Societatis|| IESV Roku Pańskiego 1600.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w Wilnie w 1600 r. Tytuł w ramce ozdobnej.

Bibliografia: E XXVIII 307–308; Sommervogel VIII, kol.1321; W I 691; BPW 321; Ossol. 2325; Piek. Kórn. 1369; VASL 25, 100.

ŚMIGLECKI Marcin

Tyt. ant. kurs: LVPIEZE|| got. Mártwe/ Skryptu|| Marćina Gratiána Miniśtrá/ Swieżo|| názwanego Proteśtacya/ gdzie bczypie Dysputá=||cya wydana X. Marćina Smigleckiego|| D. Theologá Societatis|| *ant. kurs.* IESV.|| got. Gwoli Miniśtrowi y tym ktorzy Ministrá|| znać chca.|| Pokázane.|| Przez *ant. kurs.* IANA BIALVSKIEGO Auditora Theologiy w A-||cademiy Wileńskiy Societatis Iesu.|| Iudas Apoft: in Epift: Cath: ver. 16.|| *kurs.* Hi sunt murmuratores querulofi, secundum defideria sua ambulantes,|| ω os eorum loquiuur superbiam.|| x 17.|| Hi sunt qui segregant semetimos, Animas, Spiritum non habentes.|| Drukował Dániel Lecycki.|| W Wilnie/ Roku 1599.||

Uwagi: druk wydany pod pseudonimem autora (Jan Białuski), w Wilnie przez Daniela Łęczyckiego w 1599 r.

Bibliografia: E XIII 11–12; E XXVIII 312; W III 3072; Ossol. 2327; BJP XVI *189a.

ŚMIGLECKI Marcin

Tytuł: O bóstwie przedwiecznym Syna Bożego

Tyt. ant.: O BOSTWIE|| PRZEDWIECZNYM|| *kurs.* SYNA BOŻEGO.|| got. Swiactwa Piśmá świętego/do|| trzech przednieyszych Artyku=||low zebrane.|| Przeciwno wśzystkim Páná Jezufá|| Chrystufa nieprzyiacielom.|| Gdzie sie też odpowiada na Refutacya od Refuta=||tarza iákiegoś Nowokręceńcá przeciw X. D.|| Jákułowi Wuykowi wydana.|| Przez X. D. Marćiná Smigle=||ckiego. Societatis *ant.* IESV. || *kurs.* W WILNIE.|| W Drukárni Acádemiy Societatis *ant.* IESV.|| Roku Pánskiego. 1595.|| Superiorum permisu.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w Wilnie w 1595 r.

Bibliografia: E XXVIII 304–305; Sommervogel VIII, kol. 1321; W I 623; Hor 190; Ossol. 2322; Piek. Kórn. 1368; BJP XVI 2467; VASL 24, 304.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/19624>

ŚMIGLECKI Marcin

Tytuł ujednoczony: O Lichwie

Wydanie 1:

Tyt. ant.: O LICHWIE|| y|| got. Trzech przednieyſzych|| ant. KONTRAKTACH:|| got. Wyderkowym/|| Czynnſzowym/ y|| Towarzyſtwá Kupieckiego/|| Nauká krotka.|| ant. kurs. PISANA|| got. Przej X. D. Marciná Smigleckiego/|| Societatis ant. IESV, Theologiey Pro=||feſſorá w Akadémey Wileńſkiej.|| ant. W WILNIE.|| W Drukárniy Akadémey Wileńſkiej Societ: ant. IESV,|| CHRISTOPHORVS PATRO. Roku Pańſkie[g]o/ 1596.|| Permiſſu Superiorum.||

Uwagi: wydane w Wilnie przez Krzysztofa Patro w Drukarni Akademickiej w r. 1596. Tytuł w ramce drzeworytowej.

Bibliografia: E XXVIII 308; Sommervogel VIII, kol. 1321; Darowski s. 194; Piek. Kórn. 1370; BJP XVI 2468.

Wersja elektroniczna: https://platforma.bk.pan.pl/pl/bib_records/255217

Wydanie 2:

Tyt. ant.: O LICHWIE|| y|| got. Trzech przednieyſzych|| ant. KONTRAKCIECH:|| got. Wyderkowym/|| Czynnſzowym/ y|| Towarzyſtwá Kupieckiego/|| ant. NAVKA KROTKA.|| ant. kurs. PISANA|| got. Przej X. D. Marciná Smigleckiego/|| Societatis ant. IESV, Theologiey Pro=||feſſorá w Akadémey Wileńſkiej.|| y powtore wydána.|| ant. W WILNIE.|| W Drukárniy Akadémey Wileńſkiej Societ: ant. IESV,|| CHRISTOPHORVS PATRO. Roku Pańſkie[g]o/ 1596.|| Permiſſu Superiorum.||

Uwagi: wydane w Wilnie przez Krzysztofa Patro w Drukarni Akademickiej w r. 1596. Tytuł w ramce drzeworytowej.

Bibliografia: E XXVIII 308; Sommervogel VIII, kol. 1321; W I 632; Darowski s. 195; Ossol. 2326; Piek. Kórn. 1371; VASL 25, 101.

Wersja elektroniczna: https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/en/islandora/object/kolekcijos%3AVUBo1_000262619#00007

Wydanie 3:

Tyt. ant.: O LICHWIE|| y || Trzech przednieyſzych|| *ant.* KONTRAKTACH:|| WYDERKOWYM|| CZYNSZOWYM, Y|| TOWARZYSTWA kupieckiego,|| Nauka krotka.|| *ant.* PISANA|| Przez X. D. Marciná Smigleckiego|| *ant.* SOCIETATIS IESV,|| Theologiéy Profeſorá w Akadémiey|| Wileńſkiey.|| *ant.* W KRAKOWIE.|| *got.* W Drukárni Łazarzowej/ Roku|| Páńſkiego 1596.|| Permiſſu Superiorum.||

Uwagi: wydane w 1596 r. w Drukarni Łazarzowej w Krakowie. Tytuł w ramce drzeworytowej

Bibliografia: E XXVIII 308-309; Sommervogel VIII, kol. 1321; Darowski s. 194-195; BJP XVI 2469; W I 633; Wielewicki I 233; VASL 25, 102.

ŚMIGLECKI Marcin

Tyt. ant.: OPISANIE|| DISPVTACIEY|| NOWOGRODZKIEY.|| *got.* Którą miał X. Marcin Smiglecki|| *ant.* SOCIETATIS IESV, *got.* 3 Janem Licyni=||uſzem Ministrem Nowokr3c3eńſkim: o-|| Przewiecznym Bostwie Syná|| Bożego. 24 y 25 Ianuarij.|| W Roku|| 1594.|| *ant.* WYDANE|| Przez X. Woyciechá Záiaczkowſkiego.|| *ant.* W WILNIE,| M D XC IIII.||

Uwagi: wydane w Wilnie przez ks. Wojciecha Zajączkowskiego w 1594 r.

Bibliografia: E XXVIII 314; Sommervogel VIII, kol. 1321; W II 1793; Ossol. 2718 (pod Zajączkowski); Piek. Kórn. 1619; BJP XVI 2470; 25, 103.

ŚMIGLECKI Marcin

Tyt. ant. ZACHARLÆ|| PROPHETÆ|| *kurs.* PRO CHRISTI DIVINI-||TATE ILLVSTRE|| TESTIMONIVM|| ADVERSVS FAVSTI SOCINI|| Anabaptiſtæ cauillationes|| propugnatum_|| Auctore R. P. Martino Smigleccio SOCIETA-||TIS IESV S. Theologiæ Doctore &|| Profeſſore in Academia Vilnenſi S. I.|| VILNÆ|| In Officina Academica SOCIETATIS IESV|| Chriſtophoro Patro, Anno Domini M. D. XCVI.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej przez Krzysztofa Patro w Wilnie w 1596 r.

Bibliografia: E XXVIII 316; Sommervogel VIII, kol. 1321; W I 634; Ossol. 2328; Piek. Kórn. 1372; BJP XVI 2471; VASL 25, 104.

THRENI

Tyt. ant.: THRENI|| IN OBITVM|| NOBILIS ET GE-||*kurs.* NEROSI ADOLESCEN-||TIS NICOLAI SZYMANOW-||SKI, STVDIOSI PHILOSOPHIÆ|| IN ACADEMIA VINENSI|| SOCIETATIS IESV.|| A IVENTVTE EIVSDEM ACAD-||MLÆ SCRIPTI.|| VILNÆ|| In Officina Academiae Societatis Iesu,|| Chriſtophorus Patro, Anno|| 1 5 9 6.||

Uwaga: Tytuł w ramce ozdobnej. Zawiera utwory wielu autorów, jednym z nich jest Christophorus Kiesznowski. Wydane w Drukarni Akademii Wileńskiej w 1596 r. Wydawcą był Krzysztof Patro.

Bibliografia: E XXX 335; Sommervogel VIII, kol. 792; W III 2996; Trypućko 2640; Ossol. 2528; Piek. Kórn. 1486; BJP XVI 2501; VASL 28, 110.

THRENI

Tytuł: Parthenicae Sodalitatis in Academia Vlnensi Societatis Iesv threni in exequiis [...] Lazari Philonis Czarnobyłski [...] eiusdemq[ue] Academiae alumni.

Wariant tytułu: Threni in exequiis

Tyt. ant.: [THRENI] PARTHENICÆ|| SODALITATIS|| IN ACADEMIA VIL-||*kurs.* NENSI SOCIETATIS|| IESV.||THRENI\ EN EXEQUIIS NOBILISSIMI|| *kurs.* CLARISSIMIQ. ADOLESCEN-||TIS LAZARI PHILONIS|| KMITÆ CZARNOBYLSKI|| PALATINIDAE SMO=||LENSCEN.|| Eiusdemq Academiae Alumni.|| *kurs.* VILNÆ.||Ex officina Academica *ant.* SOCIETATIS IESV.|| Anno Domini M D XC IV.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w 1594 r. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się herb Kmitów Czarnobyłskich oraz wiersz Jana Mosakowskiego. Druk zawiera dedykacje dla Łukasza Krasnodomskiego i Leona Sapiehy, i stanowi zbiór kilkunastu wierszy napisanych przez studentów Akademii Wileńskiej.

Bibliografia: E XIX 323-324; Sommervogel VIII, kol. 792; W II 1788; Trypućko 2641; BJP XVI 2500.

THRENODIAE

Tyt. ant. kurs.: THRENODIÆ|| In Exequias|| *ant.* R.DI DOMINI|| ALBERTI ZAIANCZKOW-||SKI. D. P. ABBATIS WANGRO-||VECENSIS. ET PER VNIVERSAM PO-||LONIÆ Prouinciam Religioſæ *ant.* CISTER-||CIENSIS Familiae *ant.* VISITATORIS, SODA-||LITATIS B. VIRGINIS IN COLLEGIO|| POSNANIENSI PROTECTORIS, &|| Litterarum ac Studioforum|| *ant.*

MÆCENATIS.|| kurs. A Juuentute|| *ant.* PARTHENICAE SODALITATIS|| in Collegio Pofnaniem. *ant.* SOCIE-||TATIS IESV fcriptæ.|| *ant.* POSNANLÆ,|| Apud Viduam & hæredes|| *ant.* IOANNIS WOLRABI.|| Anno Domini M. D. XCIII.||

Uwagi: wydane w r. 1593 w Poznaniu w drukarni żony Barbary i spadkobierców Jana Wolraba. Strona tytułowa w ramce drzeworytowej.

Bibliografia: E XIV 281; E XXXIV 88; Sommervogel VI, kol. 1052; W III 2912; WW 96; Trypućko 2642; Piek. Kórn. 1487.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/301763?id=301763&from=FBC>

THRENODIAE

Tytuł: Threnodiae. In obitvm Illvstris. Sac. Rom. Imp. Principis, et Domini D. Alberti Radziwil Dvcis in Olyka et Nieswiz svpremi M. D. Lit. Marshalici Cavnem: et Rom Bvrgen: &c. Capitanei / A praecipua iuuentute Parthenicae Sodalitatis, in Academia Vilnen. Societatis Iesv, conscriptae.

Wariant tytułu: Threnodiae. In obitum Alberti Radziwił

Tyt. ant. kurs.: THRENODIÆ|| IN OBITVM ILLUSTRIS-||SAC. ROM. IMP. PRINCIPIS,|| ET DOMINI|| D. ALBERTI RA-||DZIWIL DVCIS IN OLYKA-||ET NIESWIZ SVPREMI M. D. LIT.||MARSHALCI CAVNEN: ET ROM||BURGEN: &c. CAPITANEI.|| A praecipua iuuentute Parthenicæ Sodalitatis, in Academia|| Vilnen. *ant.* SOCIETATIS IESV, conscriptæ|| ECCLEſiaſt: 44.|| *kurs.* Laudemus viros gloriosos in inauguratione sua, Corpora eorum in pace ||ſepulta ſunt, v̄ nomen eorum viuit in generationem v̄ generationem.|| *ant. kurs.* VILNÆ|| EX Officina Academica Societatis *ant.* IESV,|| Anno Domini. M. D. XCIII.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w Wilnie w 1593 r. Na odwrocie karty tytułowej herb Radziwiłłów. Druk zawiera dedykację dla Jerzego, Mikołaja Krzysztofa i Stanisława Radziwiłłów. Jest to zbiór wierszy kilkudziesięciu autorów.

Bibliografia: E XIX 486; VASL 26, 111.

de TOLEDO Franciszek

[Tł. Jakub WUJEK]

Tyt. got.: Prawdziwa ſprá=||wá o rozmowie álbo Diſpu=||tácye/ którą miał Pan Já=||Kub Niemoiewſki w Wárſáwie|| ná Seymie/ przy znacnych lu=||dziach z Fránciſkiem To=||letem Theologiem Socie=||tatis *ant.* IESV/

Roku|| 1572.|| Wydána przez Profesjory|| Collegium POznáń[skiego]|| Societatis *ant.* IESV.|| Kácer[skiego] człowieká po Ir=||w[ę]szym y wtorym [stro]fowániu [tr]ze[ś] fie/|| wiedzac i wywrocony iest/ który táko=||wy iest/ y grze[ś]by bedac w[ła]snym funnie-||niem potepiony/ Tit: 3.|| W POznániu/ w Drukárni|| Janá Wolrabá/ Roku|| 1580.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w roku 1580 nakładem jezuitów z kolegium poznańskiego. Druk rzadki.

Bibliografia: E XXIII 123; E XXXI 187; E XXXIII 399; Sommervogel VIII, kol. 1232.

TOMASZ z Kempis [Thomas à Kempis]

Tytuł: De imitatione Christi.

Tyt. ant.: DE IMI=|| TATIONE|| CHRISTI, ET RE-|| rum mundanarũ contem-||ptu, Libri quatuor|| verè aurei.|| *ant.:* AVCTORE|| Thoma de Kempis.|| *kurs.:* Nunc denuò recogniti, v̄ à|| mendis, quibus scatebant, || repurgati.|| *ant.:* EPHES V.|| Imitatores mei estote, sicut filii|| charissimi.|| Vilnæ, || Apud Ioannem Velicensem,|| Anno 1585.

Uwagi: wydawcą był Jan Karcan (Velicensis), książkę wydano w Wilnie w r. 1585.

Bibliografia: E XXXI 202; Trypućko 2649; BJP XVI 2498.

Tytuł (ujednolicony polski): O naśladowaniu Chrystusa.

[Tł. Jakub WUJEK]

Wydanie 1: O naśladowaniu P[Ana] Chrystusa i o wzgardzie wszelkiej pobożności świata tego, czworo prawie złotych książeczek.

Uwagi: Druk zachowany jedynie w Bibliotece Opactwa Mniszek Benedyktynek w Staniątkach. Jest to egzemplarz uszkodzony: brak pierwszej strony i okładki³⁵. Z całą pewnością bardzo wczesny: o czym świadczy kursywa i charakterystyka zachowanej części i inny niż przedstawione w dalszej części opracowania. Zdobienie stron inne niż w edycji późniejszej z 1571 r., ale czcionka podobna. Być może wskazuje na drukarnię Siebeneichera jako wydawcę. M. Bednarz przyjął za datę wydania r. 1570.

Bibliografia: Bednarz s. 187.

Wydanie 2: O naśladowaniu P[ana] Chrystusa i o wzgardzie wszelkiej pobożności świata tego, Krakow, Jakub Siebeneicher, 1571.

[Tł. Jakub WUJEK]

³⁵ Naprawiony i uzupełniony na podstawie innych, późniejszych druków, w drugiej połowie XX w.

Uwagi: Druk zachowany jedynie w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (sygnatura XVI.O.1342) z dostępem internetowym, podobnie jak wcześniej cytowany, również uszkodzony (brak karty tytułowej i kilku innych).

Bibliografia: SPTK IV 477; Pilichowski 33; Trypućko 2650.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=8005>

Wydanie 3:

[Tł. Jakub WUJEK]

Tyt. got. kolorowy: O náśládowá|niu P. Chrystufá|| y o wżgárdzie wŷelákíey|| próżności swiátá tego|| Czworó práwie ŷłó=||tych Książek|| W których wiele rozmysłánia na=||bożnego y modlitew naydzieŷ.|| Przez wielebnego tyt. ant.: THOMASZA|| Z KEMPIS. przed stem y osmiadzie=||siał lat nápiŷane: á teraz w Polskim ie=||zyku pilnie przeyrzáne, y ná wielu||ŷet mieyŷc popráwione.|| W Krákwie/|| W Drukárni Jákuhá Siebeney=||cherá/ Roku Páńŷk. 1586.||

Uwagi: książkę wydano w Krakowie w drukarni Jakuba Siebeneychera w 1586 r.

Bibliografia: E XXXI 204; SPTK IV 477; Piek. Kórń. 691; BJP XVI 2499.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=5482>

de TORRES Francisco

Wydanie 1:

Tytuł ujednolicony: Adversus Magdeburgenses centuriatores pro canonibus Apostolorum et epistolis decretalibus pontificum apostolicorum

Wariant tytułu: Francisci Turriani Societatis Iesu adversus Magdeburgenses centuriatores pro canonibus Apostolorum, et epistolis decretalibus pontificum apostolicorum

Tytuł: Francisci Tvrriani Societatis Iesv Aduersus Magdeburgenses Centuriatores pro canonibus apostolorum, & Epistolis Decretalibus Pontificium Apostolicorum: Libri Quinque.

Tyt. ant.: FRANCISCI|| TVRRIANI|| SOCIETATIS|| IESV.|| Adverŷus Magdeburgenfes Centuriatores pro Canonibus|| Apoŷtolorum, & Epiŷtolis Decretalibus Pontificum|| Apoŷtolicorum. Libri Quinque.|| ant. kurs. AD ILLVSTRISS. ET REVERENDISS.|| D. D. STANISLAVM Hofium, S. R. E. Cardinalem,|| & Epiŷcopum Varmienŷem.|| Cum Priuilegio Sereniŷimi Magni Principis Hetruríæ.|| ant. FLORENTIAE|| Ex Officina Bartholomæi Sermartelli,|| MDLXXII.||

Uwagi: wydane we Florencji w oficynie Bartolomeo Sermartellego w 1572 r.

Bibliografia: E XXXI 413; W I 324; Sommervogel VIII, kol. 116–117.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/19007>

Wydanie 2:

Tyt. ant.: FRANCI=||SCI TVRRIANI|| SOCIETATIS|| IESV,|| Adversùs Magdeburgenfes Centuriatores pro Cano-||nibus Apoftolorum, & Epiftolis Decretalibus|| Pontificum Apoftolicorum. Libri Quinque.|| *ant.* AD ILLVSTRIS. ET REVERENDISS.|| D. D. STANISLAVM Hofium, S. R. E.|| Cardinalem, & Epifcopum Var-||mienfem.|| *ant.* COLONIAE,|| *kurs.* Apud Gervinum Calenium ω hæredes Ioannis Quaeruntel,|| *ant.* ANNO M. D. LXXIII.||

Uwagi: Wydano w drukarni, której właścicielem był Gervinus Calenius w Kolonii w 1573 r. Na karcie tytułowej znajduje się drzeworytowa grafika przedstawiająca półpostać Chrystusa, którą należy traktować jako godło jezuitów.

Bibliografia: E XXXI 413; Sommervogel VIII, kol. 117; Trypućko 2679; Bob. 114.

de TORRES Francisco

Tytuł ujednolicony: De matrimoniis clandestinis explicatio

Tyt. ant.: FRANCISCI|| TVRRIANI|| *kurs.* De matrimoniis clandestinis|| explicatio.|| *ant.* VENETIIS,|| EX OFFICINA Iordani Zileti, ad fignum Stellæ.|| *ant.* M D LXIII.||

Uwagi: wydane w Wenecji u Giordana Zilettiego w 1563 r. Zawiera drzeworytowe ilustracje i ozdobniki. Książka dedykowana Stanisławowi Hozjuszowi. Wprawdzie ukazała się przed sprowadzeniem jezuitów do Braniewa, ale już po rozmowach i decyzjach, które je poprzedzały.

Bibliografia: Sommervogel VIII, kol. 115; Pelc Kórn. 1984.

de TORRES Francisco

Tyt. ant. kurs.: PRO|| CANONIBVS|| APOSTOLORVM, ET EPI-||STOLIS DECRETALIBVS PONTI-||ficum Apoftolicorum adverfus Magdebur-||genses centuriatores, defenfio, in quinque|| libros digefta.|| *kurs.* Ad Illuftrißimum ω Reuerendißimum D. D. Sta-||nißlaum Hofium S. R. E. Cardinalem, ω|| Epifcopum Varmienfem.|| Francifco Turriano Societatis|| *ant.* IESV, auctore.|| Nuper adiecimus triplicem indicem, capitum fcilicet,

rerum|| ω loco rum sacrae scripturae in his libris explicatorum.|| *ant. kurs.* LVTETLÆ, || Apud Sebafthianum Niuellium, sub|| Ciconiis, via Iacobæa,|| M. D. LXXIII.||

Uwagi: wydane w Paryżu w 1573 r. przez Sebastiana Nivellego. Na stronie tytułowej znajduje się emblematyczny herb Stanisława Hozjusza (w chwili wydania biskupa Warmii). W kolofonie informacja o wydawcy i miejscu wydania: LVTETLÆ PARISIORVM,|| Cudebat Ioannes Charronius Typographus, anno|| domini *ant.* M. D. LXXIII. sexto idus Iulij,|| impensis Sebastiani Niuellij &|| Nicolai Chefneau, Bi-||bliopolis.||

Bibliografia: E XXX 413; Sommervogel VIII, kol. 117; Ossol. 2543; Trypućko 2681; BJP XVI 2504.

de TORRES Francisco

Tytuł ujednolicony: De sanctissima Eucharistia

Wydanie 1:

Tyt. ant.: FRANCISCI|| TVRRIANI|| SOCIETATIS|| IESV.|| De sanctissima Eucharistia,|| *kurs.* Tractatus primus contra Volanum|| Polonum.|| *ant.* FLORENTLÆ.|| *kurs.* Apud Bartholomæum Sermartellium.|| MDLXXV.||

Uwagi: wydane we Florencji w drukarni Bartolomeo Sermartellego w 1575 r. Na stronie tytułowej znajduje się sygnet drukarza: żółw z żaglem, owalną ramkę podtrzymującą putta, dookoła napis: FESTINALENTE. Druk zawiera inicjały drzeworytowe ze scenami biblijnymi oraz marginalia w języku greckim.

Bibliografia: E XXXI 413-414; Sommervogel VIII, kol. 118; Trypućko 2680; Ossol. 2544.

Wydanie 2:

Tytuł: Francisci|| TVRRIANI|| SOCIET. IESV|| Contra Andream Volanum Polonum|| Caluini Discipulum.|| *ant.* DE SANCTISSIMA EVCHARISTIA|| TRACTATVS.|| AD REVERENDISS. D. D. VALERIANVM|| EPISCOPVM VILNENSEM.|| *kurs.* Eiusdem contra eundem Volanum, v omnes Metonymicos|| Alter tractatus de eadem Sanctissima Eucharistia|| *ant.* AD ILLVSTRISSIMVM, ET REVERENDISSIMVM D.|| D. GEORGIVM RADIBILIVM.|| *ant.* Cum Priuilegio, v Licentia Superiorum.|| *kurs.* ROMÆ, In Ædibus Populi Romani.|| Anno Domini. M. D. Lxxvi.||

Uwagi: wydane w Rzymie w r. 1576.

Bibliografia: E XXXI 414; Sommervogel VIII, kol. 118; BJP XVI 2505; Bob. 115.

Wydanie 3:

Tyt. ant.: FRANCISCI|| TVRRIANI|| SOCIET. IESV|| CONTRA ANDREAM|| Volanum Polonum Caluini|| Discipulum.|| *ant.* DE SANCTISSIMA|| EVCHARISTIA TRACTATVS.|| AD REVERENDISS. D. D.|| VALERIANVM EPISCOPVM|| Vilnenfem.|| *kurs.* Eiusdem contra eundem Volanum, v omnes Metonymicos|| alter tractatus de eadem sanctissima Eucharistia.|| *ant.* AD ILLVSTRISSIMVM, ET|| REVERENDISSIMVM D. D.|| Georgium Radibilium|| *ant.* PARISIIS,|| Apud Sebastianum Niellium sub Ciconiis,|| via Iacobæa.|| M. D. LXXVII.|| CVM PRIVILEGIO REGIS.||

Uwagi: wydane w Paryżu u Sébastiena Nivellego (adres: via Iacobea, dom pod Bo-cianem) w r. 1577. Na stronie tytułowej sygnet drukarski.

Bibliografia: E XXXI 414; Sommervogel VIII, kol. 118; BJP XVI 2506; Piek. Kórn. 1503; Bob. 115.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/19233>

de TORRES Francisco

zob.: **S. HOZJUSZ:** Opera omnia in duos diversa tomos

TUCCIO Stefano

Tytuł: Oratio in exequiis Gregorii XIII

Tyt. ant.: STEPHANI TVCCII|| PRESB. SOCIETATIS IESV|| Oratio.|| In exequiis *ant.* GREGORII XIII.|| Pont. Max.|| *kurs.* Habita Romæ in Vaticano ad Iacrum Collegium,|| xv. Kalend. Maij, *ant.* M. D. Lxxxv.|| *ant.* CRACOVIAE|| In Officina Lazari: Anno Domini,|| *ant.* M. D. LXXXV.||

Uwagi: wydane w Krakowie w Drukarni Łazarzowej w 1585 r.

Bibliografia: E XXXI 382; W III 2779; Piek. Kórn. 1500; BJP XVI 2519.

TWARDOWSKI Jan

Tyt. ant.: EXAMEN|| FIDEI SECTARIO=||ORVM, SEV|| NOTÆ|| VERAE ET APOSTOLICAE FIDEI.|| An scilicet fides, quam sectarij prædicant, fit|| vera & Apostolica.|| *ant.* IOANNIS TWARDOWSKI|| Artium & Philosophiæ Magistri, & in|| Academia Vilnenfi Societatis|| *ant.* IESV Theologiæ Studiofi.|| *ant.* VILNÆ|| In Officina Typographica Academiae|| Societatis Iesu.|| *ant.* M. D. XCIV.||

Uwagi: wydane w Wilnie w Drukarni Akademickiej w 1594 r.

Bibliografia: E XXXI 428; W II 1789; Trypućko 2682; Ossol. 2545.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/5044/edition/4816/content>

TWORZYDŁO Marcin

zob.: **M. ŁASZCZ, Tytuł:** Okulary na zwierciadło

TWORZYDŁO Marcin

zob.: **Tyt. ant.:** WIECZERZA|| EWANGELICKA||

UCHAŃSKI Jakub

[właściwy autor: **J. WUJEK**]

Tytuł: O miłościwym lecie list Jego Miłości Księdza Arcybiskupa Gnieźnieńskiego. Item list papieski na nie. Item list papieski drugi, który zową Bullam Cenaē Domini, wszystkim duchownym potrzebny. Item krotkie kazanie na zapowiedzenie miłościwego lata / wydano nakładem Jego Miłości Księdza Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, dla pożytku wiernych krześcianów.

Tyt. got.: O miłościwym|| Lecie list Jego Miłości Księdza|| Arcybiskupa Gnieźnień=||skiego.|| Item list Papieski na nie.|| Item list Papie=||ski drugi/ który zową Bullam Ce||nae Domini/ wszystkim duchow=||nym potrzebny.|| Item/Krotkie Kazanie na zapowiedzenie|| Miłościwego Lata.|| Wydano nakładem Jego Miłości Księdza|| Arcybiskupa Gnieźnień||skiego/ dla pożytku|| wiernych Krześcianow.|| W Wilnie/ 3 Drukarni Oświeconego Książecia|| Pana á pá: Mikołaiá Chrystophá Rádziwiłá c. Márśál=||ká Nadwornego Wielkiego Ksiestwa Litewskiego rć.||przez Dániela Leczyckiego: Roku.|| 1576.||

Uwagi: wydane w Wilnie w drukarni M. K. Radziwiła. Tekst posiada drukowane marginalia, na odwrociu strony tytułowej znajduje się drzeworyt z godłem jezuitów (IHS otoczone cierniem).

Współwydane z:

Grzegorz XIII, papież

Tyt. got.: List Błogławio=||nego Oycá nášzego Papieżá/|| na Miłościwe lato.|| Grzegorz Papież 13.||

Grzegorz XIII, papież

Tyt. got.: Liſt Błogoſławio=||nego Oycá Papieżá/|| który 30=||wa Bullam Caenae Domini.|| W imie ſwietny a nierozdzielney Troy||Ce/Oyca y Syna/ y Duchá S.|| Amen.

Właściwym autorem dzieła jest Jakub Wujek.

Tyt. got.: Krotkie Każánie|| ná Zapowiedzenie Miłóſci=||wego látá.||

Bibliografia: E XXXII 7; W III 2624; Piek. Kórn. 1504.

de VALENTIA Gregorius

Wariant tytułu: Libri quinque de Trinitate

Tyt. ant.: GREGORII|| DE VALENTIA, || SOCIETATIS|| IESV, || Libri quinque de Trinitate, || *ant.* IN QVORVM POSTRE-|| MO NOMINATIM REFVTANTVR|| HORRIBILES BLASPHEMIÆ CVIVSDAM|| PESTILENTIS LIBRI NON ITA PRI-|| dem de eodem argumento in|| Polonia editi. || *kurs.* Cum gratia ũ priuilegio Cæſareæ Maieſtatis || *ant.* INGOLSTADII, || EX OFFICINA TYPOGRAPHICA|| DAVIDIS SARTORII. || ANNO M. D. LXXXVI. ||

Uwagi: Na stronie tytułowej herb jezuitów (IHS), dedykowane cesarzowi Rudolfowi II; data: IIII Augusti, anno a Christo nato M.D.LXXXVI. Treść książki stanowi polemikę z poglądami Macieja Vehego, nie ma jednak pewności, czy jego prace drukowane były w Polsce.

Bibliografia: E XXXII 162; Sommervogel VIII, kol. 393; W III 2790; Piek. Kórn. 1517; BJP XVI 2537; Bob. 116; Ossol. 2568.

Wersja elektroniczna: <https://polona.pl/item/gregorii-de-valentia-societatis-iesv-libri-quinque-de-trinitate-in-qvorvm-postremo,Nzk3MTE5NDg/5/#info:metadata>

de VEGA Emmanuel³⁶

zob.: **Tyt. ant.:** ASSERTIONES|| THEOLOGICÆ,|| DE AVGVSTISSIMO|| EVCHARISTIÆ SACRAMEN-|| to, quibus refelluntur, quæcunq̄ ferè noſtræ tem-|| peſtatis Sectarij, contra teram, & Realem præ-|| ſentiam Chriſti in Euchariſtia, & Tranſub-|| ſtantiationem panis, & vini, in Corpus, || & ſanguinem eiufdem, prodi-|| giosè commenti ſunt. || Ab Emmanuele Vega in Academia Vilnenſi, Societatis Ieſu,|| Theologiæ Profeſſore, propoſitæ.|| *Tyt. kurs.:* Diſputandæ in eadem Academia, Anno M. D. LXXXV.|| Die ... Iulij. |

³⁶ Jest autorem dzieła. W czasie dysputy z oskarżeniem przeciw Andrzejowi Wolanowi przemawiał w jego miejsce Andrzej Jurgiewicz, wówczas jezuita.

de VEGA Emmanuel

zob.: **Andrzej JURGIEWICZ**, **Tyt. ant.** DE PIO, || ET IN SANCTA|| ECCLESIA IAM INDE AB APO=|| *kurs.* STOLIS RECEPTESSIMO SACRA- RVM|| IMAGINVM vfu

de VEGA Emmanuel

Tyt. ant.: DISPVTATIO|| THEOLOGICA, DE|| DISTRIBUTIONE EV|| charistiae, sub altera tantum, vel|| vtrags specie. || *tyt. ant. kurs.:* IN THESES DIGESTA. || Ab|| Emanuele à Vega, Societatis IESV, in Academia|| Vilnenji, Professore Theologo. || *ant.* Excusæ Vilnæ, || Permissu Superiorum. ||

Uwagi: wydane w Wilnie w r. 1586 w Drukarni Akademickiej. Tytuł w ramce drzeworytowej, na karcie tytułowej znajduje się herb jezuitów (IHS), druk zawiera zdobne inicjały.

Bibliografia: E XXXII 283-284; Sommervogel VIII, kol. 526; W I 792; Ossol. 2607; BJP XVI 2541; VASL 28, 125.

de VEGA Emmanuel

Tyt. ant.: EVANGELICA. || Et Apostolica Doctrina. || DE DIVINISSIMO, || ET TREMENDO MIS-|| fæ Sacrificio. || *tyt. ant. kurs.:* IN THESES DIGESTA|| Ab Emanuele Vega, Societatis IESV, in Academia|| Vilnenji, Professore. || *tyt. ant. kurs.:* EXCVSAE VILNAE, || In Collegio eiusdem Societatis, Typis Ill.mi D. || D. Nicolai Christophori Radiuili, Du-|| cis in Olyca, & Niefwiz.&c. Anno|| M. D. LXXXVI. || Permissu Superiorum. ||

Bibliografia: E XXXII 283; Sommervogel VIII, kol. 526; W I 506; Ossol. 2608; BJP XVI 2542; VASL 28, 126.

de VEGA Emmanuel

Tyt. ant. THESES|| EX SACRA SCI-||ENTIA DEPROMPTÆ DE SIMPLI=||cissima Dei natura, & eius perfectionibus: de subfi-||tentibus in ea personis|| & creaturarum præ-||fertim spiritualium, emanatione &|| perfectione.|| *ant. kurs.* DISPVTANDÆ IN ACADEMIA VIL-||nenji *ant.* SOCIETATIS IESV,|| sub Autumnalem|| Studiorum renouationem: Die Octobris.|| Anno Dñi, *kurs.* M D LXXXI.|| VILNÆ|| Typis. Illuftrifs: D. Nic: Christ: Radivili, Supre: M. D. L.|| Marschalci, &c. Anno Domini, M. D. LXXXI.|| Martinus Kazymirienfis.||

Uwagi: wydane w Drukarni M. K. Radziwiłła w Wilnie w r. 1581, druk wydał Marcin Kazimiriensis.

Bibliografia: E XXXI 146; Sommervogel VIII, kol. 525; Trypućko 2636; VASL 26, 108.

VERREPT Simon

Tyt. ant.: SIMONIS VEREPÆI|| DE EPI=||STOLIS LA-||kurs. TINE CON-
SCRI-||BENDIS|| Libri V.|| Nunc recens meliori Metho-||do, Schemati|mis
ω Scho-||lijs. illustrati.|| ant. ET ACCESSIONE|| aliqua noua postremum
aucti.|| Excudebat Joannes Saxo|| ant. ANNO M. D. XC.||

Uwagi: wydane w Braniewie w drukarni Jana Sachse w 1590 r. Karta tytułowa w ramce drzeworytowej.

Bibliografia: E XXXII 345-346; Ossol. 2611.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/2743/edition/2741?language=pl>

VIANA Piotr

Tytuł ujednolicony: ASSERTIONES PHILOSOPHICAE

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| PHILOSOPHICAE EX PRAE||CIPVIS TOTIVS
PHILOSOPHIAE A-||RISTOTELIS DIFFICVL TATIBVS DE-||FENDENDAE,
IN COLLEGIO VIL-||NENSI SOCIETATIS IESV|| MAII 16. HORA 17.|| VIL-
NAE, TYPIS ILLVSTR. DOMINI|| D. Nicolai CHri|stophori RADziuił. Ducis
Oli-||cen. & Niefuis. Curiae Magni Duc. Lith.|| Mar|szchalci, &c. Per Daniele
Lāciciū.|| Anno Domini MDLXXVIII.||

Uwagi: druk wydany przez M. K. Radziwiłła w drukarni Daniela Łęczyckiego w Wilnie w 1578 r. Są to tezy do egzaminu z całości filozofii, który kończył trzyletni kurs przedmiotu. Uporządkowano je według następującej kolejności: *Ex philosophia in genere* (tezy I-II); *Ex metaphysica* (tezy III-XIV); *Ex naturali philosophia* (tezy XV-XXXI); *Ex libris de ortu et interitu* (tezy XXXII-XXXVIII); *Ex libris de anima* (tezy XXXIX-LI); *Ex libris de coelo* (tezy LII-LV) oraz *Ex logica* (tezy LVI-LX). Są to tezy na podstawie następujących ksiąg Arystotelesa: *Ex libris de ortu et interitu*, *Ex naturali philosophia*, *Ex philosophia in genere*, *Ex metaphysica III*, *Ex logica*, *Ex libris de coelo* oraz *Ex libris de anima*. Mecenasem wydania był Walerian Protasewicz (ok. 1505-1579). Druk zawiera grafikę drzeworytową: herb Drzewica. Autor ustalony na podstawie wniosków: R. Darowski, *Piotr Viana Sĵ (1549-1609)...*, dz. cyt., s. 35-53.

Bibliografia: E XII 251 (pod: Assertiones); Trypućko 102; Piek. Kórń. 57; R. Darowski, *Piotr Viana Sĵ (1549-1609)...*, dz. cyt.

Wersja elektroniczna: https://platforma.bk.pan.pl/pl/bib_records/255537

VIANA Piotr

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| IN GYMNASIO VILNEN=||SI SOCIETATIS IESV SVB VER=||NAM STVDIORVM INSTAV-||RATIONEM HOC ORDINE||MENSE APRILI DE-||FENDENDAE.|| Theologicæ 16. Calend. Maij|| Philosophicæ 15. Calend. Maij hora 13 po-||meridiana|| Rhetoricæ 13. Calend. Maji|| *ant.* ASSERTIONES IN|| GYMNASIO VILNENSI|| VILNAE|| IN OFFICINA ILLVSTR. DOMINI NI-||colai Christophori Radiuili &c. Excudebat Da||niel Lancicius Anno Domini|| 1577.||

Uwagi: wydane w Wilnie w drukarni Daniela Łęczyckiego nakładem Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła w 1577 r. Zawiera drzeworytową grafikę: herb Drzewica. Nazwisko autora ustalono według wniosków: R. Darowski, *Piotr Viana Sł (1549-1609)*..., dz. cyt. Zawiera tezy: filozoficzne, retoryczne (z drugiego *Oratora* M. T. Cynceron) i teologiczne (O prymacie św. Piotra i Stolicy Apostolskiej).

Bibliografia: E XII 253; Darowski s. 153; Sprawozdanie, s. 273 nr 11; Trypućko 100.

Wersja elektroniczna: https://platforma.bk.pan.pl/pl/bib_records/255536

VIANA Piotr

Tytuł: Assertiones philosophicae menstruae ex quarto et quinto libro physicorum Aristotelis de Vacuo, tempore et speciebus motus discutendae in Collegio Vilnensi Societatis Iesu Iunij hora / Defendet Ioannes VVartenbergensis.

Tyt. ant.: ASSERTIONES PHI||LOSOPHICAE MENSTRVAE|| EX QVARTO ET QVINTO LIBRO|| PHYSICORVM ARISTOTELIS DE|| Vacuo, Tempore & speciebus motus|| discutiendæ in Collegio Vilnen-||si Societatis Iesu Iunij|| hora|| Anno Domini|| 1577.|| Defendet Ioannes VVarten-||bergen[s]is||

Uwagi: wydane w Wilnie, przez M. K. Radziwiłła w r. 1577. Autorstwo Viany przypisane na podstawie: R. Darowski, *Piotr Viana Sł (1549-1609)* ..., dz. cyt.

Bibliografia: E XII 252; E XXXII 238; Darowski s. 153-154; Trypućko 274o; Piek. Kór. 1543; VASL 15, 24.

Wersja elektroniczna: https://platforma.bk.pan.pl/pl/bib_records/255534

VIANA Piotr

Tytuł: Assertiones philosophicae menstruae ex secundolibro Arist[otelis] De anima, de ijs quae ad sensus exteriores spectant, [et] ex primo libro Metaphysicae defendendae in Collegio Vilnensi Societatis Iesu 28 Februarij hora 21.

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| PHILOSOPHICAE MEN=||STRVAE EX SECVN-
DOLIBRO ARIST. DE|| Anima, de ijs quæ ad fenſus exteriores ſpectant,||
& ex primo libro Metaphyſicæ defen-||dendæ in Collegio Vilnenſi So-||cie-
tatis Ieſu 28 Febru-||arij hora 21.||*ant.* VILNAE, TYPIS ILLVSTR. DOMINI||
D. Nicolai CHRiſtophori RADziuil. Ducis|| Olicen. & Niefuis. Curiæ Magni
Duc. Lith.|| Marſchalci, &c. Per DANielem Lāciciu.|| Anno Domini. 1578.

Uwagi: na karcie tytułowej herb jezuitów z IHS. Wydał M. K. Radziwiłł w r. 1577 w Wilnie, drukował Daniel Łęczycki. Nazwisko autora ustalono na podstawie wniosków: R. Darowski, *Piotr Viana Sż (1549–1609) ...*, dz. cyt.

Bibliografia: E XII 251.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/296123?id=296123>

VIANA Piotr

Tyt. ant.: ASSERTIONES PHI||LOSOPHICAE MENSTRVAE|| EX SEXTO,
SEPTIMO ET OCTAVO|| LIBRO PHYSICORVM ARISTO-||telis diſcutiendæ
in Collegio Vilnenſi|| Societatis *ant.* IESV Iulij 15|| hora 17.||ANNO Domi-
ni.|| 1577.||

Uwagi: Wydawca: M. K. Radziwiłł (Drukarnia Radziwiłłowska), rok wydania [1577], wydane przez Daniela Łęczyckiego, nakładem M. K. Radziwiłła w 1578 r. w Wilnie.

Bibliografia: E XII 251; Sommervogel VIII, kol. 789–790; Darowski s. 154; Piek. Kórn. 54.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/296023?id=296023>

VIANA Piotr

Tytuł: Assertiones philosophicae menstruae ex posteriori De ortu [et] interitu [et] primo De anima, libris Aristotelis, defendendae in Collegio Vilnensi Societatis Jesu 17 die Decembris, hora 21.

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| PHILOSOPHICAE MEN=||STRVAE EX PO-
STERIORI DE OR-||tu & interitu, & primo de Anima, libris||Ariſtotelis,
defendendæ in Colle-||gio Vilnenſi Societatis Ieſu|| 17 die Decēbris, hora
21.||*ant.* VILNAE-||TYPIS ILLVSTRISSIMI DOMINI DO||mini Nicolai
Chriſtophori Radiuili &c. Excudebat||Daniel Lancicius Anno Domini|| 1577.||

Uwagi: wydane przez Daniela Łęczyckiego, nakładem M. K. Radziwiłła w 1577 r. w Wilnie. Na karcie tytułowej znajduje się herb IHS. Nazwisko autora ustalono na

podstawie wniosków: R. Darowski, *Piotr Viana Sĵ (1549-1609) ...*, dz. cyt. Druk zawiera inicjały drzeworytowe.

Bibliografia: E XII 251; Sommervogel VIII, kol. 790; Darowski s. 155; Piek. Kórn. 55.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/296003?id=296003>

VIANA Piotr

Tytuł: Assertiones Philosophicae ex praecipuis totius philosophiae Aristotelis difficultatibus defendendae, in Collegio Vilnensi Societatis Iesu Maii 16. hora 17.

Tyt. ant.: ASSERTIONES|| PHILOSOPHICAE EX PRAE||CIPVIS TOTIVS PHILOSOPHIAE A·||RISTOTELIS DIFFICVLTATIBVS DE·||FENDENDAE, IN COLLEGIO VIL·||NENSI SOCIETATIS IESV|| MAII 16. HORA 17.||VILNAE, TYPIS ILLVSTR. DOMINI|| D. Nicolai CHriftophori RAdziuił, Ducis Oli-||cen. & Niefuis. Curiaē Magni Duc. Lith.|| Marfchalci. &c. Per Danielē Lāciciū.|| Anno Domini MDLXXVIII.||

Uwagi: wydane prze Daniela Łęczyckiego, nakładem M. K. Radziwiłła w 1577 r. w Wilnie. Na karcie tytułowej znajduje się herb IHS. Nazwisko autora ustalono na podstawie wniosków: R. Darowski, *Piotr Viana Sĵ (1549-1609) ...*, dz. cyt. Druk zawiera inicjały drzeworytowe. Książka obejmuje następujące traktaty: *Ex libris de ortu et interimu, Ex naturali philosophia, Ex philosophia in genere, Ex metaphysica III, Ex logica, Ex libris de coelo, Ex libris de anima.*

Bibliografia: E XII 251; Sommervogel VIII, kol. 790; Darowski s. 156; Trypućko 102; Piek. Kórn. 57; Pleckaitis s. 21-27.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/296103?id=296103>

VIANA Piotr

zob.: **Tyt. ant.:** ASSERTIONES|| THEOLOGICAE ET|| PHILOSOPHICAE|| IN COLLEGIO VILNENSI SOCIE-||TATIS IESV, SVB RENOVATIONEM STVDIORVM AVTVM-||nalem, Anno 1578, menſe|| Octobri defendendæ.|| *ant.* VILNAE|| TYPIS ILLVSTRIS DOMINI D:|| Nicolai CHriftophori RAdiuiłi, Ducis Olica|| & Niefuiſ., Magni Du: Lit: Marfalci,|| Daniel Lancicius, Anno 1578.||excudebat.||

VIANA Piotr

zob.: **Tytuł:** Assertiones theologicae et logicae in Collegio Vilenſi Societatis Jeſu ſub renovationem autuminalem defendendae.

WARGOCKI Walenty

Tyt. ant.: ORATIO|| A. R. D. VALENTINO|| VARGOCZKI,|| CANONICO LEOPOLIENSI,|| in ipſa concluſione Synodi eiufdem|| Leopolitanae recitata.||

zob.: **Tyt. w drzew. ramce z ozdobników. ant:** ACTA ET|| CONSTITUTIONES|| Synodi Dioceſanae Leopolienſis.||

WARSZEWICKI Stańſław

zob.: **Ludwik z Granady, Tyt.:** Memorial de la vida Criſtiana (Zwierciadło człowieka krzeſcijańskiego)

WARSZEWICKI Stańſław

zob.: **Ludwik z Granady, Tytuł oryginału:** Guioa de peccadores (Przewodnik grzesznych ludzi)

WARSZEWICKI Stańſław

zob.: **HELIODORUS z Emesy:** Ethopika

WĄPIERSKI Sebastian³⁷

Tytuł: Odprawa roſprawy nieprawdziwey wydanej przez Marcina Janicyuſa z Smiłowic, miniſtranta ſecymińskiego, o zwierzchności biskupa rzymskiego przeciwko diſputacye wileńskiej / Wydana

Tyt. got.: Odprawa|| Roſprawy nieprawdziwey.|| Wydanej przez Marciná Janicyuſa z Smiłowic/|| Miniſtranta Secymińskiego/ O zwierzchności Biſkupá Rzymskiego. przeciwko diſputacye|| Wileńskiej.|| Wydána przez Sebastianá Wapierskiego.// min. Reſponde ſtulto iuxta ſtultitiam ſuam, ne

³⁷ Sebastian Wąpierski był prawdopodobnie jednym z uczniów Akademii Wileńskiej. Na potrzeby jezuitów wydano dzieło pod jego nazwiskiem, a jego autorem był zapewne któryś z profesorów.

fibi fapi-||ens effe videatur. Prouer. 26.|| W Krákwie/|| W Drukárni Já. Siebeneycherá/ Roku Páń[kiego]/|| 1599.||

Uwagi: wydane w drukarni Jakuba Siebeneychera w Krakowie w 1599 r.

Bibliografia: E XXXII 191-192; W III 3094; Piek. Kórn. 1518; BJP XVI 2602.

Wersja elektroniczna: <https://wbc.poznan.pl/dlibra/publication/397423/edition/309817/content>

WILKOWSKI Kasper

Tyt. got.: Ná Antidotum Kálwiń[kie odpowiedz/ y 3 No=||wokrzęźciami rosprawá/ 3 strony|| Przyczyn Návrocenia/||

zob.: **E. Champion; Tytuł:** Dziesięć wywodow.

WILKOWSKI Kasper

Tyt. got.: Przyczynny|| NAWROCENIA|| do wiáry Powŝechney od Sekt|| Nowokrzęźców Sa=||mofateńskich.|| Kájpára Wilkow[kiego]/|| Medyká Lubel[kiego].|| Hierem. 4|| Jeśli ŝie nawracaŝ Iżráelu/ do|| mnieŝ ŝie/ mowi Pan/ nawróć.|| W Wilnie.|| Nakładem y pracą ŝamego K. W.|| Roku 1583.||

Uwagi: wydane w Wilnie w r. 1583 nakładem autora Kaspra Wilkowskiego.

Bibliografia: E XXXIII 21-23; W II 1601; Ossol. 2648; BJP XVI 2624; VASL 28, 127.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/doccontent?id=9251>

WITOSŁAWSKI Michał

Tyt. ant.: LVTNIA|| NA WESELE|| *got.* Iáfnie Wielmoznego|| Pána Iego Młczy Pána Ierzego|| Chodkiewiczá Stároŝty Zmoydzkie-||go. &c. &c. Y Oŝwieconey Xięzney|| Pánný Pánný Sophiey Ráđziwi-||łowny/ Xięzney ná Dubingach y|| Bierzách Woiewodzanki|| Nowogrodzkicy:|| &c. &c.|| Przeż Michála Witofłáwfkiego Studentá|| Akádemiey Wileńfkiey S. I. złożona. || *ant.* W WILNIE/|| Roku Páńfkiego/ 1594.||

Uwagi: wydane w Drukarni Akademickiej w Wilnie w 1594 r. Tytuł w ramce drzeworytowej.

Bibliografia: E XXXIII 125; Sommervogel VIII, kol. 792; W III 2956.

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/383121/edition/298002/content>

WUCHALIUSZ Jan Leopolda

zob.: **Tyt. ant.:** ASSERTIONES THE=|| OLOGICÆ.|| DE SACRO-SAN=|| CTO ET VIVI=|| FICO ET INCRVEN=|| TO, QVOD IN ECCLESIIIS|| OPERAMVR,|| MISSAE SACRI=|| FICIO.|| PROPOSITAE IN COLLEGIO PO.||naniensj, Societatis IESV, in Autû.|| nali studiorum reno.|| uatione.|| VILNAE|| TYPIS ILLUSTRIS. DOMINII D. || Nicolai Christophori Radiuili, & c.|| Daniel Lancicius excudebat. Anno. || MDLXXVI.||

WUCHALIUSZ Jan Leopolda

zob.: **F. COSTER, Tytuł ujednolicony:** Żywot Panny Maryi

WUCHALIUSZ Jan Leopolda

zob.: **Ludwik z Granady, Tyt. ant. czerw.:** ZYWOT PANA|| IE-ZVSOW

WUCHALIUSZ Jan Leopolda

Tytuł: Wizerunk żywota chrześcijańskiego pobożnego, przy tym ćwiczenia i rozmyślenia modlitw...zebrane z rozmaitych ksiąg łacińskich.

Tyt. czerw.: Wizerunk|| *ant. czarn.* ZYVVOTA|| *got. czerw.* Chrześcijánjkiego|| *czarn.* pobożnego.|| *czerw.* Przy tym ćwiczenia|| y rozmyślania Modlitw|| *czarn.* rozmaitych ku nabożeństwu|| chrześcijańskiemu.|| *czerw.* Zebrane z rozmaí=|| *czarn.* tych ksiąg łacińjkich/ dla|| pożytku pospolitego.|| *czerw.* Przez iednego Ká=||płaná Societatis *ant.* IESV|| *czarn.* Teraz z nowu poprawio=||ne/ y po wtore wydane.|| *czerw.* Cum Gratia ∞ Priuilegio|| C. R. M.

Uwaga: Karta tytułowa w drzeworytowej bordiurze. Wydane w Poznaniu w 1584 r. w drukarni Jana Wolraba. W tekście białe-czarne drzeworyty; na verso karty tytułowej herb jezuitów IHS. W kolofonie napis (adres wydawniczy): W Poznaniu|| W Drukarniey Janá VVolrabá|| Roku Pánjkiego|| 1584.||³⁸

Bibliografia: E XVII 332; E XXX 378; W II 1603; WW 32; BJP XVI 2673.

³⁸ Fragment dzieła Wuchaliusza odnalazła w Bibliotece Jagiellońskiej i opisała Stefania Ciesielska-Borkowska (*Mistycyzm hiszpański*, Kraków 1939, s. 127) z prawdopodobną datą wydania 1581. Ze względu na stan druku i brak odpowiednich informacji trudno uznać, że książka ukazała się już w tym czasie (por. BJP XVI 2672).

WUJEK Jakub

zob.: *Tyt. ant. kurs.*: ASSERTIONES THE=||OLOGICÆ|| DE SACRO-SAN=||CTO ET VIVI=||FICO ET INCRVEN||TO, QVOD IN ECCLESIIIS|| OPERAMVR,|| MISSAE SACRI=||FICIO.|| PROPOSITÆ IN COLLEGIO PO-||||naniensj, Societatis IESV, in Autũ-||mnali ftudiorum reno-||uatione.||*ant.* VILNAE|| VILNAE|| TYPIS ILLUSTRIS. DOMINI D.||Nicolai Chriftophori Radiuili, &c.||Daniel Lancicius excudebat, Anno.||M. D. LXXVI||

WUJEK Jakub

zob.: **Tyt. ant.**: ASSERTIONES|| THEO.|| *kurs.* LOGICAE.|| DE VERA ET RE=|| ALI CORPORIS CHRI=|| STI IN EVCHARISTIA PRÆ.|| SENTIA.|| PROPOSITÆ IN COLLEGIO PO=|| SNANIENSI, Societatis IESV, IN|| Verna ftudiorum renoua=|| tione.|| POSNANLÆ.|| EXCUDEBAT Melchior Neringk: ANNO.|| M D LXXVII.||

WUJEK Jakub

zob.: **Tyt. ant.**: ASSERTIONES|| THEOLOGI=|| CÆ, DE VSV SACRO-SAN.|| CTI EVCHARISTLÆ SA-||CRAMENTI.|| AC primum quidem de varietate & necefsitate|| communicandi: deinde verò de huius my-|| fterij integritate sub vna fpecie.|| ¶ Propofitae in collegio POSnaniensj Societatis IESV|| in Autumnali ftudiorum renouatione|| Anno Domini 1577:|| IOAN: VI.|| Nifsi manducaueris carnem filij hominis, & bibe-|| ritis eius fanguinem non habebitis vitam in|| vobis. Et qui manducat me, & ipse|| vivet propter me.|| DISCVTIENTVR MENSIS|| Octobris die 16.|| POSNANLÆ|| Ex Officina Melchior Neringk.|| ANNO DOMINI, || 1577.

WUJEK Jakub

zob.: **Tyt. ant.**: ASSERTIONES|| THEO.|| *kurs.* LOGICAE.|| DE VERA ET RE=|| ALI CORPORIS CHRI=|| STI IN EVCHARISTIA PRÆ.|| SENTIA.|| PROPOSITÆ IN COLLEGIO PO=|| SNANIENSI, Societatis IESV, IN|| Verna ftudiorum renoua=|| tione.|| POSNANLÆ.|| EXCUDEBAT Melchior Neringk: ANNO.|| M D LXXVII.||

WUJEK Jakub

zob.: **INNOCENTY III, Tyt. got.:** O w3gār-||d3ie Swiátá/|| Albo||
O nędzy fta=||nu człowieczego.|| ...

[Tł. Jakub WUJEK]**Tytuł ujednolicony:** BIBLIA

Wariant tytułu: Biblia to jest księgi Starego i Nowego Testamentu.

Tyt. ant.: BIBLIA|| TO IEST|| KSIĘGI STAREGO|| Y NOWEGO TESTA-
MENTV|| WEDŁVG ŁACINSKIEGO|| przekładu ftárego, w kościele powfze-
||chnym przyiętego, ná Polfki|| ięzyk z nowu z pilnością|| przelożone,| *tyt.*
ant. Z DOKŁADANIEM TEXTV ZYDOWSKIEGO,|| y Gréckiego, y z wy-
kładem Katholickim, trudniew-||fzych mieysc, do obrony Wiáry swiętęy
powfze-||chnęy przeciw kácérztwóm tych czáfów|| należących:| *tyt. ant.*
PRZEZ D. IAKVBA WVYKA Z WĄGROWCA,|| THEOLOGA SOCIETA-
TIS IESV.|| Z DOZWOLENIEM STOLICE APOSTOLSKIEY,|| *tyt. kurs.* á
nákládem Ieo M. Księdzá Arcybifkupá Gniésnień-||fkiego, etc. wydáné.||
tyt. ant. W KRAKOWIE|| W Drukárni Łázárzowéy, Roku Pánfkiego,||
M. D. XC IX.||

Uwagi: wydane w Drukarni Łazarzowej w Krakowie w 1599 r. Zawiera ilustracje drzeworytowe (herby) oraz dedykację dla króla Zygmunta III Wazy: Naiasnieyszemv Y Niezwycięzonemv Monarsze Zygmunтови Trzeciemv [...] / Kapłani zakonu Societatis Iesv. Zgodnie z tekstem przedmowy, wydawcą był Stanisław Karnkowski. Karta tytułowa druku jest dwukolorowa (czerwono-czarna). Na odwrocie karty tytułowej drzeworyt przedstawiający orła polskiego otoczony herbami i chorągwiemi prowincji i województw.

Bibliografia: E XIII 15-16; E XXXIII 380; Sommervogel VIII, kol. 1239; SPTK IV 476; Bob. 17; Hor 19; BPW 15; W I 1901; BPW 16, 15 [war. A i B]; Ossol. 162 [war. A i B]; BJP XVI 196 [war. A i B]; BUW 1082 [war. A i B].

Wersja elektroniczna: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/5389/edition/9662/content>

WUJEK Jakub

Tytuł ujednolicony: Brevis sacrosanctae missae sacrifici contra impium Francisci Stancari scriptum assertio

Tytuł: Brevis augustissimi ac summe venerandi sacrosanctae missae sacrificii ex sanctis patris contra impium Francisci Stancari Mantuani scriptum, assertio.

Tyt. ant.: BREVIS|| AVGVSTIS=||SIMI AC SVMME VE-||NERANDI SACRO-SAN||CTAE MISSAE SACRIFICII| ex fanctis patrib. contra impium Fran-||ciſci Stancari Mantuani ſcri-||ptum, aſſertio.|| *ant.* IVSSV ET AVTORITA-TE RE-|| *kurs.* uerendiſſ. Domini *ant.* IACOBI VCHANSKI|| GNESNENSIS ARCHIEPI-|| SCOPI *kurs.* nunc primùm edita.|| Quid hic libellus contineat, verſa pagella docet.|| *kurs.* Auguſtin. in Epiſt. 23 ad Bonifacium.|| Nónne ſemel immolatus eſt Chriſtus in ſeipſo? &|| tamen in Sacramento non ſolùm per omnes|| Paſchæ ſolennitates, ſed omni die po|| pulis immolatur.|| *ant.* COLONIAE AGRIPPINAE,|| *kurs.:* Apud hæredes Arnoldi Birckmanni.|| *ant.* ANNO M. D. LXXVII.|| *kurs.:* Cum gratia v Priuilegio Cæſareæ Maieſtatis.||

Uwagi: wydawcą dzieła był Jakub Uchański³⁹. Książka ukazała się w Kolonii w oficynie Arnolda Birckmanna w 1577 r.

Bibliografia: E XII 250; E XXXIII 381; W I 347; Ossol. 2695.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/5806/edition/5512/content>

WUJEK Jakub

Tytuł got.: CZYSCJEC|| to ieſt|| zdrowa á gruntowna náuká o|| Modlitwách/ o Mſzách/ y iálmu=||znách zá umárle wierne: y o mękach|| Czyſcowych po ſmierci.|| Wſyſtkim/ nie tylko Káznodzieiom do|| pogrzebow: ále y kaſdemu Krzeſciańſkiemu|| człowiekowi/ do utwierdzenia wiary/ y|| uznániá błędow teráznieyſzych wielmi|| pożyteczna y potrzebna.|| Teraz nowo zebrána y wydána.|| Przez Kſiedzá Já Kubá Wuyká z Wagrow=||cá Theologá Societatis *ant.* IESV.|| 2. Machab. 12.|| Swiętá y pożyteczna myśl ieſt/ modlić|| ſie zá umárle/ áby z grzechow byli rozwia=||záni.|| W Poznánium drukował Jan Wolrab.|| Roku. 1579.||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1579 r.

Bibliografia: E VIII 71; E XXXIII 382–383; Sommervogel VIII, kol. 1229; W I 378; SPTK IV 471; WW 5; Ossol. 2697; Piek. Kórn. 1600; BJP XVI 2675.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/118506/edition/64601/content>

³⁹ Por. Terłaga, s. 32: „[W 1572] W tym roku napisał o. Wujek książkę o Ofierze Mszy św. na żądanie nuncjusza Wincentego del Portico. Tę rozprawę napisał O. Wujek przeciwko brednim i bluźnierstwom Stankara. W dniu 3-go maja przesłał ją nuncjuszowi do Warszawy, gdzie wówczas z papieskim Komendonim był i Franciszek Toletus, który po przeczytaniu dziełko zatwierdził. Książka ta wyszła bezimiennie w cztery lata później w Kolonii na żądanie prymasa Uchańskiego”.

WUJEK Jakub

Tyt. ant. kurs: DE || TRANSSVB || STANTIA = || TIONE, || Disceptatio Theologica. || *kurs.* Ad postulationem cuiusdam Equitis Poloni, || conscripta ω exhibita Vangroueci, || Anno Domini 1589. || *ant. kurs.* O TRANSSVBSTANCIACIEY, || TO IEST: || *got.* O przemienieniu iŃtno = || Ńci w NaiŃwiętszym Sákramencie || EucháryŃtiinym / Theologickie || rozbieránie. || Ná zádánie niektórego Sláhcícá Pol = || Ńkiego / Ńpifáne y podáne w Wágrowcu / Roku || PańŃkiego 1589. || *ant.* POSNANIAE, || In Officina Typographica Ioannis Wolrabi. ||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1589 r. Druk wydał Wojciech Zajączkowski i zawiera równorzędny tekst polski i łaciński, jak również grafiki drzeworytowe całostronicowe.

Bibliografia: E XXXIII 399; Sommervogel VIII, kol. 1233; W II 1714; WW 68; SPTK IV 472; Ossol. 2709; Piek. Kórn. 1602; BJP XVI 2677.

WUJEK Jakub

Tyt. ant.: DIALYSIS || *tyt. got.* To iest || Rozwiązanie ál- || bo rozebranie Afferciy Páná Jákuhá NiemoiewŃkiego || z Dowodámi iego náprze = || ciw JEŃsuitom PO = || znáńŃkim wy = || dánych. || NápiŃáne przeŃ ProfeŃŃory || COL- Legium POznáńŃkiego Socie = || tatis *ant.* I E S V. || ProŃe was brácia w imie Páná ná || Ńwego JEŃu ChryŃta / ábyŃcie toŃ mowili || wŃyŃcy / y áby nie były miedzy wami odŃcze || pieńŃtwá / a badzcie doŃkonałymi w ie- || dnym wyrozumieniu y zdaniu. || 1 Corinth: 1. || W POznániu || W Drukárni Janá Wolrabá / Roku || M. D. LXXX. || Cum Gratia & Priuilegio S. R. M. ||

Uwagi: wydane w drukarni Jana Wolraba w Poznaniu w 1580 r. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się herb biskupa Łukasza Kościeleckiego – Ogończyk.

Bibliografia: E XXXIII 383; Sommervogel VIII, kol. 1232-1233; W I 381; WW 9; SPTK IV 472; Hor 225; BJP XVI 2676; Piek. Kórn. 1601; BPW 366; Ossol. 2698.

WUJEK Jakub

zob.: **Tyt. ant.:** EPISTO = || LARVM M. T. || CICERONIS, LIBER || DECIMVS QVARTVS, || & DECIMVSSEX- || TVS. || Ń POSNANIÆ || MELCHIOR NERINGK || ANNO DOMINI. || 1577 ||

WUJEK Jakub

zob.: **Tyt. ant.:** EWAN=GELIE Y EPISTOLY|| got. ták Niedzielne iáko y|| Swiat wśytkich/ które|| w Kościele Kátholickim we=|dlug Rzym]kiego porzadku|| przez cały rok czyta.|| ...

[Tł. Jakub WUJEK]

Tytuł: Godzinki

Tyt. ant.: GODZINKI|| j ciemne Iutrznie|| ná wielki ty=|dzién.|| *tyt. got.* Roku Pán]kiego.|| 1582||

Uwagi: wydane w Drukarni Łazarzowej w Krakowie w 1582 r. Książka bardzo rzadka, według Estreichera egzemplarz znajduje się jedynie w Bibliotece Czartoryskich. Druk gotycki, każda karta w ramce. Druk dedykowany Annie de Sieniawa Jordanowej. O Godzinkach w tłumaczeniu Jakuba Wujka wspomnina A. Possevino *Apparatus sacer*, t. 1, s. 394.

Bibliografia: E XVII 208; Jocher 6769.

WUJEK Jakub

Tyt. ant.: IVDICIVM|| Albo|| Ro3fádek niekto=|rych Kátholikow o Cõfef=|]fiej Sędomierskiej/ R=|ku 1570 wydánay.|| W którym sie fáłße y błędy tey|| to Confefsiey po prostu pokázu=|]ia/ á prawdá iednego Powße=|]chnego Kościoła Rzym]kiego||]ámá sie broni.|| Ad TIT. I.|| Wyznawáia/ żeby Páná Bogá zná=|]li/ ále sie go prze uczynámi: bo są brzyd||kimi y niewiernymi/ y ku wśelkiemu|| uczynkowi dobremu nie]pof]obni.|| ESAIAE 3.|| Grzech]woy iako Sodomá ogłaßá=|]li/ á nie taili go. Biáda duśy ich/ abo=|]wiem oddane im będą ich źle rzeczy.||

Uwagi: wydane w Krakowie w drukarni Mikołaja Szarffenberga w r. 1570. Adres wydawniczy w kolofonie: *got.* W Krákovie|| W Drukárni Mikołáia S3ár=|]ffenbergera/ Roku Pán=|]kiego 1570.||

Bibliografia: E XXXIII 386–387; W II 1462; Sommervogel VIII, kol. 1229; SPTK IV 471; Hor 226; Ossol. 2699; BPW 367; BJP XVI 2678.

WUJEK Jakub

zob.: **de LEDESMA D., Tytuł ujednolicony:** Dottrina christiana

WUJEK Jakub**Tytuł ujednolicony:** Nowy Testament**Tytuł ujednolicony:** Biblia. Nowy Testament**Wydanie 1:**

Tyt. got.: Nowy Teſta=||ment Páná náſwego|| *ant.* IESVSA|| CHRI=||STVSA.||
 3 nowu 3 Lácińſkiego y 3 Graeckiego ná Polſkie|| wiernie á Ɣcyrze
 przelożony: y Argumentá=||mi ábo Summáriuſbami každych Kſiag/|| y
 Rozdziałow/ y Annotácyámi po|| brzegách obi ſniony.|| Przydáne ſa Náuki
 y Przeſtrogi málo nie zá káždy Ro=||zdziałem: Porównánie Ewángeliſtow
 SS. Dżieie|| y drogi rozmaíte Piotrá y Páwła S. y Regeſtr|| rzeczy głoowniey-
 ſch ná końcu.|| Prze3 *ant.* D. *kurs.* IAKUBA WVYKA, Theologá|| Societa-
 tis *ant.* *kurs.* IESV.|| Z dozwoleniem Stárſych.|| Pod rozſadek Koſcióła S.
 Powſechne=||go Rzymſkiego wſytko niech podleže.||

Uwagi: wydane w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w 1593 r. Tytuł w ramce drzeworytowej, czerwono-czarny tekst w ramkach, drukowane marginalia.

Bibliografia: E XIII 24-25; E XXXIII 38o; Sommervogel VIII, kol. 1234; W I 594; SPTK IV 472; BJP XVI 222; BPW 18.

Wydanie 2:

Tyt. got.: Nowy Te=||ſtáment Páná ná=||ſwego *ant.* IESVSA|| CHRISTVSA.||
 3 nowu 3 Lácińſkiego y 3|| Graeckiego ná Polſkie wiernie|| á Ɣcyrze
 przelożony.|| Prze3 *ant.* D. *kurs.* IAKUBA WVYKA|| Theologá Societatis
ant. *kurs.* IESV|| Z dozwoleniem Stárſych.|| Pod rozſadek Koſcióła S. Po-
 wſechne=||go Rzymſkiego wſytko niech podleže.|| W Krákwie/ w Dru-
 kárni An=||drzeia Piotrkowczyká/ M. D. XCIIII.||

Uwaga: wydane w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w 1593 r. Tekst znajduje się w ramkach, drukowane marginalia. Tytuł w ramce drzeworytowej z motywami biblijnymi. Druk kolorowy.

Bibliografia: E XIII 25; E XXXIII 38o; Sommervogel VIII, kol. 1235; W I 610; SPTK IV 472; Ossol. 175; Piek. Kórn. 105.

WUJEK Jakub

Tytuł: O bostwie syna bozego y dvcha swietego... dowody rozmaite z Pisma świętego, z doktorow i synodow wszytkich wieków... zebrane y nowo wydane

Tyt. ant.: O BOSTWIE|| SYNA BOZEGO|| Y DVCHA SWIE-||TEGO.||
got. To ieſt:|| I3 Pan ná33 *ant.* IESVS CHRI-||STVS ieſt onym Bogiem

praw=||dziwym Isráel|kim/tymże co y|| Ociec: także Duch święty.|| Dowody rozmaite z Piśmá świętego/ z Do=||ktorow/y Synodow w|żystkich wiekow.|| Przeciwno stárym y nowym Zydom y Máchometa=||nom/ Aryanom/ Sámofátenom/ Serwietanom/|| Gentilistom/ Nowokręceńcom: ktorzy bluźnią Troyc=||e przenaświetszą: y prawdziwe bo|stwo y przed=||wieczność Synowi Bożemu i Duchowi|| S. nie|bożnie odeymują.|| *kurs.* Zebrane y nowo wydane, przez X. Iákubá Wuyká|| z Wagrowcá. Theologá Societatis *ant. kurs.* IESV|| Z dozwoleniem Stár|bych.|| W Krákwie/||W Drukárniy Andrzeiá Piotrkowczyka|| 1590.

Uwagi: wydane w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w 1590 r. Tekst zawiera drukowane marginalia.

Bibliografia: E XXXIII 381-382; Sommervogel VIII, kol. 1233; W I 558; SPTK IV 471; Ossol. 2696; BJP XVI 2679.

WUJEK Jakub

Tytuł: O Kościele Pana Chrystusowym prawdziwym, rozprawa stateczna a dowodna, z odpowiedzią na Dowody przeciwne Pana Jakuba Niemoiewskiego. Napisana przez Professory w Collegium Poznańskim Societatis IESV.

Tyt. got.: O Kościele Pá=||na Chrystufowym prawdzi=||wym/ro|sprawá státeczna|| á dowodna.||Z odpowiedzią na Dowody||przeciwne Páná Já kubá||Niemoiew|kiego.||Nápi|ána przez Profe|so=||ry w Collegium Poznańskim||Societatis *ant.* IESV.|| 1 Tim: 3.||Ko|ścioł Bo|ży/ie|st dom Bogá|| żywego/filary grunt||prawdy.|| W PO|znaniu||W Drukárni Jáná Wolrhábá/|| Roku Pán|kiego,|| 1580.||

Uwagi: wydane w drukarni Jana Wolraba w Poznaniu w 1580 r. Druk zawiera ilustracje drzeworytowe: na odwrocie strony tytułowej herb Andrzeja Opalińskiego – Łodzian. Książka stanowi II część wydanego osobno dzieła Jakuba Wujka *Dialysis*. Utwór dedykowany JAsnie Wielmożnemu *Panu, Panu* Andrzeiowi ze Bnina Opalenskiemu, Marszałkowi Koronnemu [...].

Bibliografia: E XXXIII 387-388; Sommervogel VIII, kol. 1233; W I 388; SPTK IV 471; Piek. Kórn. 1609; BPW 374; Ossol. 2708.

WUJEK Jakub

zob.: **Tomasz z Kempis, Tytuł** (ujednolicony polski): O naśladowaniu Chrystusa.

WUJEK Jakub

zob.: A. M. GRAZIANI, **Tyt. got.:** Prawdziwa ſprá= ||wá o rozmowie álbo Diſpu=||tácycy/która miał Pan Ja=||kub Niemoiewski w Wárſzawie||
....

WUJEK Jakub

Tytuł: Postilla większa (polska)

Tyt. ant.: POSTILLA|| CATHOLIKA|| *got.:* to iefth/|| Kázaniá ná kož=||dą Niedzielę/ y ná każde ſwię=||to przez cały Rok/ według wykładu|| ſámego prawdziwego/ KOŚcióla|| SWietego POWszechnego: dla|| poſpolitego Człowieká/ teras|| nowo á proſto ięzykiem|| Polſkim nápiſána.|| Przez Doktorá Já Kubá Wuyká z Wagrowcá|| Theologa zebránia p. Jeżufowego.|| Cum Gratia ſ Priuilegio S. R. M.|| W Krákwie.|| Máttheus Siebeneycher.||1573.||

Uwaga: wydane w Krakowie w drukarni Mateusza Siebeneychera w 1573 r. Strona tytułowa czerwono-czarna: tytuł w ozdobnej ramie drzeworytowej. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się herb Królestwa Polskiego i epigramat. Dzieło zawiera dedykację dla Henryka Walezego. Przedmowa skierowana do *Jego miłości księdza biskupa poznańskiego* (Stanisława Grochowskiego). Druk zawiera liczne ilustracje drzeworytowe w treści. Obejmuje część 1 i 2.

Część 2 Postylli z własną kartą tytułową, strona [458]:

Tyt. got.: Poſtylle Cześć Wtora|| od Troyce Swietey aż|| do Aduentu.|| która iuż w ſobie zámyka po=||winność każdego człowieká Chrześcián=||skiego/ tak przeciwko Pánu Bogu/ iáko y przeciw bliźniemu|| ſwemu.||

Bibliografia: E XXIII 389; Ossol. 2706; W II 1489; Sommervogel VIII, kol. 1228; SPTK IV 471; Pelc Kórn. 2002; BPW 371; M. Kuran, *Retoryka postylli jako narzędzie sporu wyznaniowego na przykładzie „Postylli mniejszej” Jakuba Wujka SŻ, Łódź 2007.*

Wydanie 2:

Tyt. ant.: POSTILLE|| CATHOLICZNEY|| *got.:* Cześć Trzécia.|| W ktorey ſie zámy=||kaiá kázaniá ná ſwietá Pán||ny Máriey/ Apoftolow/ Meczeni=||kow y innych Swiętych/ których ſwietá|| Kościół zwykł obchodzić przez cały rok.|| Przydáne ſa y żywoty niektórych/|| ſpewnych historyi|| zebráne.|| Przydána ieſt y Páſſia/ to ieſt hi=||ſtorya męki Pána Zbáwiciela náſzego.||Przez Doktorá Já Kubá Wuyká z Wagrowcá|| Theologá Societatis IESV.|| Cum Gratia & Priuilegio S. R. M.|| W Krákwie.|| Máttheus Siebeneycher.||1575.||

Uwagi: wydane w Krakowie u Mateusza Siebeneychera w 1575 r. Tekst zawiera liczne drzeworyty ze scenami z Nowego Testamentu. Tytuł czerwono-czarny, w ramce

drzeworytowej ze scenami ze Starego Testamentu, w dolnej części król na tronie, odbierający insygnia władzy od dygnitarzy. Tekst w ramach drzeworytowych, zawiera liczne ilustracje i drukowane marginalia.

Współwydane z:

Tyt. ant.: PASSIA|| got. To ieft|| historia Męki y smier-||ci Páná Jezufá Chriftuśá|| Bogá y cźłowieká prawdziwego: ktora|| on dobrowolnie podiać raczył dla źbáwie-||nia náűego: ze cźterech Ewángeli-||űtow zebrána/ y na dziewięć cźe||űci/ y źwykládem űwoim|| rozďzielona.|| s. 478-555

Bibliografia: E XXXIII 389-392; Ossol. 2706; W I 341; Sommervogel VIII, kol. 1228; SPTK IV 471; Hor 228; BJP XVI 2685; BPW 371.

Wersja elektroniczna: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/9668/edition/8740/content?ref=struct>

Wydanie 3:

Tytuł: Postilla Catholica: To iest, Kazania na Ewangelie Niedzielne y Odűwiętné przez cały rok : według wykładu samego prawdziwego, Kościoła S. powszechnego [...].

Wariant tytułu: Postilla catholica to jest kazania na Ewangelie niedzielne i odűwiętné.

Wariant tytułu: Postille Katholiczney na Niedziele Część Pierwsza Oziemia Od Adwentu az do S. Troyce

Tyt. ant. czerw.: POSTILLA|| CATHOLICA|| got. czarn.: To ieft/ Kazánia ná E=||wángelie Niedźzielne y Od=||űwiętné przez cały rok: według wy=||kládu űamego prawdziwego/ Ko=||űciółá S. powűechnego. Teraź|| ź nowu przeyźrźána y po=||práwiona.|| Prźydáne űa niektóre nowe Kazánia: y O=||broná tey Poűtylle/ náprzecciw űprofnym wy=||kretom y potwarźom Poűtylle Kácer=||űkiey: y Regeűtr dwoiaki.|| ||Przeź D[oktora] Jákubá Wuyká z Wagrowcá|| Theologá Societatis ant. IESV.|| Cum Gratia & Priuil[egio] S. R. M.|| W Krákwie.|| W Drukárni Siebeneycherowej:|| Roku Pánűk: 1584.||

Uwagi: Druk zawiera cztery części, z których trzy mają osobne karty tytułowe:

Część 2:

Tyt. got.: Poűthylle|| Kátholi=||cźney ná Niedziele||Czeűć Wtora Letnia: ||od Troyce ś. aż do Aduentu.|| Kűthora iuź w űobie||źámyka powinnoűc kaźdego|| cźłowieká Chrzeűciánűkiego/ ták|| przeciwo Pánu Bogu/ iáko|| y przeciw bliźniemu|| űwemu.|| Przeź tegoű D[oktora] Jákubá Wuyká

z Wagro=||wcá/Theologá Societatis *ant.* IESV.|| Cum Gratia & Priuil[egio] S. R. M.|| W Krákwie./|| W Drukárni Siebeneycherowey:|| Roku Páńfk: 1584.||

Część 3:

Tyt. got.: Poſthylle Kátholi=||c3ney o Swietych/|| Część Pierwſza O3imia.|| W kthorey ſie zámyk=||káią kazánia ná Swięthá|| Pánny Máryey/ Apoftolow/ Me=||c3ennikow y innych Swietych/ kto=||rych ſwiętá Koſciół 3wykł obcho=||dzić: poc3awſzy od Aduentu/ áz|| do ſ. Janá Kr3cicielá.|| Prze3 tegoſ D[oktora] Jáklubá Wuyká z Wagro=||wcá/Theologá Societatis *ant.* IESV.|| Cum Gratia & Priuil[egio] S. R. M.|| W Krákwie./|| W Drukárni Siebeneycherowey:|| Roku Páńfk: 1584.||

Część 4:

Tyt. got.: Poſthylle|| Kátholi=||c3ney o Swietych|| Część Wtora Letnia:|| W kthorey ſie záwie=||ráią kazánia ná Swięthá|| Pánny Máryey/ Apoftolow/ Me=||c3ennikow y innych Swietych/ kto=||rych ſwiętá Koſciół 3wykł obcho=||dzić: poc3awſzy od ſ. Janá Kr3ci=||cielá áz do Aduentu.|| do ſ.|| Prze3 tegoſ D[oktora] Jáklubá Wuyká z Wagro=||wcá/Theologá Societatis *ant.* IESV.|| Cum Gratia & Priuil[egio] S. R. M.|| W Krákwie./|| W Drukárni Siebeneycherowey:|| Roku Páńfk: 1584.||

Uwagi: wydane w Krakowie w Drukarni Siebeneychera w 1584 r. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się portret Stefana Batorego, strona tytułowa drukowana dwukolorowo (czerwono-czarna). Druk zawiera liczne ilustracje w tekście i dedykację Jakuba Wujka dla Stefana Batorego: „Naiasnieyszemu y Niezwyciężonemu Panu, Panu Stephanowi, z łaski Bożej królowi Polskiemu, Wielkiemu Książęciu Litewskiemu, Ruskemu, Pruskiemu, Mazowieckiemu, Zmodskiemu, Kijowskiemu, Wołhynskiemu, Inflantskiemu y Siedmiogrodskiemu, &c. &c.[...]”. Poniżej portretu Batorego wiersz podpisany: „Stan. Grochouius Canon. Calisien. S. M. R. S”, w tekście znajdują liczne drzeworyty o tematyce biblijnej. Niektóre drzeworyty sygnowane (IA= Jost Amman). Tytuł w ramce drzeworytowej: w medalionach sceny z Nowego Testamentu, w rogach czterech ewangeliści; tekst w ramkach liniowych. Książka była drukowana w różnych wariantach. Zawiera całość postylli, to znaczy cztery części.

Zawiera także:

Apologia to jest obrona Postylle Katholicznej przeciw [...] potwarcom Postylle heretyckiej. (E XXXIII 393; Sommervogel VIII, kol. 1228; W I 470; SPTK IV 471, BJP XVI 2686.).

Bibliografia: E XXXIII 392 [bez rozróżnienia wariantów]; Piek. Kórn. 1604; BPW XVI, 372 [nazwa i oznaczenie wariantów]; BJP XVI 2686; Ossol. 2707.

WUJEK Jakub**Tytuł ujednolicony:** Postylla katolicka mniejsza**Wydanie 1:****Część pierwsza (ozima):**

Tyt. got.: P *ant.* OSTILLE || MNIEYSZEY. || *got.* Cześć Pirwf3a Ozimia. || To iest: || Krotkie Kazánia/ ábo || wykłady Świętych Ewángeliey/ ná || kázda Niedziele/ y ná każde święto/ od || Adwentu aż do przenaświęt3ey Troyce. || Wedle náuki fámey prawdziwey Ko=||ścioła S.pow3zecnego. || Dla ubogich Kápłanow y Gofpodar3ow || y po3politego człowieká/ teras 3 nowu || s pilnością nápi3ana. || Prze3 D. Iákubá Wuyká 3 Wągrowcá || Theologá zebránia P. Jezufowego. || *ant.* POSNANIE || S. R. M. Ad decennium. ||

Uwagi: wydane w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba w 1579 r. nakładem Adama Paulina z Pobiedzisk. Herb biskupa Łukasza Kościeleckiego znajduje się na odwrocie karty tytułowej. W kolofonie adres wydawniczy: *ant.* POSNANIE || EX OFFICINA IOANNIS || VVOLRABI Anno Domini 1579. || Impenf3is Excellentiss: D. || Adami Paulini Pobiedzif3en: Doctoris || Medici Pofnanién: || *ant.* CVM GRATIA ET PRIVILEGIO || S. R. M. Ad decennium. ||

Bibliografia: E XXXIII 394–395; Sommervogel VIII, kol. 1230; W I 379; WW 6; Ossol. 2700; BJP XVI 2681.

Część druga (letnia):

Tyt. got.: Po3tille || *ant.* MNIEYSZEY. || *got.* Cześć Wtora Letnia. || To iest. || Krotkie Kazánia/ álbo Wy-||klády Świętych Ewángeliey/ ná || kázda Niedziele || y ná każde święto/ ode dnia przenaświęt3ey || Troyce./ a3 do Adwentu/ wedle náuki fámey || prawdziwey KOścioła świętego pow3zecnego. || Dla ubogich Kápłanow/ y Gofpodar3ow/ y po-||3politego człowieká/ teras 3 nowu 3 pilno-||ścią nápi3ana. || Prze3 D. Iákubá Wuyká 3 Wągrowcá/ Theo=||logá SOcietatis *ant.* IESV. || POSNANIÆ, Anno M. D. LXXX. || Cum Gratia & Priuilegio S. R. M. Ad decennium. ||

Uwagi: wydane w 1580 r. w Poznaniu w drukarni Jana Wolraba nakładem Adama Paulina z Pobiedzisk. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się drzeworytowy herb miasta Poznania. W kolofonie adres wydawniczy: *ant.* POSNANIAE || EX OFFICINA IOANNIS || Vollhrabi, Anno Domini || 1580. || Impenf3is Excellentif3is: D. || *ant.* ADAMI Paulini Pobiedzif3en: DOctoris || Medici PO3nanién: || *ant.* CVM GRATIA ET PRIVILEGIO || S. R. M. Ad decennium. ||

Bibliografia: E XXXIII 394–395; Sommervogel VIII, kol. 1230; W I 391; WW 11; SPTK IV 471; BJP XVI 2682; Bob. 120; Pelc Kórn. 2003; BPW 368; Ossol. 2701.

Wydanie 2:

Tytuł ujednolicony: Postilla Catholiczna Mnieysza To iest Krotkie Kazania albo Wykłady świętych Ewangeliy na każdą Niedzielę y na Każde święto [...] Na dwie części rozdzielone

Część 1:

Tyt. got. czerw.: Postilla || Catholiczna Mnieysza || *czarn.* To iest. || *czerw.* Krotkie Kazania/ albo wykłady świętych || Ewangeliy/ na każda Niedziele/ y na każde święto || *czarn.* przez ROK cały/ według nauki prawdziwej Ko=||ścioła Powsechnego Chrześcijańskiego. || *czerw.* Na dwie Części rozdzielona/ Jedna || Niedzielną/ *czarn.* Druga Odświeżoną. || Dla ubogich Káptanow/ y GOSPoda= || *czarn.* r3ow/ y pospolitego człowieka/ z pilnością napisana/ y teraz znowu poprawiona y powtore wydana. || *czerw.* Przybyło też teraz kilka Kazania No= || wych/ á osobliwie Kazanie Wielgopiątkowe na Pásyą. || *czerw.* Przez D. Iákubá Wuyká z Wagro= || *czarn.* wcá/ Theologá Societatis Iezu. || W Poznaniu Roku Páńskiego/ *czerw.* M. D. LXXX. II. || Cum Gratia & Priuilegio *ant.* S. R. M. || AD DECENNIUM. ||

Uwagi: wydane w Poznaniu w r. 1582 u Jana Wolraba. W kolofonie adres wydawniczy: *ant.* POSNANIE || EX OFFICINA IOANNIS || VVOLRABI ANNO DOMINI. || M. D. LXXX III. || Die 22. Octobris. || Impensjs Excellentiss: *ant.* D. ADAMI || PAVLINI POBIEDZISCEN: || DOCTORIS MEDICI, || POSNANIENSIS. || Cum Gratia & Priuilegio *ant.* S. R. M. || AD DECENNIVM. || Do wydania zostało dołączone kazanie o Trójcy Św. Alfonsa de Pisa w tłumaczeniu W. Theoboltiusa (Tobolskiego) (PSB XXVI s. 543).

Bibliografia: E XXXIII 395; Sommervogel VIII, kol. 1231; W I 428; WW 21; SPTK IV 471; Hor 227; Ossol. 2702; BJP XVI 2684; BPW 369.

Część 2:

Tytuł ujednolicony: Postilla Catholiczna Mnieysza To iest Krotkie Kazania albo Wykłady świętych Ewangeliy na każdą Niedzielę y na Każde święto [...] Na dwie części rozdzielone. [Cz. 2], Postille catholiczney mniejszey część wtora. Ktora ma kazania na dni Świętych przez Rok cały. Przydane iest teraz nowo Kazanie na Pasyą...

Tyt. got.: Postille || Catholiczney Mnieyszey || Część Wtora. || Ktora ma Kazania na dni Swietych || przez *ant.* ROK cały. Przydane iest teraz nowo KAZaniu || na PAsyą/ przy końcu/ y niektóre inne na swych mieyfcách. || Dla ubogich Káptanow/ y GOSPoda= || r3ow/ y pospolitego człowieka/ teraz znowu z pilnością || poprawiona y powtore wydana. || Przez D. Iákubá Wuyká z Wagro= || wcá/ Theologá Societatis Iezu, || *ant.* CVM GRATIA ET PRIVILEGIO S. R. M. || Ad Decennium. || M. D. LXXXII. || (1582)

Uwagi: wydane w Poznaniu nakładem Adama Paulina z Pobiedzisk w 1582 w drukarni Jana Wolraba.

Bibliografia: E XXXIII 395–396; BJP XVI 2684; Hor 227; Ossol. 2702; SPTK IV 471.

Wersja elektroniczna: <http://cyfrowe.mnk.pl/publication/13535>

Wydanie 3:

Tyt. got. czerw.: Poſtilla|| Catholicka Mnieyſza.|| *czarn.* To ieſt:|| *czew.* Krotkie Każania/ álbo wykłady ſwiętych|| Ewángeliy/ ná każda Niedziele/ y ná każde ſwięto|| *czarn.* przez cały rok/ według náuki prawdziwey Ko=||ſcioła Chrzeſcijáńſkiego Powſzechnego.|| *czew.* Teraż znowu z pilnością przeźrżána/ poprawiona/ y|| po trzecie wydana.|| *czarn.* Z dozwoleniem Stárſzych.|| *czew.* Przeż *ant.* D. IAKVBA WVYKA *got.* z Wągrowcá/|| *czarn.* Theologá Societatis *ant. czerw.* IESV.|| Przydano też Każania/ których nie doſtawáło według|| *czarn.* porzádku Rzymſkiego: y kilkanaſcie Kazań z Doktorow ſtarych/ które|| w Regeſtrze naydzieſ gwiazdka náznáczone.|| Cum Gratia & Priuilegio *ant. czerw.* S. R. M.|| W KRAKOWIE, || *got. czarn.* W Drukárniy Andrzejá Piotrkowczyká/ Ro-||ku Páńſkiego/ *czew.* 1590.||

Uwaga: wydane w Krakowie w r. 1590 w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka. Na stronie tytułowej druk czerwono-czarny. Tytuł w ozdobnej ramie drzeworytowej ze scenami z Nowego Testamentu.

Bibliografia: E XXXIII 396; Sommervogel VIII, kol.1231; W II 1737; SPTK IV 471; BPW 370; Ossol. 2703; BJP XVI 2683.

Wydanie 4:

Tyt.: Poſtilla|| Katholicka Mnieyſza.|| *got.:* To ieſt:|| Krotkie każania/ ábo wykłady ſwiętych|| Ewángeliy/ ná każda Niedziele/ y ná każde ſwięto/ przez cały rok/ według náuki prawdziwey Ko=||ſcioła Chrzeſcijáńſkiego Powſzechnego.|| Znowu z pilnością przeźrżána/ poprawiona/ y|| po czwarte wydana.|| Z dozwoleniem Stárſzych.|| Przeż *ant.* D. IAKUVBA WVYKA|| Societatis IESV.|| Przydano też Każania/ których nie doſtawáło według porzadku|| Rzymſkiego: y kilká Kazań z Doktorow ſtarych/ które w Re-||geſtrze naydzieſ gwiazdka náznáczone.|| Cum gratia & Priuilegio *ant.* S. R. M.|| W KRAKOWIE, || W Drukárniy Andrzejá Piotrkowczyká/ Ro-||ku Páńſkiego/ 1596.||

Uwagi: wydane w Krakowie w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w 1596 r. Karta tytułowa drukowana dwukolorowo (czerwono-czarna). Tytuł w ozdobnej ramie drzeworytowej ze scenami z Nowego Testamentu. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się królewski herb Zygmunta III Wazy. Całość w 2 częściach: część druga z własną kartą tytułową.

Część druga z własną kartą tytułową:

Tyt. got.: Poftille|| Katholickiey Mnieyſzey|| Czesc Wtóra.|| ktora ma w ſobie Kazania ná ſwiętá Pán=||ny Máryey/ Apoſtolor/ Meczennikow/ Wyznaw=||cow/ Pánien y Wdow ſwiętych/ których ſwiętá|| Koſciół zwykł obchodzić przęć cały rok: we=||dług náuki Koſciółá S. Chrzeſćiján=||kiego Powſzechnego.|| Teraz znowu z pilnością przeyźrżána/ poprawiona/|| y po trzecie wydána.|| Z dozwoleniem Stárſzych.|| Przęć *ant.* D. IAKVBA WVYKA, Theolo-||gá Societatis *ant.* IESV.|| Przydano też teraz kilká nowych Kazań/ które w Rege-||ſtrze naydzieſ gwiazdká náznáczone.|| Cum Gratia & Priuilegio S. R. M.|| *ant.* W KRAKOWIE,|| W Drukárniey Andrzejá Piotrkowczyká/ Ro=||ku Páńjkiego/ 1596.||

Bibliografia: E XXXIII 396; W 1837; Ossol. 2704.

WUJEK Jakub

Tytuł ujednoliczony: Apologia to jest obrona Postylle Katholicznej przeciw [...] potwarcom Postylle heretyckiej

zob.: Postylle katholicznej o Świątych część pierwsza ozimnia.

WUJEK Jakub

zob.: Officium parvum Conceptionis Immaculatae

WUJEK Jakub

Tytuł ujednoliczony: Passya to jest historia męki i śmierci Pana naszego Jezusa Chrystusa

zob.: Postilla catholica, 1584, s. 254-315 (**Bibliografia:** E XXXIII 389)

zob.: Postilla, 1582

zob.: Postilla 1590

Bibliografia: E XXXIII 389, 395; W I 428 c; SPTK IV 471; BJP XVI 2684.

[Tł. WUJEK Jakub]

Tytuł wersja: Biblia. Księga Psalmów

Tyt. ant.: PSALTERZ|| DAWIDÓW|| Teraz znowu z Láćinjkiego/ z Graeckiego y z|| żydowjkiego/ ná Poljki iezyk z pilnością przelożony/|| y Argumentámi/ y Annotácýami objaſniony.|| Przęć *ant.* D. IAKVBA WVYKA,

Theologá|| Societatis *ant. kurs.* IESV.|| Z dozwoleniem Stárßych.|| Pod rozjadek Kościoła S. powßechnego Rzymjkiego|| wßyftko niech podleże.||

Uwagi: wydane w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie w 1594 r. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się owalna drzeworytowa winietka przedstawiająca króla Dawida grającego na harfie, jak również herb biskupa Stanisława Karnkowskiego – Junosza.

Bibliografia: E XV 76-77; E XXXIII 380; Sommervogel VIII, kol. 1237-1239; W I 609; SPTK IV 475-476; Hor 174; BPW 285; Ossol. 1999; Bob. 17; Hor 19.

WUJEK Jakub

zob.: **J. UCHAŃSKI, Tytuł:** O miłościwym lecie list Jego Miłości Księdza Arcybiskupa Gnieźnińskiego. Item list papieski na nie. ...

WUJEK Jakub

Tytuł: Żywot i nauka Pana naszego Jezusa Christa albo Ewangelia ze czterech jedna.

Tyt. ant.: ZYWOT|| Y NAVKA|| PANA NASZEGO IESV CHRISTA|| *got.* Albo|| *ant.* EWANGELIA ZE CZTE=||RECH IEDNA. || *got.* Ná fto i pięćdziesiąt Rozdziałow z Mo=||dlitwami porządnie rozłożona.|| Każdemu Krześcianinowi ku uftawicznemu|| rozczytaniu y rozmyślaniu nie tylko bárzo|| pożyteczna/ ale y potrzebna.|| Nowo zebrána y wydána przez D. Jákubá|| Wuyká Theologá Societ: *ant.* IESV.|| Z dozwoleniem ftárßych.|| Cum Gratia ω Priuilegio. *ant.* S. R. M.|| W KRAKOWIE/|| W Drukárni Jákubá Sibeneycherá/ Roku Páñjkiego 1597.||

Uwagi: wydane w Krakowie w drukarni Jakuba Siebeneichera w 1597 r.

Bibliografia: E XXXIII 399-400; Sommervogel VIII, kol.1238-1239; W I 651; SPTK IV 476; Ossol. 2710; BJP XVI 2687.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/2860/edition/2837/content>

WUJEK Jakub

Tytuł: Postylla

[Tł. Mikołaj Dauksza]

Tyt. got.: Postilla|| *ant.* CATHOLICKA|| *got.* tái est|| Iżguldimas Ewan||gelii kiekwienos Nedelos ir szwę||tes per wissús metús.|| per Rimiga *ant.*

MIKALOIV DAVKSZA|| kanonita Mednitu/ iž leksizto perguldita|| Suwala ir dalaidimu wireuftuiu.|| W Wilniui|| Drukarnioi Akadēmios *ant.* SOCIETATIS|| IESV, A.D. 1599||.

Uwagi: wydano w Wilnie w Drukarni Akademickiej, druk w ramach drzeworytowych, zawiera drzeworyty.

Bibliografia: K. Jablonskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius 1973, p. 129; G.B. Ford (wyd.), *Old Lithuanian Texts of the Sixteenth and Seventeenth Centuries with a Glossary*, The Hague 1969.

Wersja elektroniczna: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1C1R0000046212>

WYSOCKI Szymon

Tyt. ant.: KAZANIE|| *kurs.* NA POGRZEBIE|| *got.* Jásnie Oświecone||go Książęciá|| Je. X. Mości Dczi Páná Páná|| Janá Symeoná Olelkowiczá/ 3 łáfki|| Božey Książęciá Słuckiego y Kopylkie=||go zc. Oštátecznego/ Mejkiey plci tey za=||cney y ftárádawney fámiliey|| Potomká. Miáne|| *ant.* PRZEZ X. SYMONA WYSOCKIEGO, SOCIETATIS|| IESV KAPLANA. W kościele teyże Societatis|| *ant. kurs.* W LVBLINIE 29. Aprilis. 1593.|| *ant.* W WILNIE,|| W Drukárni Akádemiey Societatis *ant.* IESV.|| 1593.||

Uwagi: wydane w Wilnie w Drukarni Akademickiej w 1593 r.

Bibliografia: E XXXIII 475; W II 1772; Ossol. 2713; Piek. Kórn. 1612; VASL 28, 128.

Wersja elektroniczna: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/16333/edition/14406/content>

WYSOCKI Szymon

zob.: **Tytuł polski:** Fortka niebieska

WYSOCKI Szymon

zob.: **A. FULVIO, Tytuł:** Skarbnica duchowna

WYSOCKI Szymon

zob.: **S. MORALES, Tyt. ant.:** O ZYWO=||CIE Y SMIERCI|| KSIEZNY PAR=||MENSKIEY.||

ŻAGIEL Marcin:

zob.: H. STEFANOWSKI, Tytuł: Censura

ŻAGIEL Marcin:

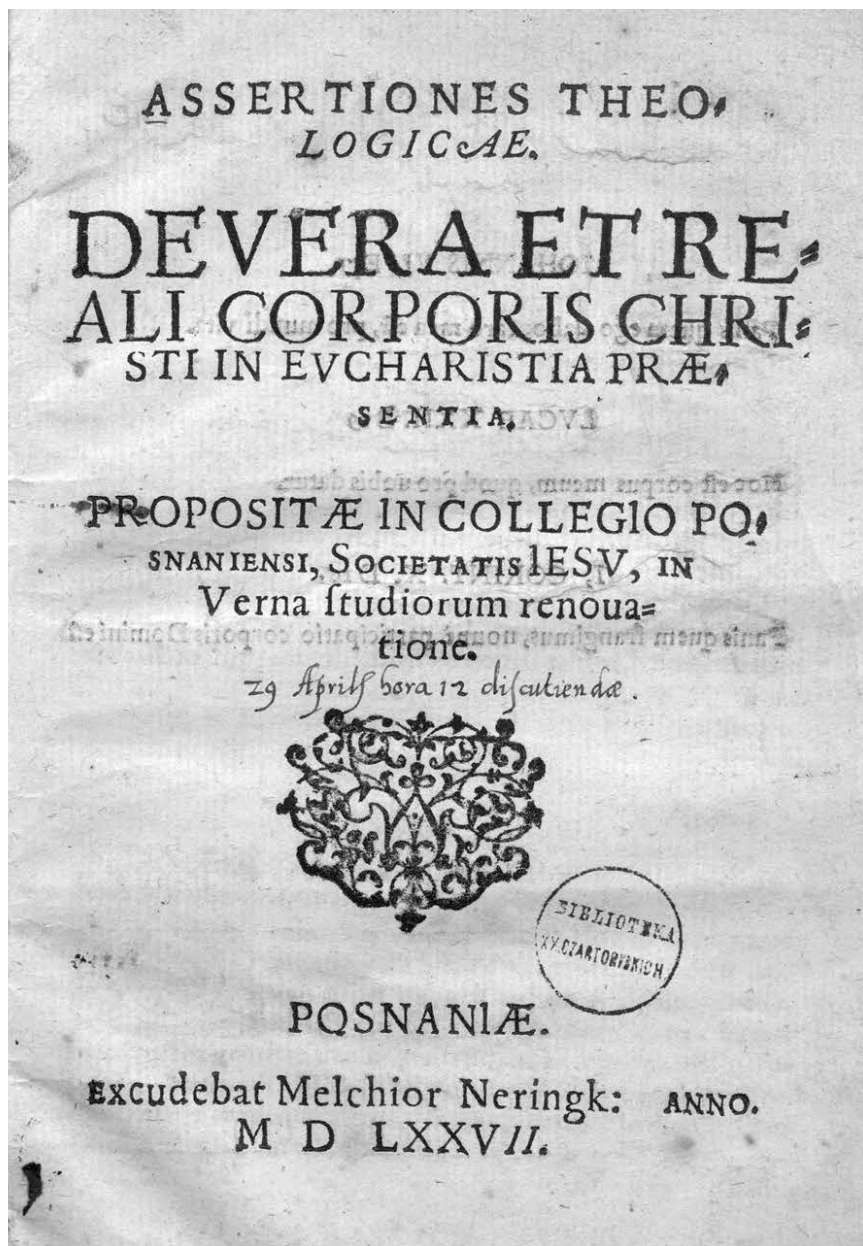
zob.: H. STEFANOWSKI, Tyt. ant.: ODPOR|| PRZEDNIEYSZYM
PO-||wieściam euánielickim,

ŻEBROWSKI Feliks

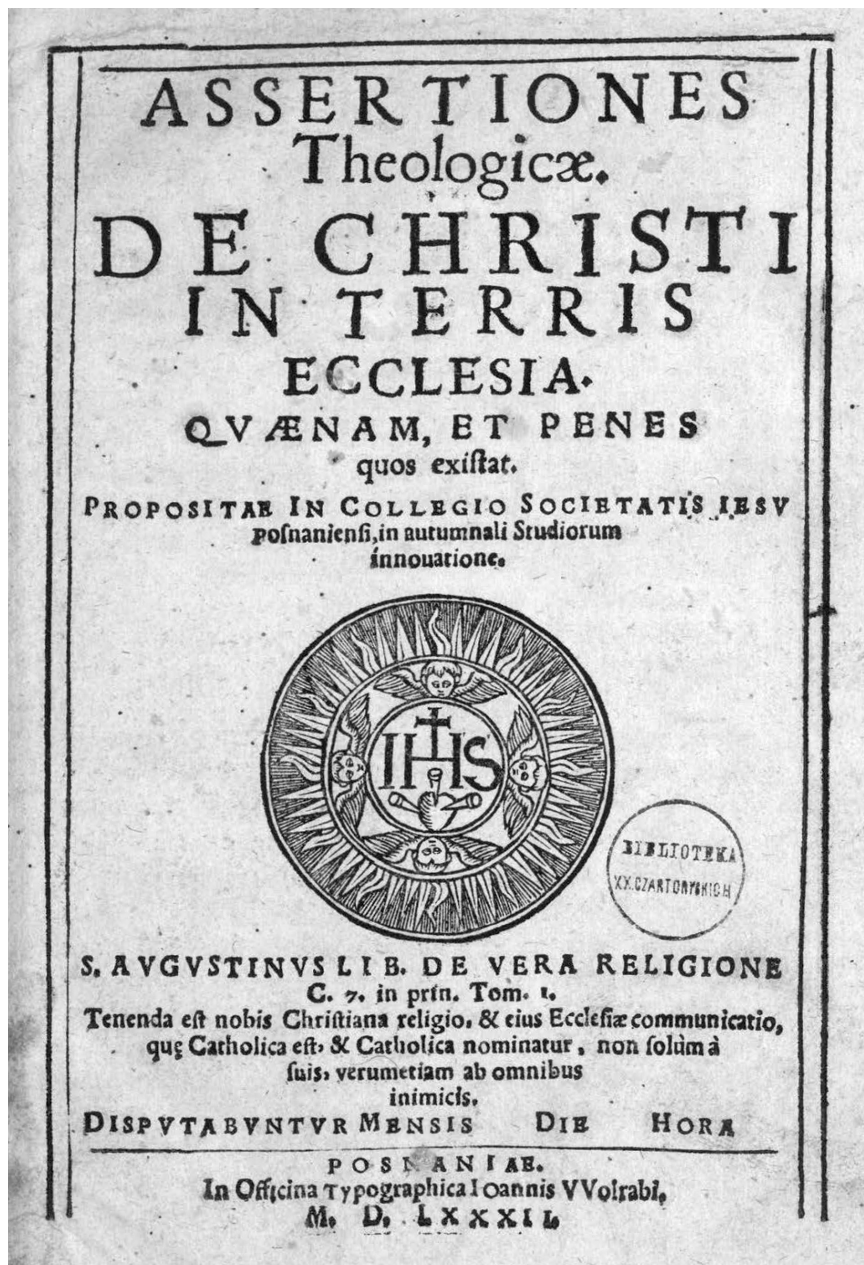
zob.: M. ŁASZCZ, Tyt. got.: Kąkol||

ŻEBROWSKI Szczęsny

zob.: M. ŁASZCZ, Tyt. ant.: RECEPTA|| NA PLASTR|| ...

J. Wujek SJ, *Assertiones Theologicae, De Vera et Reali Corporis Christi in Eucharistia Praesentia*, Poznań 1577 (strona tytułowa)

W.A. Faunt SJ, *Assertiones Theologicae de Christi in Terris Ecclesia*,
Poznań 1582 (strona tytułowa)

Postilla

Catholiczney Mnieyszey

Część Wtóra.

Wtóra ma Kazania na dni Świętych
przez R. K. cały. Przydane też teraz nowo Kazanie
na Pasażę / przy końcu / y niektóre inne
na swych miejscach.

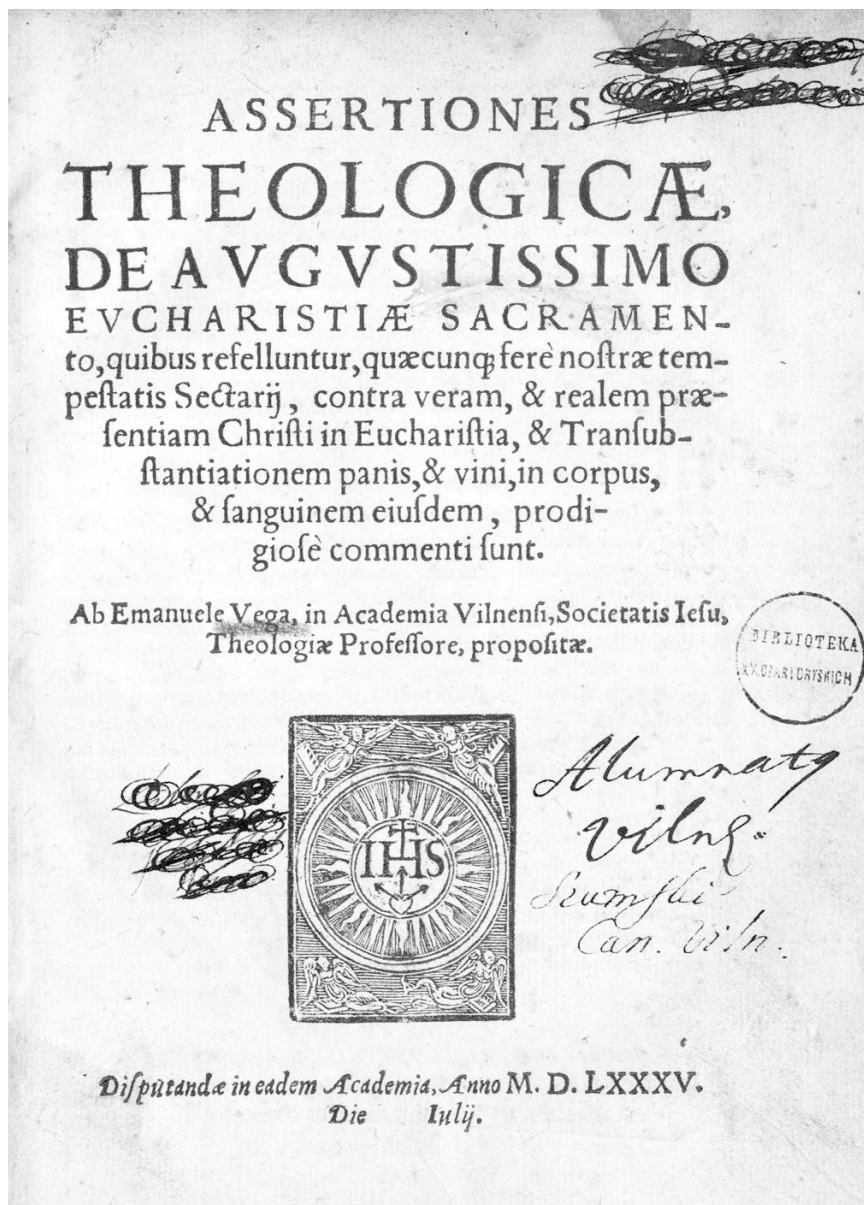
Dla vboгий Kapłanow / y D. Spoda-
rzow / y pospolitego człowieka / teraz z nowu z pilnością
poprawioną y powtore wydana.

Przez D. Jakuba Wujkę z Wągro-
wca / Theologą Societatis Iesu.

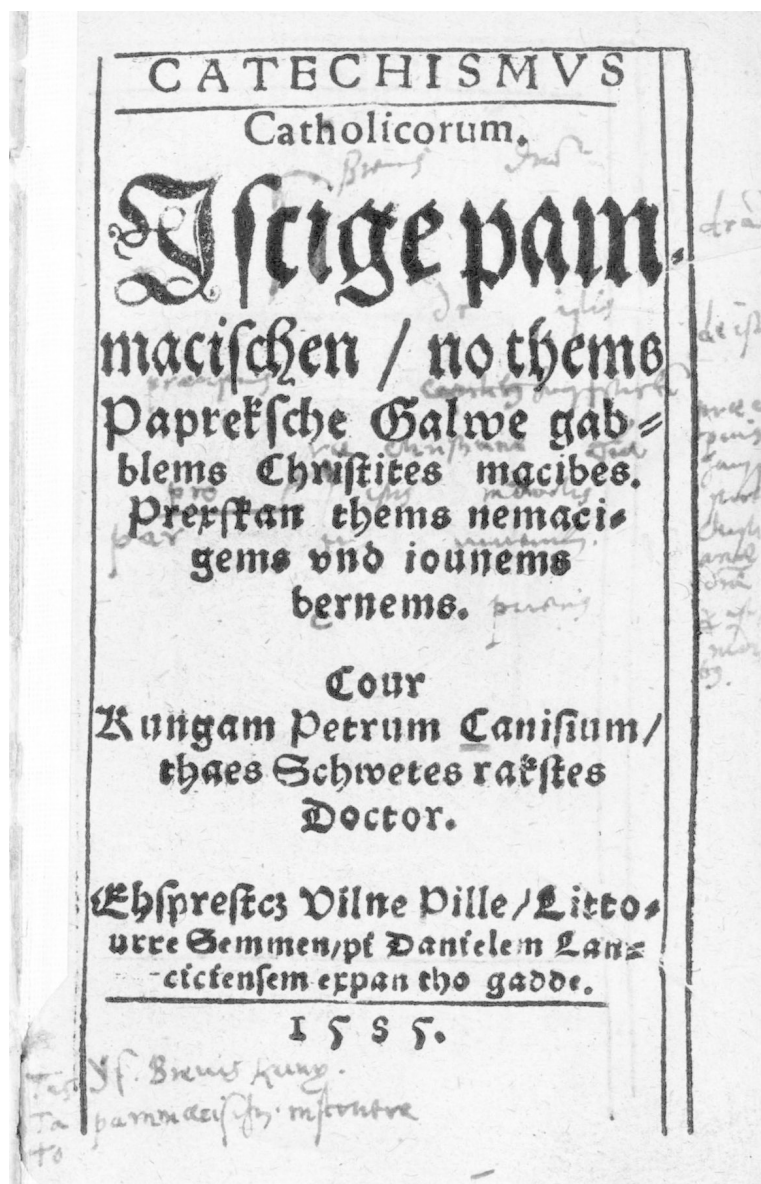

CVM GRATIA ET PRIVILEGIO S. R. M.
Ad Decennium.

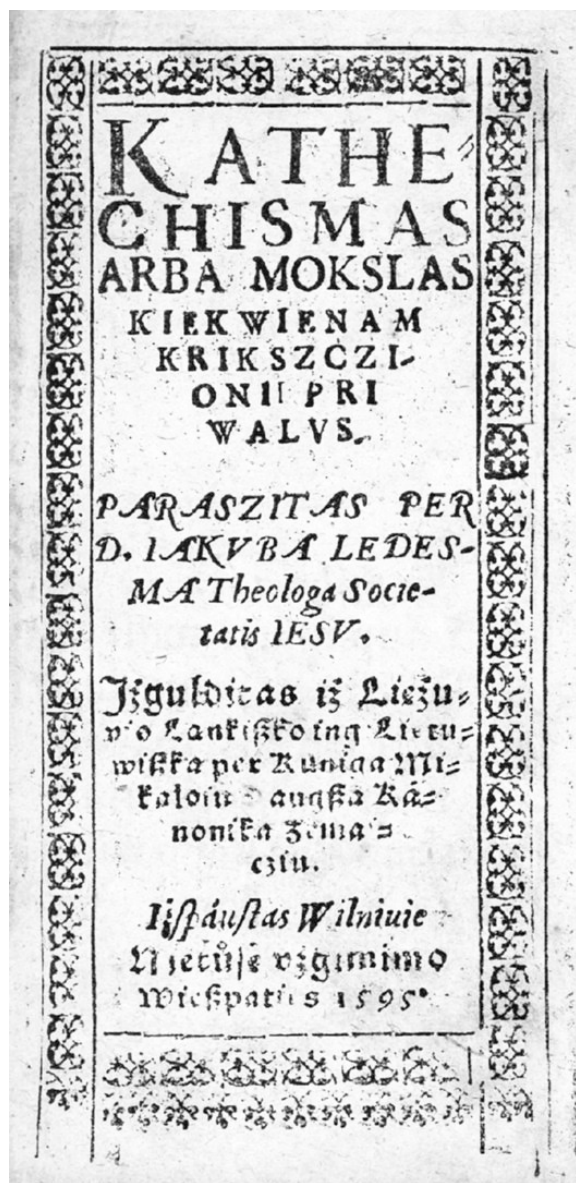
M. D. LXXII.

E. de Vega SJ, *Assertiones Theologicae, De Augustissimo Eucharistiae Sacramento*,
 Wilno 1585 (strona tytułowa)

P. Kanizy SJ, *Catechismus catholicorum*, tłum. E. Tolgsdorf, Wilno 1585
(strona tytułowa)

D. de Ledesma SJ, *Kathechismas arba mokslas*, tłum. M. Dauksza, Wilno 1595
(strona tytułowa)

DRUKI, KTÓRYCH NIE UDAŁO SIĘ ZNALEŹĆ

COMMERCIA

In nova Tyberis cum Istula commercia. Studiosae iuventutis Collegii Braunsbergensis Societatis Jesu gratulationes. Braunsberga, Jan Saxo, 1591.

Bibliografia: E XV 290; Trypućko 641.

CONCLUSIONES

[*Conclusiones philosophicae in Collegio Vilnensi Societatis Iesu*], [Cracoviae, 1573]

Bibliografia: Darowski s. 141-142.⁴⁰

---

⁴⁰ R. Darowski, *Początki filozofii na Litwie*, „Rocznik Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie” 1993-1994, s. 199: „Druku tego nie udało się odszukać. O jego istnieniu wiadomo jednak z listu rektora Kolegium w Wilnie, Stanisława Warszewickiego, pisanego z Wilna dnia 30 IX 1573 r. do przebywającego w Wiedniu prowincjała jezuitów w Polsce, Wawrzyńca Maggio. Informując go o dużych postępach kleryków jezuitów w filozofii oraz o tym, że Hay od nowego roku (1573/4) znacznie przerabiać trzecią księgę Fizyki Arystotelesa, dodaje, że nie urządzono uroczystej inauguracji roku, gdyż czekano z uroczystościami na przyjazd jego i wiceprowincjała Franciszka Sunnyera, oraz dlatego, że nie otrzymano jeszcze wydrukowanych w Krakowie tez do dysputy. Inauguracja nowego roku szkolnego była bowiem z reguły połączona z dysputą z wykładanych w kolegium dyscyplin (w Wilnie w tym czasie z teologii i filozofii)”.

ENCHIRIDION**Tytuł:** Enchiridion Sodalium**Tyt. ant:** ENCHIRI-||DION SODALIVM|| BEATISSIMÆ VIRGI-||nis Mariæ Annun-||ciatæ.|| *ant.* QVO CONTI-||nentur|| *kurs.:* Diploma de fodalitate erecta.|| Leges et statuta congregationis.|| Ratio in fodalitatem admittendi.|| Ratio deligendi Præfectum.|| Leges Præfecti.|| Leges Aßistentium.|| Leges secretarij.|| Leges Confultorum.|| Orationes discende in congregationibus.|| Orationes pro defunctis Sodalibus.|| Modus generalis Examinis.|| Quindecim myſteria Roſarij.|| Duplices Litanie B. Virginis.||**Uwagi:** wydane w r. 1600.

Czartor. — Jagiell.

EPICEDIA

Epicedia in obitum ingénue adolescentis Thomae Schmidt a studiosis Collegii Brunsbergensis Societatis Jesu conscripta. Brunsberga, Joannes Saxo, 1590.

Bibliografia: E XXVII 228; Trypućko 683.**GERARDINUS Jan (1563-1606)**[*Assertiones meteorologicae ad D. Andr. cardinalem Bathorem, episc. Varmiensem.*], Brunsbergae, Georg Schönfels, format 4°, 1598**Uwagi:** Egz. znajdował się w Bibl. w Dzikowie.**Bibliografia:** E XXVIII 8; Darowski s. 115; J. Poplatek podaje nazw. Matthias Siculus⁴¹; R. Darowski, *Jan Gerardinus SJ (1563-1606), jezuita belgijski, profesor filozofii w Polsce*,

⁴¹ Por. Darowski s. 115: „Z jezuitów obcokrajowców Gerardinus był pierwszym profesorem teologii, który wykształcenie filozoficzne i teologiczne otrzymał w Polsce. Gerardinus nie figuruje ani w „Bibliografii polskiej” Estreichera, ani w bibliografii jezuickiej „Bibliothèque de la Compagnie de Jésus” Sommervogla. Prawdopodobnie jednak on jest autorem zbioru tez z meteorologii, które Estreicher umieszcza pod nazwiskiem „defendensa”, czyli broniącego tez. Był nim „Sicculus Math. Ungarus”. (...) Estreicher zaznacza, że egzemplarz druku znajdował się w zbiorach w Dzikowie. Poszukiwania tego druku w różnych bibliotekach polskich nie dały rezultatu. Także i Centralny Katalog Starych Druków, znajdujący się w Bibliotece Narodowej w Warszawie, nie notuje go. Dlatego ustalenie innych danych nie było możliwe. Istnieją jednak powody, by sądzić, że jest to druk jezuicki i że jego autorem jest właśnie Gerardinus. „Meteorologia”, której dotyczą omawiane tezy, była wtedy wykładana w obrębie filozofii, a studium filozofii prowadzone przez jezuitów było w tym czasie

„Forum Philosophicum” 8 (2003), s. 257-265, toż: *Jean Gerardinus SJ (1563-1606), un jésuite belge, professeur de philosophie en Pologne*, tamże, s. 266-267.

GRATULATIONES

Gratulationes Georgio Radivilo, episcopo Vilensis [...] In primo felici exoptato eiusdem in suam sedem adventu oblatae. A bonarum atrium studiosa iuventute in Acad. Vilnensi Collegii Societatis Jesu conscriptae, Wilno, M. K. Radziwiłł, Marcin Kazimiriensis, 1581, k. nlb. 40.

Bibliografia: E XXVI 72; Sommervogel VIII, kol. 791; W III 2698; VASL 16, 38.

HAY Jan

[Conclusiones philosophicae in Collegio Vilnensi Societatis Iesu, Cracoviae 1573]⁴²

KRAKER Leonard

[*Theses ex universa philosophia depromptae pro gradu magisterii consequendo, in Academia Vilnensi Societatis Iesu ab erudito artium liberalium et philosophiae baccalaureo et licentiate Valentino Dąbkovio defendendae die XXV Maii Anno M.D.LXXXVII praeside Rev. P. Leonardo Crakero, eiusdem Societatis Iesu, artium liberalium et philosophiae magistro.*]

---

jedynym studium filozoficznym w Braniewie. U tego samego drukarza jezuici drukowali w 1601 r. (...) Nie mieli zresztą innego wyboru, gdyż Jerzy Schönfels był wtedy jedynym drukarzem w Braniewie – właśnie od 1598 r. Mogli oczywiście drukować gdzie indziej, np. w Wilnie, co się czasem zdarzało. Wymieniony druk jest pierwszym lub przynajmniej jednym z pierwszych druków oficyny Schönfelsa. Za autorstwem Gerardina przemawia rok druku: 1598. W latach 1595-1598 Gerardinus był w Braniewie jedynym wykładowcą (lector) filozofii. W 1598 r. nastąpiła zmiana wykładowcy. (...)”.

⁴² Por. Darowski, s. 141: „Druku tego nie udało się odszukać. O jego istnieniu wiadomo jednak z listu rektora Kolegium w Wilnie, Stanisława Warszewickiego, pisanego z Wilna dnia 30 IX 1573 r. do przebywającego w Wiedniu prowincjała jezuitów w Polsce, Wawrzyńca Maggio. Informując go o dużych postępach kleryków jezuickich w filozofii oraz o tym, że Hay od nowego roku (1573/74) zacznie przerabiać trzecią księgę „Fizyki” Artystotelesa, dodaje, że nie urządzono uroczystej inauguracji roku, gdyż czekano z uroczystościami na przyjazd jego i wiceprowincjała Franciszka Sunyera, oraz dlatego, że nie otrzymano jeszcze wydrukowanych w Krakowie tez do dysputy”.

[Wilno, Druk. Akademicka?, 1587], k. nlb. 7

Bibliografia: E XIV 439 (pod: Cracker L. odsyłacz do: Dąbkovius Val., XV 2: Dąbkowski Valentinus); Wierzbowski II 166⁴³; VASL 15, 26.

KRAKER Leonard

[Theses ex universa philosophia depromptae pro gradu magisterii consequendo in Academia Vilmensi Societatis Iesu ab erudito artium liberalium et philosophiae baccalaureo et licentiate Thoma Ilouio defendendae die XXV Maii anno M.D.LXXXVII praeside Rev. P. Leonardo Cracero, eiusdem Societatis Iesu, artium liberalium et philosophiae magistro.]

[Wilno, 1587], k. nlb. 7

Bibliografia: E XVIII 561 (pod: Ilowski Tomasz; przy Krakerze nie ma o tym wzmianki)⁴⁴; (por. VASL 18, 49) [Egzemplarz znajdował się w Bibl. Krasieńskich].

KRAKER Leonard

Theses ex universa philosophia depromptae, pro gradu magisterii consequendo, in Academia Vilmensi Societatis Iesu ab erudito artium liberalium et philosophiae baccalaureo et licentiate Thoma Ilouio defendendae die XXV Maij, Anno MDLXXXVII. Praeside Rev. P. Leonardo Cracero, eiusdem Societatis Iesu atrium liberalium et philosophiae magistro. [Wilno, Druk. Akademicka?] 1587.

Bibliografia: E XVIII 561; Sommervogel VIII, kol. 791; W II 1657; Darowski, s. 172-173⁴⁵.

⁴³ Druk zawierał dedykację: Benedicto Woina Praeposito Trosensi, Por. Darowski, s. 172: „Według Wierzbowskiego i Estreichera egzemplarz druku znajdował się w Bibliotece Krasieńskich w Warszawie. Ocalałe jej zbiory przejęła po II wojnie światowej Biblioteka Narodowa. Nie ma jednak wśród nich tego druku, a innych egzemplarzy nie udało się odszukać”.

⁴⁴ Druk zawierał dedykację: Cypriano, theologiae doctor, episcopo Menthonensi, suffrag. et canon. Vilmensi., Por. Darowski, s. 173: „Zbiór powstał w tym samym roku i w tych samych okolicznościach co poprzedni. (...) Według Wierzbowskiego i Estreichera egzemplarz druku znajdował się w Bibliotece Ordynacji Zamoyskich. Nie ma go obecnie w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie, do których Biblioteka Ordynacji Zamoyskich została włączona. „Centralny Katalog Starych Druków Polskich” nie rejestruje tej pozycji, a do innych egzemplarzy nie udało się dotrzeć”.

⁴⁵ Egzemplarz zachowany dawniej w Bibliotece Ordynacji Zamoyskich, prawdopodobnie zaginął, ponieważ nie ma go w katalogach Biblioteki Uniwersytetu

ORTIZ JAKUB

[*Assertiones ex universa philosophia. Pars I. In Collegio Posnaniensi Societatis Jesu. Poznań, [Jan Wolrab], 1591*]

Bibliografia: E XII 251; WW 77*; Darowski R., *Jakub Ortiz SJ (1564–1625) ...*, dz. cyt., s. 5–24, s. 10–11; Darowski s. 172. I. *Assertiones ex universa philosophia*. oraz s. 293–294⁴⁶.

STEFANOWSKI HIERONIM

[*Assertiones ex logica*]. [Poznań, wdowa i dziedz. Jana Wolraba, 1596].

Bibliografia: L. Regner, *Szesnastowieczny rękopis biblioteki kapitulnej w Wojniczu*, „Roczniki Filozoficzne” 10 (1962), nr 1, s. 173–185; R. Darowski, *Hieronim Stefanowski SJ (1568–1606), profesor filozofii w Poznaniu i Wilnie*, „Roczniki Filozoficzne” 28 (1980), nr 1, s. 167–181; Darowski s. 317; Trypućko 101⁴⁷:

Warszawskiego, por. R. Darowski, *Leonard Kraker SJ (1549/50–1605), pierwszy profesor filozofii w Akademii Wileńskiej*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, t. 24 (1979), s. 65–82.

⁴⁶ Według Estreichera i Wierzbowskiego egzemplarz znajdował się w Bibliotece Krasieńskich i Świdzińskich. Ocalałe zbiory przejęła po II wojnie światowej Biblioteka Narodowa. Nie ma jednak wśród nich tego druku, a innych egzemplarzy nie udało się odszukać. Pars I. In Collegio Posnan. Soc. Iesu. Posnaniae 1591, folio (Drukarnia Wolrabowska) C. Sommervogel (A. et A. de Backer, C. Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, t. 5, Bruxelles-Paris 1894, kol. 1963) i R. Plečkaitis (R. Plečkaitis, *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje* [Filozofia okresu feudalizmu na Litwie], Vilnius 1975, s. 13) uważają Ortiza za autora tych tez, natomiast Estreicher rejestruje je bezimiennie pod hasłem *Assertiones* (t. XII, s. 251). Podobnie bez autora podaje ten zbiór M. Wojciechowska (M. Wojciechowska, *Z dziejów książki w Poznaniu w XVI wieku*, Poznań 1927, s. 212, 77*). Estreicher sygnalizował nadto, że egzemplarz druku znajdował się w Bibliotece Świdzińskich. Obecnie jednak ani Centralny Katalog Starych Druków, znajdujący się w Bibliotece Narodowej w Warszawie, ani Katalog Biblioteki Krasieńskich (do których włączono zbiory Świdzińskich – obie biblioteki tworzą obecnie Zbiory Specjalne Biblioteki Narodowej) nie zawierają o nim wzmianki. Nie udało się też odnaleźć innego egzemplarza. Nie można więc sprawdzić, czy druk ten zawiera jakieś bliższe dane o autorze i czasie dysputy. W grę mogły wchodzić dwie poświadczone źródłowo dysputy: 28 IV 1591 r. z okazji rozpoczęcia zajęć po feriiach wielkanocnych oraz 8 X tegoż roku z okazji rozpoczęcia roku szkolnego. Ponieważ jednak wiadomo, że dysputa październikowa dotyczyła logiki, którą Ortiz od maja tego roku wykładał, dlatego jest wielce prawdopodobne, że dysputa, o którą chodzi, odbyła się w kwietniu i że autorem tez jest Ortiz, który po wyjeździe w lutym 1590 r. Jana Kleina (przypis do art. Darowskiego o Kleinie), wykładowcy filozofii w Poznaniu w latach 1587–1590, był wśród jezuitów poznańskich jedynym człowiekiem, mogącym się podjąć prowadzenia tego rodzaju dysputy.

⁴⁷ Por. R. Darowski, s. 317: „Druku tego nie udało się dotąd odszukać. Wiadomo o nim jednak z listu prowincjała jezuitów polskich i litewskich Bernarda Confalonieri do

de VEGA EMMANUEL

De principiis fidei .... Theses. Wilno, 1586.

Bibliografia: E XXXII 284; Sommervogel VIII, kol. 526.

de VEGA EMMANUEL

De vero et unico primato divi Petri apostolorum[...] principis, sacrosantum Ecclesiae Patrum testimoniis atque oecumenicorum conciliorum decretis comprobato, Wilno, M. K. Radziwiłł, 1580

Bibliografia: E XXXII 284; Sommervogel VIII, kol. 525; VASL 28, 124.

---

generała zakonu Klaudiusza Aquavivy. Confalonieri informuje go, że w Poznaniu wydano drukiem w r. 1596 (lub w roku szkolnym 1596) zbiory zawierające dużą liczbę tez z zakresu jednej części logiki w formie wielkiej tablicy oraz broszur z dedykacjami i herbami. Zewnętrznie nie różniły się one od zbiorów tez drukowanych na zakończenie kursu trzyletniego studium. Confalonieri uznał to za nadużycie i po naradzie z jezuitami wileńskimi wydał polecenie, by tego rodzaju tez, których mieli bronić jezuici, nie drukowano (przypuszczalnie ze względu na wysokie koszty druku) lecz przepisywano ręcznie. Uczniom świeckim można jednak pozwolić na drukowanie tez”.

SŁOWNIK AUTORÓW I DRUKARZY

Alabiano Garcia (Garcias Alabianus) (1549–1624) jezuita, ksiądz, Hiszpan. Przybył do Polski w 1577 r. jako starannie wykształcony ksiądz. W 1578 r. objął katedrę teologii scholastycznej w Wilnie. Był rektorem Akademii Wileńskiej (1585–1592), który dbał o poziom studiów i rozbudował Akademię. Jako jezuita ceniony przez Stefana Batorego i Zygmunta III, mógł rozwinąć działalność społeczną na Litwie. Był także spowiednikiem kard. Jerzego Radziwiłła (1556–1600), z którym w r. 1592 przeniósł się do Krakowa i przez kilkanaście lat wywierał wpływ na środowisko w mieście. W l. 1592–1599 pełnił obowiązki superiora domu profesów przy kościele św. Barbary. Zabiegał w tym czasie o budowę nowego domu profesów z kościołem (przy ul. Wiślniej lub przy ul. Grodzkiej), planował stworzenie głównego ośrodka reformatorskiej i apostołskiej działalności jezuitów. Od marca do listopada r. 1599 był prowincjałem. Pod koniec r. 1599 towarzyszył kard. Jerzemu Radziwiłłowi w podróży do Rzymu, ale po jego śmierci w Rzymie (1600) do Polski nie powrócił, lecz objął stanowisko rektora w Saragossie.

Alvarez Emmanuel (Manuel Álvarez) (ok. 1526–1583) portugalski jezuita, językoznawca i znawca języka łacińskiego, rektor kolegium jezuitów w Coimbrze i Eworze. Znany jako autor podręcznika gramatyki łacińskiej wydanego pt. *De institutione grammatica*, zwanego powszechnie *alwarem*, który po raz pierwszy (i jedyny pełny) ukazał się w 1572 r. w Lizbonie. „Alwar” był powszechnie używanym podręcznikiem, także w Polsce.

Androzzi (Androzio) Fulvio (1523–1575) Włoch, jezuita, autor pism ascetycznych. Urodził się w prowincji Macerata. Miał tytuł doktora obojga praw. Wstąpił do zakonu w 1555 r. Od 1557 r. był rektorem kolegium we Florencji, a od 1561 r. w Ferrarze. Zmarł na posłudze zarażonym w Ferrarze.

Po śmierci opublikowano jego dzieła. Wydał je Francesco Adorno SJ, rektor kolegium w Padwie. Napisał m.in. medytacje o życiu i męce Chrystusa, traktaty o częstej komunii świętej, o wdowieństwie i życiu duchowym. Jego pisma tłumaczono na wiele języków europejskich.

Andrysowicz Łazarz (? – przed 1577) polski drukarz, założyciel Oficyny Łazarzowej. Przez małżeństwo z wdową, stał się właścicielem oficyny Hieronima Wietora, którą rozbudował i unowocześnił, a następnie uruchomił jako Drukarnię Łazarzową. Oficyna słynęła z wysokiej jakości poziomu edytorskiego.

Arias Antoni (ok. 1546–1591) jezuita, ksiądz, Hiszpan. Przybył do Poznania w 1573 r. jako dobrze wykształcony zakonnik, nauczał teologii moralnej i polemicznej, także Pisma Świętego; najpierw w Poznaniu, potem w Braniewie, wreszcie na Akademii Wileńskiej. W początku 1586 spełniał przez pół roku obowiązki kapelana Stefana Batorego. Na przełomie 1586–1587 pracował w komisji redagującej *Ratio studiorum*. W 1589 brał udział w synodzie w Piotrkowie i wygłosił kazanie o obowiązkach pasterskich duchowieństwa parafialnego, które opublikował następnie drukiem. Zmarł w Wilnie w czasie zarazy.

Bartsch Fryderyk (Barscius, Barszcz) (1552–1609) jezuita, ksiądz, Prusak z Braniewa. Przed wstąpieniem do jezuitów, ukończył studia filozoficzne w Collegium Romanum (1569–1572), wstąpił do zakonu w Rzymie, następnie studiował teologię w Wiedniu. Do Polski wrócił w r. 1576, do Braniewa. Tam kierował szkołami, Seminarium Diecezjalnym i Seminarium Papieskim oraz konwiktem szlacheckim, był też rektorem (1584–1590). W r. 1586 brał udział w obradach polskiej komisji nad reformą *Ratio studiorum*, następnie został rektorem Akademii Wileńskiej (1592–1595), potem superiorem i kaznodzieją w Gdańsku (1595–1598), a od wiosny r. 1598 wiceprowincjałem dla litewskiej części Prowincji Polskiej. W r. 1600 Zygmunt III Waza powołał go na swojego spowiednika. W czasie wyprawy moskiewskiej zaraził się podczas opieki nad chorymi żołnierzami i zmarł. Pozostawił prace polemiczne i ascetyczne, także dwa tomy kazań polemicznych wydanych w XVII w. (*Conciones controversae*, Coloniae 1610, Kraków 1607). Znany jako kaznodzieja języka niemieckiego.

Bembus Mateusz (1567–1645) jezuita, ksiądz. Studiował teologię w Akademii Wileńskiej (1592–1596) i tam też uzyskał doktorat. Następnie pracował jako profesor filozofii w Poznaniu (1598–1602) i teologii scholastycznej w Akademii Wileńskiej (1602–1605) i Poznaniu (1605–1610). Został następcą Skargi jako kaznodzieja królewski. Przebywając na dworze królewskim (1612–1617) rozwinął działalność duszpasterską i pisarską. Przez pewien czas przebywał w Rzymie (1618–1619), po powrocie do Polski podjął obowiązki rektora w Poznaniu (1621–1623) i prepozyta (przełożonego) domu profesorów w Krakowie (1623–1627). Pełnił funkcję stałego doradcy prowincjałów polskich. W r. 1629 wziął udział w synodzie unickim we Lwowie i w akcji unijnej Kościoła ormiańskiego. Znany jako wybitny mówca i kaznodzieja patriotyczny, który wskazał ideał rycerza chrześcijańskiego i szlachcica polskiego (kazań nie opublikował). Brał czynny udział w polemice na temat szkół jezuickich w Krakowie i Poznaniu. Bronił praw zakonu i wbrew oporowi Akademii Krakowskiej i rosnącej niechęci do zakonu forsował plany jezuickie. Ogłosił kilka pism teologicznych, także wiele innych książek i broszur, głównie teologicznych i polemicznych.

Bojer Wawrzyniec (1561–1619) Szwed, jezuita, ksiądz. Urodził się w Sztokholmie w rodzinie mieszczańskiej. Wstąpił do zakonu w 1586 r. w Krakowie, wyjechał z A. Possewinem i uczył się w Pradze, a następnie w Seminarium Papieskim w Ołomuńcu i Wilnie. Studia teologiczne odbył w Akademii Wileńskiej, ale przerywał naukę różnymi zajęciami pedagogicznymi w Dorpacie i Wilnie. Świecenia kapłańskie przyjął w 1594 r. w Wilnie. Pracował jako profesor retoryki dla kleryków jezuickich w Jarosławiu (1595–1597) i w Dorpacie (1598–1602). Od 1604 r. był profesorem retoryki, poetyki, kontrowersji i matematyki w Akademii Wileńskiej, następnie profesorem teologii moralnej i polemicznej w Braniewie (1609–1612), profesorem retoryki w Nieświeżu (1615–1616) oraz prefektem szkół w Braniewie (1618–1619). Znany jako autor utworów poetyckich wydanych w XVII w. (*Pompa Casimiriana*, 1604 i *Carolomachia*, 1606).

Bolognetti Alberto (1538–1585) włoski kardynał. Syn znaczącej rodziny z Bolonii, gdzie studiował i uzyskał doktorat z prawa. Następnie kleryk i wykładowca tegoż uniwersytetu, mianowany w 1572 r. protonotariuszem apostolskim przez Grzegorza XIII. W kolejnych latach przebywał we Florencji i Wenecji, od 1579 r. kardynał, od 1581 r. nuncjusz papieski w Polsce.

W kwietniu 1585 roku zrezygnował z nuncjatury w Polsce i postanowił wrócić do Rzymu, lecz zmarł w czasie podróży powrotnej.

Botero Giovanni (Joannes Botterus) (1544-1617) włoski historyk i pisarz polityczny czasu kontrreformacji. Autor geografii powszechnej, w której znalazł się pierwszy opis statystyczny Polski. Początkowo kształcił się w kolegium jezuickim, a następnie wykładał retorykę i filozofię w wielu kolegiach we Francji i we Włoszech. Ze względu na charakter często zmieniał miejsce pracy, popadał w konflikty z przełożonymi jezuickimi, aż wreszcie został wyrzucony z zakonu w r. 1580. Następnie jako protegowany św. kardynała Karola Boromeusza stał się jego sekretarzem (po r. 1582). Po śmierci kardynała podjął służbę na dworach królewskich i książęcych. Zdolny pisarz, który nawet w swej twórczości popadał w ostre konflikty z oponentami. Od r. 1586 pozostawał na służbie u kard. Fryderyka Boromeusza, kuzyna Karola, jako nauczyciel, doradca, sekretarz i dyplomata. Konsultował publikacje zakazane przez Kościół. W r. 1588 został członkiem kurii rzymskiej.

Brant Jan (1554-1602) jezuita, ksiądz. Studiował teologię w Rzymie (1582-1586), gdzie następnie został penitencjarzem przy Bazylice św. Piotra (1586-1588). Po powrocie do Polski pełnił obowiązki prefekta szkół i profesora Pisma św. w Poznaniu 1589-1592, profesora Pisma św. i teologii polemicznej w Akademii Wileńskiej (1592-1597). W l. 1595-1597 był kanclerzem Akademii, z kolei rektorem w Pułtusku (1598-1599), superiorem we Lwowie (1601-1602). W l. 1599-1601 przebywał w Rzymie. Był jednym z rewizorów tłumaczenia *Biblii* J. Wujka i polemistą, brał udział w dysputach z innowiercami, m.in. na temat Eucharystii. Wydał dwa utwory, w tym *Pieśni różne pospolite o różnych pobożnych potrzebach* (w r. 1601). Napisał także szkolną sztukę dramatyczną. W Bibliotece Uniwersytetu w Uppsali zachowały się jego rękopiśmienne utwory muzyczne.

Broniowski (Broniewski) Marcin (Martinus Bronovius) (?-1593) herbu Tarnawa, podróżnik, historyk, kartograf, dyplomata i wydawca. Posiadał dobre wykształcenie, lecz nieznanne jest miejsce jego studiów. Był dworzaninem króla Zygmunta Augusta, należał do obozu katolickiego i podpisał protestację przeciwko konfederacji warszawskiej. Od 1577 r. przebywał na dworze króla Stefana Batorego pełniąc funkcję jego sekretarza. Jako burgrabia krakowski, otrzymał od Jana Olbrachta m.in.

starostwa w Lubaczowie. Posłował do chana Machmet Gireja w 1578 r. i doprowadził do układu pokojowego. Rok później ponownie posłował do Tatarów. W 1580 r. powrócił i następne lata spędził na dworze królewskim. Był pierwszym autorem pism geograficznych w Polsce.

Bzowski Abraham (właściwie **Stanisław Bzowski**) herbu Ostoja (1567–1637) dominikanin, przedstawiciel kontrreformacji, historyk Kościoła, hagiograf i kaznodzieja. Od 1581 r. studiował na Akademii Krakowskiej, następnie wstąpił do dominikanów. Znany był jako zdolny kaznodzieja. Udał się na studia do Włoch (do Mediolanu i Bolonii). Wrócił do kraju i pracował jako kaznodzieja w Poznaniu. Przeniesiony do Krakowa wykładał w konwencie teologię i zarządzał szkołą zakonną. W 1603 r. wyjechał do Warszawy, w 1606 r. do Wrocławia, gdzie został przeorem, komisarzem generalnym Śląska oraz wikariuszem generalnym zakonu w Polsce. We Wrocławiu popadł w konflikt z innowiercami i musiał wyjechać do Watykanu, gdzie zmarł. Był stronnikiem Akademii Krakowskiej w sporze z jezuitami i służył jej pomocą na terenie Rzymu. Podjął się kontynuacji spisania roczników papieskich kardynała Baroniusza (od 1198 do 1534). Jezuita wydali druk Bzowskiego ze względu na postać i zasługi św. Jacka Odrowąża.

Coster Franciszek (właśc. **Frans de Costere**) (1532–1619) Flamand, jezuita, teolog i pisarz. Wstąpił do zakonu w 1552 r., po czym został wysłany na studia Pisma św. i astronomii do Kolonii. Wkrótce otrzymał tytuł doktora filozofii i teologii i rozpoczął pracę jako apologeta Kościoła katolickiego przeciw innowiercom. Dwukrotnie był prowincjałem w Belgii. Uczestniczył trzy razy w Kongregacji Generalnej. W 1575 r. został powołany na rektora kolegium w Kolonii, po tym, jak poprzedni został zamordowany. Ustanowił tam dwie sodalicje: Najświętszego Sakramentu i Sodalicję Mariańską. Uważa się, że jest autorem czterdziestu dwóch dzieł, wśród których należy wymienić pisma ascetyczne, medytacje i kazania. Najbardziej znany pozostaje jednak *Enchiridion controversiarum præcipuarum nostri temporis de Religione*. Atakowany przez wielu protestantów.

Dicius (Ditius) Melchior (ok. 1550–1628) jezuita. Urodził się w Poznaniu, w 1568 r. wstąpił do zakonu w Wiedniu, otrzymał święcenia kapłańskie w 1579 r. w Rzymie. Pracował jako rektor w kolegium w Pułtusk (1583–1587) oraz w Nieświeżu (1597–1602), a także był superiorem

w Warszawie (1603-1604). W l. 1604-1606 przebywał u boku Radziwiłłów w Niemczech. Zmarł w kolegium w Jarosławiu.

Duksza Mikołaj (ur. 1527[1538], zm. 1613) ksiądz, litewski pisarz i tłumacz, działacz katolicki i twórca litewskiej terminologii teologicznej. Kształcił się w Wilnie i na uniwersytetach europejskich, znał kilka języków. Przetłumaczony przez niego katechizm jest uznawany za pierwszy litewski druk katolicki i pierwszą książkę w języku litewskim, którą wydano i wydrukowano na Litwie.

Edmund Campion (1540-1581) święty Kościoła katolickiego, jezuita, ksiądz i męczennik z Anglii. Ukończył studia na Uniwersytecie w Oksfordzie i został mistrzem sztuk wyzwolonych (1564), po czym uzyskał święcenia w kościele anglikańskim. Nawrócił się na katolicyzm, po kilku latach spędzonych w Anglii, wyjechał do Rzymu, gdzie wstąpił do zakonu. Następnie został wysłany do Czech jako towarzysz Wawrzyńca Maggio, pierwszego prowincjała polskich jezuitów. Tam odbył nowicjat, wykładał retorykę jeszcze przed ukończeniem studiów. Wezwany przez papieża Grzegorza XIII wyjechał na misje do Anglii. Znany jako mówca i misjonarz, także autor dramatów. Aresztowany za wydanie książki pt. *Dziesięć mocnych dowodów, iż adwersarze Kościoła w porządnej dysputacji upaść muszą*, został poddany torturom. 14 listopada r. 1581 stanął oskarżony o zdradę stanu i skazany na karę śmierci. Męczeństwo (powieszenie, otwarcie wnętrzości i poćwiartowanie) dokonało się w Tyburn w Londynie. Przedstawiany w ikonografii w stroju jezuita i ze strzałą. Beatyfikowany przez Leona XIII w 1886 r., kanonizowany w grupie tzw. Czterdziestu męczenników Anglii i Walii przez Pawła VI w r. 1970.

Ernhoffer Zygmunt (ok. 1547-1597) niemiecki jezuita, wstąpił do zakonu w 1562 r. w Monachium. Studiował w Wiedniu i tam przyjął święcenia kapłańskie. W Austrii pracował w duszpasterstwie. W 1592 r. przybył do Polski jako spowiednik Anny, żony Zygmunta III. W l. 1593-1594 przebywał z królem w Szwecji. Opuścił Polskę w marcu 1597 i udał się do Grazu, gdzie zmarł. Wydał przed przybyciem do Polski kilka książek polemicznych. W Polsce opracował katechizm w języku szwedzkim *Enchiridion*, który wydał w Drukarni Akademickiej. Zostawił bogatą korespondencję, która stanowi ważne źródło do dziejów Kościoła w Polsce i misji odbytej w Szwecji.

Faunt Wawrzyniec Artur (Arturus Laurentius Faunteus) (ok. 1552-1591) ksiądz, Anglik urodzony w Ladeaster w hrabstwie Lancaster. Wstąpił do zakonu i zdobył wykształcenie humanistyczne w Lowanium. Następnie odbył studia filozoficzne w Niemczech (1573-1576) i teologiczne w Rzymie (1576-1580). Był profesorem teologii moralnej i polemicznej oraz języka greckiego w Poznaniu (1581-1589). W 1589 r. wziął udział w synodzie prowincjalnym w Piotrkowie i wygłosił mowę o przyczynach herezji oraz sposobach ich zwalczania. W 1590 r. został profesorem teologii dogmatycznej w Wilnie. Znany jako wybitny polemista, który pozostawił drukowane teksty publicznych dysput z dziedziny teologii polemicznej. Wydał też rozprawy polemiczne o Kościele oraz o sporze szlachty z duchowieństwem o jurysdykcję i płacenie dziesięcin *De controversiis inter ordinem ecclesiasticum et secularem in Polonia*.

Forro Paweł (Paulus) zwany **Transilvanus** (z **Siedmiogrodu**) studiował w Braniewie. Ukończywszy naukę powrócił w rodzinne strony. Pisał wiersze, które wydawał dla upamiętnienia niektórych wydarzeń (np. swego powrotu do Siedmiogrodu).

Franciszek de Toletus (Tolet, Toledo) (1532-1596) Hiszpan, jezuita, ksiądz, przyjął święcenia w 1556 r., a następnie wstąpił do zakonu w r. 1558 w Salamance. Wybitny filozof i teolog; był profesorem filozofii i teologii w Hiszpanii i we Włoszech, tam także pracował jako kaznodzieja dworu papieskiego. Przez kilka miesięcy przebywał w Polsce (1571-1572) jako teolog kard. Franciszka Commendone, wówczas legata papieskiego. Nawrócił na katolicyzm kasztelana wileńskiego Jana Chodkiewicza. Brał udział w publicznej dyspucie z kalwinistami litewskimi na sejmie w maju 1572 r. Wywarł wpływ na filozofię jezuitów w Polsce. Zmarł w Rzymie.

Gabriel z Szadka (Eutropius, Sadecius) (ok. 1540-ok. 1585) jezuita, ksiądz. Od 1556 r. studiował w Akademii Krakowskiej, w 1569 r. został dziekanem Wydziału Filozoficznego w tejże Akademii. W 1571 r. przeniósł się do Poznania i został profesorem teologii w Akademii Lubrańskiego, a w l. 1573-1575 był kanonikiem poznańskim i kaznodzieją. Jezuitom ofiarował swoją bibliotekę. Zniechęcony trudnościami wstąpił do zakonu jezuitów w 1583 r., lecz po ukończeniu nowicjatu zrezygnował z dalszego pobytu w zakonie z powodów zdrowotnych i wkrótce zmarł. W zakonie wydał tylko jedno dzieło apologetyczne.

Gennadiusz II Scholar (właściwie **Jerzy Kurteses Scholarios** lub **Jerzy Scholariusz**) (ok. 1405-ok. 1472) patriarcha Konstantynopola w latach 1453-1456, 1458, 1462-1463 i 1464. Teolog bizantyjski. Studiował filozofię i teologię w Mistrze, następnie otworzył własną szkołę filozoficzno-gramatyczną dla wyznawców chrześcijaństwa wschodniego, jak i łacińskiego rytu. Był świeckim kaznodzieją dworu cesarskiego i doradcą cesarza, któremu towarzyszył na soborze we Florencji, gdzie wygłosił trzy mowy o zjednoczeniu obydwu Kościołów. Początkowo wypowiadał się za *Filioque* i popadł w konflikt z kościołem wschodnim, następnie zmienił stanowisko i stał się przeciwnikiem jedności Kościołów greckiego i rzymskiego. W 1447 r. został przywódcą stronnictwa przeciwnego unii. W 1445 r. odbył w Konstantynopolu dysputę z legatem papieskim. W 1450 r. wstąpił do klasztoru Charsianeitos i przyjął imię *Gennadiusz*. W 1452 r. wydał encyklikę przeciw odnowieniu unii florenckiej, a po upadku Konstantynopola w 1453 r. znalazł się w więzieniu. Z woli sułtana Mehmeda II został w 1453 r. wybrany patriarchą Konstantynopola. Obiecał sułtanowi, że nie będzie próbował nawiązać kontaktów z papieżem. Z powodu intryg kilkakrotnie rezygnował z urzędu. Jako patriarcha dbał o więź Patriarchatu Konstantynopola z Kościołami prawosławnymi w Bułgarii i Serbii, przeniósł stolicę patriarchy. Zmarł i został pochowany w klasztorze św. Jana Chrzciciela koło miasta Seres. Pisał bardzo wiele: najpierw popierając unię florencką, następnie ją potępiając. Przekładał na język grecki pisma teologów zachodnich, m.in. Tomasza z Akwinu, Gilberta de la Porrée, Piotra Hiszpana, przyczyniając się do recepcji zachodniej myśli teologicznej i filozoficznej w Bizancjum. Teologowie bizantyńscy zarzucali mu, że ulegał wpływom latynizującym (np. przyjmował czyściec jako miejsce oczyszczenia po śmierci). Pozostawił także wiele pomniejszych dzieł.

Goślicki Wawrzyniec (**Laurentius Grimalius**, **Goslicius**, **Grimaldius**) herbu Grzymała (1538[1530]-1607) biskup poznański, przemyski, chełmski, kamieniecki. Sekretarz Zygmunta II Augusta, kanclerz Księstwa Siedmiogrodzkiego za czasów Stefana Batorego, pisarz polityczny i mówca. Studiował na Akademii Krakowskiej, w Padwie i Bolonii. Znany m.in. z tego, że 10 grudnia 1585 r. wygłosił w Senacie Rzeczypospolitej mowę jako reprezentant stanu duchownego, także z wielu innych mów wygłoszonych i wydanych następnie drukiem.

Graziani Antonio Maria (1537–1611) ksiądz, prałat, biskup Amelii i nuncjusz apostolski w Wenecji (od 1596 r.). Urodził się we Włoszech, w trakcie studiów zabył jako człowiek pracowity i inteligentny. Wkrótce został sekretarzem biskupa G.F. Commendone, z którym wyruszył w misję do Polski. Gdy Commendone został mianowany nuncjuszem i kardynałem, wraz z nim przeniósł się do Rzymu w r. 1584 i został sekretarzem papieża Sykstusa VI. Po śmierci papieża został sekretarzem kardynała Alessandro Damasceni Peretti, który doprowadził do wyboru Klemensa VIII. Od tego papieża Graziani w 1592 r. otrzymał biskupstwo Amelii, następnie został nuncjuszem apostolskim. Zrezygnował z funkcji w 1598 r. Znany jako pisarz polemiczny i autor wielu dzieł teologicznych. Związany z jezuitami.

Gregorius de Valencia (Gregorio de Valencia) (ok. 1550–1603) Hiszpan, jezuita, humanista i profesor na Uniwersytecie w Ingoldstadzie. Ukończył uniwersytet w Salamance z tytułem bakałarza sztuk, tam wstąpił do zakonu jezuitów w r. 1565. Studiował teologię w Valladolid (1568–1571). W r. 1571 został powołany przez św. Franciszka Borgię do nauczania filozofii w Rzymie, gdzie otrzymał święcenia kapłańskie i studiował w Salamance. W r. 1573 został mianowany profesorem na Uniwersytecie w Dylindzie, a następnie w Ingoldstadzie (1575–1597), gdzie nauczał teologii scholastycznej. Od 1598 r. rektor kolegium w Rzymie. Bardzo pracowity autor. Do jego dzieł można zaliczyć m.in. pełne opracowanie dotyczące teologii scholastycznej. Papież Klemens VIII obdarzył go tytułem *Doctor doctorum*.

Grodzicki Stanisław (1541–1613) jezuita, ksiądz. Pochodził z Poznania, gdzie początkowo uczył się w Akademii Lubrańskiego, następnie wyjechał na studia do Frankfurtu nad Odrą, Wittenbergi. Uczył się także w Akademii Krakowskiej (1557–1561). Filozofię i teologię studiował w Rzymie (1567–1571), gdzie w 1571 r. wstąpił do zakonu. W 1575 r. powrócił do kraju. Był rektorem w Pułtusku (1575–1582), superiorem w Krakowie u św. Barbary (1582–1584), profesorem teologii dogmatycznej w Akademii Wileńskiej (1586–1593), od 1590 r. kanclerzem Akademii, uczestniczył w opracowywaniu jezuickiego *Ratio studiorum*. W 1593 r. został delegatem na Kongregację Generalną w Rzymie. Był też rektorem w Poznaniu (1594–1598) i jednym z cenzorów tłumaczenia *Biblii* przez J. Wujka. Pracował także jako kaznodzieja katedry lwowskiej (1598–1604), po czym ponownie został superiorem w Krakowie (1604–1607). Znany jako polemista i kaznodzieja, pozostawił liczne dzieła homiletyczne i teologiczne. Zbiór jego kazań w 8 tomach wydano m.in.

w l. 1610–1614 w Ingolstadsie. Był krytycznie nastawiony do twórczości J. Wujka, podważał wydatki na książki potrzebne do tłumaczenia Pisma św.

Grochowski Stanisław (1542–1612) herbu Bończa, ksiądz, sekretarz królewski, poeta i tłumacz. Urodzony w ubogiej rodzinie szlacheckiej, od 1571 r. uczęszczał do pułtuskiego kolegium jezuitów na koszt prymasa Jakuba Uchańskiego. Słuchał tam wykładów teologicznych J. Wujka. Około 1573 r. został księdzem, a w 1577 r. kanonikiem uniejowskim, następnie kaliskim i łowickim. W 1584 r. występował jako sekretarz królewski. Ze względu na działalność pisarską popadł w konflikt z hierarchami i został pozbawiony beneficjów. W latach 1600–1607 przebywał w Krakowie, gdzie poświęcił się pracy pisarskiej, będąc pod opieką biskupa i późniejszego prymasa Bernarda Maciejowskiego. W swej twórczości naśladował Jana Kochanowskiego. Cechowała go skłonność do ubiegania się o łaskę możnych i zależność od jezuitów.

Grzegorz XIII (Gregorius XIII) (1502–1585) papież od 13 maja 1572 do 10 kwietnia 1585. W czasie swojego pontyfikatu starał się wykształcić kler i podnieść jego poziom intelektualny przy pomocy jezuitów, którzy zakładali szkoły w Rzymie i innych miastach. Wspierał rozwój Kolegium Rzymskiego *Collegium Romanum*, które później stało się Uniwersytetem Gregoriańskim i do dziś jest jednym z głównych ośrodków myśli chrześcijańskiej. Powołał specjalną grupę i zlecił jej opracowanie kalendarza gregoriańskiego, który jest używany do czasów współczesnych. W skład komisji wchodził m.in. Krzysztof Klau SJ. Nowy kalendarz zastąpił kalendarz juliański od 15 października 1582 r. Grzegorz XIII wydał Bullę, w której nakazał m.in. opuścić 10 dni, a w przyszłości nie traktować lat 1700, 1800, 1900, 2100 itd. jako przestępnych.

Grzegorz z Sambora (Gregorius Ruthenus, Roxolanus) (ok. 1523–1573) poeta renesansowy piszący po łacinie, uważany za poetę polskiego, ukraińskiego i ruskiego. Był nauczycielem w Akademii Lubrańskiego w Poznaniu, następnie profesorem Akademii Krakowskiej i kanonikiem w kościele św. Floriana w Krakowie. Tworzył dzieła o charakterze panegirycznym, eklogi, elegie i epigramaty.

Happ Kasper (Gaspar Happ) (1567–1619) ksiądz, biskup pomocniczy poznański. Niewiele o nim wiadomo poza tym, że walczył z innowierstwem

i napisał przynajmniej jedną książkę. Nie wiadomo, kiedy i od kogo przyjął sakrę biskupią, którą otrzymał w 1618 r. od papieża Pawła V. Pochowany w kolegiacie św. Marii Magdaleny w Poznaniu.

Heliodor z Emesy (Heliodor z Emezy, Ἡλιόδωρος, Heliodorus) autor greckiego romansu. Wiadomo o nim jedynie, że był z pochodzenia Fenicjaninem, synem Teodozjusza. Uważa się, że żył i tworzył w III lub IV wieku. Był bez wątpienia dobrze wykształcony, znał dzieła Homera i teatr grecki, swobodnie mówił po grecku. Najprawdopodobniej był poganinem. Dzieło Heliodora zajmuje ważne miejsce w dziejach literatury. Było ono bardzo popularne w starożytności, średniowieczu a także w wiekach XVI-XIX.

Herbest Benedykt (Neapolitanus) (ok. 1531-1598) jezuita, ksiądz. Wstąpił do zakonu w 1571 r. w Rzymie jako ksiądz i uczony. Był rektorem miejskiej szkoły we Lwowie (1555-1558) i szkoły parafialnej w Krakowie (1558-1559). W 1560 r. przejął rektorat szkoły prymasowskiej w Skierniewicach. W 1561 r. powrócił do wykładów w Akademii Krakowskiej. W 1563 r. przeniósł się do Poznania i podjął obowiązki rektora Akademii Lubrańskiego. Wyjechał do Rzymu i po nowicjacie w 1572 r. uczył w szkołach jezuickich w Pułtusk, Malborku (1574) i Jarosławiu (1575-1576), a potem przeszedł do pracy duszpasterskiej na Podolu, Pokuciu i Wołyniu. Pracował nad zbliżeniem Kościołów obrządku wschodniego i zachodniego oraz nad nawiązaniem unii kościelnej. W 1584 r. został superiorem we Lwowie. Od 1594 r. mieszkał w Jarosławiu. Znany jako wybitny pedagog, autor kilku książek i broszur z dziedziny retoryki, matematyki i teologii. Opracował jeden z pierwszych katechizmów.

Hozjusz Stanisław (1504-1579) herbu Hozjusz, humanista, poeta, sekretarz królewski, sekretarz wielki koronny, dyplomata, biskup chełmiński i warmiński, kardynał, teolog i polemista. Jedną z najważniejszych postaci polskiej kontrreformacji. Sługa Boży Kościoła katolickiego. Urodził się w Krakowie w rodzinie o niemieckim pochodzeniu. Początkowo uczył się w domu w Wilnie. W 1519 r. rozpoczął studia na Akademii Krakowskiej i szybko zdobył tytuł bakałarza sztuk. Przez kilka lat pracował jako nauczyciel na dworach biskupich oraz wydawał własne drobne wiersze (głównie elegie i epigramy). Był zwolennikiem Erazma z Rotterdamu i przeciwnikiem Marcina Lutra. W l. 1530-1534 studiował teologię i prawo na uniwersytetach w Bolonii i w Padwie, otrzymał doktorat obojga praw. Po powrocie do kraju pracował w kancelariach biskupów krakowskich, następnie jako sekretarz

w kancelarii królewskiej, prowadził m.in. sprawy związane z Prusami Królewskimi. Posiadał wiele beneficjów kościelnych, w 1543 r. przyjął święcenia kapłańskie. W 1549 r. został biskupem chełmińskim, w 1550 r. inkwizytorem dla diecezji pomezkańskiej. Sakrę przyjął 16 marca 1550 r. w Krakowie, a już w 1551 został awansowany na biskupstwo warmińskie. Szybko zyskał sławę jako katolicki teolog-polemista, który stał na gruncie ortodoksji katolickiej, był m.in. przeciwnikiem liturgii w językach narodowych. Na synodzie piotrkowskim w 1551 r. nakłonił biskupów polskich do zaprzysiężenia ułożonego przez siebie *Confessio fide catholicae Christiana*, które ukazało się drukiem w 1553 r. i miało wiele wydań. Książka ta miała ważne znaczenie doktrynalne, zawierała program odnowy w Kościele katolickim. Hozjusz był znany jako polemista. W 1558 r. wyjechał do Rzymu. W 1561 r. został kardynałem, a w 1565 r. nawet jednym z liczących się kandydatów na papieża. Po powrocie do kraju dążył do zreformowania kościoła w Polsce. W 1564 r. na sejmie w Parczewie przyczynił się do przyjęcia uchwał trydenckich. W 1565 r. sprowadził do swojej diecezji jezuitów, którzy przejęli pofranciszkańskie obiekty i zorganizowali kolegium i seminarium duchowne. W l. 1569–1579 przebywał w Rzymie, gdzie zmarł i został pochowany.

Innocenty III (Innocentius III) (1160[1161]–1216) papież od 8 stycznia 1198 do 16 lipca 1216 r. Uważany za jednego z najwybitniejszych i najpotężniejszych pod względem władzy politycznej papieży. Miał poglądy teokratyczne względem posługi papieskiej. Wybitny zarządca Kościoła. Prowadził skuteczną politykę, uznał zakony dominikanów i franciszkanów, pisał krytyczne dzieła skierowane przeciw innowiercom (albigensom i katarom).

Januszowski Jan (do r. 1588 **Jan Łazarzowic**) (1550–1613) herbu Kłóścik; sekretarz króla Zygmunta Augusta, poseł króla Stefana Batorego, drukarz, tłumacz, pisarz duchowny, właściciel Drukarni Łazarzowej (1577–1603), architypograf królewski i kościelny, wydawca dzieł literackich, naukowych i muzycznych, projektodawca polskiej ortografii. Był synem drukarza, który wraz z żoną Barbarą Wietorową prowadził jej rodzinną tłocznnię odziedziczoną z pierwszego małżeństwa. Studiował na wydziale sztuk wyzwolonych Akademii Krakowskiej, a następnie (1575–1576) prawo w Padwie. Po śmierci ojca w 1577 r. przejął drukarnię i zajął się jej rozwijaniem. Wzorował się na oficynach zagranicznych i drukarzach, m.in. na Aldo Manucjuszu. Otrzymał także przywilej królewski do drukowania statutów i konstytucji sejmowych i nobilitację od Zygmunta III (przyjął

nazwisko Januszowski). W 1589 r. uzyskał przywilej władz kościelnych na druk ksiąg liturgicznych. Wydał ok. 400 tytułów, w tym prawie wszystkie dzieła Jana Kochanowskiego. Próbował także własnej twórczości o charakterze moralizatorskim. Wydał w 1599 r. Biblię w przekładzie J. Wujka. Po śmierci żony i pięciorga dzieci, przyjął święcenia kapłańskie; obowiązki duszpasterskie łączył z pracą naukową z zakresu prawa, teologii i polityki.

Junga Adrian Jerzy (Jung, Jungius) (ok. 1551–1607) jezuita, ksiądz. W młodości przebywał na dworze biskupa Piotra Myszkowskiego, w 1570 r. zgłosił się do jezuitów, ale został przyjęty w 1573 r. Był profesorem retoryki w Wilnie (1575–1578) i Poznaniu (1578–1582). W 1585 r. uzyskał w Akademii Wileńskiej tytuł magistra filozofii i nauk wyzwolonych. Znany jako kaznodzieja, profesor arytmetyki i fizyki w Wilnie (1585–1586) i w Poznaniu (1586), także jako polemista katolicki w Poznaniu (1586–1598) i kaznodzieja u św. Barbary w Krakowie (1598–1605). Pod koniec życia pracował jako profesor teologii polemicznej w Poznaniu (1606–1607). Znany przede wszystkim jako pisarz polemiczny (pozostawił po sobie wiele cennych dzieł), a także jako tłumacz *Katechizmu rzymskiego*. Niektóre dzieła wydawał pod cudzymi nazwiskami. Wcześniej autorstwo też przypisywano błędnie A.W. Fauntowi (por. R. Darowski, *Filozofia jezuitów Polsce w XVI wieku*, Kraków 1994, s. 260–261).

Karcan Jan (Velicensis, z Wieliczki) data urodzenia nie jest znana, nie ma też bliższych wiadomości o jego rodzinie i wykształceniu. Wiadomo, że pochodził z Wieliczki koło Krakowa. Zmarł prawdopodobnie w r. 1611 w Wilnie. Był dobrym drukarzem, który swój zawód zdobył zapewne w Krakowie. Utrzymywał kontakty z innymi drukarzami Krakowa. Przez pewien czas pracował w Łosku (1576–1580) w drukarni Jana Kiszki, potem przeniósł się do Wilna, przyjął obywatelstwo miejskie i pozostawał tu do końca życia. W Wilnie prowadził drukarnię w l. 1580–1611. Warsztat jego obsługiwał najpierw głównie kalwinów, potem również katolików i arian, sporadycznie jezuitów.

Karnkowski Stanisław (1520–1603) herbu Junosza, arcybiskup gnieźnieński, prymas Polski od 1581, sekretarz wielki koronny od 1563 r., sekretarz królewski, pisarz polityczny i religijny, mówca. Dobrze wykształcony na Akademii Krakowskiej, w Padwie i Wittenberdze. W 1555 r. został sekretarzem króla Zygmunta Augusta. Od 1567 r. pełnił funkcję biskupa

kujawskiego. Był współpracownikiem biskupa Stanisława Hozjusza w czasie kontrreformacji, sygnatariuszem aktu unii lubelskiej. Jako pierwszy biskup polski, zgodnie z zaleceniami soboru trydenckiego, założył pierwsze w Rzeczypospolitej seminarium duchowne. Energicznie zwalczał wpływy protestantów. Koronował Stefana Batorego i Zygmunta III Wazę na królów. Wybitnie zasłużony dla Kościoła i kraju, sprzyjał jezuitom w Rzeczypospolitej, zwłaszcza kolejnym inicjatywom edukacyjnym.

Kiszka Janusz (ok. 1586–1654) herbu Dąbrowa, hetman polny i wielki. Syn i brat Stanisława. Uczył się w kolegium jezuitów. Walczył z J. Chodkiewiczem w bitwach pod Białym Kamieniem, Kircholmem i Parnawą. Brał także udział w wyprawach moskiewskich w l. 1611 i 1618; następnie, jako wojewoda połocki, w walkach z Gustawem Adolfem pod Mitawą (1622). Władysław IV mianował go hetmanem polnym litewskim w 1635 r., a 17 kwietnia 1646 r. został hetmanem wielkim litewskim. Wówczas, ze względu na wiek, w walkach zastąpił go Janusz Radziwiłł. Kiszka urodził się i wychował jako kalwin, następnie przeszedł na katolicyzm (ok. 1606). Był tolerancyjny w sprawach religijnych, jego żony były kalwinkami. Stanisław Kiszka, biskup żmudzki, był jego starszym bratem. Zmarł bezpotomnie.

Kiszka Stanisław (1584–1626) herbu Dąbrowa, biskup. Syn Stanisława i brat (starszy) Janusza, hetmana polnego i koronnego. Uczył się w kolegium jezuitów. Urodził się i wychował w rodzinie kalwinów, na katolicyzm przeszedł ok. 1606 r. Przyjąwszy święcenia kapłańskie pełnił kolejno funkcje kanonika i prepozyta katedry wileńskiej, następnie sekretarza królewskiego i referendarza Wielkiego Księstwa Litewskiego. Od 1618 r. biskup ordynariusz żmudzki. Zasłynął z tego, że rozwinął sieć parafii na Litwie. Pochowany w katedrze wileńskiej.

Klau Christoph (Christophorus Clavius) (1538–1612) jezuita, ksiądz, matematyk i astronom. Był jednym z najbardziej poważanych uczonych swego czasu – nazywany Euklidesem XVI w. Bardzo ceniony jako naukowiec, miał wielu uczniów. Jeden z dwóch astronomów, którzy na polecenie Grzegorza XIII przygotowali reformę kalendarza. Jego imię (Clavius) nosi jeden z kraterów na Księżycu. Nie jest pewne, jak brzmiało jego nazwisko ani gdzie się kształcił przed wstąpieniem do zakonu. W r. 1555 roku wstąpił do zakonu w Rzymie i został wysłany na studia do Coimbrzy w Portugalii. W r. 1561 powrócił do Rzymu, gdzie skończył studia filozoficzne i rozpoczął

teologiczne. W r. 1563 zaczął nauczać matematyki w Collegium Romanum, w r. 1564 otrzymał święcenia kapłańskie. W r. 1567 objął katedrę matematyki w Collegium Romanum. Funkcję tę pełnił do r. 1595. W l. 1570–1612 opublikował ponad 20 dzieł, z których dwanaście dotyczyło arytmetyki, geometrii i algebry, trzy stanowiły komentarze do prac wielkich matematyków, w tym m.in. Euklidesa, sześć prac poświęcił obronie reformy kalendarza. Jest autorem tautologii zwanych twierdzeniami Claviusa. Korespondował z Galileuszem.

Konarski Jan (Conarius) (ok. 1545–1614) jezuita, ksiądz. Pochodził z Wielkopolski, wstąpił do zakonu w Pradze w 1565 r. Święcenia kapłańskie przyjął w 1570 r. w Pułtusku. Znany jako wybitny organizator. Był zastępcą rektora i kaznodzieją (1573–1579), a następnie rektorem w Poznaniu (1579–1594 i 1598–1602). Starał się o otwarcie akademii w Poznaniu, jednak nie osiągnął pozytywnego rezultatu z powodu protestów rektora Akademii Wileńskiej, którym był G. Alabiano. Otworzył jednak w 1584 r. kurs filozofii i w 1598 r. kurs teologii w Poznaniu. Był także sekretarzem prowincjała (1595–1597), superiorem w Sandomierzu (1602–1605), instruktorem III probacji w Jarosławiu (1605–1608), od 1608 r. misjonarzem dworskim biskupa Andrzeja Opalińskiego. Prowadził dysputy z innowiercami.

Kraker Leonard (Crakerus) (ok. 1549–1605) jezuita, ksiądz. Wstąpił do zakonu w Rzymie, gdzie się kształcił. W Polsce pracował przede wszystkim jako nauczyciel w Wilnie: profesor matematyki (1574–1575), filozofii (1578–1586) i teologii (1586–1593). Następnie podjął obowiązki administracyjne, był rektorem w Jarosławiu (1593–1595) i Wilnie (1595–1599) oraz instruktorem III probacji w Jarosławiu (1602–1605). Brał udział w pracach nad przygotowaniem jezuickiej *Ratio studiorum*.

Krzewski Abraham (zm. przed 15 lipca 1620) herbu Bończa. Pochodził z Kierza, wojewoda lubelski (1618–1620), sekretarz króla Zygmunta III Wazy (1600–1609). Biegły w językach wschodnich, wyprawiony w poselstwie od króla i stanów do sułtana Ahmeda I. Wraz z Aleksandrem Rajeckim był autorem mowy powitalnej króla Zygmunta III Wazy. Uczył się w kolegium jezuitów w Braniewie.

Kuczborski Jan (ok. 1572–1624) herbu Ogończyk, biskup, polityk, sekretarz królewski. Jako najstarszy z synów, kształcił się w Kolegium Jezuitów

w Braniewie i na Akademii Wileńskiej. Zdobył doktorat z filozofii. Następnie studiował w Padwie i w Rzymie, gdzie uzyskał tytuł doktora z teologii i prawdopodobnie z obojga praw. Po powrocie do kraju przebywał na dworze biskupa połockiego Wojciecha Baranowskiego, a następnie został sekretarzem i regensem w kancelarii koronnej. Był po kolei kanonikiem płockim, scholastykiem gnieźnieńskim, archidiaconem warszawskim, a po 1610 r. prepozytem krakowskim. Dwukrotnie brał udział w wyprawach moskiewskich. W 1614 r. otrzymał nominację królewską na biskupstwo chełmińskie. Diecezję objął przez pełnomocnika, Walentego Szczawińskiego. Sakrę przyjął z rąk prymasa Wojciecha Baranowskiego. W 1615 r. przewodniczył w zastępstwie sejmikowi generalnemu Prus Królewskich w Grudziądzu. Jako biskup gorliwie wcielał w życie reformy soboru trydenckiego i angażował się w sprawy polityczne, przewodniczył pruskim sejmikom generalnym, popierał wojnę moskiewską. Mianowany biskupem płockim nie dożył ingresu. Wybitny działacz i reformator kościoła.

Lans Jan (Laus) (1557–1591) jezuita, ksiądz. Pochodził z Flandrii. Wstąpił do zakonu w Braniewie w 1583 r., święcenia kapłańskie przyjął w 1586 r. w Gnieźnie. Studiował filozofię i teologię w Lowanium oraz prawo w Bolonii. Pracował jako profesor poetyki i historii w Poznaniu (1584–1585), a potem także jako profesor retoryki i języka greckiego (1585–1591). Opiekował się teatrem szkolnym i wystawiał dramaty własnego pióra. Polemista, wydał odpowiedź na pamflet antyjezuicki *Equitis Poloni in Jesuitas actio prima* pt. *Nobilis Poloni pro Societatis Jesu clericis oratio prima* (Poznań 1590). W 1591 r. zajął się organizacją Seminarium pedagogicznego w Jarosławiu.

Laterna Marcin (ok. 1552–1598) jezuita, ksiądz, zamordowany za wiarę. Urodził się w Drohobyczu k. Lwowa jako syn szewca. Wstąpił do zakonu w Braniewie, a następnie studiował filozofię w Wilnie (1571–1574). Po studiach pracował jako profesor syntaksy, poetyki i retoryki w Braniewie (1575–1578), a zarazem kaznodzieja i misjonarz. Został kapelanem obozowym hetmana wielkiego koronnego Mikołaja Mieleckiego, z którym brał udział w wyprawie na Połock. Od 1580 r. był kaznodzieją i spowiednikiem królewskim, jednak trzymał się z dala od polityki: prowadził działalność duszpasterską, kontrreformacyjną i charytatywną. Towarzyszył królowi Stefanowi Batoremu w walkach moskiewskich, a po zawarciu rozejmu w Jamie Zapolskim w 1582 r. udał się z królem do Rygi i brał udział w radzie nad sposobem uporządkowania spraw wyznaniowych w Inflantach.

Lata pokoju (1582–1586) wyzyskał na pracę pisarską i naukową. Od 1587 r. był kaznodzieją w kościele św. Barbary w Krakowie i opiekunem Bractwa Miłosierdzia, następnie został superiorem we Lwowie oraz doradcą i teologiem arcybiskupa Dymitra Solikowskiego (1591–1595). Dzięki jego staraniom biskup wspierał jezuitów. Brał udział w przygotowaniach i przy zawarciu Unii Brzeskiej. W 1595 r. rozpoczął prace nad przygotowaniem *Postylli*, nie uzyskała ona jednak aprobaty generała zakonu. W 1598 r. zastąpił P. Skargę w obowiązkach kaznodziei królewskiego podczas wyprawy Zygmunta III do Szwecji. Dnia 5 VIII 1598 r. odpłynął z królem do Kalmaru, a stamtąd do Stegeborgu, gdzie po wylądowaniu ciężko zachorował. Za zgodą króla zawrócił do kraju, lecz jego okręt został zatrzymany przez stronników Karola Sudermańskiego, a on sam po torturach został wrzucony do morza. Jako męczennik za wiarę cieszył się kultem, procesu beatyfikacyjnego nigdy jednak nie rozpoczęto.

Ledesma Diego de (1519–1575) Hiszpan, jezuita, ksiądz, teolog, profesor, pisarz religijny, autor wielu traktatów na temat wychowania w Towarzystwie Jezusowym. Początkowo uczył się w Segovii, następnie wstąpił na Uniwersytet w Alcalá, dokończył studia w Paryżu. Wstąpił do zakonu w 1556 r. Wyjechał do Rzymu, gdzie spędził kilka miesięcy z Ignacym Loyolą. Następnie rozpoczął pracę nad organizacją *Collegium Romanum*, gdzie przez dziesięć lat nauczał i zajmował się studentami. Brał udział w początkowej redakcji *Ratio Studiorum*. Powszechnie uważany za świetnego kaznodzieję, pisarza religijnego. Podróżował po całej Europie, nauczając katechizmu.

Lilia Piotr (ok. 1547–1604) kleryk jezuicki. Wstąpił do zakonu w 1566 r. w Braniewie, następnie studiował teologię w Rzymie (1571–1578), w 1578 r. otrzymał dymisję, wstąpił powtórnie ok. 1580 r. i ponownie otrzymał dymisję w 1582 r. Po opuszczeniu zakonu był kapelanem Stefana Batorego (1583–1588), prepozytem kolegiaty w Środzie Wielkopolskiej, a następnie kanonikiem kapituły poznańskiej. Autor rozpraw teologicznych i retorycznych.

Lindanus Guilelmus Damasus (Lindt William van der) (1525–1588) biskup Roermond i Ghentu. Urodzony w Dordrechcie, studiował filozofię i teologię na Uniwersytecie w Lovanium, także języki grecki i hebrajski, następnie kontynuował naukę w Paryżu. W 1552 r. ukończył studia i przyjął święcenia kapłańskie. W 1554 r. został profesorem Pisma Świętego na Uniwersytecie w Dylindze. W 1556 r. uzyskał tytuł doktora w Lowanium,

wkrótce potem został doradcą królewskim. W 1562 r. objął biskupstwo w Roermond. Ten wybór nie spotkał się z akceptacją niektórych krajów flandryjskich a przede wszystkim protestantów, jako że Van der Lindt był obrońcą katolicyzmu. Objąwszy urząd rozpoczął wprowadzanie uchwał Soboru w Trydencie, zwołał kilka synodów diecezjalnych. W 1572 r. musiał na pewien czas opuścić swoje biskupstwo ze względu na konflikt z władzami świeckimi. Przez kolejne lata toczył spory z protestantami i władzą świecką, kilkakrotnie uciekając przed prześladowaniami. Z tego względu przebywał także w Rzymie i Madrycie. Po powrocie do diecezji założył królewskie seminarium (kolegium) dla kształcenia kleru. Powtórnie wyjechał do Rzymu, by tam przedstawić trudną sytuację katolików i konieczność kształcenia księży. W 1588 r. przeniesiony na biskupstwo do Ghent, gdzie zmarł. Znany jako pisarz kontrreformacyjny, a nawet bardziej ze względu na dialogi o charakterze polemicznym.

Ludwik z Grenady (Luis de Grenada, właśc. Louis de Sarría) (1504–1588) mistyk dominikański. Pochodził z ubogiej rodziny, ale był bardzo zdolny. W 1526 r. wstąpił do zakonu dominikanów, gdzie jako ksiądz nauczał teologii w seminariach. W 1564 r. otrzymał tytuł magistra teologii, w l. 1557–1572 był prowincjałem portugalskiej prowincji zakonu. Pozostaje jednym z najważniejszych autorów mistycznych i dominikańskich; cieszył się popularnością jeszcze wśród współczesnych, zarówno Hiszpanii, jak i w całej Europie. Jego pisma odznaczają się wyjątkową żarliwością w podejmowaniu ascezy. Do dziś uważany jest w Hiszpanii za wzór literacki.

Łaszcz Marcin (1551–1615) jezuita, ksiądz. Urodził się w Kaliszu, wstąpił do zakonu w 1570 r. w Pułtusku. Nauczał w kolegiach: był profesorem gramatyki i retoryki w Wilnie (1574–1575), kaznodzieją i prefektem szkół w Pułtusku (1575–1579), a następnie od 1579 r. kaznodzieją i profesorem logiki w Poznaniu. Pracował także jako kapelan Katarzyny Wapowskiej w Dynowie, wicerektor w Lublinie (1590–1593) i znowu kaznodzieją w Wilnie (1593–1598) i Toruniu, misjonarz we Lwowie, kaznodzieją w Krakowie (1609–1613). Wreszcie ostatnie lata spędził w Krakowie jako prepozyt domu profesów (1613–1615). Należał do zespołu cenzorów *Biblii* w tłumaczeniu Jakuba Wujka. Był pierwszym propagatorem 40-godzinnego nabożeństwa w Polsce. Jako pisarz zasłużył się zbiorem dialogów eucharystycznych oraz wielu rozpraw polemicznych wydawanych pod różnymi pseudonimami.

Nie miał jednak gruntownego wykształcenia teologicznego, co wpłynęło negatywnie na poziom jego polemik.

Łęczycki Daniel, Daniel z Łęczycy (ur. ok. 1530–1600) drukarz, związany początkowo z ruchem reformacyjnym. W l. 1558–1562 prowadził drukarnię w Pińczowie, a następnie kierował oficyną Kawieczynskich w Nieświeżu. W 1571 r. przeniósł się do drukarni zamkowej Jana Kiszki w Łosku, skąd wyjechał do Wilna, gdzie pracował jako drukarz zarówno dla katolików w drukarni Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła (1576–1580) i drukarni Akademii Wileńskiej (1592–1594), jak i kalwinistów, dla których prowadził przy zborze oficynę (1581–1591). W l. 1594–1600 prowadził własną drukarnię, w której wydawał głównie książki jezuickie. Zakonnicy zarzucali mu niestałość poglądów. Starał się pozyskać łaski jezuitów, gdy swojego jedynego syna, Mikołaja, oddał im na naukę. Syn ten stał się potem wybitnym pisarzem i zakonnikiem.

Makowski Sebastian absolwent Akademii Wileńskiej, otrzymał tytuł bakałarza z filozofii. Poza tym, że znany jest z dwóch utworów wydanych w Drukarni Akademickiej, niewiele o nim wiadomo.

Manuzio Aldo (Aldus Manucjusz, Aldus Pius Manutius) (1449[1450]–1515) renesansowy drukarz, protoplasta rodu Manucjuszów. Jego dorobek obejmuje wiele wydawnictw nowatorskich pod względem edycji, wprowadził niedrogie książki w małych formatach. Urodził się w Państwie Kościelnym, następnie w l. 1475–1478 studiował grekę na Uniwersytecie w Ferrarze. Wygnany z Ferrary z powodu wojny, wraz z przyjacielem Giovannim Pico Della Mirandolą zamieszkał w Mirandoli, w 1486 r. przybył na Capri, gdzie został nauczycielem na dworze księżęcym. Postanowił osiedlić się w Wenecji, gdzie znajdował się ośrodek drukarstwa oraz rynek księgarski. W 1494 r. założył wydawnictwo, w którym początkowo drukował podręczniki gramatyczne, także teksty traktatów gramatycznych starożytnych językoznawców, leksykony i słowniki. Stopniowo zaczął wydawać pisma starożytnych autorów. W dalszej kolejności stworzył ognisko twórczej pracy intelektualnej – wenecką *Neakademię*. Dzieła wydawane przez Alda nazywane są dzisiaj *Aldynami*.

Marcin z Kazimierza (Kazimiriensis) kierownik drukarni Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła zw. Sierotką, którą tenże oddał w użytkowanie

jezuitom. Kazimiriensis pracował w Wilnie w l. 1581–1582. W tym czasie wydał ok. 5 druków.

Morales Sebastian (1537–1614) jezuita, ksiądz, pisarz religijny. Hiszpan z pochodzenia, pracował przede wszystkim na terenie Włoch, gdzie prowadził działalność duszpasterską i organizacyjną.

Negrone Giulio (Iulius Nigronius) (1553–1625) jezuita, humanista, mówca i nauczyciel. Publikował także pod pseudonimem *Panfilo Landi*. Urodził się w Genewie, w 1571 r. wstąpił do zakonu. Pracował jako pisarz i nauczyciel retoryki, był także rektorem rzymskiej akademii. Zwolennik związków neoplatonizmu z chrześcijaństwem. Wykładał także filozofię i teologię w Mediolanie i w Genewie.

Nering Melchior (zm. 1587) pracował jako drukarz, księgarz i intrologator. Nie jest znane jego pochodzenie ani miejsce urodzenia. Pierwsze informacje na jego temat pojawiają się od r. 1559, gdy rozpoczął pracę intrologatora w Poznaniu. Drukarstwem zajął się ok. 1576 r., gdy otworzył w Poznaniu pierwszy potwierdzony produkcją warsztat typograficzny. W tym samym czasie otrzymał przywilej królewski, który chronił jego książki od przedruków. Wydawał przede wszystkim książki jezuickie, choć drukował również pisma różnowierców. Tym też zraził do siebie jezuitów i duchowieństwo katolickie. Jego warsztat został zniszczony, sam Nering skazany na chłostę. Wpadłszy w długi znalazł się w więzieniu. W 1579 r. opuścił Poznań i zamieszkał w Grodzisku, skąd znowu wyjechał do Torunia, gdzie zmarł w 1587 r.

Niegoszewski Stanisław (ok. 1565–po 1607) poeta i podróżnik. Autor okazjonalnych utworów poetyckich. Wcześniej rozpoczął studia na Akademii Krakowskiej. Musiał opuścić miasto, ponieważ wykroczył przeciw prawu. Wyjechał na studia do Padwy, gdzie pisał wiersze dedykacyjne i zyskał uznanie weneckiego wydawcy Aldo Manucjusza Młodszego. Pod koniec XVI w. został sekretarzem króla Zygmunta III Wazy, zmarł stosunkowo wcześnie.

Nikowski Szymon (Kochański, Lobzenicensis) (ok. 1551–1591) jezuita, ksiądz. Studiował w Akademii Lubrańskiego w Poznaniu i w Akademii Krakowskiej. Wstąpił do zakonu w 1575 r. w Rzymie, święcenia

kapłańskie przyjął w 1579 r. w Wilnie. Pracował jako profesor retoryki w Wilnie (1578–1579), kaznodzieja w Wilnie (1579–1580), od 1580 r. był następcą S. Warszewickiego na misji szwedzkiej, a także kapłanem brygidek w Vadstena. Od 1582 r. był spowiednikiem i kaznodzieją królowej Katarzyny oraz przełożonym misji. Prowadził pertraktacje w celu pojednania króla Jana III Wazy z Rzymem. Po śmierci Katarzyny w 1583 r. pozostał w Szwecji jako wychowawca Zygmunta Wazy, przyszłego króla. W 1585 r. powrócił do kraju. Pracował wówczas jako prefekt szkół, profesor retoryki i kaznodzieja w Poznaniu (1586–1587), prefekt Seminarium Papieskiego w Braniewie (1587–1589), profesor retoryki w Wilnie (1589–1591) oraz zastępca superiora w Krakowie u św. Barbary. Zmarł w 1591 r. w czasie epidemii, posługując zarażonym. Z tego co wiadomo, przetłumaczył i wydał tylko jedno dzieło: *Martyrologium Kościoła Rzymskiego*.

Nowak Andrzej (Novatius, Nowacki) jezuita. Urodził się w Wilnie, wstąpił do zakonu w 1585 r. Był profesorem filozofii w Wilnie (1599–1603), superiorem w Warszawie (1609–1611), rektorem w Pułtuskach (1611–1616), a także spowiednikiem biskupa wileńskiego Eustachego Wołłowicza (1616–1626) oraz prepozytem domu profesów w Warszawie (1627–1629).

Ortiz Jakub (Ortisius) (ok. 1564–1625) jezuita, Hiszpan z Andaluzji. Wstąpił do zakonu w 1583 r. w Kordobie, święcenia kapłańskie przyjął w 1591 r. w Poznaniu. W 1587 r. rozpoczął działalność kontrreformacyjną w Siedmiogrodzie, a po wydaleniu jezuitów z Siedmiogrodu w 1588 r. przybył do Polski. Był profesorem syntaksy i poetyki w Lublinie (1588–1590), filozofii w Poznaniu (1591–1594) i w Wilnie (1594–1597) oraz teologii w Poznaniu (1598–1601), w Wilnie (1601–1610), w Pułtuskach (1610–1613) i znowu w Wilnie (1613–1619). Był też kanclerzem Akademii Wileńskiej w l. 1613–1619.

Ostrowski Stanisław Zdeszek (ok. 1550–po 1596) cysters, opat przemęcki, pisarz polemiczny, który zwracał się zwłaszcza przeciw antytrynitarzom.

Persons Robert (właściwie **Parsons**) (1546–1610) jeden z najważniejszych jezuitów działających w XVI w. w Anglii. Początkowo uczył się w domu, następnie od 1562 r. w Oksfordzie. W 1568 r. otrzymał tytuł *Magistra artium* i został nauczycielem w Balliol College. W 1574 r. musiał jednak zrezygnować z funkcji, ponieważ był katolikiem. Wyjechał do Rzymu, gdzie w 1575 r. wstąpił do nowicjatu jezuitów. W 1580 r. towarzyszył

E. Championowi w podróży do Anglii. Po pewnym czasie ojcowie rozdzielili się. Persons przede wszystkim wydawał pisma przeciw innowiercom. Uniknął prześladowań, gdyż wyjechał do Francji. Był działaczem katolickim, pisarzem i polemistą.

Piotr Kanizjusz (Kanizy, Peter Kanijs, właściwie Pieter de Hondt) (1521–1597) święty Kościoła katolickiego, jezuita, ksiądz, teolog, doktor Kościoła. Urodzony w Niderlandach, syn zamożnego burmistrza Nijmegen. Ukończył studia w 1540 r. na Uniwersytecie w Kolonii, gdzie poznał Piotra Fabera, towarzysza św. Ignacego Loyoli. Wstąpił do zakonu w 1543 r. jako pierwszy Holender. Wyjechał do Rzymu na polecenie Loyoli, podróżował po Włoszech, a następnie został wysłany do Niemiec. Znany jako wybitny kaznodzieja, stał się jednym z najbardziej wpływowych katolików tamtych czasów. Jego najważniejszym dziełem był *Katechizm* katolicki w języku niemieckim. Założył pierwsze niemieckojęzyczne kolegium jezuickie, odmówił przyjęcia arcybiskupstwa wiedeńskiego, gdzie pełnił funkcję administratora archidiecezji. Wiele podróżował w celach misyjnych, stąd znany jest jako „drugi apostoł Niemiec”. Wybitnie zasłużony w walce z innowiercami, jeden z najważniejszych teologów katolickich i kaznodzieja. Ostatnie 20 lat życia spędził we Fryburgu w Szwajcarii, gdzie założył gimnazjum jezuickie. W r. 1591, w wieku 70 lat, doznał udaru i paraliżu, ale aż do śmierci kontynuował aktywność kaznodziejską i pisarską. Bliski przyjaciel kardynała Stanisława Hozjusza. Beatyfikowany w r. 1864 przez Piusa IX, kanonizowany i ogłoszony doktorem Kościoła w r. 1925 przez Piusa XI.

Pisano Alfons (Pisanus) (1528–1598) ksiądz, Hiszpan. Studiował matematykę i język grecki na Uniwersytecie w Alcali i medycynę w Salamance i praktykował jako lekarz w Salamance. Wstąpił do zakonu w Alcali. Następnie studiował teologię w Rzymie (1554–1556), po czym został profesorem teologii moralnej i matematyki w Loreto (1556–1558), metafizyki w Rzymie (1558–1559), teologii i Pisma św. w Ingolstadzie (1559–1567) i Dylindze (1567–1571) oraz teologii moralnej w Hall (1571–1575). W r. 1577 przybył do Poznania i przystąpił do działalności kontrreformacyjnej. Pracował jako profesor teologii polemicznej w Poznaniu (1581–1584) i w Kaliszu (1584–1598), gdzie zmarł. Znany jako wybitny teolog i płodny pisarz polemiczny, doradca biskupów i kapituł w sprawach teologicznych i prawnych. W r. 1582 opracował memoriał do generała zakonu na temat

konieczności zorganizowania pracy pisarskiej w Polsce w celu przeciwstawienia szerzącemu się innowierstwu.

Piotrkowczyk Andrzej (?–1620) drukarz, księgarz, wydawca i zwolennik kontrreformacji. Pochodził z Piotrkowa. Początkowo był drukarzem wędrownym, w 1574 r. przyjechał do Krakowa, gdzie otrzymał prawa miejskie i przyjął nazwisko *Piotrkowski*. W 1576 r. otworzył przy ul. Floriańskiej własną oficynę i odlewnię czcionek. W 1609 r. otrzymał od Zygmunta III Wazy tytuł typografa i serwitora królewskiego oraz przywilej na druk konstytucji sejmowych. Wydawał liczne druki dewocyjne, hagiografie, w tym zwłaszcza jezuitów, m.in. Piotra Skargi i Jakuba Wujka.

Pociej Adam (Hipacy) (1541–1613) herbu Waga, działacz religijny, społeczny i polityczny, polemista religijny. Po śmierci żony wstąpił do klasztoru prawosławnego, przybierając imię Hipacy. Od 1593 r. prawosławny biskup, współtwórca unii brzeskiej z 1596 r., następnie greckokatolicki metropolita halicki i kijowski, jeden z twórców kościoła unickiego w I Rzeczypospolitej.

Polanco Juan Alfonso de (1517–1576) Hiszpan, jezuita, ksiądz. W l. 1547–1556 sekretarz św. Ignacego Loyoli i jego najbliższy powiernik. Po śmierci Ignacego, sekretarz dwóch kolejnych generałów zakonu (Diego Layneza i Franciszka Borgiasza). Historyk początków zakonu jezuitów.

Possevino Antonio (1533–1611) jezuita, Włoch, ksiądz. Kaznodzieja w Sabaudii i Francji, sekretarz generała zakonu Edwarda Mercuriana (1573–1577). Posłował od papieża do króla Szwecji Jana III w l. 1577–1578 i 1579–1580. Wysłany do Moskwy (1581), doprowadził do zawarcia rozejmu między Iwanem Groźnym i Stefanem Batorem w Jamie Zapolskim w 1582 r. Opisał Moskwę, jej historię, obyczaje i sytuację religijną w książce *Moscovia*. Od 1582 r. organizował Seminarium Papieskie w Braniewie, Wilnie, Rydze, Dorpacie i Kolozsvárze. Doradca króla Stefana Batorego, był posłem do cesarza Rudolfa II w sprawie granicy z Siedmiogrodem, pertraktował z księciem Konstantym Ostrogskim w sprawie unii kościelnej, układał z królem plany ligi przeciw Turkom. Odsunięty od dworu w 1585 r., na żądanie Habsburgów osiadł w Braniewie. W 1586 r. posłował znowu od króla do papieża Sykstusa V, by uzyskać pomoc finansową na wojnę z Moskwą. Po śmierci Batorego towarzyszył nuncjuszowi papieskiemu na elekcję nowego króla. Ostatecznie opuścił Polskę w 1587 r. i wykładał

w Padwie oraz oddawał się pracy pisarskiej. Doskonały mówca, uczony teolog, organizator i dyplomata.

Powodowski Hieronim (1543[1547] -1613) teolog i pisarz religijny, kanonik poznański, gnieźnieński i krakowski. Święcenia kapłańskie przyjął w Rzymie z rąk S. Hozjusza. Autor wielu dzieł dotyczących rytu liturgicznego oraz licznych pism polemicznych przeciw braciom polskim. Jako kanonik krakowski wspomagał jezuitów.

Rabb Justus (Rab, Cracoviensis) (1569-1612) jezuita, ksiądz. Był uczniem szkół kalwińskich w Pińczowie, przeszedł w 1552 r. na protestantyzm i studiował w Strasburgu, Wittenberdze, Jenie i Lipsku. Słuchał też wykładów jezuitów w Collège Clermont w Paryżu. W 1567 r. powrócił na katolicyzm i w 1568 r. rozpoczął studia teologiczne w Collegium Romanum. W 1569 r. wstąpił do zakonu w Rzymie. Był profesorem retoryki w Braniewie (1572-1574) i w Pułtusku (1574-1577), także Pisma św. w Wilnie (1577-1580), retoryki i Pisma św. w Kolozsvárze (1581-1584) i w Lublinie (1584-1588). Prowadził dysputy na temat prymatu papieża z Marcinem Czechowiczem i Janem Niemojewskim, uczestniczył w misji mołdawskiej (1588-1591), w wyprawie Zygmunta III do Szwecji w 1591 r. i synodzie brzeskim w 1596 r. Był jednym z cenzorów *Biblii* w tłumaczeniu Jakuba Wujka, teologiem biskupa Bernarda Maciejowskiego (1602-1606) oraz superiorem w Kamieńcu Podolskim (1608-1609).

Radziwiłł Mikołaj Krzysztof (1549-1616) zwany *Sierotką*, magnat, marszałek wielki litewski, pisarz i podróżnik. Wychowany w kalwinizmie, przeszedł na katolicyzm. Właściciel drukarni w Nieświeżu i w Wilnie (1576-1586), którą podarował jezuitom i na potrzeby Akademii Wileńskiej. Drukarnię Radziwiłła począwszy od co najmniej r. 1576 prowadziło kilku specjalistów. Znamy tylko trzech z nich, byli to: Daniel z Łęczycy, Jan Ślęcki i Marcin z Kazimierza.

Reszka Stanisław (Rescius, anagram nazwiska: *Sanis recta salus*) (1544-1600) cysters, opat jędrzejowski, kanonik warmiński, dziekan warszawski, sekretarz królewski, a także dyplomata i pisarz polemiczny. Kształcił się w Collegium Lubrańskiego w Poznaniu, a także we Frankfurcie nad Odrą, Wittenberdze i w Lipsku. Doktorat uzyskał w Perugii. W 1559 r. został sekretarzem bpa S. Hozjusza. Był sekretarzem króla

Stefana Batorego i wychowawcą Andrzeja Batorego. W 1565 r. w Rzymie przyjął święcenia diakonatu, w 1571 r. został kanonikiem warmińskim. Od 1592 r. przebywał w Neapolu i był protonotariuszem apostolskim. Autor pism polemicznych przeciw innowiercom, wydał wszystkie dzieła S. Hozjusza (*Opera omnia*, 1-2, Kolonia, 1584). Opracował pierwszą biografię Hozjusza. Utrzymywał kontakty z wybitnymi przedstawicielami kultury europejskiej. Był osobą cenioną i szanowaną w społeczeństwie.

Ribadeneyra Pedro de (właśc. **Pedro Ortiz de Cisneros**) (1527-1611) Hiszpan, jezuita, biograf, myśliciel polityczny i historyk. Potępiał makiawelizm i dawał temu wyraz w swych pismach. Jego najważniejszym dziełem jest żywot św. Ignacego Loyoli, który traktowany jest jak dokument zakonny.

Richeome Louis (1544-1625) jezuita, teolog i polemista. Pisał przede wszystkim pod pseudonimami *Ludovicus de Beaumanoir*, *Felix de la Grace* oraz *Franciscus Montanus*. Urodził się w Digne, studiował w Collège de Clermont jako uczeń Juana de Maldonado. W 1565 r. wstąpił do zakonu. W 1580 r. został mianowany rektorem kolegium na uniwersytecie w Pont-à-Mousson. Przyczynił się do otwarcia w 1603 r. kolegium jezuickiego w Bordeaux, którego został rektorem. W 1605 r. został mianowany prowincjałem prowincji lyońskiej, w l. 1608-1616 przebywał w Rzymie, gdzie został asystentem generała Claudio Acquavivy. Znany jako płodny pisarz polemiczny.

Robert Bellarmin (1542-1621) święty Kościoła Katolickiego, jezuita, ksiądz. Wstąpił do zakonu jako młodzieniec, po studiach wyjechał do Belgii, gdzie przyjął święcenia kapłańskie, tam także głosił kazania dla młodzieży i komentował *Sumę Teologiczną* św. Tomasza z Akwinu. Wybitny pisarz i teolog. W r. 1576 objął katedrę teologii polemicznej w Collegium Romanum, opracował swe sławne *Kontrowersje*, które stały się fundamentalną książką w walce z innowiercami (wydane l. 1586-1593 w Ingolstadzie). W r. 1592 został prowincjałem neapolitańskim, a w r. 1597 teologiem papieskim. Wydał wówczas mały katechizm, wkrótce zaś potem jego obszerniejszą wersję. W marcu r. 1597 został kardynałem, w r. 1600 objął biskupstwo Capui. Po śmierci papieża powrócił do Rzymu i uczestniczył w pracach rozmaitych kongregacji. Od 1607 administrował diecezją w Montepulciano. Miał swój udział w sławnych sporach tego czasu

(m.in. wokół wystąpienia króla Anglii Jakuba I w dyskusjach na temat prerogatyw gallikańskich). W pierwszej fazie uczestniczył też w sprawie Galileusza, do którego nastawiony był życzliwie, potem już udziału w niej nie miał. Zajmował się ponadto nowym wydaniem Wulgaty i zrewidowaniem greckiego tekstu Nowego Testamentu. Wiele publikował, narażając się niekiedy zwierzchnikom; pod koniec życia napisał kilka dziełek ascetycznych. Został beatyfikowany w r. 1923 i kanonizowany w r. 1930 przez papieża Piusa XI. Tenże papież ogłosił go w r. 1931 doktorem Kościoła. Miał żywe i liczne kontakty z Polakami.

Rościszewski Wojciech (pseud. **Jan Bobola**, **Albert Borkowicz**, **Olbrecht Borkowski**, **Andrzej Miedzyborz**, **Jan Przedborowski**) (ok. 1560–1619) jezuita. Wstąpił do zakonu w 1586 r. w Krakowie, święcenia kapłańskie przyjął w Wilnie w 1593 r. Był wychowankiem Akademii Krakowskiej i Wileńskiej. W zakonie pracował jako profesor filozofii w Kaliszu (1597–1600) i profesor teologii w Poznaniu (1601–1604). Był także wicerektorem (1601) i kaznodzieją w Lublinie (1604–1609), następnie w Poznaniu (1609–1610) i Krakowie (1610–1616). Był pisarzem apologetycznym i polemicznym, który wydał kilkanaście druków skierowanych głównie przeciwko innowiercom.

Rotundus Augustinus (pol. **Augustyn Rotundus**, lit. *Augustinas Rotundas*) (1520–1582) humanista renesansowy, erudyta, prawnik, pisarz polityczny, pierwszy historyk i apologeta Litwy. Był sekretarzem generalnym króla Zygmunta Augusta. Urodził się jako syn kuśnierza w Wieluniu, następnie studiował na Uniwersytecie w Wittenberdze i w Akademii Lubrańskiego w Poznaniu. Po ukończeniu studiów przybył do Wilna w 1551 r., gdzie Zygmunt August zaproponował mu posadę radcy prawnego, ponieważ znał zarówno prawo Wielkiego Księstwa, jak i Korony. W 1552 r. mianowany wojewodą Wilna, stał się lojalnym obywatelem Litwy, napisał kilka prac na temat jej historii i polemiki politycznej w obronie praw Litwy. Za swoją pracę i osiągnięcia Rotundus został nobilitowany w 1568 r. na sejmie w Grodnie. Otrzymał nobilitację przyjął nazwisko Mielewski lub Milewski i herb Rola. Rotundus poparł państwowość litewską przeciwko roszczeniom Korony Polskiej. Znany jako pisarz litewski.

Siebeneicher: rodzina drukarzy

Siebeneicher Jakub (po 1556–1604) syn drukarza i księgarza, Mateusza Siebeneichera. Rozpoczął studia na Uniwersytecie Krakowskim w 1577 r., następnie w końcu 1582 r. przejął po zmarłym ojcu opiekę nad rodzeństwem i drukarnię. Cieszył się zaufaniem społecznym, był ławnikiem miejskim, prowadził drukarnię po ojcu. Oficyna miała charakter wybitnie katolicki.

Siebeneicher Mateusz (?–1582) krakowski księgarz i drukarz, który w 1557 r. przejął firmę po ojcu, Marcynie. Jeden z najwybitniejszych drukarzy nakładców swoich czasów. Wydawał druki religijne i podręczniki szkolne. Był też właścicielem drukarni, księgarni i papierni w Krakowie. Mateusz prowadził oficynę przez 25 lat.

Skarga Piotr (Pawęski, Powęski) (1536–1612) jezuita, ksiądz. Studiował w Akademii Krakowskiej (1552–1555), następnie został rektorem szkoły parafialnej przy kościele św. Jana w Warszawie (1555–1557) oraz wychowawcą synów Andrzeja Tęczyńskiego, kasztelana krakowskiego (1557–1562). W kolejnych latach był kanonikiem katedralnym we Lwowie i kanclerzem tamtejszej kapituły. Święcenia kapłańskie przyjął w 1564 r. W 1568 r. wyjechał do Rzymu, gdzie wstąpił do zakonu w 1569 r. W zakonie uzupełniał studia teologiczne i pełnił obowiązki penitencjarza w Bazylice św. Piotra. W 1571 r. powrócił do Polski. Był kaznodzieją i profesorem w Pułtuskach (1571–1572) i w Wilnie (1573–1574), zastępcą rektora kolegium w Wilnie (1574–1579), a następnie pierwszym rektorem Akademii Wileńskiej (1579–1584). Organizował kolegia jezuickie w Połocku, Rydze i Dorpacie. Był superiorem domu św. Barbary w Krakowie (1584–1588). Założył instytucje dobroczynne: Bractwo Miłosierdzia, Bractwo św. Łazarza, Bank Pobożny i Skrzynkę św. Mikołaja. W 1588 r. został kaznodzieją króla Zygmunta III. Wywierał duży wpływ na króla i jego rodzinę. Zwolniony z obowiązków kaznodziei, zamieszkał przy kościele św. Piotra i Pawła w Krakowie. Zmarł w opinii świętości w Krakowie i został pochowany w podziemiach kościoła św. Piotra i Pawła. Czołowy zwolennik silnej władzy królewskiej, gorący patriota, zdecydowany przeciwnik reformacji, wywierał olbrzymi wpływ na życie polityczne i społeczne Polski. Pozostawił olbrzymi dorobek pisarski z dziedziny teologii, polemiki religijnej, hagiografii, homiletyki i przekładów. Dzięki swoim dziełom pisany czystym i pięknym językiem polskim miał znaczny wpływ na rozwój polszczyzny XVI w. W okresach niewoli narodowej czczony był głównie jako gorący patriota i Prorok narodowy.

Stefanowski Hieronim (Stephanowski) (ok. 1566–1606) jezuita, ksiądz. Wstąpił do zakonu w 1587 r. w Rzymie, gdzie odbył studia filozoficzne i teologiczne. Powrócił do Polski w 1594 r., następnie nauczał filozofii w Poznaniu (1594–1597) i w Wilnie (1597–1599) oraz teologii w Wilnie (1599–1600) i w Poznaniu (1600–1604), gdzie także był profesorem Pisma świętego (1604–1606). Działal także jako pisarz polemiczny, wydał drukiem kilka dzieł. Niektóre pisma z zakresu teologii i filozofii pozostawił w rękopisie. Zmarł w Wilnie.

Szafarzyński Jakub (Sapharnius, Szafarnius) (ok. 1553–1601) jezuita, ksiądz. Wstąpił do zakonu w Braniewie w 1574 r., święcenia kapłańskie przyjął w 1583 r. Był kaznodzieją w Krakowie, od 1593 r. prefektem szkół w Lublinie, a następnie od 1597 r. ich rektorem. Przetłumaczył *Żywota Ignacego Loiole, Societatis Jesu przodka i fundatora*.

Szarfenberg: rodzina drukarzy

Dziedzice Marka Szarfenberga

Szarffenberg Mikołaj (1519?–1606) drukarz w Drukarni Dziedziców Marka Szarffenberga (1546–1564) i właściciel samodzielnej drukarni (1565–1606). Syn drukarza, Marka. Posiadał wykształcenie uzyskane w Akademii Krakowskiej. Oficyna była zasadniczo związana z obozem katolickim.

Szyszowski Marcin (1554–1630) herbu Ostoja, książę siewierski, biskup łucki, płocki i krakowski. Najpierw pobierał nauki w kolegium jezuitów w Kaliszu, a potem w Krakowie, Rzymie, Bolonii i Padwie. Był człowiekiem bardzo zdolnym, więc szybko zdobywał kolejne stopnie kariery duchownej. Był m.in. kanonikiem kapituły krakowskiej i kanclerzem biskupa krakowskiego Piotra Myszkowskiego. Otrzymał koadiutorię przy biskupie łuckim, a w 1604 r. przeszedł na biskupstwo łuckie. Jako biskup płocki miał duże zasługi religijne. W 1608 r. odbył synod diecezjalny. Przetłumaczył z włoskiego na łacinę katechizm Roberta Bellarmina. W 1616 r. ufundował kolegium jezuitów w Płocku, które także uposażył. W Pułtusku założył m.in. bursę dla ubogich studentów, jak również postawił szpital dla ubogich. Od 1616 r. przeniesiony na stolicę biskupią do Krakowa. Za jego rządów pojawiły się w Krakowie dwa nowe żeńskie zgromadzenia zakonne SS Dominikanek i Prezentek. Przy klasztorze Franciszkanów

założył Arcybractwo Męki Pańskiej. W 1621 r. zwołał synod diecezjalny, w 1625 r. złożył w Stolicy Apostolskiej raport o stanie diecezji. W 1624 roku ufundował kościół – sanktuarium św. Karola Boromeusza na wzgórzu Karczówka pod Kielcami, gdzie w 1630 r. osadził zakon bernardynów. Znany ze swych zasadniczych poglądów jako przeciwnik reformacji. W katedrze wawelskiej ufundował konfesję św. Stanisława, pod którą został pochowany.

Ślęcki Jan drukarz, nie są znane żadne szczegóły z jego życia. Pracował jako kierownik Drukarni Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła i podpisywał druki w l. 1579–1580, w tym np. *Żywoty Świętych* Piotra Skargi. Bezpośrednim jego poprzednikiem i następcą był Daniel z Łęczycy.

Śmiglecki Marcin (1563–1618) jezuita, ksiądz. Studiował w Rzymie filozofię (1582–1584) i teologię (1584–1586), m.in. pod kierunkiem F. Suáreza i R. Bellarmina. Po powrocie do Polski wykładał filozofię (1586–1590) i teologię scholastyczną (1591–1599) w Akademii Wileńskiej, gdzie w 1594 r. uzyskał promocję na doktora teologii. W latach 1586–1587 należał do komisji opracowującej *Ratio studiorum*. Był rektorem w Pułtusku (1600–1602), w Poznaniu (1602–1607) i w Kaliszu (1607–1609), prepozytem domu profesorów w Krakowie (1609–1611) oraz prefektem studiów w Kaliszu (1611–1618). W l. 1608 i 1615 uczestniczył w VI i VII Kongregacji Generalnej w Rzymie. Znany jako filozof i pisarz polemiczny. Najwybitniejszy logik i najlepszy pisarz filozoficzny dawnej Polski. Obszerny jego traktat pt. *Logica*, który wyrósł z wykładów prowadzonych w Akademii Wileńskiej w l. 1586–1587, uwzględniający wiele problemów metafizycznych, był przez długi czas jednym z najlepszych i najbardziej rozpowszechnionych podręczników na Zachodzie, zwłaszcza w Anglii, gdzie używano go aż do połowy XIX w. Nowsze badania wykazują, że Śmiglecki jest w Polsce inicjatorem nurtu metafizyki neoscholastycznej, którego kontynuacją jest w jakimś sensie metafizyka Leibniza i Wolffa.

Tolgsdorf Erdman (1550–1620) ksiądz, jezuita, ur. na Warmii, wstąpił do zakonu jako ksiądz w 1591 r. w Krakowie, zm. w Wenedzie. Był wychowankiem Seminarium Duchownego w Braniewie. Pracował jako kanonik w Dobrym Mieście i jako proboszcz w Wolmarze. Po nowicjacie został kaznodzieją łotewskim w Rydze (1592–1618). Zasłużył się jako wybitny misjonarz języka łotewskiego (w odmianie łągalskiej), który wprowadził

w Inflantach m.in. śpiew gregoriański, z braku druków katolickich odręcznie powiełał antyfonarze m.in. dla kościoła św. Jakuba w Rydze. Podobno opracował także słownik języka lotewskiego.

Tomasz z Kempis (także: **Tomasz á Kempis**, **Tomasz z Kempen**, **Thomas Hemerken**, **Thomas Hämerken**, **Thomas van Kempen**) (ok. 1380–1471) niemiecki zakonnik, kanonik regularny, teolog i przedstawiciel tzw. mistyki nadreńskiej. Uznawany za autora *De imitatione Christi* (O naśladowaniu Chrystusa), jednego z najważniejszych dzieł dotyczących ascezy chrześcijańskiej. Uważany za jednego z twórców *devotio moderna*.

Torres Francisco (Franciscus Turrianus) (ok. 1509–1584) Hiszpan, jezuita, ksiądz, hellenista i pisarz polemiczny. Studiował w Salamance, następnie przebywał w Rzymie. W 1562 r. został wysłany na sobór trydencki. W 1567 r. wstąpił do zakonu. Był profesorem w *Collegium Romanum*, należał do grona, które dokonało rewizji tekstu Wulgaty (wraz z m.in. S. Hozjuszem). Znany był z szybkiego czytania. Przez ostatnie lata życia oddawał się polemice religijnej, bronił zwłaszcza doktryny o niepokalanym poczęciu. Nawet jezuita oskarżali go o napastliwość. Napisał ponad siedemdziesiąt książek, głównie polemicznych, a także dokonał wielu tłumaczeń mniej znanych pism ojców Kościoła.

Tuccio Stefano (1540–1597) jezuita, teolog i dramaturg włoski. Znany przede wszystkim jako autor oper teatralnych oraz z tego, że brał udział w redagowaniu *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu*. Zanim wstąpił do zakonu otrzymał dobre wykształcenie klasyczne. Początkowo pracował jako nauczyciel, a następnie w 1566 r. wstąpił do zakonu, rozpoczynając działalność dramatopisarską. W l. 1552–1569 napisał sześć tragedii po łacinie, które miały charakter biblijny. W l. 1573–1574 przebywał w Rzymie, gdzie został prefektem seminarium i ukończył studia teologiczne. Wkrótce został towarzyszem Roberta Bellarmina. Przebywał w różnych kolegiach na terenie Włoch. Pracował jako profesor teologii scholastycznej (1575–1577), teologii moralnej, a następnie w *Collegium Romanum* teologii scholastycznej (1579–1582). Od 1583 r. został powołany do pracy przy redakcji *Ratio Studiorum*. Był także rektorem penitencjarzy w Rzymie (1591–1593), kaznodzieją papieskim. Napisał m.in. pięć sztuk teatralnych, zasłynął także jako mówca i pisarz.

Twardowski Jan znany jest z jednego dzieła *Examen Fidei Sectariorum, Seu Notae Verae Et Apostolicae Fidei*. Wiadomo, że studiował na Akademii Wileńskiej i był wyróżniającym się uczniem. W publikacji zebrał poglądy swoich profesorów.

Uchański Jakub (1502–1581) herbu Radwan, arcybiskup gnieźnieński, prymas Polski (od 1562 r.), biskup wrocławski, chełmski, sekretarz wielki koronny, sekretarz i zarządca dóbr królowej Bony; po śmierci Zygmunta Augusta *interrex*. Był bibliofilem, należał do najbliższych współpracowników królowej Bony. Wyświęcony bez odpowiedniego wykształcenia teologicznego. Opowiadał się za porozumieniem z innowiercami, sprzyjał reformacji. Był zwolennikiem uniezależnienia się kościoła w Polsce od Rzymu i powstania polskiego kościoła narodowego.

Vega Emanuel de (1553–1640) jezuita, ksiądz, Portugalczyk. Wstąpił do zakonu w Coimbrze, a następnie studiował w Rzymie: filozofię i teologię. Do Polski przybył w r. 1581. Pracował jako profesor teologii polemicznej w Wilnie (1581–1587). Towarzyszył biskupowi żmudzkiemu Melchiorowi Giedroyciowi (1536–1608) w wizytacjach diecezji żmudzkiej. Znany jako działacz kontrreformacyjny i autor licznych broszur polemicznych. Po opuszczeniu Polski kontynuował nauczanie teologii polemicznej w Kolozsvárze i Pradze, a następnie wyjechał do Włoch. Był kaznodzieją w Neapolu, Lucce, Benevecie i Perugii. Zmarł w Rzymie.

Verrept Simon (Verepaeus) (ok. 1522–1598) Holender, ksiądz, nauczyciel i gramatyk. Studiował sztuki wyzwolone i teologię w Lovanium, gdzie otrzymał święcenia. Początkowo był kapłanem u augustianek w Mechelen. Tam przygotował pierwsze ważne dzieła teologiczne, np. *Enchiridion precationum piarum*, czyli jedną z najważniejszych książek okresu trydenckiego w Kościele katolickim. Z powodów religijnych wyjechał z kraju, przebywał m.in. w Kolonii i w Hilvarenbeek. Pracował jako nauczyciel. Wielokrotnie zmieniał miejsce pobytu. Od 1585 r. przebywał w Hertogenbosch jako kanonik katedralny i rektor szkoły miejskiej, tam także zmarł.

Viana Piotr (1549–1609) jezuita, ksiądz, Hiszpan. Wstąpił do zakonu w 1569 r. w Toledo, w Polsce pracował w l. 1573–1578 jako profesor teologii moralnej i polemicznej (1574–1575) oraz filozofii w Wilnie (1575–1578). Nawiązał bliskie kontakty z Mikołajem Krzysztofem Radziwiłłem

i zaangażował się w akcje polityczne, dlatego też został w 1578 r. odwołany z Polski. Był następnie profesorem teologii w Neapolu, Bolonii i w Parmie. Pozostawił w druku 10 zbiorów tez z filozofii oraz rękopis z filozofii, przyrody i metafizyki. Uważał się za tomistę, ale jego poglądy w kilku kwestiach odbiegały od myśli św. Tomasza.

Wargocki Walenty (zm. po 1615) dziekan kapituły katedralnej we Lwowie, kanonik lwowski, sympatyzował z jezuitami.

Warszewicki Stanisław (Varsevicius) (ok. 1530–1591) jezuita, ksiądz. Urodził się w majątku rodzinnym w okolicach Warszawy, do zakonu wstąpił w Rzymie w r. 1567, uzyskawszy święcenia kapłańskie już w 1562 r. Początkowo studiował w Akademii Krakowskiej, a następnie (po 1550) w Wittenberdze u Filipa Melanchtona. Sympatyzował z luteranizmem. Powrócił do Polski i w l. 1551–1554 mieszkał w Warszewicach, następnie podjął dalsze studia z prawa na Uniwersytecie w Padwie. Po powrocie do kraju został sekretarzem królewskim i zerwał z luteranizmem. Od 1558 r. kanonik poznański i gnieźnieński oraz archidiakon łowicki. Wstąpiwszy do jezuitów, podjął studia teologiczne w Rzymie, a po powrocie do kraju w r. 1570 przystąpił do organizowania kolegium, a potem Akademii w Wilnie. Był rektorem Akademii Wileńskiej w l. 1570–1578. W l. 1574 i 1578 jako legat papieski wyjeżdżał z misjami dyplomatycznymi do Szwecji, był także kapelanem królowej Katarzyny Jagiellonki i wychowawcą jej syna, Zygmunta III. W l. 1582–1590 pracował jako superior, a następnie rektor w Lublinie. W 1588 r. brał udział w misji mołdawskiej. Pozostawił bogatą korespondencję, która stanowi cenny materiał do dziejów reformy katolickiej w Polsce. Opracował wiele dzieł, w tym także tłumaczenia z języków obcych. Był jednym z najlepiej wykształconych jezuitów swoich czasów.

Wilkowski Kasper (ok. 1530–po 1589) herbu Pobóg, podstarości i łowczy kamieniecki. Początkowo był podstarościm grodzkim kamienieckim, najpóźniej od 1572 r. objął urząd łowczego kamienieckiego (podolskiego), który pełnił co najmniej do 1586 r. Następnie został łowczym podolskim. Jest jednym z ciekawszych postaci schyłku złotego wieku polskiej reformacji, choć jego biografia nie jest dobrze znana. Wiadomo, że wychował się pośród anabaptystów lubelskich i że jeszcze w 1580 r. był pośród nich osobą znaczącą (uczestniczył m.in. w synodzie antytrynitarzy). Wyjechał jednak na studia do Włoch i tam zbliżył się do katolicyzmu oraz jezuitów.

Powrócił do Lublina, został lekarzem. W Polsce zaprzyjaźnił się ze Stanisławem Warszewickim i Szymonem Wysockim, stał się wyznawcą i zwolennikiem jezuitów, którzy namawiali go do działalności przeciw innowiercom. Znany jako pisarz polemiczny z jednego druku: *Przyczyny nawrocenia do wiary Powszechney od Sekt Nowokrzęzców Samosateńskich...*, który miał duże znaczenie w walce przeciw innowiercom.

Witosławski Michał znany jest tylko z jednego utworu *Lvtinia na wesele Jasnie Wielmoznego Pana [...] Jerzego Chodkiewicza starosty Zmoydzkiego [...] y Sophiey Radziwiłowny Xiężney na Dubingach y Bierzach woiewodzianki nowogrodzkiej [...]*. Napisał go jako student Akademii Wileńskiej. Poza tym niewiele o nim wiadomo.

Wolrab Jan, starszy (?-1590[1592]) polski drukarz, syn drukarza z Budziszyna. Ze względu na sławę rodziny, sprowadzony przez jezuitów do Poznania. W 1579 r. otrzymał od króla Stefana Batorego przywilej na wyłączność druku *Postylli* Jakuba Wujka. Pracował wyłącznie dla poznańskich jezuitów, był zagorzałym zwolennikiem kontrreformacji. Wytłoczył ponad 100 druków, w tym głównie dysputy religijne, kazania, dzieła filozoficzne, wiersze i utwory polityczne. Drukował po polsku i łacinie. Po jego śmierci drukarnię przejęła żona Barbara, a potem synowie Jan i Marcin.

Wolrabowa Barbara i dziedzice (1592-1602) żona Jana Wolraba starszego, która po jego śmierci prowadziła oficynę. Po jej śmierci drukarnię podzielono między synów, Jana i Marcina Wolrabów.

Wuchaliusz Jan Leopoliensis (Leopolita, Parvus, Wąchała, Wuchalski) (1546-1608) jezuita, ksiądz. Wstąpił do zakonu w Rzymie. W Polsce był profesorem filozofii w Poznaniu (1573-1585). Pełnił także inne funkcje zakonne: rektora w Kaliszu (1587-1593) oraz superiora we Lwowie (1595-1600). Był także kaznodzieją we Lwowie i Kaliszu. Znany jako autor *Wizerunku żywota chrześcijańskiego* (Poznań 1584).

Wujek Jakub (Wągrovitius) (1541-1597) jezuita, ksiądz. Nauki pobierał u cystersów w Wągrowcu, od r. 1555 studiował na Śląsku (prawdopodobnie we Wrocławiu), skąd w r. 1558 został zabrany przez rodziców, ponieważ zaczął sprzyjać nowinkom religijnym. W r. 1558 zapisał się na Akademię Krakowską, gdzie w r. 1559 uzyskał bakalaureat nauk wyzwolonych, po

czym udał się na dwór biskupa kujawskiego Jakuba Uchańskiego i nauczał w jego szkole pałacowej (1559–1562). Następnie znowu studiował: filozofię, matematykę i język grecki w Wiedniu (1562–1564). Został kanonikiem łączącym i sekretarzem prymasa Jakuba Uchańskiego. Do zakonu wstąpił w Rzymie, gdzie studiował teologię (1565–1567) u Jakuba Ledesmy, Franciszka Toletusa i Achillea Gagliardi. Po powrocie do kraju uzupełnił studia teologiczne i wykładał retorykę w Pułtusku (1567–1570), z kolei został rektorem w Poznaniu (1571–1578) i Wilnie (1578–1579). W r. 1579 stanął na czele misji w Siedmiogrodzie, gdzie zorganizował kilka placówek jezuickich i prowadził działalność kontrreformacyjną i piśmienniczą. W pierwszej połowie 1584 powrócił do kraju, a w jesieni uczestniczył w V Kongregacji Generalnej w Rzymie. Był wiceprowincjałem Polski (1586–1587) i w Siedmiogrodzie (1587–1589), a następnie prepozytem domu profesów w Krakowie (1589–1592). Od r. 1592 poświęcił się prawie wyłącznie pracy nad nowym przekładem Pisma św., przerywając ją jedynie wyjazdami do Rzymu (1593 i 1594) oraz do Siedmiogrodu (1595–1596). Oprócz przekładu Pisma św. ogłosił wiele cennych, oryginalnych dzieł i rozpraw teologicznych, polemicznych, katechetycznych, homiletycznych i ascetycznych, zarówno w języku polskim, jak i łacińskim. Przełożył również na język polski kilka dzieł ascetycznych.

Wysocki Szymon (1546–1622) jezuita, ksiądz. Urodził się w Kurzanach na Pokuciu. Wstąpił do zakonu w Rzymie w 1569 r., gdzie w 1572 r. został wyświęcony. Studiował w Akademii Krakowskiej, natomiast w Rzymie ukończył nowicjat i odbył studia teologiczne. Powrócił do Polski pod koniec 1572 r. Pracował następnie jako operariusz i katecheta w Poznaniu (1572–1578). Był spowiednikiem Katarzyny Jagiellonki, królowej szwedzkiej, i wychowawcą Zygmunta Wazy w Szwecji (1578–1583). Kolejno został penitencjarzem w bazylice św. Piotra w Rzymie (ok. 1583), a po powrocie do Polski prefektem kościoła i bursy studenckiej w Wilnie (od 1584), prefektem Seminarium Diecezjalnego, kościoła i bursy w Wilnie (1593–1600) i kaznodzieją w Lublinie i Kaliszu. Od 1611 mieszkał w domu profesów w Krakowie i oddawał się pisaniu i tłumaczeniu książek na język polski. Przyswoił literaturze polskiej ok. 30 książek religijnych, m.in. żywoty i relacje z terenów misyjnych.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

- ATJKr, rkps 244, *Ordinationes Praepositorum Generalium*.
ATJKr nr 2488, Poplatek J., *Działalność piśmiennicza i wydawnicza jezuitów w Polsce w XVI w.* (Kraków 1954) maszynopis (to samo w Bibliotece Naukowej Księży Jezuitów w Krakowie, rkps 735).
Institutum Societatis Iesu, t. 3, Florentiae 1893.

Opracowania:

- Abramowicz L., *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie 1525–1925*, Wilno 1925.
Augstlans A., *Mūsu vecie raksti. Filoloģijas materiāli. Profesoram Ķ. Endzelīnam sešdesmitajā dzimšanas dienā veltīts rakstu krājums*, Rīga 1933, s. 41–58.
Bajerowa I., *Jezuici w dziejach języka polskiego*, w: *Wkład jezuitów do nauki i kultury Rzeczypospolitej obojga narodów i pod zaborami*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Kraków–Warszawa 2004, s. 427–449.
Bednarski S., *Stosunki kardynała Roberta Bellarmina z Polską i Polakami (na podstawie korespondencji)*, „Przegląd Powszechny” 178 (1928), s. 73–96 oraz s. 150–174.
Bednarz M., *Jezuici a religijność polska (1564–1964)*, „Nasza Przeszłość” 20 (1964), s. 149–224.
Begheyn P., *The catechism (1555) of Peter Canisius: the most published book by a Dutch author in history*, „Quaerendo” 2006, No. 1–2, s. 51–84.
Bieleński S., *Le edizioni polacche dell’opera di Giovanni Botero „Le relazioni universali”*, „Studia Italo-Polonica” 3 (1987), s. 43–53.
Bieńkowska D., *Jak Jakub Wujek „Pismo święte” na język polski przekładał (O warsztacie tłumacza i technice przez niego stosowanej)*, „Bobolanum” 9 (1998), s. 27–52.
Bieńkowska D., *Styl językowy przekładu Nowego Testamentu Jakuba Wujka*, Łódź 1992.

- Bieś A., *Udział języków nowożytnych w kulturotwórczej działalności zakonu jezuitów w Europie Środkowej i Wschodniej od XVI do XVIII w.*, w: *W kręgu chrześcijańskich tradycji starego kontynentu*, red. M. Kosman, Poznań 2005, s. 45–56.
- Biezais H., A. Saareste, *Tuntematon vironkielinen 1500-luvun teksti*, „Virittäjä” vol. 58 (1954), s. 47–61.
- Blese E., *Letteratura Lettone*, [w:] *Storia delle letterature baltiche*, a cura di G. Devoto, Milano 1957, s. 73–297.
- Bober A., *Wkład jezuitów do polskiej patrystyki*, w: *Studia i teksty patrystyczne*, red. A. Bober, Kraków 1967, s. 177–192.
- Borowska N., *Wpływy słowiańskie na litewską terminologię kościelną na podstawie „Dictionarium” Szyrwidy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 2 (1957), s. 320–365.
- Bracha F., *Jakub Wujek jako dogmatyk*, „Polonia Sacra” 3 (1950), s. 123–188.
- Braunsberger O., *Epistolae et acta b. Petri Canisii*, t. 2, Freiburg 1898.
- Brzozowski M., *Teoria kaznodziejstwa*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2, Lublin 1975, s. 363–428.
- Buchwald-Pelcowa A., *Pokolenia twórców literatury polskiej przełomu XVI i XVII wieku*, w: *Przełom wieków XVI i XVII w literaturze i kulturze polskiej*, red. B. Otwinowska, J. Pelc, Wrocław 1984, s. 111–125.
- Bystroń J., *Przedmowa*, w: *Katechizm Ledesmy w przekładzie wschodnio-litewskim*, wydał i gramatycznym wstępem i słownikiem opatrzył J. Bystroń, Kraków 1890.
- Ciesielska-Borkowska S., *Mistycyzm hiszpański na gruncie polskimi*, Kraków 1939.
- Cieszyńska B., *Pierwsza Rzeczpospolita wobec Luzytanii. Kontakty i porównania*, w: *W przestrzeni Południa. Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej wobec narodów romańskich: estetyka, prądy i style, konteksty kulturowe*, red. nauk. M. Hanusiewicz-Lavallee, Warszawa 2016, s. 469–493 (seria: *Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka Wartości*, t. 2).
- Cieślak S., *Marcin Laterna S^j (1552–1598) działacz kontrreformacyjny*, Kraków 2003.
- Cieślak S., „*Harfa duchowna*” – modlitewnikowy bestseller jezuita Marcina Laterny (1552–1598), „*Nasza Przeszłość*” 92 (2000), s. 23–48.
- Cieślak S., *Litwa – Batory i Marcin Laterna. Z problematyki kulturalno-religijnej*, w: *Kultura i języki Wielkiego Księstwa Litewskiego*, red. M.T. Lizisowa, Kraków 2005, s. 85–100.
- Coemans A., *Breves notitiae de Instituto, historia, bibliographia Societatis*, Romae 1930.
- Cytowska M., *Od Aleksandra do Alvara (Gramatyki łacińskie w Polsce w XVI w.)*, Wrocław 1968.
- Czarnecki J., *Wilno w dziejach książki polskiej*, Wilno 1928.
- Czarnecki J., *Rzut oka na historię książki wileńskiej*, Wilno 1932.
- Darowski R., *Piotr Viana S^j (1549–1609) i jego działalność filozoficzna w Polsce*, „*Odrodzenie i Reformacja w Polsce*” t. 23 (1978), s. 35–53.

- Darowski R., *Leonard Kraker SJ (1549/50–1605), pierwszy profesor filozofii w Akademii Wileńskiej*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, t. 24 (1979), s. 65–82.
- Darowski R., *Hieronim Stefanowski SJ (1568–1606), profesor filozofii w Poznaniu i Wilnie*, „Roczniki Filozoficzne” 28 (1980), nr 1, s. 167–181.
- Darowski R., *Ryszard Singleton SJ (1566–1602). Pierwszy profesor filozofii w Braniewie*, „Studia Philosophiae Christianae” t. 17 (1981), z. 2, s. 41–56.
- Darowski R., *Andrzej Nowak SJ (1570–1629), profesor filozofii w Akademii Wileńskiej*, „Studia Philosophiae Christianae” t. 18 (1982), z. 2, s. 71–88.
- Darowski R., *Jakub Ortiz SJ (1564–1625), profesor filozofii w Poznaniu i w Akademii Wileńskiej*, „Studia Philosophiae Christianae” t. 19 (1983), z. 2, s. 5–24.
- Darowski R., *Mateusz Bembus S.J. (1567–1645), profesor filozofii w Poznaniu*, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”, 31 (1986), s. 213–228.
- Darowski R., *Filozofia w szkołach jezuickich w Polsce w XVI w.*, Kraków 1994.
- Darowski R., *Początki filozofii na Litwie*, „Rocznik Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie 1993–1994”, s. 191–207.
- Darowski R., *Jan Gerardinus SJ (1563–1606), jezuita belgijski, profesor filozofii w Polsce*, „Folia Philosophica” 8 (2003), s. 257–265.
- Darowski R., *Aktualność ks. Piotra Skargi (1536–1612)*, w: *Ks. Piotr Skarga SJ (1536–1612). Życie i dziedzictwo. Rok jubileuszowy*, red. R. Darowski, S. Ziemiański, Kraków 2012, s. 7–23.
- Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, t. 3: *Wielkopolska*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, J. Sójka, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977.
- Drukarze dawnej Polski*, z. 5: *Wielkie Księstwo Litewskie*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski, Wrocław 1959.
- Drzymała K., *Ks. Stanisław Grodzicki*, Kraków 1973.
- Enchiridion det är den lilla och rena katekesen 1591; jämte, Sannfärdig ögonskenlig, förmerad och välbegrundad försvarsskrift 1591 av Sigismund Ernhoffer*, M. Hagberg (wyd.), Skara 2012.
- Fałowski A., *Katechizm jezuicki z 1585 roku dla prawosławnych*, w: *Hungaro-Baltoslavica 2000*, abstracts, red. A. Laczházi, E. Szmolikna, A. Zoltán, Budapest 2000, s. 58–59.
- Fałowski A., *Rola jezuitów wileńskich w rozwoju szkolnictwa, języka i piśmiennictwa zachodnioruskiego w XVI w.*, „Krakowsko-wileńskie studia slawistyczne” t. 3 (2002), s. 193–214.
- Fałowski A., *Język ruskiego przekładu katechizmu jezuickiego z 1585 r.*, Kraków 2003 (Studia Ruthenica Cracoviensia, 2).
- Frick D.A., *Polish Sacred Philology in the Reformation and the Counter-Reformation: Chapters in the History of the Controversies (1551–1632)*, Berkeley 1989.
- Gajda J., *Ks. Adrian Junga obroncą Kościoła w Polsce w XVI wieku*, Kraków 1999.
- Garstein O., *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia: Jesuit Educational Strategy 1553–1622*, Brill 1991.

- Górski K., *Dzieje życia wewnętrznego w Polsce. Tysiąclecie I*, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, t. 1, red. M. Rechowicz, Lublin 1969, s. 321–390.
- Górski K., *Jakub Wujek jako pisarz*, „Polonia Sacra” 3 (1950), s. 92–122.
- Gronowski M., Urbański P., *Nowożytny piśmiennictwo monastyczne w Pierwszej Rzeczypospolitej. Zarys*, w: *Monastycyzm XV–XVIII wieku. Tradycja średnio-wieczna wobec wyzwania nowożytnego humanizmu*, red. nauk. M. T. Gronowski, P. Urbański, Warszawa 2016, s. 338–354 (seria: Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka Wartości, t. IV).
- Grzebień L., *Apostolat intelektualny jezuitów od XVI do XVIII wieku*, w: *Intelektualny wymiar misji Kościoła*, red. W. Kubik, Kraków 2002, s. 68–69 (Biblioteka Pedagogiki Religijnej).
- Grzebień L., *Wkład jezuitów w rozwój kulturalny i społeczny Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, w: *W kręgu chrześcijańskich tradycji starego kontynentu*, red. M. Kosman, Poznań 2005, s. 29–43.
- Grzebień L., *Antonio Possevino a sprawa katechizmów w językach narodowych*, w: *Antonio Possevino S^j (1533–1611). Życie i dzieło na tle epoki*, red. D. Quirini-Popławska, Kraków 2012, s. 349–373.
- Grzebień L., *Organizacja bibliotek jezuitów w Polsce od XVI do XVIII wieku*, wyd. 2 uzup., Kraków 2013.
- Grzebień L., Zaryczny J., *Języki narodowe w działalności jezuitów w Inflantach*, „Analecta Cracoviensia” 27 (1995), s. 395–407.
- Grzebień L., *Jakub Wujek (zarys biografii)*, „Bobolanum” 9 (1998), s. 7–26.
- Ignacy Loyola św., *Konstytucje Towarzystwa Jezusowego*, tłum. M. Oleksy, Kraków 1982.
- Ivinskis Z., *Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen tolistischen Bücher*, „Commentationes Balticae” t. 1 (1953), s. 27–67.
- Jablonskis K., *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius 1973.
- Jankowska T., *Katolik, polityk, ksiądz: Piotr Skarga*, Warszawa 2012.
- Jovaišas A., *Mikalojus Daukša - religinis rašytojas ir naujų tautos idėjų skleidėjas*, „Šiaurės Atėnai” 38 (1995).
- Keferstein H., *Wydawnicze związki drukarzy braniewskich z Koroną i Biskupstwem (od 1589 do 1773 r.)*, „Studia Warmińskie” 27 (1990), s. 175–195.
- Kieniewicz J., *Hiszpania a Rzeczpospolita*, w: *W przestrzeni Południa. Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej wobec narodów romańskich: estetyka, prądy i style, konteksty kulturowe*, red. nauk. M. Hanusiewicz-Lavallee, Warszawa 2016, s. 53–78 (seria: Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka Wartości, t. 2).
- Kiliańczyk-Zięba J., *Sygnety drukarskie w Rzeczypospolitej XVI wieku: źródła ikonograficzne i treści ideowe*, Kraków 2015.
- Kłoniecki F., *Pisma dogmatyczno-apologetyczne ks. Jakuba Wujka*, „Studia Gnesnensia” 1 (1975), s. 377–385.

- Kochanowicz J., *Wkład jezuitów w kulturę muzyczną okresu staropolskiego*, w: *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Kraków–Warszawa 2004, s. 545–563.
- Kochanowicz P., *Piśmiennictwo religijne jezuitów polskich XVI wieku jako źródło do dziejów edukacji*, „*Paedagogia Christiana*” 2 (14) 2004, s. 56–70.
- Komorowska M., *Książki jezuickich pisarzy w polskich oficynach drukarskich przełomu XVI i XVII wieku (na przykładzie drukarni Andrzeja Piotrkowczyka)*, w: *Retoryka Towarzystwa Jezusowego i jej konteksty*, red. Ł. Cybulski, K. Koehler, Warszawa 2014, s. 141–154.
- Komorowska M., *Książka jezuitów w Polsce na przełomie XVI i XVII wieku – próba ustalenia tożsamości*, w: *Kulturowa tożsamość książki*, red. A. Cisło, A. Łupak, Wrocław 2014, s. 237–247.
- Komorowska M., *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, Kraków 2012.
- Kopeć J., *Małe oficja i godzinki staropolskie*, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*” 43 (1990), s. 42–56.
- Kolędy polskie. Średniowiecze i wiek XVI*, t. 1, red. S. Nieznanowski, J. Nowak-Dłużewski, Warszawa 1966.
- Korzo M.A., *Ukrainskaia i Białoruskaja katechetiskaja tradicia konca XVI–XVIII ww.: stanowlenije, ewolucia i problema zaimstwowanij*, Moskwa 2007.
- Kuran M., *Retoryka postylli jako narzędzie sporu wyznaniowego na przykładzie „Postylli mniejszej” Jakuba Wujka SJ*, Łódź 2007.
- Kuźmina D., *Katechizmy w Rzeczypospolitej XVI i początku XVII wieku*, Warszawa 2002.
- Kuźmina D., *Jakub Wujek (1541–1597). Pisarz, tłumacz i misjonarz*, Warszawa 2004.
- Kuźmina D., *Piśmiennictwo jezuitów w XVI wieku w Polsce*, w: *Bibliografia polityczna*, red. D. Kuźmina, Warszawa 2012, s. 26–33.
- Lebedys J., *Ledesmos katekizmo vertimas*, Vilnius 1963, s. 203–224.
- Literatura antyjezuicka w Polsce 1578–1625. Antologia*, oprac. J. Tazbir, Warszawa 1963.
- Łukaszewska-Haberkowa J., *Fryderyk Bartsch SJ (1552–1609) i jego działalność literacka*, w: *Pamięć wieków kształtuje potomność: Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ z okazji 70. urodzin*, red. A.P. Bieś, B. Topij-Stempińska, Kraków 2010, s. 225–239.
- Łukaszewska-Haberkowa J., *Pierwsze pokolenie polskich jezuitów w świetle biografii i egzaminów*, Kraków 2013.
- Łukaszewska-Haberkowa J., „*Grammatica*” of Emmanuel Alvarez SJ and its Editions in Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th Century, „*Classica Cracoviensia*” t. 18 (2015), s. 229–240.
- Łukaszewska-Haberkowa J., *Nauczanie teologii kontrowersyjnej i działalność literacka Adriana Jungi SJ (1550/1551–1607)*, w: *Retoryka, polityka, religia w Pierwszej Rzeczypospolitej. Wybrane zagadnienia*, red. Ł. Cybulski, K. Koehler, Warszawa 2019, s. 65–79 (Bielańska Biblioteka Staropolska).

- Mazurkiewicz K., *Najstarszy katolicki katechizm polski*, „Przegląd Teologiczny” 6 (1925), s. 187–220.
- Myćko I., *Przyczynki do dziejów polemiki religijnej w Przemyskiem w XVI wieku*. Benedykt Herbest, Andrij Kołodyński, Iwan Wiszeński, w: *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, T. 2, red. S. Stępień, Przemyśl 1994, s. 61–68.
- Natoński B., *Początki i rozwój Towarzystwa Jezusowego w Polsce*, w: J. Brodrick, *Początki Towarzystwa Jezusowego*, przeł. W. Baranowski, M. Bednarz, Kraków 1969, s. 414–476.
- Natoński B., *Humanizm jezuicki i teologia pozytywno-kontrowersyjna w XVII i XVIII wieku*, *Nauczanie i piśmiennictwo*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 1, red. M. Rechowicz, Lublin 1974–1977.
- Natoński B., *Humanizm, jezuiści i teologia pozytywno-kontrowersyjna w Polsce od XVI do XVIII wieku*. *Nauczanie i piśmiennictwo*, Kraków 2003.
- Niedźwiedz J., *Kultura literacka Wilna (1323–1655): retoryczna organizacja miasta*, Kraków 2012.
- Nowicka-Jeżowa A., *Pokolenia trydenckie między tradycją a wyzwaniami przyszłości*, w: *Formowanie kultury katolickiej w dobie potrydenckiej. Powszechność i narodowość katolicyzmu polskiego*, red. nauk. J. Dąbkowska-Kujko, Warszawa 2016, s. 21–102 (seria: *Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka wartości*, t. VI).
- Obirek S., *Jezuici w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1564–1668. Działalność religijna, społeczno-kulturalna i polityczna*, Kraków 1996.
- Obirek S., *Zygmunt Ernhofer SJ i jego relacje o polityce Polski z lat 1593–1596*, Kraków 1996.
- Old Lithuanian Texts of the Sixteenth and Seventeenth Centuries with a Glossary*, ed. Ford G.B., The Hague 1969.
- Pazera W., *Kaznodziejstwo w Polsce od początku do końca epoki baroku*, Częstochowa 1999.
- Piechnik L., *O bibliotekach i najważniejszych podręcznikach u początków działalności Towarzystwa Jezusowego*, w: *Librorum amatori. Księga pamiątkowa ofiarowana ks. Czesławowi Michalunio SJ*, Kraków 2004, s. 105–110.
- Piechnik L., *Początki Akademii Wileńskiej (1569–1600)*, „*Nasza Przeszłość*” t. 40 (1973), s. 5–173.
- Piechnik L., *Początki seminariów nauczycielskich w Polsce w wieku XVI*, „*Nasza Przeszłość*” t. 10 (1959), s. 159–175.
- Piechnik L., *Jezuickie seminaria diecezjalne w Polsce (1564–1773)*, w: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Wybór artykułów*, s. 75–96; (pierwotnie: „*Collectanea Theologica*” 46, 1976 s. 45–69).
- Pleckaitis R., *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje*, Vilnius 1975.
- Polskie pieśni pasyjne. Średniowiecze i wiek XVI*, t. 2, red. J. Nowak-Dłużewski, Warszawa 1977.

- Popiak W., *Emmanuelis Alvari Syntaxis. Przez dwa wieki*, „Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae” t. 18 (2008), s. 345–351.
- Poplatek J., *Seminarium Papieskie w Wilnie 1585–1773*, cz. 2. *Zarys dziejów Seminarium Papieskiego w Wilnie 1585–1773*, Wilno 1930.
- Poplatek J., *Obecny stan badań nad życiem Jakuba Wujka T. J. i program dalszej pracy*, „Polonia Sacra” 3 (1950), s. 20–91.
- Regner L., *Szesnastowieczny rękopis biblioteki kapitulnej w Wojniczu*, „Roczniki Filozoficzne” 10 (1962) nr 1, s. 173–185;
- Rzońca J., *Sejmy z lat 1597 i 1598*, Część 1: *Bezowocny sejm z 1597 r.*, Warszawa–Wrocław 1989.
- Sajkowski A., *Działalność naukowa i pisarska jezuitów*, w: *Dzieje Wielkopolski*, red. J. Topolski, t. 1, *Do roku 1793*, Poznań 1969, s. 749–752.
- Sarnacki A., *Aktualność Piotra Skargi – o niebezpiecznych aspektach społeczno-kulturowych*, w: *Rzecz o dziele Piotra Skargi S.J. Słowo o duchowości, patriotyzmie i wychowaniu*, red. I. Nowakowska-Kempna, M. Chrost, Kraków 2012, s. 129–145 oraz s. 245–257.
- Smereka W., *Zasługi polskich jezuitów w dziedzinie nauczania i przekładów Pisma św.*, Kraków 1972.
- Smereka W., *Biblijstyka polska (wiek XVI–XVIII)*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 1, red. M. Rechowicz, Lublin 1974–1977, s. 221–266.
- Smereka W., *Zarys bibliograficzny ważniejszych wydań Biblii ks. Wujka*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 3 (1950), s. 71–91.
- Starnawski J., *Studia o Skardze*, w: *Odrodzenie: czasy – ludzie – książki*, red. J. Starnawski, Łódź 1991, s. 340–393.
- Szweykowski Z.M., *Rozkwit wielogłosowości w XVI wieku*, w: *Z dziejów polskiej kultury muzycznej*, red. Z.M. Szweykowski, t. 1, *Kultura staropolska*, Kraków 1958.
- Świerkowski K., *Pierwsza książka łotewska*, „Ateneum Wileńskie” 8 (1931–1933), s. 184–204.
- Świerkowski K., *Wilno kolebką drukarstwa łotewskiego*, Wilno 1932.
- Taszycki W., *Obrońcy języka polskiego. Wiek XV–XVIII*, Wrocław 1953.
- Tazbir J., *Propaganda kontrreformacji wśród chłopów inflanckich (1582–1621)*, „Kwartalnik Historyczny” 65 (1958), s. 720–741.
- Tazbir J., *Państwo bez stosów. Szkice z dziejów tolerancji w Polsce w XVI i XVII w.*, Warszawa 1967.
- Tazbir J., *Tradycje tolerancji religijnej w Polsce*, Warszawa 1980.
- Temčinās S., *Pirmojo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje lietuviškai spausdinta (katalikiška) knyga: hipotetinis 1585 metų ar Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas?*, w: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos istorijos ir tradicijos fenomenai: tautų atminties vi etos*, red. A. Bumblauskas, G. Potašenko, Vilnius 2013, s. 62–79.
- Terlaga J., *Działalność Wujka jako rektora kolegium poznańskiego*, Kraków 1936.
- Topolska M.B., *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*, Wrocław 1984.

- Topolska M.B., *Spółczesność i kultura w Wielkim Księstwie Litewskim od XV do XVIII wieku*, Poznań–Zielona Góra 2002.
- Ulčinaitė E., *Uniwersytet Wileński jako główny ośrodek kształtowania literatury baroku w Wielkim Księstwie Litewskim*, w: *Barok w Polsce i w Europie Środkowo-Wschodniej. Drogi przemian i osmozy kultur*, red. J. Pelc, K. Mrowcewicz, M. Prejs, Warszawa 2000, s. 85–95.
- Urbański P., *Roberto Bellarmino (1541–1621) i wpływ jego myśli na rozwój kulturowych oraz religijnych idei w Rzeczypospolitej*, w: *Formowanie kultury katolickiej w dobie potrydenckiej. Powszechność i narodowość katolicyzmu polskiego*, red. nauk. J. Dąbkowska-Kujko, Warszawa 2016, s. 181–221 (seria: *Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka wartości*, t. VI).
- Warszawski J., *Polonica z rzymskiego Kodeksu Nowicjuszy Towarzystwa Jezusowego (1565–1586)*, Rzym 1955.
- Wyczawski H.E., *Jan Leopolita*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 2, Warszawa 1982, s. 506–507.
- Wydra W., *Bogurodzica w „Harfie duchowej” Marcina Laterny*, „*Slavia Occidentalis*” 32 (1975), s. 125–135.
- Załęski S., *Jezuici w Polsce*, t. 1, Lwów 1900.

INDEKS

- Acquaviva Claudio 21, 60, 292
Adam Paulin z Pobiedzisk, zob.: Biedrzycki Adam Paulin
Alabia Garcia, zob.: Alabiano Garcia
Alabiano Garcia 94, 107, 267
Albert z Gostynia 116
Alvarez Emmanuel 62, 94–96, 267
Amman Jost 246
Androtti Fulvio, zob.: Androzii Fulvio
Androzzi Fulvio 78, 96–97, 137, 252, 267–268
Andrysowicz Łazarz (zob. też Oficyna Łazarzowa) 25, 179, 268
Anonim Chwaliboski 176
Antwerpia 188
Ariani Antoni 97–98, 100, 101, 107, 112–113, 268
Arnaldi (Arnaldus) Antonio 173
Austria 12
- Bagiński Albert 134
Baro Jan 174
Barscius, zob.: Bartsch Fryderyk
Bartsch Fryderyk 53, 73, 79, 108–109, 145, 159, 268
Bartsch Jan 159
Basa Domenico (Rzym) 191
Batory Andrzej 130
Batory Stefan, zob.: Stefan I Batory
Bellarmin Robert, zob.: Robert Bellarmin św.
Bembus Mateusz 26, 98, 109, 269
- Benatius Alexander, zob.: Benatti Alessandro
Benatti Alessandro (Bologna) 159
Bernath Mathias (Maciej) 93
Białecki Paweł 122
Białoruś 12, 38
Białozor Gabriel 159
Białuski Jan, zob.: Śmiglecki Marcin
Bicheński Walenty 122
Biedrzycki Adam Paulin 247, 249
Bilducki Adam 121
Birbaszewski Jakub 174
Birhus Jacobus (Braniewo) 198
Bobola Andrzej św. 211
Bobola Jan 121
Bochnensis Walenty, zob.: Bicheński Walenty
Bodinus Ioannes 195
Bojer Wawrzyniec 135, 150, 269
Bolognetti Alberto 110, 126, 269–270
Bologna 159
Borek Jan 136
Borlangius Laurenty (Wawrzyniec) 159
Bornemzae Marcin 159
Botero Giovanni (Joannes Botterus) 110, 270
Boterus Joannes, zob.: Botero Giovanni
Braniewo 12, 21–22, 32, 45, 109, 120, 130, 145, 155, 198, 230, 260–261
Brant Jan 110–111, 178, 270

- Braunsberga, zob.: Braniewo
 Brickmann Arnold (Koloniam) 124, 185,
 188–189, 191, 239
 Broniowski (Broniewski) Marcin
 188–189, 270–271
 Bronovius Martinus, zob.: Broniowski
 Marcin
 Brunsberga, zob.: Braniewo
 Brześć 28
 Brzeziński Mikołaj 134
 Budny Szymon 103
 Bulpatus Jan (Ioannes) 172
 Burba Jan 133
 Buysson Jean Baptiste (Paryż) 195
 Bzowski Abraham Stanisław 111, 271
- Cacchi Giuseppe (Neapol) 200
 Cacchius Iosephus, zob.: Cacchi Giu-
 seppe
 Calenius Gervinus (et Haeredes Ioan-
 nes Quaeruntel) 224
 Campianus Edmundus, zob.: Edmund
 Campion św.
 Campion Edmund, zob.: Edmund
 Campion św.
 Campo Krzysztof 159
 Canisius Petrus, zob.: Piotr Kanizjusz
 Caper Ioannes, zob.: Kozel Jan 148
 Charleski Krzysztof 122
 Charronius Ioannes (wydawca, Pa-
 ryż) 225
 Chesnau Nicolaus 224–225
 Chiny 27
 Chodkiewicz Georgius, zob.: Chod-
 kiewicz Jerzy
 Chodkiewicz Hieronim 213
 Chodkiewicz Ioannes Carolus, zob.:
 Chodkiewicz Jan Karol
 Chodkiewicz Jan Karol 175, 213, 214
 Chodkiewicz Jerzy 111, 121, 178, 235
 Chodkiewiczowa Ianowa Karolowa
 z Mielca Zofia 213
- Chodkiewiczowa Zofia 178
 Chojecki Krzysztof 134
 Chojeński Hieronim 119
 Cholinus Maternus 115, 144
 Chrzastowski Andrzej 138
 Chwałkowski Łukasz 116, 119, 136
 Chytraeus David 187, 192, 197
 Cicero Marcus Tullius, zob.: Cyceron
 Marek Tuliusz
 Cichososnowski Baltazar 174
 Cielecki Łukasz 136
 Coloniae Agrippinae, zob.: Kolonia
 Coloniae, zob.: Kolonia
 Commelinus Hieronim (Heilderberg)
 142
 Conarski Adam, zob.: Konarski Adam
 Coscielecki Luca, zob.: Kościelecki
 Łukasz
 Costensius Joannes, zob.: Koścień Jan
 Coster Franciszek 78, 112, 236, 271
 Cracer Leonar, zob.: Kraker Leonard
 Cracoviæ, zob.: Kraków
 Craiensis Jan, zob.: Krajewski Jan
 Crivinensis Łukasz 137
 Cruciger Johannes (Nysa) 197
 Culmensis Maciej 137
 Cyceron Marek Tuliusz 63, 95,
 113–114, 240
 Czarnobyłski Kmita Philonius, zob.:
 Kmita Filon
 Czartoryski Jerzy 134
 Czechy 12, 33
 Czernicki Jakub 174
 Czernicki Nicolaus 202
 Czeski Andrzej 137
 Czysz Jan 136
 Czyż Jan 116
- Dambrowski Grzegorz 159
 Dambrowski Jerzy 121
 Dambrowski Matthias 119

- Daniel Lancicius (Wilno), zob.: Łęczycki Daniel (Wilno)
- Darowski Roman 64
- Dauksza Mikołaj 28 (jako tłumacz: 167, 251, 259)
- Dąbkovius Valentinus, zob.: Dąbkowski Walenty
- Dąbkowski Walenty 135, 262–263
- Dąbrowski Georgius 202
- Desseranus Antoni 159
- Dicius (Ditius) Nicolaus 114, 271–272
- Dilingen an der Donau, zob.: Dylinga
- Długolecki Jakub 159, 174
- Dłuski Jan 159
- Dresserius Matthaeus 141
- Drukarnia Akademicka (Wilno) 95–97, 120–121, 135–138, 140–141, 149, 151, 154, 159, 164, 170–172, 174–175, 178, 183, 186, 199–200, 213–221, 226–227, 229, 235, 251–252
- Drukarnia Arnolda Brickmanna i jego spadkobierców, zob.: Brickmann Arnold
- Drukarnia Jana Sachse, zob.: Sachse Jan
- Drukarnia Jana Wolraba (Poznań) 22, 114, 124–125, 127–129, 131, 146–148, 160, 170, 177, 183–184, 186, 192, 196–198, 203, 236, 243, 247–249
- Drukarnia Krzysztofa Plantina, zob.: Plantin Krzysztof
- Drukarnia Mamoniczów, zob.: Mamoniczów Drukarnia
- Drukarnia Radziwiłłowska 97–104, 107, 109, 114, 117–118, 123, 32, 134–135, 145, 153, 160–161, 182, 196, 204, 207–209, 211, 227, 230, 231–233, 262, 265
- Duksza Mikołaj 272
- Dylinga 133
- Działyński Tytus 95
- Dzierzek Adam 122
- Dzików 261
- Eder Wolfgang (Ingoldstad) 115, 158, 180, 187, 187, 193–195, 197
- Edmund Campion św. 116–118, 206, 235, 272
- Eisymond Jan 121
- Emmanuel a Vega, zob.: de Vega Emmanuel
- Emporinus Albertus, zob.: Emporinus Wojciech
- Emporinus Wojciech 149
- Erazm z Rotterdamu 34
- Ernhoffer Zygmunt 182, 272
- Estonia 42
- Eucholcius Jakub 120, 159
- Eutropius Gabriel, zob.: Gabriel z Szadka
- Faunt Wawrzyniec Artur 54, 56, 99, 100, 112–113, 124–129, 133, 255, 273
- Fauntus Laurentius, zob.: Faunt Wawrzyniec Artur
- Felkel Jakub 159
- Ferrara 189
- Finlandia 42
- Firlej Mikołaj 122
- Firlejówna Zofia z Dąbrowicy 122
- Fischer Dawid 137
- Florencja 164, 223–225
- Florentius Jan 159
- Fonseca Piotr 79
- Fontana Giovanni 189
- Forro Paweł 130, 273
- Franciszek de Toletus (Tolet, Toledo) 79, 273, 300
- Frankfurt nad Menem 33
- Frauberger Jan 119
- Fuligni Ludwik 149
- Gabriel z Szadka 131, 273
- Garwolczyk Maciej 110

- Gaulterius Jakub (drukarz?, zob. też: Drukarnia Akademicka Wilno) 172
- Gawroński Piotr 119
- Genadiusz Scholarz, zob.: Gennadiusz II Scholar
- Gennadiusz II Scholar 40, 132, 195, 274
- Gerardinus Jan 261
- Gębicki Wawrzyniec 119
- Giunti Filippo 164
- Głoskowi Walenty, zob.: Głoskowski Walenty
- Głoskowski Walenty 134
- Gnesnensis Laurentius 119
- Gołda Stanisław 111
- Gomoliński Andrzej 132–133
- Gostomski de Lezenicze Hieronimo, zob.: Gostomski Hieronim
- Gostomski Hieronim 134
- Gostomski Jan 122
- Gostomski Joannes, zob.: Gostomski Jan
- Goślicki Wawrzyniec 126, 133, 274
- Gośniewski Bartłomiej 136
- Gothus Olaus Laurentius 202
- Górka Stanisław 127
- Górnicki Łukasz 46
- Gradzki Andreas, zob.: Grącki Andrzej
- Grajewski Hieronim 134
- Gratian Marcin 217
- Graziani Antonio Maria 137, 244, 275
- Grącki Andrzej (Jędrzej) 175
- Gregorius de Valencia 275
- Gregorius XIII pp., zob.: Grzegorz XIII
- Grocholiensis Florianus 119
- Grocholi Samuel Base 202
- Grochowski Stanislaus, zob.: Grochowski Stanisław
- Grochowski Stanisław 244, 246, 276 (jako tłumacz: 96, 137)
- Grodzicki Stanisław 26, 44, 53, 67–69, 73, 76, 137–140, 275–276
- Grondzki Jędrzej, zob.: Grącki Andrzej
- Grzebień Ludwik 7, 44, 86
- Grzegorz XIII 121, 141, 159–160, 185, 226, 227, 276
- Grzegorz z Sambora 49, 141, 276
- Grzegorz z Żarnowca 56, 69 (jako wydawca: 140)
- Gymnicus Vildenius Gratianus 202
- Happ Kasper 141, 276–277
- Harinari Stefan 174
- Hay Jan 262
- Heilderberg 129, 142
- Heliodor z Emesy 142, 234, 277
- Henryk III Walezy 110, 244
- Herbest Benedykt (Neapolitanus) 26, 38, 44, 71, 110, 142–144, 277
- Hosium Stanislaus, zob.: Hozjusz Stanisław
- Hozjusz Stanisław 11–13, 18, 27, 56, 108, 144–145, 155, 223–225, 226, 277–278
- Hyacinthus św., zob.: Jacek św.
- Iarnowski Albertus 134
- Ieżewicz Marcin 122
- Ignacy Loyola św. 11, 13, 17, 19, 36, 60–61, 71, 145, 201
- Ilovio Thoma, zob.: Iłowski Tomasz
- Iłowski Tomasz 263
- Inflanty 12, 41
- Ingolstad 55, 115, 158, 180, 187, 192–195, 197, 200, 228
- Ingolstadii, zob.: Ingolstad
- Innocenty III 145, 238, 278
- Iunga Adrian, zob.: Junga Adrian
- Iungio Hadriano, zob.: Junga Adrian
- Iurgeuicio Andrea, zob.: Jurgiewicz Andrzej

- Jurgewic Andrea, zob.: Jurgiewicz Andrzej
- Jacek św. 111
- Jakub z Pobiedzisk 136
- Janicyus Marcin 234
- Janowicz Laurenty (Wawrzyniec) 159
- Januszowski Jan (zob. też Oficyna Łazarzowa) 25, 34, 174, 279–280
- Januszowski Jan 146, 166, 278–279
- Jarosław 95
- Jasiewicz Augustyn 159
- Johannes Saxo, zob.: Sachse Jan
- Jordanowa Anna de Sieniawa 241
- Junga Adrian 26, 54, 56, 68, 76, 98, 108, 146–148, 150, 177, 198, 279
- Jurgiewicz Andrzej 30, 56, 94, 97–98, 106–107, 149–150, 154, 229
- Kal Georgij 134
- Kaliński Albert 159
- Kalisz 32, 55
- Kamenecki Mikołaj 122
- Kampian Edmund, zob.: Edmund Campion św.
- Kanizjusz Piotr (Kanizy, Peter Kanijs, właściwie Pieter de Hondt), zob.: Piotr Kanizjusz
- Karcan Jan (Wilno) 23, 30, 121, 130, 133, 135, 139, 150–151, 187, 190, 222, 279
- Karnkovsky Stanislaus, zob.: Karnkowski Stanisław
- Karnkowski Stanisław 43, 54, 112, 115, 124, 129, 150, 180, 192–194, 251, 279–280
- Karp Nicolaus 134
- Kazimiriensis Marcin (z Kazimierza) 28, 196, 202, 229–230, 262, 285–286
- Kazimiriensis Martinus, zob.: Kazimiriensis Marcin
- Kierło Aleksander 174
- Kiernowski Krzysztof 151
- Kievius Joannes 119
- Kievius Timotheus 119
- Kiniszko Adam 121
- Kiszka Janusz 151, 280
- Kiszka Stanisław 151, 280
- Klau Christoph 152, 280–281
- Kliczevio Stanisłao, zob.: Kliczewski Stanisław
- Kliczewski Stanisław 94, 97–98, 106–107, 134, 154
- Kmita Filon 220
- Koch Wawrzyniec 135
- Kochanowski Jan 46
- Kolonia 115, 123–124, 144, 185, 188–189, 191, 204, 224, 239
- Komlewicz Adam 134
- Konarski Adam 64, 119
- Konarski Jan (Conarius) 119, 152, 281
- Koracz Jerzy 134
- Korczyński Wojciech (Albert) 174
- Korona, zob.: Rzeczypospolita Obojga Narodów
- Korycki Mikołaj 121
- Kostka Piotr 110
- Kościelecki Andrzej 109
- Kościelecki Łukasz 116, 125, 127–128, 184, 240, 247
- Kościelecki Piotr 109
- Kościęń Jan 111
- Kownacki Wojciech 120
- Kórnik 63, 84, 95
- Krajewski Albert 116
- Krajewski Jan 136
- Krajewski Wojciech 136
- Kraker Leonard (Crakerus) 100, 107, 152–154, 262–263, 281
- Kraków 15, 22, 24–25, 34, 38, 43, 55, 61, 71, 75, 81, 97, 99, 105, 108, 110, 113, 119, 123, 131, 141, 143–144, 146, 148, 156–159, 164–169, 171, 173–177, 179–180, 192, 199–203, 205–213,

- 215–216, 219, 222–223, 226, 235,
238, 241–246, 249–251, 260, 262
Krasnodomski Lucas, zob.: Krasno-
domski Łukasz
Krasnodomski Łukasz 202, 220
Kratowicz Aleksander 122
Kroszyński Piotr 151
Krym 39
Krzewski Abraham 154–155, 199, 281
Kuczborski Jan 155, 281–282
Kwadrantyn Fabian 145, 155
Kwintylian 34
- Langerfeld Tobiasz 159
Lans Jan (Laus) 158, 282
Laterna Marcin 26, 50–51, 73, 93,
155–157, 282–283
Laudański Andrzej 159
Lauretanus Michael 121
Lecnensis Albertus 119
Ledesma Diego de 38, 44, 167, 241,
259, 283
Leopoli, zob.: Lwów
Leopolita Kasprowicz Jan 47
Leski Piotr 174
Licyniusz Jan 219
Lidzbark 21
Lilia Piotr 152, 283
Lindanus Guilelmus Damasus (Lindt
William van der) 160, 283–284
Lindnerus Caspar 107
Lituania, zob.: Litwa
Litwa 12, 27, 41, 46
Lovanium 54
Lovicii, zob.: Łowicz
Lublin 32
Ludwik z Granady 26, 59, 77–78,
168–171, 234, 236, 284
Lugduni, zob.: Lyon
Luter Marcin 183
Lutetiae Parisiorum, zob.: Paryż
Lutostański Jakub 159
- Lutthers Mårten, zob.: Luter Marcin
Lwów 32, 93, 110, 155, 157
Lyon 195
- Łaski Samuel 173
Łaszcz Marcin 164–167, 183, 198, 227,
253, 284–285
Łęczycki Daniel (drukarnia Daniela
Łęczyckiego) 28, 167
Łęczycki Daniel (Wilno) 28–29, 94,
97–99, 102, 104, 107, 131, 138, 140,
152–153, 167, 181, 186, 217, 227,
230–231, 236–237, 262–263, 285
Łotwa 12, 42
Łowicz 187
- Machiauellius Nicolai, zob.: Machia-
velli Nicolò
Machiavelli Nicolò 195
Madaliński Mikołaj 121, 159, 171
Makowski Sebastian 121, 172, 285
Malleoli Stefan 159
Mamczyński Tomasz 174
Mammarelli Benedetto (Ferrara) 189
Mamoniczów Drukarnia 182
Mantova, zob.: Mantua
Mantua 190
Manuzio Aldo 172, 285
Marcin z Gostynia 116
Marcin z Kazimierza, zob.: Kazimi-
riensis Marcin (z Kazimierza)
Maria Stuart 49
Masalski Teodor 159
Mayer Johannes (Dylinga) 133
Mazowiecki Marcin 134
Mazowsze 12
Mączyński Tomasz 121
Merecensis Marcin 159
Męczyński Jan 174
Miekicki Mikołaj (Nicolaus) 121, 202
Mielżyński Łukasz 119
Mierzewski Mikołaj 116, 136

- Mierzewski Stanisław 136
 Mikołaj z Szadka 179
 Mikołajewski Daniel 214
 Mlodueuius Joannes, zob.: Młodnie-
 wicki Jan
 Młodecki Stanisław 139
 Młodniecki Jan 119
 Młodniewicki Jan 184
 Mniszchowa Jadwiga 113
 Mniszkowa Jadwiga z Szczekarzowic,
 zob.: Mniszchowa Jadwiga
 Mogilnicki Stanisław 121
 Mołdawia 39
 Montanus Franciscus 173
 Morales Sebastian 78, 174, 252, 286
 Mornaeus Philippus, zob.: Mornay
 Philippe
 Mornay Philippe 195
 Mosakowski Jan 220
 Mosalski Aleksander 159
 Mruczyński Aleksander 122
 Murmeliusz Stanisław 187
 Mylius Arnold (Officina Birckmanni-
 ca) 123–124, 188–189
 Mylonius Nicolaus 187, 192, 196–197
 Myrczyński Bartłomiej 136
- Nahaj Kasper 38
 Neapol 200
 Neapoli, zob.: Neapol
 Negrone Giulio 174, 286
 Nehring Melchior, zob.: Nering Mel-
 chior
 Nering Melchior (Poznań) 22, 63, 92,
 95, 103–106, 114, 116, 136, 140, 170,
 237, 286
 Niclevicius Simon 202
 Niegoszewski Stanisław 174, 286
 Niemcy 54
 Niemiera Albert 159
 Niemoieuski Jacobus, zob.: Niemo-
 jewski Jakub
- Niemojewski Jakub 183–184, 244
 Nieśwież 32
 Niewęglowski Mikołaj 121
 Nikowski Szymon 26, 50, 175, 286–287
 (jako tłumacz: 172)
 Nissae (Silesiorum), zob.: Nysa
 Nivelles Sébastien (Sebastianus Nivel-
 li) (Paryż) 224–226
 Novatius Andrea, zob.: Nowak An-
 drzej
 Nowak Andrzej 175, 287
 Nysa 133–134, 197
- Obiezierski Paweł 119
 Officina Arnoldi Brickmani, zob.:
 Brickmann Arnold
 Officina Birckmannica, zob.: Mylius
 Arnold
 Officina Christophori Plantini, zob.:
 Plantin Krzysztof
 Officina Joannis Wolrabi, zob.: Dru-
 karnia Jana Wolraba
 Oficya Łazarzowa (zob. też An-
 drysowicz Łazarz) 25, 43, 146,
 159, 165–166, 173–175, 179–180,
 192, 199, 201–203, 205, 209–210,
 215–216, 219, 226, 238, 241, 280
- Okurowski Joannes 202
 Olelkowicz Jan Symeon 252
 Oleski Wojciech 174
 Olobocensis Jan 122
 Onoglerus Kwiryń 177
 Opalenski a Brin Andrea, zob.: Opa-
 leński Andrzej
 Opaleński Andrzej 120, 136
 Opaliński Andrzej 119, 243
 Opioscius Sebastianus 119
 Ortiz Jakub (Ortisius) 177, 264, 287
 Orzechowski Stanisław 46
 Osanna Francesco (Mantua) 190
 Osmolski Jakub 159
 Ostrowski Stanisław Zdeszek 177, 287

- Othmarus Jan 112, 124, 129
- Paris Stanisław 122
- Parisiis, zob.: Paryż
- Paryż 18, 225–226
- Patro Krzysztof (Wilno, Drukarnia Akademicka) 218–220
- Paunickerus Albertus 119
- Pavlocius Piotr 122
- Pawłowski Mikołaj 136
- Pawłowski Piotr 136
- Pekkalicius (Pekalicki) Marcin 122
- Perettus Alexandrus 111
- Persons Robert 178, 287–288
- Peutinger Carol 133
- Philalet Krzysztof, zob.: Broński Krzysztof 186
- Philippus Iuncta, zob.: Giunti Filippo
- Pinelli Luca 78
- Pińsk 32
- Piotr Kanizjusz 21, 25, 37–40, 43–44, 59, 71, 122–123, 179–183, 192–194, 258, 288
- Piotrkowczyk Andrzej (Kraków) 25–26, 108, 122–123, 131, 143–144, 156–158, 171, 173, 177, 200, 205–213, 242–243, 249–251, 289
- Piotrków 54
- Piotrowski Grzegorz, pseud., zob.: Łaszcz Marcin
- Piotrowski Jan 119
- Piotrowski Stanisław 119
- Pisa Alfons de, zob.: Pisano Alfons
- Pisano Alfons 21, 23, 80–81, 102, 108, 115, 183–185, 288–289
- Pisanus, zob.: Pisano Alfons
- Piskorzewski Mateusz 110
- Pius V 176
- Plantin Krzysztof (Antwerpia) 188
- Plocensis Jan 134
- Pluscius Piotr 159
- Płaza Tomasz 43, 187
- Pobiedziński Leonard 119
- Pobiedziski Jakób (Jakub) 116
- Pociej Hieronim 135
- Pociej Hipacy Adam 186, 289
- Podole 38, 44
- Polanco Juan Alfonso de 21, 71, 187, 289
- Polska 12, 22
- Polubieński Aleksander 134
- Ponensis Michał 136
- Poplatek Jan 20, 79, 261
- Posnaniæ, zob.: Poznań
- Possevino Antonio 22, 30, 40, 42–44, 54, 72, 141, 180, 187–197, 241, 289–290
- Powodowski Hieronim 198, 290 (jako tłumacz: 178)
- Poznań 12, 15, 22–23, 26, 32, 35, 55, 63, 65, 74, 80–81, -96, 98, 100, 102–106, 108–109, 111, 113–114, 116, 120, 122–129, 131, 134, 137, 141–142, 146–148, 150, 152, 158, 160, 170, 176–177, 180–181, 183–186, 191–191, 196–198, 203–204, 210, 221–222, 236–237, 239–240, 243, 247–249, 254–256, 264
- Praga 112, 124, 129
- Prakovius Melchior 146
- Prasensis Tomasz 122
- Preuschoff Jan Antoni 135
- Protasewicz Walerian 27, 118, 208, 225–226, 230
- Prusy 36
- Przeclawski Jan 119
- Przemyśl 32
- Przylepski Jan, pseud., zob.: Łaszcz Marcin
- Ptak Mikołaj 121
- Pułtusk 12, 15, 74
- Quaeruntel Joannes, zob.: Gervinus Calenius

- Rabb Justus 198, 290
 Rabsza Maciej 174
 Radivilus (Radiuilus) Nicolaus Christophorus, zob.: Radziwiłł Mikołaj Krzysztof
 Radivilus Georgio, zob.: Radziwiłł Jerzy
 Radoszowski Bogusław (Boxa) 136
 Radoszowski Marcin (Boxa) 136
 Radzanowski Andrzej 159
 Radziminowicz Bartłomiej 159
 Radziwil Albertus, zob.: Radziwiłł Albert
 Radziwiłł Albert 221
 Radziwiłł Jerzy 40, 123, 199, 208
 Radziwiłł Mikołaj Krzysztof, zw. Sierotka (Wilno) 23, 28, 30, 94, 97–99, 100–104, 107–109, 114, 117–118, 123, 130, 132, 134–137, 145–146, 152–153, 158, 160–161, 165, 177, 180, 182, 196, 202, 204, 207–209, 211, 216, 221–222, 227, 229, 231–233, 236–237, 239–240, 262, 290
 Radziwiłł Olbrycht 138
 Radziwiłł Stanisław 132, 174
 Radziwiłłowa Katarzyna z Tęczyna 130, 138, 171
 Radziwiłłówna Zofia 121
 Radzymiński Adrian 164, 165, 198
 Rajceki Aleksander 154, 199
 Reindel Rupert 115
 Reindelius Rupertus, zob.: Reindel Rupert
 Reinheckel Andreas (Nyssa) 133
 Rej Mikołaj 74
 Reszka Stanisław 144, 200, 290–291
 Ribadeneyra Pedro de 61, 201, 215, 291
 Richeome Louis 291
 Ridziński Jan 61, 136
 Rinkowski Laurentius 202
 Ripinensis Michael 119
 Robert Bellarmin św. 38–39, 55–56, 141, 201–202, 291–292
 Rochowicz Stanisław 174
 Rogaski Benedykt 137
 Roger Ludovicus 141
 Rohatinensis Jan 159
 Romulewicz Piotr 174
 Rościszewski Wojciech 57, 178, 202, 292
 Rotundus Augustyn Mieleski 27, 202–203, 292
 Rozdrażewski Hieronim 129, 160
 Roźniatowski Abraham 159
 Rudolf II 228
 Rusiecki Piotr 116, 119
 Ruś 42
 Ruś Czerwona 12
 Rycki Stanisław 122
 Rydzewski Gaspar 121
 Rzeczypospolita Obojga Narodów 7–8, 11, 13–14 46
 Rzym 14, 18, 21, 31, 34, 54–55, 59–60, 73, 152, 159, 161–163, 174, 191, 225
 Sachse Jan 22, 109, 120, 130, 150, 155, 230
 Sadeel Antonius 126
 Sadeëlius Antonius, zob.: Sadeel Antonius
 Samborzecki Remigian 122
 Sandomierz 32
 Sapieha Joannes 203
 Sapieha Leon 220
 Sapieha Lew 138
 Sapieha Mikołaj 215
 Sartorius David (Ingolstadt) 192, 200–201, 228
 Saxo Jan, zob.: Sachse Jan
 Schattelius Joannes 173
 Schilter Zacharias 129
 Schmidt Thomas 261
 Sczygielski Łukasz 174

- Sermartelli Bartolomeo 223–225
 Sędziwój Adam 134, 136
 Sfondrato Mikołaj 131
 Siculus Matthias 261
 Siebeneicher Jakub 97, 113, 164–166, 171, 201, 222–223, 234–235, 251, 293
 Siebeneicher Maciej (Matthias) 25, 105, 110, 119, 142–143, 168–169, 179–180, 222, 244–246, 293
 Sienkowicz Marcin 134
 Sierakowski Łukasz 120, 136
 Sierakowski Stefan 129
 Sierotka, zob.: Radziwiłł Mikołaj Krzysztof
 Sigismundo III, zob.: Zygmunt III Waza
 Sikorski Jan 122
 Silnicki Nikodem 159
 Simonowicz Albert 159
 Skarga Piotr (Pawęski, Powęski) 15, 18, 21–22, 25–26, 29–30, 34–35, 39, 44, 46, 48–50, 60–61, 68, 73–76, 85, 117, 204–213, 293 (jako tłumacz: 116–117)
 Skorawiec Wojciech 213–214
 Skorulski Michał 121
 Skrobaczewski Walenty 159
 Słomkowski Stanisław 141
 Sobocki Stanisław 152
 Sociniusz Faustus, zob.: Socyn Faust
 Socyn Faust 219
 Sokolińska Anna 151
 Solikowski Jan Dymitr, bp 93
 Solikowski Walerian 107
 Soteroni Wilhelm 159
 Spadkobiercy Jana Sachse, zob.: Sachse Jan
 Spinalcius Adrian 174
 Spotecki Krzysztof 136
 Stanisław Kostka 49
 Stapleton Tomasz 56
 Stary Sącz 97
 Starzeski Albert 134
 Statoriusz Piotr 164
 Statoryusz, zob.: Statoriusz Piotr
 Stefan I Batory 134, 144, 152, 157–158, 183, 185, 189, 191, 194, 246
 Stefanowski Hieronim (Stephanowski) 214–215, 253, 264, 294
 Stojeński Mikołaj 159
 Strzałkowski Łukasz 116
 Strzelec Piotr 134
 Suarez Franciszek 55
 Sucholewski Franciscus 135
 Suevus Udalricus Milonius 202
 Sunyer Franciszek 48
 Surius Wawrzyniec 48
 Swaracki Mikołaj 159
 Szafarzyński Jakub (Sapharnius, Szafarnius) 60, 215 (jako tłumacz: 201)
 Szarffenberg Mikołaj (Kraków) 143, 241, 289, 294
 Szarffenberg Stanisław (Kraków) 141
 Szerzewski Aleksander 121
 Szorc Adam 174
 Szumski Bartłomiej 159
 Szurzyński Szymon 136
 Szwaba Maciej 174
 Szwecja 42
 Szymanowski Nicolai, zob.: Szyszkowski Mikołaj
 Szyszkowski Marcin 215
 Szyszkowski Mikołaj 159, 220
 Szyszowski Marcin 294–295
 Śląsk 33
 Ślęcki Jan 28, 103, 118, 134, 153, 211, 291, 295
 Śmiglecki Marcin 22, 26, 55, 216–219, 295
 Święcicki Grzegorz 121

- Tarnowski Jan 146
 Tarnowski Stanisław 116
 Tenczyński Andrzej, zob.: Tęczyński Andrzej
 Tęczyński Andrzej 131
 Thurzyński Piotr 136
 Toledo Franciszek de 79, 137, 221
 Tolet Franciszek, zob.: Toledo Franciszek de
 Toletus Franciszek, zob.: Toledo Franciszek de
 Tolgsdorf Erdman 43, 295–296 (jako tłumacz: 181)
 Tomasz z Kempis 26, 60, 77, 222–223, 243, 296
 Torres Francisco de 223–226, 296
 Tuccio Stefano 226, 296
 Tuczyński a Wedel Petrus, zob.: Tuczyński Piotr
 Tuczyński Piotr 120
 Turrianus Franciscus, zob.: Torres Francisco de
 Twardowski Jan 226, 297
 Tworzydło Marcin, pseud., zob.: Łaszcz Marcin
 Tyskiewicz Józef 159
- Uber Jan 57
 Uchański Jakub 227, 239, 251, 297
 Ukolski Antoni 159
 Ukraina 12, 38
 Uppsala 181, 271
- Valentia Gregorius de 228
 Valla Lorenzo 34
 Vangrovitius Jakub, zob.: Wujek Jakub
 Vega Emmanuel de 41, 54, 100, 149, 228–229, 257, 265, 297
 Venetiis, zob.: Wenecja
 Verrept Simon (Verepaeus) 230, 297
- Viana Piotr 100, 101, 153, 230–234, 297–298
 Vilnae, zob.: Wilno
 Vives Luis 34
 Volanus Andrea, zob.: Wolan Andrzej
 Volboriensis (Wolborski) Baltazar 136
- Wacławowicz Jan 115
 Wacławowicz Ioannes, zob.: Wacławowicz Jan
 Wargocki Walenty 94, 234, 298
 Warmia 36
 Warszawa 32, 75
 Warszawicki Stanisław (Varsevicius) 18, 26, 34, 73, 77, 234, 298 (jako tłumacz: 142, 168–169)
 Wartenbergensis Joannes 231
 Wasilewicz Raphael 202
 Wawrzyniec z Wągrowca 116
 Wąpierski Sebastian 136, 234
 Wenecja 111, 224
 Werner Jerzy 189
 Wernerus Georgius, zob.: Werner Jerzy
 Węgorzewski Jan 136
 Węgry 12
 Widmanstadt Filip 29
 Widziszewski Bartłomiej 159
 Wiedeń 18, 37
 Wieliczka 30
 Wielkopolska 36
 Wierciński Maciej 174
 Wierszycki Adam 174
 Wilkowski Kasper 117, 235, 298–299
 Wilno 12, 15, 22–23, 27–30, 32, 40, 53–54, 94, 96–97, 99–104, 107, 109, 111, 117–118, 120–121, 130, 132, 133–141, 145, 149–155, 159–161, 164–165, 167–168, 171–172, 174–175, 178, 181, 183, 186–187, 190, 196, 199, 202, 204, 207–210, 213–222, 226–227,

- 229–233, 235, 252, 257–259,
262–263, 265
- Witosławski Michał 235, 299
- Wolan Andrzej 150, 155, 194, 202, 204,
208, 225–226
- Wolbramczyk Krzysztof (Wilno) 165
- Wolrab Jan (Poznań) 26, 35, 96–98,
100, 102–103, 108, 111, 114, 122, 125,
127–129, 131, 146, 180, 184, 299
- Wolrabowa Barbara (wdowa po
Janie) i dziedzice Jana Wolraba
(Poznań) 109, 120, 122–123, 126,
134, 136, 142, 148, 150, 176, 181, 210,
221, 299
- Wołowicz Paweł 216
- Wołyń 38, 44
- Woyna Abraham 121, 202
- Woyna Benedykt 133, 151
- Woyna Gabriel 134
- Woyna Jakub 174
- Woyna Stanisław 159
- Wszółkowski Maciej 122
- Wuchaliusz Jan Leopolda 78, 104, 236,
299 (jako tłumacz: 113, 171)
- Wujek Jakub 15, 18, 21–22, 25–26, 28,
34–35, 38–39, 44, 46–48, 51–52,
55–56, 63–64, 67, 69, 73–74, 77,
80–81, 103–104, 105–106, 132,
227, 237–252, 254, 256, 299–300
(jako tłumacz: 123, 137, 145, 167,
176, 221–223, 238, 241, 250; jako
współautor: 95; jako wydawca:
113)
- Wysocki Szymon 18, 22, 52, 78, 252,
300 (jako tłumacz: 97, 130, 174)
- Zabłocki Adam 137
- Zado Krzysztof 159
- Zaianczkowski Albertus, zob.: Zającz-
kowski Wojciech
- Zajączkowski Wojciech (wydawca)
220, 240
- Zaliński Jan Adam 136
- Zaltieri Marcantonio 111
- Zamaski Wasyl (jako tłumacz: 182)
- Zanetti Francisco (Rzym) 152, 159
- Zapolski Sebastian 116, 136
- Zbyszewiusz Jędrzej, zob.: Zbyszow-
ski Andrzej
- Zbyszowski Andrzej 160
- Zebrzydowski Bartłomiej 119
- Zemboriensis Jan 122
- Ziletti Giordano (Wenecja) 224
- Zizania Stephanek, zob.: Zyzania
Stefan
- Zubrzycki Walenty 174
- Zygmunt III Waza 135, 152, 154, 177,
206, 208, 211, 238, 249
- Zyzania Stefan 164
- Żagiel Marcin 121, 253
- Żebrowski Feliks, pseud., zob.: Łaszcz
Marcin
- Żebrowski Szcześny, pseud., zob.:
Łaszcz Marcin